“Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүлийн зөвлөлийн бүрэлдэхүүн

Ерөнхий эрхлэгч — Х.Эрдэм-Ундрах /Хууль зүйн ухааны доктор (Dr.jur.), ХЗҮХ-ийн захирал/

Эрхлэгч — Г.Даваанямм /Хууль зүйн ухааны доктор, ХЗҮХ-ийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга/

Гишүүд — С.Нарангэрэл /Академич, Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D.), МУИС-ийн эмерит профессор/

Ц.Сарантуяа /Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D), профессор/

Г.Банзрагч /Хууль зүйн ухааны доктор, УДШ-ийн шүүгч/

Н.Баярмаа /Хууль зүйн ухааны доктор, УДШ-ийн шүүгч/

Э.Батбаяр /Хууль зүйн ухааны доктор, профессор, ДХИС-ийн ШШГАС-ийн Хорихооо өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны тэнхимийн эрхлэгч/

С.Болормаа /МУИС-ийн ХЗС-ийн Практик сургалтын төвийн эрхлэгч, хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D), дэд профессор/

Б.Буянхишиг /Хууль зүйн ухааны доктор, МУИС-ийн ХЗС-ийн Хувийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш/

Ц.Давхарбаяр /Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D.), дэд профессор, Шүүхийн сахилгын хорооны гишүүн/

Д.Зүмбэрэллхам /Хууль зүйн ухааны доктор, профессор, ШЕЗ-ийн гишүүн/

Г.Нарантуяа /Хууль зүйн ухааны доктор, ХЭҮК-ын гишүүн /

Д.Сүнжид /Хууль зүйн ухааны доктор (Dr.jur), дэд профессор МУ-ын ХЭҮК-ын гишүүн/

С.Сүхбаатар /Хууль зүйн ухааны доктор/

Б.Улаанбаатар /Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D.), дэд профессор, МУИС-ийн ХЗС-ийн Хувийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч/

М.Уянга /Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D.), дэд профессор, МУИС-ийн ХЗС-ийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга/

Ц.Цогт /Хууль зүйн ухааны доктор (LL.D.), УДШ-ийн шүүгч/

Д.Эрдэнэчимэг /Хууль зүйн ухааны доктор, дэд профессор, ШССМХ-ийн захирал/

Ж.Эрдэхсүлэн /Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D), дэд профессор, МУИС-ийн ХЗС-ийн Н33Г-ийн эрхлэгч/

Л.Ямжинхорлоо /Хууль зүйн ухааны доктор, МУИС-ийн ХЗС-ийн Хувийн эрх зүйн тэнхимийн дэд профессор/

Анна Тумурова /Хууль зүйн ухааны доктор, ОХУ-ын Бурядын Үлсын их сургуулийн Төр, эрх зүйн онол, түүхийн тэнхимийн профессор/

Нямдорж Мөсөхөн /Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D.), Ялон Үлсын Нарогийн их сургуулийн Эдийн засгийн сургуулийн дэд профессор/

Ким Габ Сок /Хууль зүйн ухааны доктор, Жүнбү Их сургуулийн Цагаатгалгийн сургуулийн профессор/

Пак Жеон Вон /Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D.), БНСУ-ын Бүсийнхний их сургуулийн Хууль зүйн сургуулийн профессор/

Сарнесхов Р.К. /БНХАУ-ын Хууль тогтоомж, эрх зүйн мэдээллийн хүрээлэнгийн захирал, БНХАУ-ын гаваар жилгаан/

Том Гинсбург /Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D.), АНУ-ын Чикагогийн их сургуулийн профессор/

Хаврилагаатай нарийн бичгийн дарга — Э.Сэлэнгэ /Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан/

Мэдээ, мэдээлэл

Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Захирлын 2023 оны 2 дугаар сарын 08-ны өдрийн А/37 дугаар тушаалын 2 дугаар хавсралт

Сэтгүүлд нийтэлсэн бүтээл нь Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн албан ёсны байр суурийг илэрхийлэхгүй болно.

© Сэтгүүлд нийтлэгдсэн бүтээлийн зохиогчийн эрх Сэтгүүлийн редакц болон зохиогчид хадгалагдана.

Эх бэлтгэгч, дизайнер: Б.Заяа

Хэвлэсэн газар: Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Хэвлэх үйлдвэр

Улсын бүртгэлийн дугаар: 279 ISSN:2226-9185 Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгээс эрхлэн гаргав. Жилд 5 дугаар гарна.	Хаяг: Улаанбаатар–46, Чингэлтэй дүүрэг, 4 дүгээр хороо, Бага тойруу /15160/, Хуульчдын гудамж 1, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн байр Утас: +(976)-11-315735 Факс: 315735 Вэб хуудас: www.nli.gov.mn Цахим хаяг: lawjournal@legalinstitute.mn

ХУУЛЬ ДЭЭДЛЭХ ЁС

Хууль зүйн эрдэм шинжилгээний мэдээлийн сэтгүүл

Дугаар 1 (92)

ХУУЛЬ ЗҮЙН ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН

Үзлэнбаатар хот
2023 он

Монгол хэл дээрх

- Г.Баяраа, “Монгол Улсын хүний эрхийг хамгаалах механизм ба тулгамдсан асуудал”, докторын зэрэг горилсон бүтээл, МУИС-ХЗС, 2014.

Гадаад хэл дээрх

- James M.Diehl, “Anthropology at War: World War I and the Science of Race in Germany”, Phd. Diss, Indiana University, 2002.

4.12.6. Хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээс эшлэхдээ

Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн цахим хуудас эшлэхдээ *мэдээ (эсхүл нийтлэл, ярилцлага байж болно)-ний нэр (налуу)*нэр, зохиогч үсэх нэр эхлэх гаргасан байгууллагын нэр, цахим хуудсын холбоос (англ. *URL*), цахим хуудсыг үзсэн сүүлийн огноо бичнэ. Жишээлбэл,

- *Ц.Нямсүрэн: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг дэмжих үйлчилгээг хөгжүүлэх хэрэгтэй*, Medee.mn, https://medee.mn/p/175016 , [Сүүлд үзсэн: 2023.01.28].

4.12.7. Эх сурвалжийн жагсаалт нь зөвхөн тухайн бүтээлд ашигласан бүтээлээс бүрдэх бөгөөд Монгол болон гадаад хэл дээрх эх сурвалж гэсэн үндсэн бүлэгтэй байна.

4.12.8. Бүлэг тус бүрт хамаарах бүтээлийг дараах дараалаар англиан жагсаасан байна. Үүнд:

а. хууль тогтоомж
б. ном, сурах бичиг
в. судалгааны өгүүлэл, эмхэтгэл
г. шүүхийн шийдвэр
д. цахим мэдээлэл

Тав. Сэтгүүлийн хэвлэлт ба түгээлт

5.1.Сэтгүүлийг монгол хэлээр эрхлэн гаргах ба жилд нэг удаа англи хэл дээр дугаар гаргана.

5.2.Бүтээлийг сэтгүүлийн эзэлжит дугаар гарахаас 50 хоногийн өмнө хүлээн авна.

5.3.Сэтгүүл нь улирал тутамд нэг дугаар гарах ба англи хэл дээрх дугаарын хамт жилд нийт таван дугаар гарсан байна. Сэтгүүлийн ерөнхий эрхлэгчийн зөвшөөрснөөр нэмэлтээр тусгай дугаар гаргаж болно.

5.4.Сэтгүүлийн англи хэл дээрх дугаарыг дөрөвдүгээр улиралд багтаан хэвлэх ба тусгай дугаарыг хэвлэхэд энэ зүйлд заасан хугацаа хамаарахгүй.

5.5.Сэтгүүлийн дугаараас Сэтгүүлийн зөвлөлийн гишүүн тус бүрт 1, бүтээл нь хэвлэгдсэн зохиогч бүрт 2 ширхэгийг үнэгүй олгоно. Ерөнхий эрхлэгчийн батлсан сэтгүүлийн түгээлтийн хуудаст заасан тоогоор Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, Хуульчдын номын сан, нийтийн номын сан болон бусад этгээдэд үнэгүй олгож болно

5.6.Сэтгүүлийн түгээлтийг хүрээлэнгийн Захиргаа, удирдлагын хэлтсийн дарга хариуцах бөгөөд сэтгүүлийн хариуцлагатай нарийн бичгийн дарга түгээлтийн жагсаалтыг улирал тутамд шинэчлэн ерөнхий эрхлэгчээр батлуулна. Түгээлтийн мэдээлэл, баримтын хуулбарыг сэтгүүлийн хариуцлагатай нарийн бичгийн даргад хүлээлгэн өгсөн байна.

Зургаа. Сэтгүүлийн оны онцлох бүтээл

6.1.Сэтгүүлд нийтэлсэн эрдэм шинжилгээний бүтээлийн онол, практикийн ач холбогдлыг үнэлэх, эрдэмтэн, судлаачдыг урамшуулах зорилгоор тухайн жилийн онцлох эрдэм шинжилгээний бүтээлийг шалгаруулж болно.

6.2.Онцлох эрдэм шинжилгээний бүтээл нь нийтийн болон хувийн эрх зүйн салбарын асуудлыг хөндсөн тус бүр нэг, нийт хоёр бүтээл байна.

6.3.Онцлох бүтээлийг сэтгүүлийн зөвлөлийн саналыг үндэслэн сэтгүүлийн ерөнхий эрхлэгч батлана.

6.4.Шалгаруулсан онцлох бүтээлийн зохиогчид хуулийн хүрээлэнгээс бэлэг дурсгалын үнэт, багтаамж олгоно.

Долоо. Сэтгүүлийн санхүүжилт

7.1.Сэтгүүлийн аливаа ашиг нь хүрээлэнгийн төсөвт үндэслэн үйл ажиллагаа явуулна.

7.2.Сэтгүүл нь улсын төсөв, үйл ажиллагааны орлого, гаргалтын зөвлө, туслалцаатай хөрөнгө, хүчин тогтоомжоор хориглоогоо бүсэлх эх үүсвэрээс санхүүжиж, нижгийн чиглэлийн бүсэлх ба гуйгуулга, хүчин хамтран ажиллаж болно.

7.3.Сэтгүүлийн бодлогыг бүрдүүлэхэд оюун үзэл ажиллагаанаас олох орлогыг сэтгүүлийн эрхлэн гаргахад зарцуулна.

7.4.Сэтгүүлийн нийтлэлийн хянан магалгаанаа хуудасжилтийн сэтгүүлийн хянан магалгаанд зарцуулах. Хянан магалгаанаа УР дүн ямар байхаас үл хамааран хуудасжилтийг бүтээн отгохгүй.

7.5.Сэтгүүлд хүчин зүйн шинжтэй хуваах сэтгэгдлийн сэтгэгдэл эрхлэгч-аар захиалгат нийтлэл хэвлэн нийтлэлтийн нэгж бүтээлийн 100,000 /зуун мянга/ хүртэх тогтоол байна.

7.6.Сэтгүүлийн зөвлөл, ажлын албаны гүйцэтгэсэн үүрэг, орлогоор харгалзан удамшуулах олгож болно.

Найм. Сэтгүүлийн журмал нэмэлт, өөрчлөлт оруулах

8.1.Энхүү журмыг сэтгүүлийн ерөнхий эрхлэгч болгоо хүрээлэнгийн захирлын тушаалаар батлана.

8.2.Журмал оруулах нэмэлт, өөрчлөлт нь журмын саналтай хэсэг байна.

СЭТГҮҮЛИЙН ЗӨВЛӨЛ

Ерөнхий эрхлэгч: **Х.Эрдэм-Үндрах** *Хүний эрх хамгаалах, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын асуудал хариуцсан Хүний эрхийн үндэсний хүрээлэнгийн захирал*

Өмнөгч: **Г.Лавааням** *Хүний эрх хамгаалах, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын асуудал хариуцсан Хүний эрхийн үндэсний комисс*

Гишүүд: **С.Нарантуяа** *Ахлагч, Хүний эрх, эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаан, хэлмэгдүүлэлтийн судлалын чиглэлийн ахлах мэргэжилтэн, МУИС-ийн профессор*

Ц.Ариунтуяа *Хүний эрх, шүүхийн шинжлэх ухаан, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор (Sc.D.)*

Г. Баяртөр *Хүний эрх, эрүүгийн эрх зүй, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн ахлах мэргэжилтэн, ХЗС-ийн профессор (Ph.D.)*

Н.Баяраа *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор, ХЗС-ийн профессор*

Э.Батбаяр *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор, ДХИС-ийн профессор*

С.Болормаа *МУИС-ийн ХЗС-ийн Нийгмийн судлалын тэнхлэгийн профессор, хүний эрх, эрүүгийн эрх зүй, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн ахлах мэргэжилтэн*

Б.Бүянхишиг *Хүний эрх, эрүүгийн эрх зүй, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн ахлах багш*

Ц.Дөлгөөрөв *Хүний эрх, эрүүгийн эрх зүй, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор (Ph.D.), ШУТИС-ийн сахиулын хороонд ажиллах*

Л.Цэцэгмаа *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор, ХЗХС-ийн профессор*

Г.Нарантуяа *Хүний эрх, эрүүгийн эрх зүй, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор, ХЗХС-ийн ахлах ажилтан*

Л.Сүнжид *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор (Ph.D.), ХЗХС-ийн профессор*

С.Сүхбаатар *Хүний эрх, эрүүгийн эрх зүй, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор*

Б.Хишигбаатар *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор (Ph.D.), ХЗХС-ийн профессор*

М.Ганга *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор (Ph.D.), ХЗХС-ийн Эдийн засгийн нарийн бичгийн даргын дарга*

Ц.Цоо *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор (LL.D.), ШУТИС-ийн профессор*

Л.Эрдэнэчимэг *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор, ШУСМХ-ийн захирал*

Ж.Эрдэсхүлан *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор (Ph.D.), ХЗХС-ийн Нийгмийн эрх зүйн тэнхлэгийн профессор*

Л.Дженинхорлоо *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор, МУИС-ийн ХЗС-ийн профессор*

Анна Тумурбоа *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор (Ph.D.), ОХУ-ын Бүрэлсэн Улсын их сургуулийн Төр, эрх зүйн оюун, нийгмийн шинжлэлийн профессор*

Нямцэрэн Мадсан *Хүний эрх, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалтын чиглэлийн профессор (Ph.D.), Монгол Улсын Нягтлан бодох бүртгэлийн Эдийн засгийн сургуулийн өмч профессор*

Ким Габ Сок *Хуульч зүйн ухааны доктор, Жүнбу Их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн профессор*

Пак Жеон Вон *Хуульч зүйн ухааны доктор (Ph.D.), БНСУ-ын Кукмины их сургуулийн Хуульч зүйн сургуулийн профессор*

Сарпеков Р.К. *БНКазУ-ын Хуульч тогтоомж, эрх зүйн мэдээллийн хүрээлэнгийн захирал, БНКазУ-ын Гавьяат ажилтан*

Том Гинсбург *Хуульч зүйн ухааны доктор (Ph.D.), АНУ-ын Чикагогийн их сургуулийн профессор*

Хариуцлагатай нарийн бичгийн дарга: **Э.Сэлэнгэ** *Хуульч зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан*

State Registration Number:279
ISSN: 2226-9185
The National Legal Institute publishes
Mongolian Journal of Law five times
per year.

Address: 4th Khoroo, Chingeliei District,
Lawyer's Street-1, Ulaanbaatar-15160, Mongolia
Phone:+(976)-11-315735
Fax: 315735
Website: www.mli.gov.mn
E-mail: lawjournal@legalinstitute.mn

STAFF:

SELENGE Enkhzorigt — *Researcher, The National Legal Institute of Mongolia*

TOM GINSBURG — *Doctor of law (Ph.D.), Professor, The University of Chicago, USA*

RAMAZAN K.SARPEKOV — *Doctor of law (Ph.D.), Director, The Institute of Legislation and Legal Information, Republic of Kazakhstan*

PARK JEON WONG — *Doctor of law (Ph.D.), College of Law and Graduate School of Legal Affairs, Kookmin University, Republic of Korea*

GIM, GAB-SEOK — *Ph.D., Professor, Department of Police, Joongbu University*

MASAKI NAKAMURA — *Doctor of law (Ph.D.), Professor, Nagoya Univer sity of Economics, Japan*

ANNA TUMUROVA — *Doctor of law (Ph.D.), Professor, Buyat State University, Russian Federation*

ZUMBERELLKHAM Dorjdamba — *Doctor of law (Ph.D.), Chairman, The Judicial General Council of Mongolia*

VANJINKHORLOO Dambadarjaa — *Ph.D., Associate professor, Private Law Department, School of Law, National University of Mongolia*

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

ERDEM-UNDRAKH Khurelbaatar — *Doctor of Jurisprudence (Dr.jur.), Director, The National Legal Institute of Mongolia*

MANAGING EDITOR

DAVAANYAM Gankhuyag — *Doctor of law (LL.D.), Academic, Secretary The National Legal Institute of Mongolia*

MEMBERS

NARANGEREL Sodovsuren — *Member of the Academy of Sciences, Science doctor of law (Sc.D.), Emeritus Professor, National University of Mongolia*

SARANTUYA Tserenbaltav — *Science doctor of law (Sc.D.), Professor, School of Law, National University of Mongolia*

BANZRAGCH Gochoo — *Doctor of Jurisprudence (Dr.jur.), Justice, The Supreme Court of Mongolia*

BAYARMAA Nyamdoo — *Doctor of law (LL.D.), Justice, The Supreme Court of Mongolia*

BATBAYAR Enkhee — *Ph.D., Professor, Department Head, Court order enforcement college, University of Internal Affairs of Mongolia*

BOLORMAA Soloon — *Ph.D., Associate Professor, Head of Legal Clinic Center, School of Law, National University of Mongolia*

BUYANKHISHIG Bat-Erdene — *Ph.D., Senior Lecturer, Private Law Department, School of Law, National University of Mongolia*

DAVKHARBAYAR Tseveensuren — *Doctor of Law (Ph.D.), Member, The Judicial Disciplinary Committee of Mongolia*

ERDENECHIMEG Dashpuntsag — *Ph.D., Associate professor, Director, Judicial Training Research and Information Institute*

ERKHESKHULAN Jambaajultem — *Doctor of law (Ph.D.), Head of the Public Law Department, School of Law, National University of Mongolia*

NARANTUYA Ganbat — *Ph.D, Commissioner, The National Human Rights Commission of Mongolia*

SUNJID Dugar — *Doctor of Jurisprudence (Dr.jur.), Commissioner, The National Human Rights Commission of Mongolia*

SUKHBAATAR Sumiya — *Doctor of law (LL.D.)*

TSOGT Tsend — *Doctor of law (LL.D.), Justice, The Supreme Court of Mongolia*

ULAANBAATAR Byambajav — *Doctor of law (Ph.D.), Head of the Private Law Department, School of Law, National University of Mongolia*

UYANGA Myagmar — *Doctor of law (Ph.D.), Academic Secretary, School of Law, National University of Mongolia*

Орчуулгын бүтээлээс эшлэхдээ зохиогчийн овгийн эхний үсэг, нэр, бүтээлийн нэр (налуу), "орч." (англ. trans.) гээд орчуулагчийн нэр, хэвлэн нийтэлсэн газар, хэвлэлийн байгууллага, хэвлэн нийтэлсэн он, хуудасны дугаар гэсэн дараалал баримтална. Жишээлбэл,

Монгол хэл дээрх

- Чезаре Беккариа, Гэмт хэрэг ба ялын тухай, орч. Г.Эрдэнэбат, ННФ, 2017, 23 дахь тал.

Гадаад хэл дээрх

- Claude Julien, *Canada: Europe's Last Chance*, trans. Penny Williams, St.Martin's Press, 1968, p.12.

4.12.4.Шүүхийн шийдвэрээс эшлэхдээ

Монгол улсын шүүхийн шийдвэрээс эшлэхдээ шүүхийн нэр, шийдвэрийн нэр / тогтоол эсхүл захирамж, шийдвэр аль нь болохыг/, шийдвэрийн дугаар, он сар өдөр, шийдвэрийн холбоос гэсэн дараалал баримтална.

- *Баянзүрх дүүргийн иргэний анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 101/ ШШ2021/00456, 2021.02.04,* https://shuukh.mn/single_case/100684?daterange=2020/01/01%20-%202021/03/08%20&id=1&court_cat=1&bb=1.

Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр болон Улсын дээд шүүхийн тогтоол, зөвлөмжийг ишлэхдээ шүүхийн нэр, шийдвэрийн нэр, шийдвэрийн дугаар, он сар өдөр гэсэн дараалал баримтална.

- *Монгол* Улсын Үндсэн хуулийн цэц, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 17 зүйлийн 17.3.1 дэх заалт Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх маргааныг эцэслэн шийдвэрлэх тухай, №7, 2015.

Гадаад улсын болон олон улсын шүүхийн шийдвэрээс эшлэхдээ дараалыг адил баримтална.

4.12.5.Судалгааны өгүүлэл, эмхэтгэлээс эшлэхдээ

Сэтгүүл хэвлэгдсэн өгүүллээс эшлэхдээ зохиогчийн овгийн эхний үсэг, нэр, бүтээлийн нэр (хашилтад), цувралын дугаар, нийтлэгдсэн сэтгүүлийн нэр (налуу), дугаар, он (хаалтанд), хуудасны дугаар гэсэн дараалыг баримтална. Жишээлбэл,

Монгол хэл дээрх

- Ж.Амарсанаа, "Авилгалын эсрэг НҮБ-ын конвенц ба Монгол Улсын үндэсний хууль тогтоомж: Уялдуулах арга зам", 56 Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №3 (2005), 70 дахь тал.

Гадаад хэл дээрх

- Henry G. Manne, "Our Two Corporation System: Law and Economics", 53 *Virginia Law Review* 2 (1967), p.262.

Судалгааны болон эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэлээс эшлэхдээ зохиогчийн нэр, бүтээлийн нэр (хашилтад), *эмхэтгэлийн нэр* (налуу), эмхэтгэлийн дугаар, хэвлэн нийтэлсэн газар, хэвлэлийн байгууллага, хэвлэн нийтэлсэн он, хуудасны дугаар гэсэн дараалал баримтална. Жишээлбэл,

Монгол хэл дээрх

- Б.Мөнхдорж, "Хорих ялыг дүйцүүлэн хасах аргачлалын хэрэглээ", *Эрх зүйн шинэчлэл: зарим асуудал* (бодлогын судалгааны эмхэтгэл), Би Си Ай ХХК, 2020, 61 дэх тал.

Гадаад хэл дээрх

- Rodolfo Fiallos, "An overview of the Process of Dating Undated Medieval Charters: Latest Results and Future Developments", in Dating Undated Medieval Charters, Woodbridge, Boydell Press, 2000, p.37.

Эрдмийн зэрэг горилсон эрдэм шинжилгээний бүтээл энэ хэсэгт хамаарах бөгөөд зохиогчийн нэр, бүтээлийн нэр (хашилтанд), горилсон зэрэг дипломын ажил, зэрэг олгосон сургууль, зэрэг олгосон он гэсэн дараалыг баримтална. Жишээлбэл:

4.9.Шүүхийн шуурхайг тухайн сэдэвтэй холбогдуулан өгсөн сэдвийн дагуу гаргасан шүүхийн шийдвэрийг хэлнэ.

4.9.1. Шүүхийн шуурхайг тухайн сэдвийн хүрээнд нийтлэн гаргах зорилгоор хэрэгжүүлэх ажлыг, урьдчилан бэлтгэсэн, эрэн хайсан, хянан тогтоосон, эрх зүйн практик хяналт шинжилгээ хийсэн, боловсруулсан, нийтлэн гаргасан, сэтгүүлчдэд зориулсан, мэдээлэл, ажлын тайлан, мэдээ, мэдээлэл, ярилцлага, хэвлэл, нийтлэлийн мэдээлэлтэй холбоотой бусад ажлуудыг хамруулна.

4.9.2. Шүүхийн нь тухайн бүтээлийн хүрээ нь шинжлэх хуваарь оруулж байна хяналт шинжилгээний ажлуудыг урьдчилан бэлтгэх, хуулийн тогтоомж, эрх зүйн практик зэргийг хөдөлгөн нэгдсэн мэдээлэл, судалгаанд суурилсан, хэвлэлийн байгууллага, хэвлэн нийтлэгч, хэвлэлийн байгууллагын мэдээлэлтэй холбогдсон ажлуудыг хэлнэ.

4.9.3. Шүүхийн бүтээл нь хуулийн сайдаарын магистр, докторын судалгааны ажлаас бусад эрдэм шинжилгээний бүтээл байна.

4.9.4. Шүүхийн нь 3000-аас дээшгүй үгтэй байна.

4.10.Шүүхийн шинжилгээ

4.10.1. Шүүх шинжилгээ нь шүүхийн болон арбитрын шийдвэрийг шинжлэн судлах, ажуулах хөдөлгөөнд нэгдсэн, боловсронгуй болгох шийдэл эрэлхийлсэн, судлагаанд ач холбогдолтой байхыг шаардлага бөгөөд хуулийн тогтоомжийн хэрэгжилт, хянан шийдвэрлэх ажлуудтай шууд хамааралтай төлөвшүүлэхэд чиглэсэн байна.

4.10.2. Шүүх шинжилгээ нь сэтгүүлийн нэг дугаарт сайдаар эрх үүсгэж дагаснаас 1-ээс нэгүүлгүй дүн шинжилгээ байна.

4.10.3. Шүүх шинжилгээнд эрх үүнийн онцлын аливаа бүгдээ ашиглаасан бол эшлэл, зүүгт заавал авна.

4.11.Шинжлэх ухаанаа тайлбар

4.11.1.Тайлбар нь хуулийг үйн өгүүлэл, нэр томьёо, утга агуулгыг шинжлэх ухаанаа үндэслэлтэй толдохлыг, нэг мөр ойлгогдоц болгохыг зорьсон байна.

4.11.2. Тайлбар нь 700-аас доошгүй үгтэй байна.

4.12.Эшлэл, зүүгт авах стандарт

4.12.1. Сэтгүүл нийтлэгч бүтээлийн эшлэлийг хуулгаснаа лоолд тавл (англ. *footnote*) үрдэмлүүлэн дугаарлах бөгөөд хаяг бөгөөд гадаад болон дотоодын бүтээл зохиосоо үз хамаарал дарааг бөгөөд нийтлэг эшлэл авсан байна зохино.

4.12.2. Хууль тогтоомжийг эшлэхдээ:

"Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэл, эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем (www.legalinfo.mn)-ээс авах бөгөөд лам эх сурвалжийг хэрэгжүүй байна зохино.

Хуулийн нэр, батлагдсан он *гаргасан байдлыг бодолцлоо. Жишээлбэл:*

Монгол хэл дээрх

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992.

Гадаад хэл дээрх

2. The Constitution of the Republic of Korea, 1948.

Хуулийн тогтоомж хэсэгт хуулиа, эрх зүйн хэм хэмжээний агаад гадна захиргааны актыг оруулна. Мөн олон улсын конвенц, олон улсын байгууллагын шийдвэр, зөвлөмж зэргийг энэ хэсэгт оруулна.

4.12.3. Нэм, сурах бичгээс эшлэхдээ

Нэг зохиогчийн бүтээлээс эшлэхдээ зохиогчийн овгийн эхний үсэг, нэр, бүтээлийн нэр (налуу), хэвлэлийн газар, хэвлэлийн нийтлэгдсэн гаалт-хэвлэх үйлдвэр, хэвлэн нийтлэсэн он, хуудасны дугаар гэсэн дараалыг баримтална. Жишээлбэл,

Монгол хэл дээрх

- С.Нарантуяа, Монголчлан ба лэхийн эрх зүйн тогтолцоо: харьцуулсан эрх зүйн, Алмон, 2001, 98 дахь тал.

Гадаад хэл дээрх

- N.W.Alcock, *Old Title Deeds*, Chichester, Phillimore & Co.Ltd, 1986, p.32.

Хөдөлгөөнт мүлтэй бүтээлээс эшлэхдээ зохиогчийн овгийн эхний үсэг, нэр, бүтээлийн нэр (хашилтад), цувралын дугаар, нийтлэгдсэн сэтгүүлийн нэр (налуу), дугаар, он (сар, өдөр), шийдвэрийн холбоос гэсэн дараалал баримтална. Тэрчлэн хөдөлгөөнт нь оогийн зохиогчийн нэрийг тухайн сэдвийн хүрээнд, хоёрдсоо дээш зохиогчтой бол тэр зохиогчийн нэрийг бичнэ ("нар" (англ бол "et al") хэмээх олон тоонд нэхцөлийг заглана. Гэрч эх сурвалж хэсэг бүх зохиогчдын нэрийг дурдаж оруулна. Зохиогчдын нэрээс бусад нь нэг зохиогчтой нөхцөсөн эшлэхэгт заагдана.

Хоронго оруулаттыг шууд болон шууд бусаар хураан авахад үүсэх нөхөн төлбөрийн эрх зүйн зохицуулалт 148
Арбитрч, МУИС-ийн ХЗС-ийн докторант Т.Алтангэрэл

Татварын тогтолцооны шинэчлэл ба хэрэгжилт 160
МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн ахлах багш О.Чулуунэмэг
МУИС-ийн Бизнесийн сургуулийн ахлах багш С.Рэнэндорж

Монгол Улс дахь хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зохицуулалт, хэрэгжүүлсэн судалгаа 178
ХЗХ-ийн ЭША, МУИС-ийн ХЭС-ийн магистрант О.Энхчулуун

Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаа: процессын зардал хэмнэх шинж 195
ХЗХ-ийн ЭША, МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант Х.Бүянбат

Монгол Улсын Эрдэс баялгийн эрх зүйн хөгжил дэх тулгамдсан асуудал: Иргэдийн оролцоо ба Нийгмийн лиценз (Social license to operate Mining) 208
МУИС-ийн ХЭС-ийн докторант Г.Сурэнхбаяр
СЭЗИС-ийн Бизнесийн эрх зүйн магистрант Ч.Болормаа

Захиргааны маргааны нэхэмжлэгчийн хууль зүйн туслалцаа авахад гаргасан зардал нь захиргааны үйл ажиллагааны үлэмж учирсан хохиролд хамаарах эсэх асуудал 223
Өмгөөлөгч, МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант Ө.Эрдэнэ-Очир

Монгол Улсын Хөдөлмөрийн эрх зүй дэх ажлын цагийн эрх зүйн зохицуулалтгай харьцуулан судлах нь 236
Хүний Б.Ургамалцэцэг

Олон улсын шилжилт хөдөлгөөн ба Монгол Улсын нохцол байдал 244
Эрх зүйч судлаач Н.Соёмбо

Хүний эрх хичээлийн хөтөлбөрийг харьцуулан судалж, хөгжүүлэх боломж (Хууль зүйн зарим их, дээд сургуулийн жишээн дээр) 253
ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн магистрант М.Гэрэлэ

Тайвань орон ба Монгол Улсын аюан хамгаалах тогтолцооны эрх зүйн харьцуулалт 262
МУИС-ийн ХЭС-ийн докторант Б.Баховэ

Монгол Улс ба БНХАУ-д шүүхийн журмаар гэрээлэг цуцлахыг хүчлийн эрх ашгийг хэрхэн хамгаалж буй эрх зүйн орчны харьцуулалт 277
МУИС-ийн ХЭС-ийн докторант Са Ри На

БНТУ дахь ковид-19 цар тахлаас шалтгаалан хотын захиргааны зохион байгуулсан гуулзанж, хаалттай аяны эрх зүйн үнэлгээ 285
БНТУ, Сэвэрра Их Сургуулийн Улс төр, нийгмийн удирдлагын магистрант Барыш Чифтчи

ШИНЖ ЭРДЭМТНИЙ ШИНЖЭЭ

ГЕЛЕЕДЕМ ЕЕДЕМ

Хууль зүйн ухааны доктор, Монголын Хуульчдын холбооны Үндэсний хуулийн эрх зүйн хороонд тэргүүлэгч В.Цоодол
Хууль зүйн ухааны доктор, МУИС-ийн ХЭС-ийн Нийтийн эрх зүйн тэнхмийн ахлах багш Т.Зоолоо 296

ГЕЛЕЕДЕМ ЕЕДЕМ

Мөсөх 299

„Хууль дээдлэх ёс" сэтгүүлийн шинжлэгдсэн журам 302

Дүгнэлт, санал;
Эх сурвалж;
Хавсралт.

4.5.3. Бүтээлээ ируулахдаа зохиогчийн сүүлийн 1 жилд авахуулсан зураг (300-аас доошгүй нягтршилтай, фрі. .jPg. .psd өргөтгөлтэй), цахим шуудан, хоёбоо бүрих утасны дугаарыг хавсаргасан байх;

4.5.4. Бүтээлийг MS Word программаар, ерөнхий гарчиг нь Times New Roman, 11 pt хэмжээтэй Bold, ТОМ ҮСГЭЭР, Дэд гарчгуд нь Times New Roman, 11 pt үсгийн хэмжээтэй Bold форматтай, үндсэн бичвэрийг Times New Roman, 11 pt, мөр хоорондын зай 1 (single) эшлэл, эх үүсвэрийг Times New Roman, 10 pt, мөр хоорондын зай 1 (single) хэмжээтэй байхаар бичих бөгөөд .docx өргөтгөлөөр ируулах;

4.5.5. Сэтгүүлийн нийтлэл хянан магадлагаа хийлгэх хуваамж 50.000 /таван мянга/ төгрөг байна. Хянан магадлагааны хуваамж төлсөн баримтыг бүтээл ируулахдаа хамт хавсаргах;

4.5.6. Бүтээл нь гадаадын болон дотоодын эрдэм шинжилгээний сэтгүүл, эмхэтгэл, санд өмнө нь хэвлэн нийтлэгдээгүй байх;

4.5.7. Агуулгын хувьд зохиогчийн эрх зөрчөөгүй, бүтээлийн давхцал 20 хувиас ихгүй байх;

4.5.8. Эшлэл, эшлэл, эх сурвалжийг энэхүү журамд заасан стандартын дагуу тэмдэглэсэн, зохиогчийн эрхийг зөрчигдөөгүй, зүй бус хэлэг ашиглаагүй байх;

4.5.9. Тулхүүр үгс нь 5 тооны хоёбоо нэр үгээс бүрдэх бөгөөд зүйлийн гарчиг ороогүй үгээс бүрдсэн байна. Тулхүүр үгийг монгол болон англи хэлээр бичсэн байна.

4.5.10. Товчлол нь монгол болон англи хэлээр өгүүлэгдсэн агуулгыг ойлгомжтой байдлаар хураангуйлсан нэг цоцолбор бичиг 100-200 үгтэй байна. Товчлолд өгүүлэгдсэн аль нэг хэсгээс шууд хуулбарлагдсан байвал зохино.

4.5.11. Үндсэн хэсэгт гадаад, дотоодын эрх зүйн онолын болон эрдэмшлийн бүтээл, тохиолдол (англ. case) ашиглан дэвшүүлсэн санаатаа илэрхийлэх, өөрийн бүх санаа, өгүүлбэрт эшлэл заавал авсан байна.

4.5.12. Дүгнэлт, саналыг бичихдээ Үндсэн хэсэгт дурдагдсан шинэ санаа оруулахгүй бөгөөд дэвшүүлсэн асуудлаа шийдэрлэх арга зам санал болгосон байвал зохино.

4.5.13. Бүтээл хэл зүйн дүрмийн алдаагүй байх бөгөөд зохиогч алдаа шалгагч программ ашиглан алдаат хянан зассан гаргах багаглажгүйлх үүрэг хүлээнэ.

4.6.Сэтгүүл нийтлүүлэхээр ируулсан бүтээл нь энэ журмын 4.5-д заасан шаардлагыг эс хангасан бол сэтгүүлийн хариуцлагатай нарийн бичгийн дарга шаардлага хангуулахаар зохиогчид буцаах ба буцаасан тохиолдол дахин шаардлага хангахгүй бол хүлээн авахаас татгалзана.

4.7.Өгүүлэл

4.7.1. Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл нь эрх зүйн онол, практикийн тулгамдсан асуудлыг хөндсөн,хандлага зохицуулалтыг харьцуулан авч үзсэн эсхүл шинжлэх эрдэмтэй, шинжлэх ухааны болон эрх зүйн үндэслэлтэй санал, дүгнэлт гаргасан, зохиогчийн эрхийг хүндэтгэсэн, судалгааны ач холбогдолтой байна.

4.7.2. Өгүүлэл нь гарчиг, тулхүүр үгс, товчлол, эх сурвалжийн жагсаалт, хавсралтаас гадна 2500-аас доошгүй үгтэй, 7-20 хуудас байна.

4.8.Судалгааны тойм

4.8.1. Судалгааны тойм нь хүрээлэн болон бусад хүрээлэн, байгууллагын хүүль зүйн аливаа судалгааны ажлуудыг, ур дүнг тоймлосон байна.

4.8.2. Судалгааны тойм нь 10-25 хүртэлх хуудас байна.

эрхлэгчийн сануалыг харгалсан ерөнхий эрхлэгчийн тушаалаар Эрдэм шинжилгээний инженгчлгыг ажилтныг томилно.

3.11.Сэтгүүлийн хариуцлагатай нарийн бичгийн дарга нийтлэл хүлээн авах, журамд заасан шаардлагыг хангуулах, хэвлэлд бэлтгэх, сургалчлах зэрэг өдөр тутмын үйл ажиллагаг гүйцэтгэх бөгөөд сэтгүүлийн эрхлэгчид ажлаа тайлагнана.

3.12.Сэтгүүлийн хариуцлагатай нарийн бичгийн дарга дараах чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ:

3.12.1. Сэтгүүлд ируулсан нийтлэлийг хүлээн авах, хэлбэрийн шаардлага хангуулах;

3.12.2. Хэлбэрийн шаардлага хангаагүй нийтлэлийг буцаах;

3.12.3. Сэтгүүлийн зөвлөлийн гишүүдэд хуваарилсан нийтлэлийг хүргүүлэх, ируулсан хянан магадлагааны дагуу зохиогчид харин мэдэгдэх;

3.12.4. Сэтгүүлийн үйл ажиллагааны тасралгүй, шуурхай байдлыг хангах;

3.12.5. Сэтгүүлийг хэвлэлд бэлтгэх, хэлбэрийн шаардлага, хэл зүйн алдаат нягтлах;

3.12.6. Сэтгүүлийн цахим шуудан болон цахим сүлжээн дэх хуудсыг хөтлөж, сэтгүүлийг сурталчлах ажиллагаг хариуцах;

3.12.7. Сэтгүүлтэй холбоотой өдөр тутмын үйл ажиллагаг сэтгүүлийн эрхлэгчид тайлагнах;

3.12.8. Сэтгүүлийн талаарх үнэн зөв мэдээллийг холбогдох эгтэлд өгөх болон журамд заасан бусад эрх, үүрэг.

Дөрөв. Сэтгүүлд нийтлэх бүтээлд тавих шаардлага

4.1.Сэтгүүлд олон улсын болон үндэсний эрх зүйд хүлээн зөвшөөрөгдөн хэм хэмжээ, зарчим, хөгжлийн чиг хандлага, сэтгүүлийн нийтлэлийн бодлогод нийцэн, бүтээлийн давхцал нь 20 хувиас ихгүй, хянан магадлагаа хийж зөвшөөрөгдөн бүтээлийг нийтлэнэ.

4.2.Сэтгүүл нь дараах булангийн цар хүрээ өөрчлөгдөж болно. Үүнд:

1.2.1. Хүүль төрөхийн өмнө
1.2.2. Эрх зүйн сэтгэлгээ: Үзэл бодол, эргэцүүлэл
1.2.3. Хүүлийн хэрэгжилт, ур нөлөө
1.2.4. Эрх зүйн судалгаа, тойм, ур дүн
1.2.5. Мэдээ, мэдээлэл
1.2.6. Шинэ бүтээлийн танилцуулга

4.3.Сэтгүүл нь дараах төрлийн бүтээлүүдийг хүлээж авна. Үүнд:

4.3.1. Өгүүлэл;
4.3.2. Судалгааны тойм;
4.3.3. Шүүмж;
4.3.4. Дүн шинжилгээ;
4.3.5. Шинжлэх ухааны гайлбар;

4.4. Сэтгүүлийн нэг дугаарын нэг буланд зохиогч нэгээс илүүгүй бүтээл өгөх бөгөөд хоёр өөр буланд өөр бүтээлээ хамтад нь нийтлүүлж болно.

4.5. Сэтгүүлд нийтлүүлэхээр ируулсан аливаа бүтээл нь дараах нийтлэг шаардлагыг заавал хангасан байна:

4.5.1. Бүтээлийн нэр, зохиогчийн нэр, эрдмийн эрэг, цол, эрхэлж буй албан тушаал нь монгол, англи хэл дээр байх;

4.5.2. Бүтээл нь дараах үндсэн бүтэцтэй байна. Үүнд:
Гарчиг (монгол, англи хэлээр);
Товчлол (монгол, англи хэлээр);
Тулхүүр үгс (монгол, англи хэлээр);
Үндсэн хэсэг;

АГУУЛГА

ЭРХ ЗҮЙН СЭТГҮҮЛИЙН ҮЗЭЛ БОЛОН ТҮҮХЭН ТӨЛӨВ

Эрх зүйн сэтгүүлийн эрхлэгчдийн хэсгийн мэдээ 12

Эрх зүйн шинжлэх ухааны доктор, профессор Х.Нямаа
Монгол Улсын Гавьяат багш, МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн профессор, Хууль зүйн ухааны доктор Д.Баярсайхан

Эрх зүйн шинжлэл ба реалистийн эмхэт хүрээ 21
МУИС-ийн ХЭС-ийн докторант Н.Отгончимэг

Ардчиллын эрх зүйн антропологи гэж юу вэ? 29
Монголын Криминологийн холбооны судлаач, Бизнесийн удирдлагын бакалавр (BBA) С.Ноньянбаяргалан

ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТ, ҮР НӨЛӨӨ

Монгол Улсын жагсаалт, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн хэрэгжилтийн зарим асуудал 41
МУИС-ийн ХЭС-ийн докторант Д.Оросоо

Захиргааны хяналтын шүүхийн шийдвэрлэлтийг гүйцэтгэх ажиллагаанаас эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох нь 65
МУИС-ийн ХЭС-ийн магистрант, d'Rand Mapr гэрээ" ХЗХ-ийн хуулийн зөвлөх С.Амбасэлмаа

Монгол Улсын Хөдөлмөрийн гуулийн зорилт ба хөдөлмөрийн хүүль тогтоомжийн хэрэгжилт 85
Шинжлэгч, Их Сургууль, Хувийн эрх зүйн тэнхмийн ахлах багш Ё.Болормаа

Иргэний процессын эрх зүй дэх нотлох баримтыг хүлээн авахаас татгалзах зохицуулалтын зарим асуудал /ИХШХШтХ §§105.2/ 96
Өмгөөлөгчийн Дүгэл Гаёр ХҮК-н хуулич, МУИС-ийн ХЭС-ийн магистрант У.Аюжаргал

Хоронгийн үнэлгээ ба шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талуудын эрх 111
ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Иргэний шийдвэр гүйцэтгэлийн тэнхмийн багш, ахлах Б.Зомбоо

Аж ахуй нэгж байгууллага, түүний салбар нэгж татан буугдсан, ажлын байр хаагдсан, орлого тоо цөөрсөн үйлдвэрлэгчдэд хөдөлмөрөөс гаргах захиргааны хэрэглэгдэх журам зохицуулалтын зарим асуудал 123
МУИС-ийн Захиргаа, хуний нөөцийн гавьяа Хуулийн мэргэжилтэн, МУИС-ийн ХЭС-ийн магистрант Д.Эрдэнэтуяа

Монгол Улсын төрийн албан хаагчийн багалгааны эрх зүйн зохицуулалтын онцлогийн байдал 131
ДХИС, Эрх зүй нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхмийн багш, цагдаагийн ахмад, докторант Э.Чинбаяхан

ЭРХ ЗҮЙН СУДАЛГАА, ТОЙМ , ҮР ДҮН

Монгол Улсын Үндэсн хүүлийн үзэл баримтлал ба хотын эрх зүйн байдал 138
ХЗХ-ийн ЭША, МУИС-ийн ХЭС-ийн магистрант Р.Хатансайхан

Хоронго оруулаттыг шууд болон шууд бусаар хураан авахад үүсэх нөхөн төлбөрийн эрх зүйн зохицуулалт 148
Арбитрч, МУИС-ийн ХЗС-ийн докторант Т.Алтангэрэл

Татварын тогтолцооны шинэчлэл ба хэрэгжилт 160
МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн ахлах багш О.Чулуунэмэг
МУИС-ийн Бизнесийн сургуулийн ахлах багш С.Рэнэндорж

Монгол Улс дахь хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зохицуулалт, хэрэгжүүлсэн судалгаа 178
ХЗХ-ийн ЭША, МУИС-ийн ХЭС-ийн магистрант О.Энхчулуун

Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаа: процессын зардал хэмнэх шинж 195
ХЗХ-ийн ЭША, МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант Х.Бүянбат

Монгол Улсын Эрдэс баялгийн эрх зүйн хөгжил дэх тулгамдсан асуудал: Иргэдийн оролцоо ба Нийгмийн лиценз (Social license to operate Mining) 208
МУИС-ийн ХЭС-ийн докторант Г.Сурэнхбаяр
СЭЗИС-ийн Бизнесийн эрх зүйн магистрант Ч.Болормаа

Захиргааны маргааны нэхэмжлэгчийн хууль зүйн туслалцаа авахад гаргасан зардал нь захиргааны үйл ажиллагааны үлэмж учирсан хохиролд хамаарах эсэх асуудал 223
Өмгөөлөгч, МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант Ө.Эрдэнэ-Очир

Монгол Улсын Хөдөлмөрийн эрх зүй дэх ажлын цагийн эрх зүйн зохицуулалтгай харьцуулан судлах нь 236
Хүний Б.Ургамалцэцэг

Олон улсын шилжилт хөдөлгөөн ба Монгол Улсын нохцол байдал 244
Эрх зүйч судлаач Н.Соёмбо

Хүний эрх хичээлийн хөтөлбөрийг харьцуулан судалж, хөгжүүлэх боломж (Хууль зүйн зарим их, дээд сургуулийн жишээн дээр) 253
ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн магистрант М.Гэрэлэ

Тайвань орон ба Монгол Улсын аюан хамгаалах тогтолцооны эрх зүйн харьцуулалт 262
МУИС-ийн ХЭС-ийн докторант Б.Баховэ

Монгол Улс ба БНХАУ-д шүүхийн журмаар гэрээлэг цуцлахыг хүчлийн эрх ашгийг хэрхэн хамгаалж буй эрх зүйн орчны харьцуулалт 277
МУИС-ийн ХЭС-ийн докторант Са Ри На

БНТУ дахь ковид-19 цар тахлаас шалтгаалан хотын захиргааны зохион байгуулсан гуулзанж, хаалттай аяны эрх зүйн үнэлгээ 285
БНТУ, Сэвэрра Их Сургуулийн Улс төр, нийгмийн удирдлагын магистрант Барыш Чифтчи

ШИНЖ ЭРДЭМТНИЙ ШИНЖЭЭ

ГЕЛЕЕДЕМ ЕЕДЕМ

Хууль зүйн ухааны доктор, Монголын Хуульчдын холбооны Үндэсний хуулийн эрх зүйн хороонд тэргүүлэгч В.Цоодол
Хууль зүйн ухааны доктор, МУИС-ийн ХЭС-ийн Нийтийн эрх зүйн тэнхмийн ахлах багш Т.Зоолоо 296

ГЕЛЕЕДЕМ ЕЕДЕМ

Мөсөх 299

„Хууль дээдлэх ёс" сэтгүүлийн шинжлэгдсэн журам 302

Гурав. Сэтгүүлийн удирдлага, зохион байгуулалт

3.1.Сэтгүүлийн удирдлагыг Сэтгүүлийн зөвлөл хэрэгжүүлнэ. Сэтгүүлийн зөвлөл нь нийтлэлийн бүтцийг тодорхойлох саналыг, шүүмж өгөх, бүтээлийн чанарт хяналт тавих, дэмжлэгтэй болон үйл ажиллагаанд дэмжлэг, туслалцаа үзүүлэх; 3.2.Сэтгүүлийн зөвлөл нь ерөнхий эрхлэгч, эрхлэгч, тишүүдээс бүрдсэн 30 хүртэх хүний бүрэлдэхүүнтэй байна. Сэтгүүлийн зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд нь хуулч эрдэм шинжээчдийн зөрөгтэй эсэхэд саналгаа 10-аас дээш жил жил өгөгдсөн тушаалтай, толгойн саналтай эрхэлсэн гишүүнээр ажиллана. Сэтгүүлийн зөвлөл нь сайн дурын үндсэн дээр ажиллана.

3.3.Сэтгүүлийн ерөнхий эрхлэгч нь хуульч эрдэмтнийг Захирал, эрхлэгч нь Эдлэгчтэй нөрийн бичгээр ажлын явцын талаар байна.

3.4.Сэтгүүлийн зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг сэтгүүлийн эрхлэгчийн саналыг хүлээн хүлээгээгүй захирал бүгдээс 3 жилийн хугацаатайгаар томилох зохуул бүрэлдэхүүнд ороогдоогүй хүмүүсийг оролцоог хаалттай үлдэрнэ.

3.5.Сэтгүүлийн ерөнхий эрхлэгч нь дараах бүрэн эрхтэй:

3.5.1. Сэтгүүлийн зөвлөлийн бүрэлдэхүүн, нарийн бичгийн дарга томилох, чөлөөлөх;

3.5.2. Сэтгүүлийн эрхлэгчийг томилох, чөлөөлөх;

3.5.3. Сэтгүүлийн нийтлэлийн бодлого, эрхэм зорилтыг батлах;

3.5.4. Сэтгүүлийн зөвлөлийн хурдлагаанд зарлах, дарганах;

3.5.5. Сэтгүүл нийтлэл хуулбар авах хугацаат жил тутмаа батлах;

3.5.6. Хянан магадлагаанд хүрээлэнгийн гишүүдийг батлах, ажлыг;

3.5.7 Энэ журмын 3.7.3-т заасан хянан магадлагаат үнэлгээн тухайн дугаарт хэдэх нийтлэлийг жагсаалтыг батлах болон журмаа заасан бүрэн эрх.

3.6.Сэтгүүлийн эрхлэгч нь дараах бүрэн эрхтэй:

3.6.1. Сэтгүүлийн зөвлөлийн гишүүдийн санаачлагыг үндэслэн сэтгүүлийн нийтлэлийн бодлогыг тодорхойлон саналаа сэтгүүлийн ерөнхий эрхлэгчид танилцуулах;

3.6.2. Сэтгүүл нөхцөлөн нийтлэлийн сэтгүүлийн зөвлөлийн гишүүдэд мэргэшсэн чиглэлийг нь харгалзан хянан магадлаа хийлгэхээр хүчинтэй ба хянан магадлаагаар хаалттай бичгээр бичгээс боломжоор хаах;

3.6.3. Сэтгүүлийн ажлын тушаал гаргах, ажлыг удирдлага, ара зүйлээр хянах, сэтгүүлийн нарийн бичгийн дарганы хянагт гаргах ажлыг зөвшөөрөх болон журмаа заасан бүсэд бүрэн эрх.

3.7.Сэтгүүлийн зөвлөлийн гишүүн нь дараах бүрэн эрхтэй:

3.7.1. Сэтгүүлийн нийтлэлийн бодлого, эрхэм зорилтыг тодорхойлохоо саналаа өгөх;

3.7.2. Сэтгүүлийн үйл ажиллагаанд хяналт, дүгнэлт өгөх;

3.7.3. Мэдээлэл шинжлэхээ хугацаанд хүчинтэй зөвлөлийн гишүүдэд мэргэшсэн хийж, саналт, дүгнэлт гаргах, мэдээлийн тушиалд зөвлөгөө өгөх;

3.7.4. Сэтгүүлийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг, туслалцаа үзүүлэх;

3.7.5. Сэтгүүл өөрийн бүтээлээ хянан магадлагаатайгаар нийтлүүлэх;

3.7.6. Хянан магадлаагаа хийсэн нийтлэлийн тоонд нийцүүлэн хянан магадлагааны хугацаажийг удамшуулах болон авах.

3.8.Сэтгүүлийн зөвлөлийн үйл ажиллагааны хэлбэр хуваарьтай байна. Зөвлөлийн хуралдаанаас сэтгүүлийн ерөнхий эрхлэгч зарлан хуралдуулна.

3.9.Сэтгүүл нь сэтгүүл нийтлэх бүтээлийг хүлээн авах, хянуулах бүтэц зэрэг өөр тэмдэг ажиллаг хэрэгжүүлэг нийтлэх ажлын ажлаар байна.

3.10.Сэтгүүлийн ажлын ажлаа нь эрхлэгч, хариуцлагатай нарийн бичгийн дарга, хянагчийн эз бүлгэрчэсэ бүрдэх бөгөөд сэтгүүлийн нарийн бичгийн дарга хуралцаанд

CONTENT

LEGAL THINKING: VIEWS AND REFLECTIONS

Legal gaps and types of legal collisions in the context of the norms in criminal law institutes 12
Buyarsaikhan.D (Ph.D.), Professor at School of Law, NUM

Legal reform and appropriate framework for reception 21
Ogonchimeg.N, Ph.D student, School of Law, NUM

What is the anthropology of commercial law? 29
Nomynbayasgalan S., Senior Researcher at Mongolian Criminological Societ (BBA)

IMPLEMENTATION AND EFFICIENCY OF LAW

Some issues in the implementation of the Law on procedures for demonstrations and assemblies 41
Oroso.D, Ph.D student, School of Law, NUM

Upgrading legal regulation for executory process of administrative cases 65
Ambaselmaa.S, Master's student, School of Law, NUM, Legal counselor at Grand Marz group LLC

The purpose of the Law on labour of Mongolia and the application of labour legislation 85
Bolormaa.Jo, Ph.D student, Senior lecturer at Private Law Department, Shihihuug University

Some problems with the regulation on refusal to admit evidence in Civil Procedure Law /Law on Civil Procedure §§105.2/ 96
Azjamaa.U, Master's student, School of Law, NUM, Associate of Legal Guide law firm LLC

Asset valuation and rights of the parties in the execution of court decision 111
Zambaga.B, Lecturer at the Department of Civil decision execution of the University of Internal Affairs of Mongolia, Police capitain

Some aspects regarding termination of employment relationship due to organizational restructuring and downsizing 123
Erdenetuya.L, Master's student, Legal advisor at Legal and human resource policy department, School of Law, NUM

The current state of the legal regulation on civil servant's guarantee of Mongolia 131
E.Chimidkham, Ph.D student, School of Law and Social Sciences, University of Internal Affairs of Mongolia, Lecturer at the Public Law Department, Police capitain

LEGAL RESEARCH OVERVIEW

The concept of the Constitution of Mongolia (1992) and legal status of city 138
Khatansukhan.R, Master's student, School of Law, NUM, Researcher at the National Legal Institute of Mongolia,

Compensation and damages from direct and indirect expropriation 148
Altangerel.T, Ph.D student, School of Law, NUM

“ХУУЛЬ ДЭЭДЛЭХ ЁС” ХУУЛЬ ЗҮЙН МЭРГЭЖЛИЙН СЭТГҮҮЛИЙГ ЭРХЛЭН ГАРГАХ ЖУРАМ

Нэг. Нийтлэг үндэслэл

1.1.Энэхүү журмаар Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн /цаашид “хүрээлэн” гэх/-гийн “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл /цаашид “сэтгүүл” гэх/-ийг эрхлэн гаргахтай холбогдох харилцаат зохицуулна.

1.2.Сэтгүүл нь хууль зүйн эрдэм шинжилгээ, судалгаа, онол, практикийн мэргэжлийн улирал тутмын хэвлэл байх бөгөөд монгол хэлээр “Хууль дээдлэх ёс”, англи хэлээр “Mongolian Journal of Law” гэсэн нэртэй байна.

1.3.Сэтгүүлийн үүсгэн байгуулагч нь хүрээлэн байх бөгөөд сэтгүүлийн нэрийг эзэмших эрх үүсгэн байгуулагчид хадгалагдана. Сэтгүүлийн үйл ажиллагаа ашгийн төлөө бус байна.

1.4.Сэтгүүл нь хүрээлэнгийн өмч бөгөөд олон улсын стандартын сериал дугаар буюу ISSN (*International Standard Serial Number*) бүртгэлээр баталгаажсан бөгөөд Оюуны өмчийн газрын барааны тэмдгийг эзэмших онцгой эрхтэй болно.

1.5.Сэтгүүл нь цахим шуудангийн хаягтай байх ба цахим шуудангийн хаяг нь сэтгүүлийн оноосон нэрийг агуулсан байна. Сэтгүүл нь цахим сүлжээнд хуудастай байж болно. Сэтгүүлийн албан ёсны хаяг нь хүрээлэнгийн хаяг байна.

Хоёр. Нийтлэлийн бодлого, эрхэм зорилго

2.1.Сэтгүүлийн нийтлэлийн бодлого нь хууль зүйн шинжлэх ухааны ололтыг түгээн дэлгэрүүлэх, эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил, бүтээлийн чанар хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, иргэдийн эрх зүйн боловсролыг дээшлүүлэхэд чиглэнэ.

2.2.Сэтгүүлд нийтлүүлэхээр ирүүлсэн бүтээл тус бүрд хянан магадлагаа (англ. *a Peer Review*) хийх бөгөөд хянан магадлагааг хараат бусаар хийж, үр дүнг зохиогчид тодорхой мэдээлнэ.

2.3.Сэтгүүлийн хянан магадлагааны явцад бүтээлийн зохиогч болон хянан магадлагч сэтгүүлийн зөвлөлийн гишүүний мэдээллийг харилцан нууцалсан (англ. *Double-blind peer-review*) байна.

2.4.Сэтгүүлд хэвлүүлсэн бүтээлд Хуульчийн үргэжлилсэн сургалтын багц цаг болон Хууль зүйн их, дээд сургуулийн магистр, докторын сургалтын хөтөлбөрт эрдэм шинжилгээний багц цаг тооцно.

2.5. Сэтгүүлд нийтэлсэн эрдэм шинжилгээний бүтээл нь зохиогчийн оюуны өмч бөгөөд бүтээл ашиглах онцгой эрх нь хууль тогтоомжоор хамгаалагдана. Зохиогч бүтээлээ нийтлүүлсэхлүүлсэн бүтээлийг нийтлэх, тийнх тэгтэх дүгээ хэрхэх бүтээлийг сэтгүүлд олгохыг зөвшөөрсөн гэж үзнэ.

2.6.Мэргэжлийн хянан магадлагаа бүхий сэтгүүлд бүтээлээ нийтлүүлэх нь эрдэмтэн, судлаач, хууль зүйн их, дээд сургуульд суралцагсдын хувьд нэр төрийн хэрэг бөгөөд сэтгүүлийн шалгуур, бүтээлд тавих шаардлагыг баримталж, олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн, зохих ангилал, зэрэглэлтэй сэтгүүл болох нь сэтгүүлийн эрхэм зорилго мөн.

The implementation and reformation of the tax system 160
Chuluuntsetseg.O, Senior lecturer, School of Law, NUM
Rentsendorj.S, Senior lecturer, Business School, NUM

Regulation on criminal procedure for legal persons in Mongolia: Comparative study 178
Enkhkhuslen.O, Master's student, School of Law, NUM, Researcher at the National Legal Institute of Mongolia

Criminal summary procedure: Cost-saving features 195
Buyanbat.Kh, Master's student, School of Law, NUM, Researcher at the National Legal Institute of Mongolia

Urgent issues of Mongolian mineral law development: Participation of community and social license of operate 208
Surakhbayar. G, Ph.D student, School of Law, NUM
Bolormaa.Ch, Master's student, University of Finance and Economics

The issue of whether a claimant's legal assistance expenses in an administrative dispute are related to damages caused by the administrative action 223
Erdene-Ochir.U, Attorney, Master's student, School of law, NUM

A study of the regulation of continuity of working hours in the Labour law of Mongolia in comparison with the regulation of continuity of working hours in some countries 236
Urgamaltsetseg.B, Lawyer

International migration and the current situation in Mongolia 244
Soyombo.N (LL.B), Researcher

Opportunities for comparative research and development of human rights programs 253
Gerlee.M, Master's student, School of Law and Social Sciences, University of Internal Affair of Mongolia

Legal comparison of adult guardianship law of the Taiwan region and Mongolia 262
BaoBuhe, Ph.D student, School of Law, NUM

Legal consequences of court divorce in Mongolia and China: A Comparison of the legal environment for the protection of the interests of children 277
Sarina, Ph.D student, School of Law, NUM

Legal basis for the aid and collection and donation campaigns of the municipalities due to Covid-19 pandemic in Turkey 285
Barış Çiftçi, Lawyer, Master's student, Sakarya University

NEW SCHOLARS IN THE FIELD

Udval.V (Ph.D.), Chair of the Constitutional Law Committee, Mongolian Bar Association 294
Zolboo.T (Ph.D.), Lecturer, the Department of Public Law, School of Law, NUM 296

NOTES

News 299
“Mongolian law journal” Procedure /Revised Edition/ 302

Хурал нь Үндэсэн хуулийн болон Захиргааны салбар хуралдааны хэлбэрээр явагдсан бөгөөд Япон, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс, Канад, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Оросын Холбооны Улс, Бүгд Найрамдах Унгар Улс, Монгол Улс эрэг нийт 7 улсын 23 эрдэмтэн илтгэл хэлэлцүүлэв. Хууль зүйн ухааны доктор(LL.D) Г.Даваанямын Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, Хууль зүйн ухаанаа докторын(Ph.D) Х.Эрдэм-Ундрах Монгол Улс дахь төрийн өмчит хуулийн этгээдийн хүрээнд тулгарч буй асуудлуудыг судлаж, илтгэл хэлэлцүүлсэн.

УНДСЭН ХУУЛИЙН БОЛОН ЗАХИРГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН СУУРЬ АСУУДАЛ” СЭДЭВТ ОЛОН УЛСЫН ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ IV БАГА ХУРАЛ ЗОХИОН БАЙГУУЛАГДАВ.

2023 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдөр “Үндсэн хуулийн болон захиргааны эрх зүйн суурь асуудал” сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал боллоо. Монгол Улсад IV дэх удаагаа зохион байгуулагдаж буй уг эрдэм шинжилгээний хурлыг МУИС-ийн Хууль зүйн сургууль, Монгол Улсын Үндэсэн Хуулийн Цэц, Монголын Хуульчдын холбоо, Япон Улсын Нагоягийн их сургуулийн Хууль зүйн сургууль, Монгол Улсын дээд шүүхийн дэргэдэх Шүүхийн сурвалж, судалгаа, мэдээллийн хүрээлэн зэрэг байгууллагын хамтаар Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн нь хамтран зохион байгуулагчаар ороцлоо.

ЭРХ ЗҮЙН ХИЙГЭЭД ЗӨРЧИЛДӨӨНИЙ ХЭЛБЭРҮҮДИЙГ НӨЛӨӨЛӨХ ЗАРИМ ЗАРЧИМ ЗАМ ЗҮЙН ТАЛААР

Д.Баярсайхан
Монгол Улсын Гавьяат багш, МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн профессор, Хууль зүйн ухааны доктор

ТОВЧЛОЛ:

Сүүлийн жилүүдэд ниймийн хариацаа улам бүр олон талтай, эрх зүйн хэлбэр нь боловеронгуй болж хөгжихийн хэрэгээ хууль тогтоомж төрөлжсөн байх шаардлага өсөн нэмэгдэж, тэдгээрийн заалт, хэм хэмжээ илуу оновчтой, тодорхой болох нөхцөлийг бий болгож байна. Саяхан болтол хуулийн кодификацчилал нь зөвхөн Эх газрын эрх зүйн тогтолцоо бүхий орнуудал хамааралтай гэж үздэг хандлага уеэ өнгөрөөж эрх зүйн системийн интеграцийн эрчимтэй хөгжлийн үр дүнд дэлхийн ихэнх улс, орнуудад бичмэл хуулийн төрөлжүүлэлт, системчлэлийг хүлээн авч хөгжүүлэх болжээ.

Шинжилгээний үеийн болон Пост-Социалист орнуудад эрх зүйн орчин тогтворгүй, зарим хууль тогтоомж, тэр тусмаа эрүүгийн эрх зүйн хэм хэмжээнүүд голорхой бус, хөрвөмол утгатай, хэт ерөнхий, ихэнх тохиолдолд шууд хэрэглэхэд хүндрэлтэй байдлыг бий болгож явдал гүтгэмэл илэрдэг нь харьцуулсан эрх зүйн судалгааааас харагдаг. Эрх зүйн хийдэл, зөрчилдөөн нь чухамдаа хуулийн кодификацчиллын сөрөг үр дагавар болж гарч ирснээс гадна хуулийг төсөөтэй хэрэглэх явдлыг хязгаарлдаг эрүүгийн эрх зүйн салбарт зайлшгүй хамаатай, судлагдахууд билээ. Энэ нь хуулийн зарим тодорхойгүй бүхэн эрх зүйн хэрэглэгэний хувьд оновчтой бус, салаалаг утгатай ойлгомжгүй нөхцөл, ачуулгаас УЮссэн хэм хэмжээний хий орон зай бүхий нөхцөл байдал бөгөөд эдүгээ Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйд нилээд ахаарал татсан тулгамдсан асуудал юм.

Эрүүгийн эрх зүйн хэм хэмжээнүүд бол lex certa бүюу маш тодорхой өгүүлэмж бүхий нөхцөл, журмыг тусгасан хатуу заалт бүхий (шууд ойлгож хэрэглэх боломжтой) хуульчлагдсан журмууд байх ёстой билээ. Өөрөөр хэлбэл тесеөтэй хэрэглэх, дүр эргүүр ойлгох ямар ч боломжгүй тийм хэм хэмжээнүүд байх учиртай юм. Гэтэл Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн салбарт эрх зүйн хийдэл, зөрчилдөөний хэлбэрүүд бодитойгоор оршиж, тэдгээрийн хучин зүйл, үр дагавар бүрэн арилж, засагдахгүй байгаа нь анхаарал татаж байна.

2017 оны 7-р сарын 1-ний өдөөс хучин төгөлдөр үйчилж эхэлсэн Монгол Улсын Эрүүгийн хууль нь зарим талаар давшилтай, шинэлэг зохицуулалт цөөнгүй орсон болович

ХУУЛЬ ДЭЭДЛЭХ ЁС 2023 №1 (92)

ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭНГИЙН
ЗАХИРЛЫН ТУШААЛ

2023 оны 02 сарын 08 өдөр Дугаар А/09 Улаанбаатар хот

「"Хууль дэдлэх ёс" хууль зүйн мэргэжлийн сэтгүүлийг эрхлэн гаргах журмыг шинэчлэн батлах тухай」

Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн дүрмийн 5 дугаар зүйлийн 5.4 дэх хэсгийг үндэслэн ТУШААХ нь:

1. "Хууль дэдлэх ёс" хууль зүйн мэргэжлийн сэтгүүлийг эрхлэн гаргах журмыг нэгдүгээр хавсралтаар шинэчлэн батлагдсугай.
2. "Хууль дэдлэх ёс" сэтгүүлийн зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг хоёрдугаар хавсралтаар батлагдсугай.
3. Энэ тушаал гарсантай холбогдуулан хүрээлэнгийн Захирлын 2020 оны 11 дүгээр сарын 30-ны өдрийн А/21 дугаар тушаал болон 2020 оны 11 дүгээр сарын 12-ны өдрийн А/19 дүгээр тушаалыг түр хугацаагүй болсонд тооцсугай.
4. Тушаалын биелэлтэд хяналт тавьж ажиллахыг Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга Г.Даваанямд даалгасугай.

ЗАХИРАЛ Х.ЭРДЭМ-УНДРАХ

ЯПОН, МОНГОЛ, УЗБЕКИСТАН УЛСЫН ХАМТАРСАН ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ СЕМИНАР АМЖИЛТТАЙ ЗОХИОН БАЙГУУЛАГДЛАА

Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн Япон Улсын Хууль зүйн яамны харьяа Сургалт, судалгааны хүрээлэн (RTI)-тэй 2021 онд байгуулсан хамтран ажиллах санамж бичгийн хүрээнд "Гэмт хэргийн статистикийг боловсруулж гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд ашиглах нь" сэдэвт Япон, Монгол, Узбекистан Улсын хамтарсан эрдэм шинжилгээний семинар Япон Улсын Хууль зүйн яамны санхүүжилтээр 2023 оны 02 дугаар сарын 27-ны өдрөөс 03 дугаар сарын 08-ны өдрүүдэд Япон Улсын нийслэл Токио хотноо Сургалт, судалгааны хүрээлэнд амжилттай зохион байгуулагдлаа.

Тус семинарт Монгол Улсын талаас ХЗҮХ-ийн Захирал Х.Эрдэм-Ундрах, Эрдэм шинжилгээний ажилтан Х.Буянбат, Д.Дэмидханд, С.Мягмарсүрэн, О.Энххүслэн нар, Япон Улсын талаас Сургалт, судалгааны хүрээлэнгийн захирал Тошинобу Үэтоми, тус хүрээлэнгийн Олон улсын хамтын ажиллагааны газрын (ICD) дарга Шинтаро Найто, орлогч дарга Хироши Суда, тус хүрээлэнгийн Судалгааны газрын орлогч дарга Кожи Ёшимура, Олон улсын хамтын ажиллагааны газрын профессор Минако Шожи, Хироки Кунии нар, Узбекистан Улсын талаас Бүгд Найрамдах Узбекистан Улсын Хууль сахиулах академийн захирлын үүрэг гүйцэтгэгч Евгений Коленко, тус академийн Гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг судлах, дүн шинжилгээний төвийн тэргүүн Носиржон Аскаров тэргүүтэй баг оролцлоо.

Эхний эгнээнд Баруун гар талаас, Олон улсын хамтын ажиллагааны газрын (ICD) профессор Минако Шожи, тус газрын дарга Шинтаро Найто, Такушоку их сургуулийн Эмерит профессор Тадаши Морияма, ХЗҮХ-ийн Захирал Х.Эрдэм-Ундрах, Сургалт, судалгааны хүрээлэнгийн (RTI) захирал Тошинобу Үэтоми, БНУзбУ-ын Хууль сахиулах академийн захирлын үүрэг гүйцэтгэгч Евгений Коленко, Япон Улсын ХЗЯ-ны төлөөлөл

Мөн Такушоку их сургуулийн Эмерит профессор Тадаши Морияма, Рюкоку их сургуулийн профессор Хамаи Коичи, Үндэсний цагдаагийн академийн профессор Но Такахиро, Сургалт, судалгааны хүрээлэнгийн Судалгааны газрын Ахлах судлаач Жүничи

Эрүүгийн хууль үйлчлэн мөрдөгдөж эхэлснээс хойш 7 дахь жилдээ орж байгаа нь түүний ямар заалт, ямар хэм хэмжээ нь хэрхэн хоорондоо уялдаж, ямар хийдэл, зөрчилдөөнийг ямар хэлбэрээр тусгаж байгааг олж илрүүлэхэд хангалттай хугацаа юм.

Өнөөгийн Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн сургалт судалгааны болон хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, прокурорын хяналтын төдийгүй эрүүгийн шүүхийн практикт эрүүгийн хууль хэрэглээний хүрээнд тулгамдаж буй хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудлыг шийдвэрлэхэд эрх зүйн хийдэл, зөрчилдөөний хэлбэрүүдийг таньж мэдэх даван туулах арга замыг ойлгох нь онцгой чухал ач холбогдолтой.

ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Юуны өмнө эрх зүйн хийдэл, эрх зүйн зөрчилдөөн гэдгийг хэрхэн ойлгох вэ? гэдгийг авч үзэх нь чухал юм. Уламжлалт эрх зүйн онолын номлол ёсоор бол эдгээр нь бичмэл хуулийн тогтолцоо бүхий эх газрын эрх зүйн системд илүү хамааралтай ойлголт бөгөөд энэ цоёр нэр томьёоны үгийн нийтлэг утга нь "эрх зүйн зохицуулалт дутагдах, хуулийн хэм хэмжээ орхигдох, хуулийн заалтууд бие биеэ үгүйсгэх" гэсэн агуулгыг илэрхийлдэг.

ЭРХ ЗҮЙН ХИЙДЭЛ (Латины **lex deficit**, Английн **legal loophole**, **Gap in the law**, Оросын **Пробел в праве**) – Эрх зүйн хэм хэмжээгээр зайлшгүй зохицуулагдах ёстой харилцаа бүрэн буюу тодорхой хууль члагдаж чадаагүйгээс хууль зүйн үйлчлэл дутагдаж, эрх зүйн үр дагавар бүхий хий орон зай үүссэн нөхцөл байдал юм. Өөрөөр хэлбэл хуулийн зарим заалт, хэм хэмжээний хоёрдмол, салаа утга бүхий тодорхойгүй буюу хэт ерөнхий агуулгаар тусгагдсан негатив байдал. Энэ нөхцөл байдал нь зарим үед нийгмийн хувьсал өөрчлөлтийн шаардлагатай зөрчилдсөн буюу цаг үеийн бодит байдалтай нийцээгүй гэж үзэхэд хүргэдэг. Эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд эрх зүйг хэрэглэхтэй холбогдсон асуудлыг шийдвэрлэх үед тухайн хэрэглэх эрх зүйн хэм хэмжээ нь байхгүй байхыг мөн адил илэрхийлдэг бөгөөд энэ нь тухайн нөхцөл байдал үүссэн үед түүнийг зохицуулах хэм хэмжээ нь тодорхой бус байхыг хэлнэ. Ихэнх судлаачдын[1] үзэж байгаагаар эрх зүйн хэм хэмжээ дутагдах хуулийн тодорхой, зохицуулалттүй орхигдох, тухайн харилцаа өөрчлөгдөн хувьсаж буйтай холбоотой тодорхойгүй байдал үүсэх, үзэмжээр буюу төсөөтэй тайлбарлах нөхцөлийг бий болгох зэрэг үр дагаварт хүргэдэг байна.

Оросын эрх зүйн онолын эрдэмтэд эрх зүйн хийдлийн шинжийг тодорхойлох талаар нэлээд идэвхтэйгээр үзэл бодлоо илэрхийлсээр ирсэн билээ.

Т.А.Клепицкая[2] бичихдээ: ".. Эрх зүйн зохицуулалтын нөхцөл, журмыг шууд хангахад чиглэгдсэн тодорхой хэрэг, тохиолдолд эрх зүйг сонгон хэрэглэх болон эрх зүйн тодорхой зохицуулалт шаардлагатай үед илэрдэг .." гэжээ.

В.Н.Хропанюк[3] үзэхдээ "Эрх зүйн зохицуулалтын тодорхой асуудлыг шийдвэрлэх үед нэн шаардлагатай эрх зүйн хэм хэмжээ бүрэн буюу хэсэгчлэн дутагдаж, орхигдсон байдал" гэж тайлбарлажээ.

С.С.Алексеевийн[4] бичсэнээс харахад: ".. Эрх зүйн хэм хэмжээний актыг батлах, эсвэл нэмэлт өөрчлөлт оруулах, халж хүчингүй болгох үед эрх зүйн өөрөө өөрийгөө зохицуулах зүй тогтолт механизмыг дутуу тооцсон, эрх зүйн чиг үүргийг буруу тодорхойлсны үр дагавар .." гэсэн байдаг.

Уламжлалт эрх зүйн онолын хөгжилд хэм хэмжээний болон материалист эрх зүйн

[1] Д.Баярсайхан, Эрх зүйн онол, Үб, 2000, 84 дэх тал; С.Нарангэрэл, Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь, Үб, 2021, 627 дахь тал; Юридическая Энциклопедия (ред М.Ю.Тихомирова) М., 1999 с 2002, Ч.Нямсүрэн, Эрх зүй, торийн ерөнхий онолын зарим асуудал Үб, 1995, 77 дахь тал, Х.Төмүүжин Jus Frast буюу Ёст үг Үб., 2003, 253 дахь тал г.м.

[2] Т.А.Клепицкая, Теория государства и права М., 2016 с 103.

[3] В.Н.Хропанюк, Теория государства и права М., 2001 с 267.

[4] С.С.Алексееви, Теория права Т1. М.,1981 с 261-262.

Шинжлэх ухаан Ларааагийн гаралын Мөрдөн шалгах ажилтаар ажиллах лүүн шинжлэгчдийн төвийн лаборат нар оролцогчоор семинарын сэдвийн хүрээнд оюун, практик хосолсон суралцуулыг орсон юм.

Энэхүү хамтарсан семинарын тушаал гэрээ дээр ямсны бат ооёрны улсаа гэмт хэрэгтэй статистикийг хөхсөн бодоорсуулж бүр, гэмт хэргийн статистикийг ашиглан хэрхэн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд ашиглах бүй нэг, түүний үр дүн, онооны нөхцөл байдал, цаашлах чиг хандлага, барилтаж болзолтай гаалаар тус тусын нөгөөгөө хэлэлцүүлэг, хэрэлцан тушлага солилцоо.

Өнөө нь Хуулж зүйн гүнлөгөний хүрээлэн, Ямон Улсын Хуулж зүйн яамны харьяа Сургалт, судалгааны хүрээлэн хамтран 2021 онд "Ямон болон Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцоо", 2022 онд "Прокурорын чиг үүрэг, онцлог: Ямон болон Монгол Улс", "Өсөөр нөсөн хүнд хэлбэлзлийн эрүүгийн процессын ажиллагаа ба эрүүгийн хэрэгслийг ашиглах" семинарууд амжилттай ажиллуулж зохион байгуулж байсан бөгөө.

эрх зүйн хийдэл, зөрчилдөөний шинж, хэлбэрүүдийг цэгцлэн тусгаан, үг хэлэлцээ, ярилцлагын зүйл, хэлэлцүүлгийн хэлбэрээр тусгаж байгаа нь нэлээд анхаарагдсан нь судалгааны харагдаж байна. Дүгнэлтэд эрэмбэлсэн эрэмбэ, зарчмуудыг өнөө хэр хэрэгжиж ямар хэлбэрээр тусгаж байгааг олж илрүүлэхэд хангалттай хугацаа юм.

Өнөөгийн Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн сургалт судалгааны болон хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, прокурорын хяналтын төдийгүй эрүүгийн шүүхийн практикт эрүүгийн хууль хэрэглээний хүрээнд тулгамдаж буй хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудлыг шийдвэрлэхэд эрх зүйн хийдэл, зөрчилдөөний хэлбэрүүдийг таньж мэдэх даван туулах арга замыг ойлгох нь онцгой чухал ач холбогдолтой.

ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Юуны өмнө эрх зүйн хийдэл, эрх зүйн зөрчилдөөн гэдгийг хэрхэн ойлгох вэ? гэдгийг авч үзэх нь чухал юм. Уламжлалт эрх зүйн онолын номлол ёсоор бол эдгээр нь бичмэл хуулийн тогтолцоо бүхий эх газрын эрх зүйн системд илүү хамааралтай ойлголт бөгөөд энэ цоёр нэр томьёоны үгийн нийтлэг утга нь "эрх зүйн зохицуулалт дутагдах, хуулийн хэм хэмжээ орхигдох, хуулийн заалтууд бие биеэ үгүйсгэх" гэсэн агуулгыг илэрхийлдэг.

ЭРХ ЗҮЙН ХИЙДЭЛ (Латины **lex deficit**, Английн **legal loophole**, **Gap in the law**, Оросын **Пробел в праве**) – Эрх зүйн хэм хэмжээгээр зайлшгүй зохицуулагдах ёстой харилцаа бүрэн буюу тодорхой хууль члагдаж чадаагүйгээс хууль зүйн үйлчлэл дутагдаж, эрх зүйн үр дагавар бүхий хий орон зай үүссэн нөхцөл байдал юм. Өөрөөр хэлбэл хуулийн зарим заалт, хэм хэмжээний хоёрдмол, салаа утга бүхий тодорхойгүй буюу хэт ерөнхий агуулгаар тусгагдсан негатив байдал. Энэ нөхцөл байдал нь зарим үед нийгмийн хувьсал өөрчлөлтийн шаардлагатай зөрчилдсөн буюу цаг үеийн бодит байдалтай нийцээгүй гэж үзэхэд хүргэдэг. Эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд эрх зүйг хэрэглэхтэй холбогдсон асуудлыг шийдвэрлэх үед тухайн хэрэглэх эрх зүйн хэм хэмжээ нь байхгүй байхыг мөн адил илэрхийлдэг бөгөөд энэ нь тухайн нөхцөл байдал үүссэн үед түүнийг зохицуулах хэм хэмжээ нь тодорхой бус байхыг хэлнэ. Ихэнх судлаачдын[1] үзэж байгаагаар эрх зүйн хэм хэмжээ дутагдах хуулийн тодорхой, зохицуулалттүй орхигдох, тухайн харилцаа өөрчлөгдөн хувьсаж буйтай холбоотой тодорхойгүй байдал үүсэх, үзэмжээр буюу төсөөтэй тайлбарлах нөхцөлийг бий болгох зэрэг үр дагаварт хүргэдэг байна.

Оросын эрх зүйн онолын эрдэмтэд эрх зүйн хийдлийн шинжийг тодорхойлох талаар нэлээд идэвхтэйгээр үзэл бодлоо илэрхийлсээр ирсэн билээ.

Т.А.Клепицкая[2] бичихдээ: ".. Эрх зүйн зохицуулалтын нөхцөл, журмыг шууд хангахад чиглэгдсэн тодорхой хэрэг, тохиолдолд эрх зүйг сонгон хэрэглэх болон эрх зүйн тодорхой зохицуулалт шаардлагатай үед илэрдэг .." гэжээ.

В.Н.Хропанюк[3] үзэхдээ "Эрх зүйн зохицуулалтын тодорхой асуудлыг шийдвэрлэх үед нэн шаардлагатай эрх зүйн хэм хэмжээ бүрэн буюу хэсэгчлэн дутагдаж, орхигдсон байдал" гэж тайлбарлажээ.

С.С.Алексеевийн[4] бичсэнээс харахад: ".. Эрх зүйн хэм хэмжээний актыг батлах, эсвэл нэмэлт өөрчлөлт оруулах, халж хүчингүй болгох үед эрх зүйн өөрөө өөрийгөө зохицуулах зүй тогтолт механизмыг дутуу тооцсон, эрх зүйн чиг үүргийг буруу тодорхойлсны үр дагавар .." гэсэн байдаг.

Уламжлалт эрх зүйн онолын хөгжилд хэм хэмжээний болон материалист эрх зүйн

[1] Д.Баярсайхан, Эрх зүйн онол, Үб, 2000, 84 дэх тал; С.Нарангэрэл, Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь, Үб, 2021, 627 дахь тал; Юридическая Энциклопедия (ред М.Ю.Тихомирова) М., 1999 с 2002, Ч.Нямсүрэн, Эрх зүй, торийн ерөнхий онолын зарим асуудал Үб, 1995, 77 дахь тал, Х.Төмүүжин Jus Frast буюу Ёст үг Үб., 2003, 253 дахь тал г.м.

[2] Т.А.Клепицкая, Теория государства и права М., 2016 с 103.

[3] В.Н.Хропанюк, Теория государства и права М., 2001 с 267.

[4] С.С.Алексееви, Теория права Т1. М.,1981 с 261-262.

2023 ОНЫ I УЛИРЛЫН ОНЦГОЙ ХҮЙЛ ЯВДАЛ (Мэдээ, мэдээлэл)

Шинэ эрдэмтний индэр

Хууль зүйн ухааны доктор Т.Золбоо нь МУИС-ийн Хууль зүйн сургуульд 2012 онд "Зашлын эрх зүй – Хууль зүйн үнэт зүйлс болох нь" сэдвээр бакалавр, 2014 онд ХБНГУ-ын Баяротын их сургуульд "Гэмт хэргийн бүрэлдүүний Герман– Монголын харьцуулсан судалгаа" сэдвээр магистр, 2022 онд МУИС-д докторын зэрэг хамгаалсан байна.

Тэрээр МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулиас гадна 2018-2019 оны хооронд ХБНГУ-ын Баяротын их сургуулийн Хуулийн факультетын Эрүүгийн эрх зүйн тэнхим, 2020-2021 оны хооронд Вурцбургийн их сургуулийн Хуулийн факультетын Эрүүгийн эрх зүйн тэнхимд тус тус зочин судлаачаар ажилласан байна.

Хууль зүйн ухааны доктор Т.Золбоо багшдаа бавр хургэж, цаашдын эрдмийн их үйлсэд нь өндөр амжилт хүсэн ерөөе!

Хууль зүйн ухааны доктор Т.Золбоо нь МУИС-ийн Хууль зүйн сургуульд 2012 онд "Зашлын эрх зүй – Хууль зүйн үнэт зүйлс болох нь" сэдвээр бакалавр, 2014 онд ХБНГУ-ын Баяротын их сургуульд "Гэмт хэргийн бүрэлдүүний Герман– Монголын харьцуулсан судалгаа" сэдвээр магистр, 2022 онд МУИС-д докторын зэрэг хамгаалсан байна.

Тэрээр МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулиас гадна 2018-2019 оны хооронд ХБНГУ-ын Баяротын их сургуулийн Хуулийн факультетын Эрүүгийн эрх зүйн тэнхим, 2020-2021 оны хооронд Вурцбургийн их сургуулийн Хуулийн факультетын Эрүүгийн эрх зүйн тэнхимд тус тус зочин судлаачаар ажилласан байна.

Хууль зүйн ухааны доктор Т.Золбоо багшдаа бавр хургэж, цаашдын эрдмийн их үйлсэд нь өндөр амжилт хүсэн ерөөе!

Е.ЖАЛАНСЭД ЦЭЦЭГ

Эрх зүйн ухаан, шинжлэх ухаан

Хууль зүйн ухааны I-р зэрэг

- Хууль ба хуульчилсан актын зэрэгцэн үйлчлэх бүрэн зохицуулалт алдагдах, хуулийн тодорхой хэм хэмжээ нь батлагдсан боловч түүнийг хэрэгжүүлэх журмыг гаргахгүй байх;
- Хуулиудын хоорондын уялдаа холбоо хангагдаагүйгээс тэдгээрийг зөв хэрэглэх боломж хязгаарлагдах;
- Хуулийн үг, үсэг, өгүүлбэр оновчтой бус, хэт ерөнхий бүхий хоёрдмол утгатай байх, заалт, агуулга нь давхардах зэргээс тухайн хуулийг хэрэгжүүлэх болон хэрэглэх үед хүндрэлтэй, төвөгтэй байдал бий болох;
- Эрх зүйн зохицуулах зүйл, хамрах хүрээ бүрэн тодорсон, хууль зүйн техникийн арга, хэлбэрийг дутуу ашиглах, буруу томьёолсон г.м.

Б.Эрх зүйн зөрчилдөөний хэлбэрүүд:

- Нэг хуулийн дотохх хэд хэдэн зүйл, хэсэг, заалтуд хоорондоо зөрчилдөх, нэг нь нөгөөгөө үгүйсгэх, хоорондын уялдаа алдагдаж, хэм хэмжээний хий орон зай үүсэх;
- Адил тест харилцаа, хэрэг, тохиолдлыг шийдвэрлэх, зохицуулахад шаардлагатай хэм хэмжээ хорондоо давхардах, ялгаг зүйлчлэх нөхцөл, шалгуур орхигдож, субъектив үзэмжээр буюу негатив хөшүүргээр тесвөгэй хэрэглэх нөхцөл бүрдэх;
- Хэд хэдэн хуулийн тодорхой заалт, хэм хэмжээний уялдаа, нийцэл алдагдах, нэг буюу хэд хэдэн харилцааны эрх зүйн зохицуулалт хангагдахгүй болох;
- Хуульчилсан акт бүхий дүрэм, журмуудд хуульчайгаа зөрчилдөх, хуулиудын зарим заалт, Олон улсын гэрээ, Үндсэн хуультай зөрчилдөх;
- Нэг хуулийн ерөнхий ангийн хэм хэмжээ тусгай энгийн заалтуудтай зөрчилдөх г.м.

Эрүүгийн эрх зүйд эрх зүйн хийдэл, зөрчилдөөнийг хязгаарлах нь тухайн салбар эрх зүйн нэг чухал шинж нь болохоос гадна дор дурдсан хоёр үндсэн зарчим үйлчилдэг. Үүнд:

1. **Lex stricta** – Хуулийн тесвөгэй хэрэглэхийг хориглох,
2. **Lex certa** – Эрүүгийн хуулийн заалт маш тодорхой, оновчтой байх

П.А.Фейрбахын анхлан тэргүүлэгч томьёолсон: "Хуульд заагдаагүй бол гэмт хэрэг биш, гэм бурууг бол ялгуй" (**Nullum crimen, Nulla peona sine lege**) гэж бичсэнээс үзэхэд хуульд зөс үйлдэл бухэн гэмт хэрэг биш, гаргуулт эрүүгийн хуульд ямар үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцохыг эрх зүйн диспозицийн агуулгаар маш тодорхой, дэлгэрэнгүй байдлаар зүйлчлэн нэг оновчтойоор хуульчлан томьёолох ёстой ажээ. Тэр тусмаа гэмт хэрэг нь бусад эрчил болон адил тест гэмт хэрэгээс ялгагдахаар давхардал болон хоёрдмол утгаас ангид, нэг агуулгаар тодорхой ойлгодохоор бичигдсэн байх учиртай.

Түүнчлэн эрүүгийн эрх зүйн зохистой хэрэглээний оновчтой байдлыг хангахад дор дурдсан үзэл баримтлалыг удирдлага болгох нь чухал:

- **Дерогацийн зарчим** – *lex posterior derogate priori*
- **Функцийн зарчим** – *lex priori derogate posterior*

Дерогацийн зарчмаар бол эрүүлдөөн бухий хэм хэмжээнүүд хуулийн хучин чадлаа алдах бөгөөд логикийн бус лозитар эрх зүйн үр дагавар илэрхийлдэг.[8]

Хэрвээ функцийн зарчим нь ерөнхий болон тусгайлсан нөхцөл, эсвэл өмнө ба шинээр гарсан хэм хэмжээний зөрчилдөөний хувьд аналогги хийх, эсхүл хэрэглэгдэхгүй логик аргачлалаар шийдэгдэх нөхцөлийг бүрдүүлдэг.

Дерогацийн зарчмын дагуу бол зөрчилдөөнөө хийдэл бухий хэм хэмжээ, Үндэсний хуулийн хэм хэмжээ, олон улсын гэрээ хэлэлцээрт орсон эрх мэдлийн хүрээнд гарсан зохицуулалтаар замаар гурав дахь хэм хэмжээг хууль тогтоох эрх мэдлийн бүхий хэм хэмжээ, эсхүл хэрэглэгдэхгүй болгох чигтэй.

[7] В.Н.Пронсов. Проблемы теорий права и государства М.,2009 с 220.

[8] I.Mcleod, Legal theory P.M.2012ß, pp 82-84.

[9] Merriam-Webster law dictionary L.2010, p. 64.

ШИНЭ ЭРДЭМТНИЙ ТАНИЛЦУУЛГА

Т.Золбоо

Хуульч зүйн ухааны доктор,

МУИС-ийн Хуульч зүйн сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш

МУИС-ийн Хуульч зүйн сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш Т.Золбоо нь "Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн эрүүгийн эрх зүйн сэдэв" сэдвээр 2022 оны 12 сарын 23-ны өдөр Хуульч зүйн ухааны докторын эрэмжлэгийг хамгаалав. Түүний эрдэм шинжилгээний удирдамжаар МУИС-ийн Эмерит профессор, Монгол Улсын шинжлэх ухааны гавьяат зүтгэлтэн, төрийн соёрхолт, академич С.Нарангэрэл, Хуульч зүйн ухааны доктор, профессор Ж.Эрдэнэбулган нар ажилласан байна.

Т.Золбоо тус судалгааны ажлыг Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйд "Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн" хэмээгдэг ухагдахууныг цаашид хуульч зүйн шинжлэх ухааны судлаачдын талцаас авч үзэн, хэм хэмжээний онол дээр тайлбарлаж тунгаагаад "Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн" хэмээхээ. Энэ нь Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйд "Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн"-ийг тайлбарлан хэрэглэж байгаа уламжлалт дэрвэн элементийн онолын дагаа бий болж байгаа шинэ онолын урсгал гэдэгээр онцлог юм.

Тус судалгааны ажлаар Эрүүгийн хуулийн хэм хэмжээний хүрээ, хязгаар, түүний онцлог гал, голдрол үйлд хамаатуулан зүйлчлэх утга илэрхийлэн ухагдахуунуг "Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн" хэмээн томьёолж, түүний агуулгыг "эрүүгийн хуульд заасан голдрол үйлийн объектив, субъектив шинжүүдийг голдролцуулсан хэм хэмжээний цогц" хэмээн голдролцох үр дүнг гаргажээ. Үүнийг эс эдлэлийн хуваалцах эвлэлдэн нэгдэх, эрхэлсэн хэм хэмжээний цогц" гэсэн нэр томьёог "Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн" гэсэн нэр томьёог "Гэмт хэргийн шинж", "Эрүүгийн хуулийн тусгай анги заасан тохиолдол" гэх зэргээр өөрчилсөн (*ЭХ-ийн 31.4 дүгээр зүйл*). Эрүүгийн харьцуулага хэлэх эгэл (Гэмт хэргийн субъект) гэсэн уламжлалт нэр томьёог хассан. "Буслын бөгд гэмтэл учруулах" гэдгийг "Буслын эрүүл мэндэд хохирол учруулах" гэж өөрчилсөн (*ЭХ-ийн 11.1-11.6 дугаар зүйл*), "Хорих ялын хугацаа", гэдгийг "Хорих ялын хэмжээ", гэж өөрөөр томьёлож өөрчилсөн (*ЭХ-ийн 2.6 дугаар зүйл*).

Дээр дурдсан цөөнхүй нэр томьёо нь шинжлэх ухааны үндэслэлтэй бүрэн томьёологдсон нь эрх зүйн хийгээд, зөрчилдөөний үүсгэх субъектив хучин зүйл болж байна.

Эрүүгийн хуулийн 3 дугаар зүйлийн Шударга ёсны зарчмын агуулгад Тэгш эрхийн зарчмыг холбож, баттасан нь тухайн зарчмын мөн чанарыг алдагдуулсан гэж үзэж байна. Учир нь эрх зүйн онолын хувьд дээрх хоёр зарчим гүс тусгалаа өөр өөрийн шалгуур бүхий ялгаатай ойлгодог юм. Тэгш эрхийн зарчим нь харьцангуй бие даасан хэм хэмжээ бүхий зарчим мөн тул түүнийг гусад нь оновчтой байдлаар гусгаж ирсэн Монголын эрүүгийн эрх зүйн уламжлалт зохицуулалт алдагданыг харуулна.

МОНГОЛ УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ХУУЛИЙН ЗАРИМ ЗААЛТ, ХЭМ ХЭМЖЭЭНҮҮДЭЭРЭЭ ЭРҮҮГИЙН ХИЙДЭЛ ЗӨРЧИЛДӨӨНИЙ ХЭЛБЭРИЙГ ТУСГАСАН ТУХАЙ;

Эрүүгийн хуулийн 1.2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг: *"Эрүүгийн хуульд тодорхойлсоноос бусад гэмт хэрэг, зөрчлийг эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө"* гэсэн заалтыг Эрүүгийн хуулийн 1.2 дугаар зүйлийн 4 дахь хэсэг: *"Эрүүгийн хуульд өөрөөр заагдаагүй бол хуулийн өмнө хэн марган, хүйс, хүн ам зүйн бүлэг, нас, эрүүл мэндийн байдал, гаралтай, эрх мэдэл, нийгмийн байдал, шашны итгэл үзэл, нас, хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэх, ажлын байрны байдал, гэр бүлийн нөхцөл байдал, хүмүүсийн хоорондох харилцаа, оршин суугаа газар, бусдаас ялгаатай бусад шалтгаанаар ялгаварлан гадуурхах, ялгаварлах, хязгаарлах үзэл санаа, зохицуулалт нь"* гэсэн өөрийн гэмтэйгээр болсонруулан бөгөөд Үндсэн хуульт ёс (constitionalism)-ны гол зарчим нь хууль дээдлэх ёс бөгөөд нийт байгууллага, албан тушаалтан, бүх хүний үйл ажиллагаа шүүхийн хамгаалалт, баталгаат бий болгодог тогтоомж зарчим болохыг нээн харуулахыг зорьсон.

Хөөрөгдөр бүтэгдэхийн улсуудд төрийн эрх мэдлийн хуваарилагдсан сорилтыг өөр өөрийн онцлогт тохирсон үзэл баримтлал, үнэт зүйлээр баяжуулан хөгжүүлж, саад бэрхшээлийг даван туулж байгааг харьцуулан судалж, Монгол Улсын 1992 оны Үндэсн хуулийн 3 болон 5 дугаар бүлэгт төрийн эрх мэдлийг тодорхой байгуулагуудад хуваарилан, хяналт, тэнцвэрийн механизмыг Үндэсн хуульт ёсны нийглэг жишиг нийцүүлэн өөрийн орны өвөрмөц онцлогийг харгалзан тогтоосныг онцлон авч үзсэн. Мөн Монгол Улсын Үндэсн хуулийн цэц нь хэд хэдэн шинжээр Үндэсн хуулийн шүүх мөн болохыг батлахыг хичээсэн. Мөн хуульч тогоочийн багасан хуулийг хучинтэй болгодог эрх мэдэл нь ард түмнээс эхтэй парламентад хязгаардалт тогтоох онцлогтой болохыг жишээн дээр авч үзсэн. Үндэсн хуулийн цэцийн 296 шийдвэрт дүн шинжилгээ хийж, Үндэсн хуулийн цэц маргаантай асуудлыг шийдвэрлэх явцаа өөрийн шийдвэрээр Монгол Улсын Үндэсн хуульд тайлбар хийж болно гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн.

Гуравдугаар бүлэгт Үндэсн хуулийн үзэл санаа, үнэт зүйл, зарчмыг бэхжүүлэхэд Үндэсн хуулийн цэцийн шийдвэр үүрэгтэй бүхий байх нь чухал ач холбогдолтой болохыг авч үзсэн. 1992 онд батлагдсан Үндэсн хуулийн үзэл санаа, үнэт зүйл, зарчмын өөрчлөлт нь 1990 оноос өмнө үйлчилж байсан Үндэсн хуулийн үзэл санаа, үнэт зүйл, зарчмаас эрс ялгаатай учир Үндэсн хуулийн цэц маргаантай асуудлыг шийдвэрлэхдээ Үндэсн хуулийн эх бичвэрээс гадна Үндэсн хуулийн үзэл санаа, тухайн үеэл сананд суурилсан үнэт зүйл, тэдгээрийн хүрэнд тогтоосон зарчмуудыг зайлшгүй харгалзан үзэх ёстой. Түүнчлэн төрийн эрх мэдлийн хуваарилалтад Үндэсн хуулийн шүүхийн статусыг зөв тодорхойлох, Цэцийн магадлан шийдвэрэх ажиллагааны цар хүрээ, мөн чанар, шалгааныг Үндэсн хуульт ёсны зарчмуудтай уялдуулан эрх зүйн зохицуулалтад хамруулах шаардлага бий болж байна гэсэн дүгнэлт хийж, тодорхой саналууд, тэдгээрийг шийдвэрлэх арга замыг тус диссертацид тодорхойлсон байна.

Хуульч зүйн ухааны доктор В.Удвал багшид баяр хүргэсэн, цаашдын эрдэмтэй нь уйлсэд нь өөдөр амжилт хүсэн ерөөе!

Николай Ондарын хамт "Праводое развитие Конституционной юстиции РФ и Монголии". Красноярск 2008, В.Удвал "Проблемы становления и развития Конституционного суда Монголии" Красноярск 2010, Б.Цэвээний хамт "Монгол Улсын Хууль зүйн алба" тэргүүн, дэд дэвтэр 2011 /зохиогчийн эрхийн гэрчилгээтэй/ эзэрг 20 гаруй нэг сэдвэт бүтээлийг туурвисан байна.

"Үндэсн хуульт ёсыг бэхжүүлэхэд Үндэсн хуулийн цэцийн үүрэг: харьцуулсан судалгаа" диссертацын агуулгаас дурдвал:

Энэхүү судалгааны ажил нь "Үндэсн хуульт ёс, эрх зүйт төрийн гухай үзэл санаан дахь Үндэсн хуулийн шүүхийн талаарх үзэл баримтлал, зарчим, онолын үндэслэл", "Эрх зүйт төрийн гоголцоон дахь Үндэсн хуулийн цэц – Үндэсн хуульт ёсны баталгаа", "Үндэсн хуулийн цэцийн шийдвэрийн үндэслэлийг болговрогнуй болгох асуудал" гэсэн 3 бүлэг, 6 дэд хэсэгтэй.

Эхний бүлэгт Үндэсн хуульт ёс ба эрх зүйт төрийн үзэл баримтлал, зарчим, үнэт зүйлсийн онолын үндэслэлийг эргний сэгтгчдэсэ анхны бичмэл Үндэсн хуулийг багалсан Уе болон гүүнээс хойших үеийн үзэл баримтлал, үнэт зүйл, зарчмыг үечлэн судалж, ниймгийн доторх аливаа үйл ажиллагаа, тогтоосон хэм хэмжээ нь Үндэсн хуульд нийцэж буй эсэхийг унэлэх шаардлагыг болно гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн. Энэхүү бүлгийн судалгааны ажлын үр дүнд *"Үндэсн хуульт ёс эрх зүйн онол, зарчмыг суурьлж, Үндэсн хуулиар хамгаалдсан үнэт зүйлсийн бүтцлэл болох Үндэсн хуулийн шүүх (цэц) төрийн эрх мөлжлийн дүр зураг үйлдлийг хязгаарлах үзэл санаа, зохицуулалт нь"* гэсэн өөрийн гэмтэйгээр болсонруулан бөгөөд Үндэсн хуульт ёс (constitionalism)-ны гол зарчим нь хууль дээдлэх ёс бөгөөд нийт байгууллага, албан тушаалтан, бүх хүний үйл ажиллагаа шүүхийн хамгаалалт, баталгаат бий болгодог тогтоомж зарчим болохыг нээн харуулахыг зорьсон.

Хоёрдугаар бүлэгт дэлхийн улсуудд төрийн эрх мэдлийн хуваарилагдсан сорилтыг өөр өөрийн онцлогт тохирсон үзэл баримтлал, үнэт зүйлээр баяжуулан судалж, Монгол Улсын 1992 оны Үндэсн хуулийн 3 болон 5 дугаар бүлэгт төрийн эрх мэдлийг тодорхой байгуулагуудад хуваарилан, хяналт, тэнцвэрийн механизмыг Үндэсн хуульт ёсны нийглэг жишиг нийцүүлэн өөрийн орны өвөрмөц онцлогийг харгалзан тогтоосныг онцлон авч үзсэн. Мөн Монгол Улсын Үндэсн хуулийн цэц нь шинжээр Үндэсн хуулийн шүүх мөн болохыг батлахыг хичээсэн. Мөн хуульч тогоочийн багасан хуулийг хучинтэй болгодог эрх мэдэл нь ард түмнээс эхтэй парламентад хязгаардалт тогтоох онцлогтой болохыг жишээн дээр авч үзсэн. Үндэсн хуулийн цэцийн 296 шийдвэрт дүн шинжилгээ хийж, Үндэсн хуулийн цэц маргаантай асуудлыг шийдвэрлэх явцаа өөрийн шийдвэрээр Монгол Улсын Үндэсн хуульд тайлбар хийж болно гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн.

Гуравдугаар бүлэгт Үндэсн хуулийн үзэл санаа, үнэт зүйл, зарчмыг бэхжүүлэхэд Үндэсн хуулийн цэцийн шийдвэр үүрэгтэй бүхий байх нь чухал ач холбогдолтой болохыг авч үзсэн. 1992 онд батлагдсан Үндэсн хуулийн үзэл санаа, үнэт зүйл, зарчмын өөрчлөлт нь 1990 оноос өмнө үйлчилж байсан Үндэсн хуулийн бичвэр, текстийг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлж бүхэлд нь шинэчлэн боловсруулах нь зайлшгүй. Түүнчлэн эрх зүйн хийдлийг даван гуулахад зэрэгцэн эрүүгийн хуульч тогтоомжийн ач холбогдол гарцаагүй бий болсоор байгааг харгалзан үзэхийн дээр Улсын шүүхийн хуулийн албан ёсны тайлбар гаргах ажиллагаг хуульчлан боловсронгуй болгох явдал чухал зорилт болж байна.

or aid. The confiscation of aid collected by the state has created grievances. Therefore, although laws enable confiscation of the money collected by the municipalities, Turkish government must oversee the distribution and delivery of the total sum to avoid the aggrievement of the citizens due to Covid-19 virus. Otherwise, destitute citizens would suffer more because of the political debates which complicate the situation instead of helping them. In order to avoid any problems, municipalities should get permission from the competent authority (governor, district governor) if they want to collect aid. After obtaining permission, municipalities can collect aid. My advice is that municipalities do not collect unauthorized aid from now on. Because the aid collected without permission can be confiscated by the state.

REFERENCES

1. A Ulusoy, Yeni Türk İdare Hukuku, Ankara: Yetkin Publisher & Co.Ltd, 2019.
2. A. Arslan, Kamu Harcama Kılavuzu, Ankara: Herkes Publisher & Co.Ltd, 2016.
3. E. Ercan, Geçmişten Günümüze Yerel Yönetimlerde Mali Özerklik, Ankara: On İki Levha Publisher & Co.Ltd, 2018.
4. K. Gözler, Hukuka Giriş, Ankara: Ekin Publisher & Co.Ltd, 2018.
5. K. Gözler, Mahalli İdareler Hukuku, Ankara: Ekin Publisher & Co.Ltd, 2018.
6. M. Günday, İdare Hukuku, Ankara: İmaj Publisher & Co.Ltd, 2011.
7. Ö. Çetinkaya, Mahalli İdareler Maliyesi, Ankara: Ekin Publisher & Co.Ltd, 2015.
8. T. Tan, İdare Hukuku, Ankara: Turhan Publisher & Co.Ltd, 2014.
9. G. Metin, İdare Hukuku, Ankara: İmaj Publisher & Co.Ltd, 2011.
10. Y. Koçak, Neo-Liberalizmin Türkiye'deki Belediye Hizmetlerinin Görülmesi Üzerindeki Etkisi: Özelleştirme, Savaş Publisher & Co.Ltd, 2011.
11. Abdullah Çelik, "Yerel Özerklik Açısından 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun Genel Bir Değerlendirilmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Publisher18, 2013.
12. Zeynep Müftüoğlu, Belediyelerin Bağış Kabul Etme Yetkisi, Ankara Bar Association Publisher 79, 2021.

9. Гэмт хэргийн тухай хуулийн төсөл: Үзэл баримтлал, танилцуулга, Уб, 2014.

Гадаад хэл дээрх

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан

1. В.Н.Хропаню,к Теория государства и права М., 2001.
2. I.Mclead, Legal theory P.M., 2012.

LEGAL GAPS AND TYPES OF LEGAL COLLISIONS IN THE CONTEXT OF THE NORMS IN CRIMINAL LAW INSTANCES

Bayarsaikhan.D (Ph.D.)
Professor at School of Law, NUM

ABSTRACT:

Legal gaps and collisions arose due to the loss of legal norms being clear and definite, thus arising as a negative consequence of the codification of law. This is a result of legal provisions being ambiguous, contradictory, empty or unregulated, and thus leads to significant negative consequences especially on the norms of criminal law.

In some legal norms of the 2015 Criminal Code of Mongolia, legal gaps and collisions are emerging especially in principle of guilt, classification of crimes, statute of limitations, penal sanctions, and sentencing guidelines as they are insufficiently, wrongfully codified on a frequent basis. Thus, there is a need that it shall be revised and amended.

KEYWORDS:

Legal gaps, legal collisions, types of legal collisions, application of the law by analogy to be prohibited, legal norms to be in conflict with each other, legal technique, loss of standards.

ШИНЭ ЗӨРЧЛӨЛТИЙН ТАНИЛЦУУЛГА

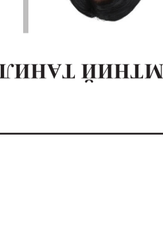

Б.Уоеал

Хүчтэй нутаг дэлхий, Монголын Хүчирхийн хэлбэлзэл
Нөхөн хүртэлх эрх зүйн хоосонд тэмцлээ

Хүчтэй, гэмт төрөл сүлдаа, багш мэргэжилтэн, Хүчтэй зүйн ухаанд доктор (Ph.D) В.Уоеал нь 1981 онд ХХУ-ын Нөхөгдөхийн Уоеын их сургуулийн Хүчтэйн факультетыг эрх зүйн мэргэжлээр, 1991 онд Уоее гөрөнгийн их сургуулийн гэмт сэдлийн мэргэжлээр тус тусдаа, Монгол Улсын Дотоод хэрэгийн их сургуулийн гүйцэтгэсэн Дүгэрэмдэг хамгаалуулах зөвлөлд "Үндэсний хүчтэйг бэхжүүлэхэд Үндэсний хүчтэйн цэцийн үүрэг: хаРхөдөлгөөн сүлдлаа" сэдэвтэй 2022 онд Хүчтэй зүйн ухаанд доктор эрэмбэ хамгаалав.

1981 оноос Уве аймгийн А.Дүх-ын Гүйцэтгэх захиргаанд хүчтэйн хэлтэст ахлах зөвлөх, хэлтсийн дарга, 1987 оноос Нямын хороонд Уис тор, гэгээрлийн кабинетын нийтэм сургалтын ахлагч, 1998 оноос Монгол Улсын Үндэсний хүчтэйн цэцийн гишүүн гишүүн, 2005 оноос Хүчтэйн ахлагч, 2008 оноос ХЗДХ-ний ял сайдаар тус тус ажиллаж байсан. 2012 оноос Эмэгтэй хүчтэйд сан ТББ-ын Хүчтэй зөвлөлийн дарга, 2014 оноос одоог хүртэл Хүчтэй сургууль хөгжлийн төв ТББ-ын Гэрлүүгээр ажиллаж байна.

1996 оноос эрдэм шинжилгээ, судлалаанд ажиллах тарган гүйцэтгэл, гүйцэн ажилласан зэргээр 30 гаруй төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, тэдгээрийг амжилттай хүлээж ажилласан байна. Тухайлбал, НҮБ, Засгийн газрын гэмтэгт "Нүүрэлд гэмүүж бүй төрийн үйлчилгээний оюсгийн бүтэц, шаардлын хэлхээ" 2005, Аяны сангийн гэмтэгт "Өндөр гүйцэтгэл авцлын гаралтаар оны/от, мэдээ" 2013, Швейцарийн хөгжлийн агентлагийн гэмтэгт "Төрийн аюул ба төрийн үйлчилгээ, чанар" 2017, Кенадын Гадаад хэрэгийн яамны дэмжлэгтэй Аяны сангаас хэрэгжүүлэн "Аймгийн оролцоотойгоор төрийн аюулд сайн засаглал, иргэдэд бэхжүүлэх нь" төсөлийн хүрээнд "Уис төрийн санхүүгийн нөөц" судлаанаа амжуулж 2018, Хүнд дүлийн ажлалаас гаргасан "Монгол Улсын парламент, Засгийн газрын хариулан хамаарал, үйл ажиллаганы хуулаа хэлбэр Үндэсний хуулийн үзэл баримтлалын хүрээнд шинжлэх ухаан" 2018, мөн Хүнд дүлийн ажлалаас хэрэгжүүлсэн "Төрийн байгууллага дахь хүний эрх, жижиг бизнес дэмжих сэдлийн нь" 2019 зэрэг судлаанаа амжилттай амжилттай гүйцэтгэсэн байна.

Тэрээр Төрийн аюулд гаргах хуулиа, эрх зүйн ахлах зөвлөхөөр 1997, 1999, 2002 он /эмэгтэйчүүдийн эрхийн гэрээнүүд/, Хүнд дүлийн эрх зүй 1999 /сурах бичиг/, "Эмэгтэйчүүдийн эрхийн гаргаах олон улсын гэрээ, конвенцын хуулийн зөвлөмж, "Эмэгтэйчүүдийн эрхийн хамт "Гэр, эрх зүй-оюлын тулгуур асуудал" 2004, тайлбар" 2002, Г.Баяргалангийн хамт "Гэр, эрх зүй-оюлын тулгуур асуудал" 2004,

ДҮГНЭЛТ

1. Эрх зүйн хийдэл, зөрчилдөөний асуудал нь хуулиа зүйн шинжлэх ухааны нэн чухал судлаалхаахуйн бөгөөд дүгнэх зүйлээ эх гаргын эрх зүйн тогтолцоо бүхий үйс оршдуг. Тэр үүсмэл Policy-society-ийг нэвтрэн судлаад нэгтгэсэн гуулиа, хуулийн орчинд.
2. Монгол Улсын хуулиа тогтоомжуудаа эрх зүйн хийдэл болгогдогдоо ерөнсөор ирсний Монгол Улсын Засгийн Тэргүүлэгч, засгийн тэргүүлэгч хуулиа зөвшөөрч, Монгол Улсын Засгийн дагаж 2010 онд "Хуулийн дахяхдал, хийдэл, зөрчилдөөний арилгах зарим арга хэмжээний тухай" 68 дугаар тогтоолыг гаргасны эргэлтээ Хуулиа зүйн сайжлын 2010 онд 84 дүгээр тушаалаар "Хуулиа тогтоомжийн хийдлийг арилгах, тодорхойн уялдаа хоосдол сайжруулах арга чиглэл" батлагдсан ажлуудаа болгосны хаРруулиг гүнзгийлсэн судлах сүүлт гурамсан ажуудаа болгосны хаРруулиг зүйс ойрхи хэмжээнд зайлшгүй судлах сүүлт гурамсан ажуудаа болгосны хаРруулиг байна.
3. Монгол Улсын 2015 онд Эрүүгийн хуулиа болон Зөрчилийн тухай хуулиа хуулиа зүйн хийдэл, зөрчилдөөний хэлбэрүүд цөөнгүй бүдүүлэг тусгагдан гэдгээр нь тус тусдаа нь

g) The contributions to the spending on road, water supply and sewer works collected according to the percentages and principles provided for in the Law No. 2464 on Municipal Revenues, on condition that the metropolitan municipality provide the services concerned;

h) Revenues of rent, interest and fines;

i) Grants from public administrations and establishments;

j) Revenues to be transferred from the surplus in the balance of income and expenditures in the final accounts of the metropolitan municipality's affiliated entities;

k) Shares acquired in the net proceeds of the metropolitan municipality's economic enterprises, according to the percentage to be determined by the metropolitan council;

l) Revenues from the metropolitan municipality's movable and immovable property;

m) Charges for the services provided;

n) Conditional and unconditional donations;

o) Other revenues;

Where metropolitan municipalities or their affiliated entities or district or first-tier municipalities fail to deposit in time the apportionments they are required to pay one another out of the taxes they collect and similar financial obligations, or the amounts they owe for water supply, sewer and natural gas, the Bank of Provinces shall, at the request of the municipality or affiliated entity concerned, deduct the amount in question from the debtor municipality's apportionment from the tax revenues under the general budget and shall transfer it to the obligee municipality's account. (Amended second sentence: 21/4/2005- 5335/28 Art.) *The mayor and the accountant of the respective district or first-tier municipality shall be personally liable for the interest and any similar compensation for damage arising from the delay. This provision shall also apply to metropolitan mayors, general directors of affiliated entities and their accountants who have failed to timely make the required transfers to the accounts of district or first-tier municipalities.*"

The clause "n" of the article of the law includes the expression "Conditional and unconditional donations". As can be understood from the articles of the law, municipalities cannot collect aid without permission. For this reason, municipalities must first obtain permission from the competent authority (governor, district governor). Municipalities can collect aid after obtaining permission. Otherwise, the state may confiscate the aid collected by the municipalities.

III. SUMMARY AND ASSESSMENT

In consequence aid collection activity of the municipalities is illegal and thus the money obtained from this activity should be confiscated and will be transferred to the central government for public use. As a result of the study, municipalities can apply this information in practice. They can collect aid after getting help from the competent authorities. It is against the provisions of the current law that municipalities collect aid without permission. If necessary, the provisions of this law should be amended. However, in our opinion, municipalities should not collect aid without permission. At this point, the conflict will be resolved by specifying whether the in-kind and cash payments of the citizens for the people in need are made as a donation or aid. The calls of the municipalities for collecting money could be defined as an aid collection activity which is subject to the authorization of the competent authority (governor or district governor) based on Law on Collection of Aid (Law No: 2860). It is understood that municipalities are not allowed to collect aid within the framework of existing laws.

As a result, it is a mistake for municipalities to collect aid without permission due to COVID-19. Municipalities should collect donations after obtaining permission. Considering that all countries including Turkey in the world are experiencing rough times due to epidemic illness the main issue to be discussed should be to transparently and appropriately deliver the collected money or goods to people who are in need instead of trying to describe the sources as donation

and the performance criteria for municipal activities and staff in accordance with such strategies, and submit reports on such subjects to the municipal council;

c) Chair the metropolitan council and executive committee and implement their decisions;

d) Take the necessary steps to ensure that the duties and services required of the metropolitan municipality by this Law should be performed in an effective and efficient manner;

e) Ensure that the metropolitan municipality and its affiliated entities and enterprises are managed effectively and efficiently, prepare their draft budgets, proposals for budget amendments and final budget accounts;

f) Pursue the metropolitan municipality's rights and interests and ensure the collection of its revenues and of payments owed to it;

g) Subject to the decisions of the competent organs, conclude contracts, accept unconditional donations and conduct the necessary disposal transactions on behalf of the metropolitan municipality;

h) Represent the metropolitan municipality, or ensure that it is represented by the municipality's or its affiliated entities 'lawyers or by private lawyers, before the judicial authorities whether as claimant or respondent and before the official authorities;

i) Appoint the municipal staff and oversee the municipality and its affiliated entities;

j) Where necessary, conduct weddings in person;

k) Among the duties and powers conferred on mayors by other laws, provide the services and exercise the powers relating to the duties of metropolitan municipalities;

l) (Annulled: by the Decision of the Constitutional Court No. E.: 2004/79, K.: 2007/6 dated 25/1/2007);

m) Spend the budget appropriation set aside for the poor and destitute, establish the centre for persons with disabilities to support activities for the persons with disabilities. The approval of the metropolitan mayor shall be sought for the delegation of the metropolitan municipality's duties to district and first-tier municipalities under the terms of Article 7."

The clause "g" of the article of the law includes the phrase "Subject to the decisions of the competent organs, concludes contracts, accept";

Metropolitan municipality revenues Article

Law on Collection of Aid (Law No: 2860), Article 18, Article 23- "*Metropolitan municipality revenues shall be as follows: a) (Repealed: 2/7/2008-5779/8 Art.); b) Article 23- Metropolitan municipality revenues shall be as follows:*

a) (Repealed: 2/7/2008-5779/8 Art.);

b) (Repealed: 2/7/2008-5779/8 Art.);

c) The remaining 50% of the Entertainment Tax collected by the metropolitan municipality on pool betting, including horse racing bets, according to the percentages and principles provided for in the Law No. 2464 on Municipal Revenues, after 20% of the tax has been allocated to the municipality of the locality where the pool betting races take place and 30% to the other district and first-tier municipalities for distribution in proportion to their population;

d) All municipal taxes, duties and charges to be collected from social and cultural facilities, sporting, entertainment and leisure facilities and green areas placed under the metropolitan municipality's authority;

e) Taxes on all notices and advertisements posted up in the areas referred to in subparagraph (g) of the first paragraph of Article 7 and on the buildings having a front to such areas, and the related posting up, allocation and maintenance fees;

f) The remaining 50% of the revenue from the operation of the parking areas designated under subparagraph (f) of Article 7, after 50% has been deducted for distribution to the district and first-tier municipalities in proportion to their population;

ЭРХ ЗҮЙН ШИНЭТГЭЛ БА РЕЦЕПШИЙН ЗОХИСТ ХУРЭЭ

Н.Отгонцэцэг
МА-МУИС-ийн Хууль зүйн сургууль,
LLM-Кингс Колледж Лондон,
МУИС-ийн ХЗС-ийн докторант

ТОВЧЛОЛ:

Эрх зүй, хууль тогтоомжмыг-динамикчлэгдэгдэл хөшиглэн байх бус харин тогтвортой хөгжиж байх ёстой. 1998 онд баталсан хэрэгжээд Эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөр нь дүрэмт гүйцэтгэсэн бөгөөд шашин хууль тогтоомжийг тогтвортой болгосноогүй болгох, шинэтгэх ажлыг төлөвлөж хийх хэрэгтэй, шаардлага байна. Эрх зүйг бүтээх, сайжруулахад гадаад улсын туршлагыг хардчуудан судлах ажил байнга хийгдэж эрх зүйн рецепш нь эрх зүйн хөгжлийн нэг арга зам болжээ. Эрх зүйн шинэтгэл хийх, хууль тогтоомжийг сайжруулахад гадаад улсын эрх зүйн зохицуулалтыг голлохой чиг баримжаагай судлах нь рецепшийг оновчтой хийх боломожийг нэмэгдүүлэх гол рецепш хийхэд зохист зарим, шаардлагатай байна.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:

Үндэсний эрх зүй, гадаад улсын эрх зүй, эрх зүйн рецепш, эрх зүйн шинэтгэл, рецепш хийх зарчим, шалгуур, чиг баримжаа, эрх зүйн тогтолцооны систем, чанар

Нэр.Урсгалаар уу, урьчилан төлөвлөж үү

Монгол Улс эдийн засгаа төлөвлөж хөгжүүлэх талаар олон баримт бичиг гаргаж байсан. Улсын Их Хурлаас 2009, 2014, 2015, 2016 онд Эдийн засгийн хүндрэлийг даван туулах, Эдийн засгийн идэвхжилийг нэмэгдүүлэх, Эдийн засгийн хүндрэлээс гарах, Эдийн засгийг сэргээх тухай тогтоолуудыг баталж байсан ч холбогдох эрх зүйн шинэтгэлийг дунд, урт хугацаанд төлөвлөөгүй улмаас хэрэжжит хангалттүй байв. Эцэст нь Алсын харааа-2050 урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг 2020 онд баталсан. Урт хугацааны эдийн засгийн хөгжлийн бодлого эрх зүйн шинэтгэлийн хамт ур дүн хүрэх боломожтой.

Монгол Улс эрх зүйн шинэтгэлийг иж бүрэн төлөвлөж хийсэн тохиолдол 1992 оноос хойш ганц бий. Улсын Их Хурлаас 1998 оны 1 дүгээр сарын 22-ны өдрийн "Хөтөлбөр, үндсэн чиглэл, төлөвлөгөө батлах тухай" 18 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар "Монгол Улсын эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөр"-ийг баталж хэрэгжүүлсэн нь гэрхүү ганц тохиолдол юм.

Энэ хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн судалгааг Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгээс 2017 онд хийж "Судалгаагаар 1998 онд батлагдсан Эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөр анх дэвшүүлсэн зорилгодоо ерөнхийдөө хүрсэн хэмээн дүгнэв. 2008 онд хийсэн Эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөр нь "Сүүлийн жилийн шинэтгэлийн ажлуудыг нэгтгэн, эрх зүйн шинэтгэлийг зорилт тогтоомжийн төвшинд гаргах, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжсэн, эрх зүйн шинэтгэлийг зорилт хууль тогтоомжийн үйл ажиллагаанд хэвшүүлэх, хүний хүндэтгэн сахин биелүүлэх талаарх нийгмийн ухамсрыг бүрдүүлэх зорилт зэхих хэмжээнд хангагдсангүй," гэсэн товч дүгнэлтийг өнөөгийн нөхцөлд мөн хийж болохоор байна."[1] гэж дүгнэсэн байдаг.

Эрх зүйн шинэтгэл нэг удаа хийгээд зогсоох ажил биш бөгөөд тасралгүй, төлөвлөж, системтэй, чиг баримжаатай, зохион байгуулалттай хийгдэх ёстой. Одоо даралгийн шатны шинэтгэлийн төлөвлөгт хэрэгтэй байна.

2019 онд Үндэсний хуульч оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр шүүх эрх мэдэл, байгалийн баяжмлийн удирдлага, төлөвлөлтийн салбарт тогтолцооны шинэтгэл хийгдэхээр тусгагдсан боловч эн шинэтгэлийг институци, хууль тогтоомжийн хүрээнд гүнзгийрүүлэх ажлыг Улсын Их Хурлаас баталсан хуулийн жагсаалт, товч агуулга төдий тогтоол багаласнаар дүүргэсэн[2].

Уг нь Застийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт эрх зүйн шинэтгэл хийх боддлогын баримт бичиг боловсруулахаар тусгагдаж байсан боловч одоог хүртэл ийм баримт бичиг гараагүй байна. Тухайлбал, Застийн газрын 2012-2016 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд "Эрх зүйн шинэтгэлийн стратегийн баримт бичгийг боловсруулахаар тусгасан боловч баглаагүй. Түүнчлэн Застийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн[3] 4.4.4-т "Эх газрын эрх зүйн бүлийн хэв шинж, философид суурилсан Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхолд нийцсэн, Хүний эрхийг дээдлэсэн, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжсэн урт хугацааны "Эрх зүйн шинэтгэл ІІ" арга хэмжээг боловсруулж, хэрэжүүлнэ," хэмээн эрх зүйг урт хугацаанд төлөвлөн шинэтгэх зорилго тавьсан ч хараахан биелээгүй.

Цаашид эрх зүй, хуулийн салбарын хөгжилд зориход урт хугацаанд баримтлах нийтлэг бодлого, зарчим, чиг баримжаа үүгээгдэж байна. Өнөөдрийн байдлаар эрх зүйн шинэтгэлийн бодлого, хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох дэрвөн жилийн хугацаатай чиглэлээс хэтрэхгүй, бүр тодруулбал уг асуудал нь парламентын сонгуульд ялсан улс төрийн намын мөрийн хөтөлбөрөөс халихгүй байдалтай байна. Үүнийг ноглох энгийн.

Хууль тогтоомжийн гухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1 дэх хэсэгт "Застийн газар тухайн бүрэн эрхийнхээ хугацаанд саналчлах хууль тогтоомжийн талаар урьчилан төлөвлөж, Хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл тусгана", 7.2 дахь хэсэгт "Хууль зүйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага хоёрдох байгууллагын саналыг авч, нэгтгэн судалсны үндсэн дээр Үндсэн чиглэлийн төслийг Застийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт нийцүүлэн боловсруулна" гэж заасан.

Улсын Их Хурал 2021 онд батлагдсан "Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл"-д 153 хууль, 14 тогтоол шинээр баглах, нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаар тусгагдсан[4]. Хууль тогтоомжийн гухай хуулийн дэх заалтын дагуу эдгээр хууль, тогтоол Застийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт үндэслэсэн. Өөрөөр хэлбэл "Хууль тогтоомжийн боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл" гухайн Застийн

[1] Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, "*Эрх зүйн шинэтгэлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь*", Судалгааны тайлан, Х/Д, ХХА, 2016, 5 дахь т.х.

[2] "Монгол Улсын Үндэсний хуульч оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд хууль тогтоомжийн нийцүүлэх, тушгай хоёрдугаар аваах арга хэмжээний гухай" Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 01 сарын 09 өдрийн 02 дугаар тогтоол, https://legalinfo.mn/mn/detail/14950.

[3] "Монгол Улсын Застийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр баглах гухай" Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 08 сарын 28 өдрийн 24 дүгээр тогтоол, https://legalinfo.mn/mn/detail/15586.

[4] "Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл баглах гухай" Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 01 дүгээр сарын 22 өдрийн 12 дугаар тогтоол, https://old.legalinfo.mn/law/details/16002.

persons or legal entities conducting such activities reside and the governor's offices giving such authorization shall inform the other relevant governor's offices and the Ministry of Interior. The procedures regarding the aid collection activities shall be executed by association units.”

It can be deduced that, according to Law on Collection of Aid (Law No: 2860) authorization from a competent authority (governor or district governor) is required to collect aid. Likewise, the municipalities must follow Article 3 of this Law for the aim of the activity and follow Article 5 for the procedures while collecting aid. However, neither district municipalities nor metropolitan municipalities can collect aid unless they get the required authorization from the governor's office or from district governor's office. Law on Collection of Aid (Law No: 2860) which designates the authorized person or entity and their possible aims is the public act for collecting aid. The Law also regulates the rules and procedures on collecting, using and controlling the aid therein[7].

According to this law people and institutions cannot collect aid without authorization from a competent authority. If aid collection activity is conducted in more than one district of a province, authorization shall be obtained from the governor's office of the related province. On the other hand, if aid collection activity is conducted within the territory of a provincial district, then such authorization shall be obtained from the district governor's office of that district[8].

In brief, aid collection of the municipalities without an authorization from the competent authority (governor or district governor) is illegal. The penalties for such an action are stated in Article 29 of Law on Collection of Aid (Law No: 2860).

Law on Collection of Aid (Law No: 2860), Article 29 – *“An administrative fine of seven hundred Turkish Liras shall be imposed on any persons or entities collecting aid without having been duly authorized in accordance with this Law. An administrative fine of five hundred Turkish Liras shall be imposed on any persons or entities carrying out aid collection activities outside of a permitted venue. An administrative fine of two hundred Turkish Liras shall be imposed on any persons or entities who violate other provisions of this Law, provided that it does not constitute a crime. The administrative chief of the relevant district shall decide on the penalties regulated under this provision. Money and goods collected in violation of the above provisions shall be seized and confiscated.”*

In conclusion, although the municipalities do not need an authorization for accepting donation, they are subject to authorization from the competent authority for aid collection activities. Therefore, aid collection activity of the municipalities is contrary to law. The money and goods collected without an authorization can be seized and confiscated according to the law. Istanbul Metropolitan Municipality and Ankara Metropolitan Municipality collected aid due to Covid-19. There was a political problem between Istanbul Metropolitan Municipality, Ankara Metropolitan Municipality and the government.

Law on Metropolitan Municipalities (Law No: 5216), Article 10- *“In the matters within their purview, metropolitan, district and first-tier municipalities shall enjoy the powers, privileges and immunities conferred on municipalities, as appropriate, by the Law on Municipality and other statutory provisions in addition to this Law.”* According to the article of the law, metropolitan municipalities have the authority to collect revenue.

Law on Collection of Aid (Law No: 2860), Article 18- *“The metropolitan mayor shall have the following duties and powers:*

a) As the top administrator of the municipal administration, govern the municipal organization and protect the rights and interests of the city and the municipality;

b) Govern the municipality in accordance with the strategic plan, formulate the municipality's institutional strategies, prepare, implement, monitor and appraise the budget

need authorization from any institution for accepting donations[6].

2.2. Authority of Municipalities on Collecting Aid

As there aren't any legal regulations on municipalities' collecting aid activity, the evaluation on this process should be based on Law on Collection of Aid (Law No: 2860), Article 3 – “*Real persons, associations, institutions, foundations, sports clubs, and publishers of newspapers and magazines may collect aid to assist with the realization of their aims, to assist those persons in need of aid and for the advancement of the public benefit.*”

Law on Collection of Aid (Law No: 2860), Article 4 – “*Donations are voluntary. No person or entity shall be obligated to make any donations.*”

Law on Collection of Aid (Law No: 2860), Article 5 – *“According to this Law; Aid may be collected by receipt, by placing boxes in certain places, by opening an account in banks, by issuing charity stamps, by organizing goods lottery, through cultural performances and exhibitions, by organizing sports shows, excursions and entertainments, or using systems that process information automatically or electronically. In aid collection activities, one or more of the forms of aid collection may be used. Receipts and tickets used in fundraising must indicate the purpose for which the aid is collected. In fundraising activities to be undertaken by real persons, special receipts or tickets to be prepared for this purpose shall be used. The principles regarding the format, printing, use and distribution of receipts and tickets are specified in the regulation.*”

Law on Collection of Aid (Law No: 2860), Article 6 – “*Individuals and organizations may not collect aid without permission from the competent authority. However, the President of the Republic shall determine and announce which associations, institutions and foundations working for public benefit may collect aid without permission. Aid collection activities undertaken without permission shall be immediately banned by the security forces and those responsible shall be prosecuted. In the event that is detected that the unauthorized aid collection activity is carried out on the internet, the relevant governorship or the Ministry of Interior shall notify the content and/or hosting provider by e-mail or other information obtained from the communication tools, domain name, IP address and similar sources on the internet pages in order to remove the content related to the aid collection activity. notification is made by means of communication. If the content is not removed by the content and/or hosting provider within twenty-four hours at the latest, or information about the content and hosting provider cannot be obtained, or if a notification cannot be made for technical reasons, the relevant governorship or the Ministry of Interior applies to the criminal judgeship of peace for a decision to block access to the said content on the internet. . The judge shall decide on the request within twenty-four hours at the latest without holding a hearing and shall send it directly to the Information Technologies and Communications Authority for necessary action. An objection can be made against this decision in accordance with the provisions of the Criminal Procedure Law No. 5271 dated 4/12/2004. The access blocking decision given within the scope of this paragraph is given by blocking access to the content (URL, etc.).”*

Law on Collection of Aid (Law No: 2860), Article 7 – “*If aid collection activity is conducted in more than one district of a province, such authorization shall be obtained from the governor's office of such province; and if aid collection activity is conducted within the territory of a provincial district, then such authorization shall be obtained from the district governor's office of such district. If aid collection activity is conducted in two or more provinces, then such authorization shall be obtained from the governor's office of the province where the real*

[6] Zeynep Müftüoğlu, Belediyelerin Bağış Kabul Etme Yetkisi, Ankara Bar Association Publisher 79, (2021), p.113; Y. Koçak, Neo-Liberalizmin Türkiye'deki Belediye Hizmetlerinin Görülmesi Üzerindeki Etkisi: Özelleştirme, Savaş Publisher & Co.Ltd, 2011, p.89; Abdullah Çelik, “Yerel Özerklik Açısından 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun Genel Bir Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Publisher18, (2013), p. 17; K. Gözler, Mahalli İdareler Hukuku, Ankara: Ekin Publisher & Co.Ltd, 2018, p. 135; A. Ulusoy, Yeni Türk İdare Hukuku, Ankara: Yetkin Publisher & Co.Ltd, 2019, p.87.

[7] Müfteoğlu s.134.

[8] Ö. Çentikaya, Mahalli İdareler Maliyesi, Ankara: Ekin Publisher & Co.Ltd, 2015, p.183.

Практикт хэдийнээ тогтсон энэ үзэгдлийг хууль зүйн шинжлэх ухаанд *legal transplant, рецепция права, эрх зүйг нутагшуулах* зэргээр нэрлэдэг. Ононо нэрлэсэн нь өөр байх боловч ерөнхий агуулгаараа энэ нь нэг улсын эрх зүйн тогтолцооны элементийг нөгөө улс хүлээн авч, суурьшуулж нутагшуулах үзэгдэл юм. Одоо цаг нэг улсын эрх зүйн тогтолцоог бүхэлд нь рецепци хийх үзэгдэл байхгүй тул эрх зүйн рецепцийн объект нь эрх зүйн тогтолцооны тодорхой элементүүд болж байна. Үүнд эрх зүйн хэм хэмжээ (хууль, эрх зүйн акт), эрх зүйн соёл, онол, сурвалж зэрэг элементүүд ихэвчлэн хамаарч байна.

Түүнчлэн эрх зүйн рецепцийг гадаад улсаас авч хийх, эсхүл өөрийн дотоодын түүхэн туршлагаас залгамжлан авч хийх гэсэн байдлаар төрөлжүүлэх явдал бий. Үндэсний эрх зүйн тогтолцооны элементүүд нь түүхийн залгамж холбоонд оршиж, цаг хугацааны шинэхэн цөл байдалд биеллээ олох нь дотоодын эрх зүйн залгамжлал[1] юм. Тиймээс дотоодын түүхэн туршлагаас уламжлах, залгамжлах, шилжүүлэн авах нь *рецепция права* (эрх зүйг суурьшуулах/нутагшуулах) гэхээс илүү *преемственность в праве (эрх зүйн залгамжлал)* гэх ойлголтод дохөө тул эрх зүйн рецепцийг гадаад улсын туршлагыг нөхөн авч суурьшуулан нутагшуулах утгаар авч үзэх нь зохимжтой.

Хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгоход бусдын туршлагаас рецепци хийхдээ зохих бодлого, зарчим, арга зүй, техниктэйгээр нутагшуулах, үндэсний эрх зүйн чиг баримжаа нь дотоод хүчин зүйлсийн зүй тогтолтой шүтэлцэн байх хэрэгтэй шаардлага байна. Гадаад улсын эрх зүйгээс рецепци хийхдээ хэрэгцээ тулгарах үедээ л хийх, эсхүл харьцуулалт хийж буй хүмүүсийн чадварт найдан зөнгөөр орхих нь үндэсний эрх зүйн тогтолцоо, нэр томьёоны системт чанарыг сулруулах үр дагаварт хүрнэ.

Бидний мэдэх эрх зүйн рецепцийн түүхэн жишээ гэвэл, америк тивд ирсэн англичууд колони нутаг дэвсгэртээ цоо шинэ эрх зүй бүтээгээгүй, харин Английн хуулиудыг хэрэглэж, нийтлэг эрх зүйн хэм хэмжээг дэлгэрүүлсэн, мөн 1080-аад оны үед Италид Юстинианы хуулиудын эмхэтгэлийг олноор Ромын эрх зүйг Европ дахинаа шохоорхон судалж, олзуурхан хүлээн авч, улмаар эх газрын улсууд рецепци хийн хөгжүүлсэн явдлыг нэрлэж болно. Ийнхүү олон зууныг дамжин хэрэгжсээр байгаа эрх зүйн рецепцийн зүй тогтол, арга зүйг оновчтой тодорхойлж ашиглах нь дэлхийн улсуудын эрх зүйн хөгжлийн үнэт зүйлээс суралцах, өөрийн улсын эрх зүйн хөгжилд хүрэх замыг товчлох сонгодог арга болж буйгаар ач холбогдолтой юм.

Эрх зүйн рецепци нь тодорхой объект, чиглэсэн зорилго, хэрэгжих хэлбэр бүхий эрх зүйн хөгжлийн нэгэн арга зам болсны хувьд хамгийн зохист байдлаар ашиг тусыг гаргаж үндэсний эрх зүй, хууль тогтоомжийг сайжруулахад түүнийг ашиглах нь зүйтэй.

Өнөөдөр явагдаж буй эрх зүйн рецепцийн үзэгдэл ерөнхийдөө институцийн эсхүл хувь эзэгэдийн санаачилга оролцоотой явагдаж байна. Институцийн оролцоотой гэдэг нь төрийн байгууллагуud өөрсдийн нөөц бололцоонд тулгуурлан, эсхүл хөгжлийн албан ёсны туслалцаа үзүүлэгч донор байгууллагын дэмжлэгтэйгээр гадаад улсын хууль тогтоомжийн рецепци хийх үзэгдэл илүү жин дарсан байдалтай байна. Харин хувь хүний оролцоо санаачилга нь ихэвчлэн судлаач, мэргэжилтнүүдийн сайн дурын сонирхол, чиглэлд суурилсан харьцуулсан судалгааны тулгуурлаж байгаа онцлогтой.

Хөгжлийн түншлэгч байгууллагуудын туслалцаа манай улсын хувьд чухал ач холбогдолтой. 1991-2018 онд гэхэд Монгол Улс нийт 2.7 тэрбум ам.долларын тусламж авч байж[8]. Төсвийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.53-д “гадаадын тусламж” гэж олон улсын байгууллага, түнш орноос Засгийн газрын шугамаар, эргэн төлөгдөх нөхцөлгүй, хүмүүнлэгийн болон буцалтгүй, техник туслалцааны хэлбэрээр Монгол Улсад олгож байгаа хөрөнгийн эх үүсвэрийг эрх зүйн салбар, бусад

[7] Н.Оттончимэг, “Эрх зүйн рецепцийн үзэгдлийг танин мэдэх нь”, *“Эрх зүй” сэтгүүл*, 10-11 (2003), 32 дахь тал.

[8] Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдээ, 2021-2022 оны төсвийн төсөллийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн танилцуулга. 128 дахь тал. https://mof.gov.mn/files/uploads/article/tusuv-nom.pdf [Сүүлд үзсэн 2023.02.10].

тавьсан бүрэн эрхийн хүчлээнд өрөн мэдлүүлэх хуулийн хүлээлт, ажлын тойлбороо, “чөлөөлөх” болохоос хэтрэхгүй байна. Эрүүл хууль, тогтоомж тогтоогч байгаа болохоор гаргах эрх зүйн нийтлэг чиг баримжаар тодорхойлогдоогүй, зөвхөн хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах ушгаас хуваагдах нь эрх зүйн хэрэгцээ гаргах нь бүрэлдэн байна гэж ярьдаг.

Гэтэл 1998 онд Монгол Улсын эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөр “Эрх зүйн шинэтгэлийг хэрэгжүүлэхэд төр ёсыхоо оюун зүйн жилийн үзэмжтэй, эрх зүйн тогтолцоо бүрэлдэн бүтэн ирэх бодлого ирэх нийгмийг чиг хандлага, ерөнхий өөрчлөлт нөхцөл бүлдэл, улс төрийн хөгжлийг ашиг сонирхолд нийцүүлэх зарчмыг тулгуурлаг[2] гэж баримтлах зарчмаас тухайн үеийн шинэтгэлийг ашиглах нь” гэсэн ерөнхий зорилгыг тавьсан байна. Үүнд эрх зүйн хэм хэмжээ (хууль, эрх зүйн акт), эрх зүйн соёл, онол, сурвалж зэрэг элементүүд ихэвчлэн хамаарч байна.

Түүнчлэн эрх зүйн рецепцийг гадаад улсаас авч хийх, эсхүл өөрийн дотоодын түүхэн туршлагаас залгамжлан авч хийх гэсэн байдлаар төрөлжүүлэх явдал бий. Үндэсний эрх зүйн тогтолцооны элементүүд нь түүхийн залгамж холбоонд оршиж, цаг хугацааны шинэхэн цөл байдалд биеллээ олох нь дотоодын эрх зүйн залгамжлал гэж ойлгогдоно. Тиймээс дотоодын түүхэн туршлагаас уламжлах, залгамжлах, шилжүүлэн авах нь *рецепция права* (эрх зүйг суурьшуулах/нутагшуулах) гэхээс илүү *преемственность в праве (эрх зүйн залгамжлал)* гэх ойлгогдоно. Тиймээс дотоодын туршлагыг нөхөн авч суурьшуулан нутагшуулах утгаар авч үзэх нь зохимжтой.

Хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгоход бусдын туршлагаас рецепци хийхдээ зохих бодлого, зарчим, арга зүй, техниктэйгээр нутагшуулах, үндэсний эрх зүйн чиг баримжаа нь дотоод хүчин зүйлсийн зүй тогтолтой шүтэлцэн байх хэрэгтэй шаардлага байна. Гадаад улсын эрх зүйгээс рецепци хийхдээ хэрэгцээ тулгарах үедээ л хийх, эсхүл харьцуулалт хийж буй хүмүүсийн чадварт найдан зөнгөөр орхих нь үндэсний эрх зүйн тогтолцоо, нэр томьёоны системт чанарыг сулруулах үр дагаварт хүрнэ.

Бидний мэдэх эрх зүйн рецепцийн түүхэн жишээ гэвэл, америк тивд ирсэн англичууд колони нутаг дэвсгэртээ цоо шинэ эрх зүй бүтээгээгүй, харин Английн хуулиудыг хэрэглэж, нийтлэг эрх зүйн хэм хэмжээг дэлгэрүүлсэн, мөн 1080-аад оны үед Италид Юстинианы хуулиудын эмхэтгэлийг олноор Ромын эрх зүйг Европ дахинаа шохоорхон судалж, олзуурхан хүлээн авч, улмаар эх газрын улсууд рецепци хийн хөгжүүлсэн явдлыг нэрлэж болно. Ийнхүү олон зууныг дамжин хэрэгжсээр байгаа эрх зүйн рецепцийн зүй тогтол, арга зүйг оновчтой тодорхойлж ашиглах нь дэлхийн улсуудын эрх зүйн хөгжлийн үнэт зүйлээс суралцах, өөрийн улсын эрх зүйн хөгжилд хүрэх замыг товчлох сонгодог арга болж буйгаар ач холбогдолтой юм.

Эрх зүйн рецепци нь тодорхой объект, чиглэсэн зорилго, хэрэгжих хэлбэр бүхий эрх зүйн хөгжлийн нэгэн арга зам болсны хувьд хамгийн зохист байдлаар ашиг тусыг гаргаж үндэсний эрх зүй, хууль тогтоомжийг сайжруулахад түүнийг ашиглах нь зүйтэй.

Өнөөдөр явагдаж буй эрх зүйн рецепцийн үзэгдэл ерөнхийдөө институцийн эсхүл хувь эзэгэдийн санаачилга оролцоотой явагдаж байна. Институцийн оролцоотой гэдэг нь төрийн байгууллагуud өөрсдийн нөөц бололцоонд тулгуурлан, эсхүл хөгжлийн албан ёсны туслалцаа үзүүлэгч донор байгууллагын дэмжлэгтэйгээр гадаад улсын хууль тогтоомжийн рецепци хийх үзэгдэл илүү жин дарсан байдалтай байна. Харин хувь хүний оролцоо санаачилга нь ихэвчлэн судлаач, мэргэжилтнүүдийн сайн дурын сонирхол, чиглэлд суурилсан харьцуулсан судалгааны тулгуурлаж байгаа онцлогтой.

Хөгжлийн түншлэгч байгууллагуудын туслалцаа манай улсын хувьд чухал ач холбогдолтой. 1991-2018 онд гэхэд Монгол Улс нийт 2.7 тэрбум ам.долларын тусламж авч байж[8]. Төсвийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.53-д “гадаадын тусламж” гэж олон улсын байгууллага, түнш орноос Засгийн газрын шугамаар, эргэн төлөгдөх нөхцөлгүй, хүмүүнлэгийн болон буцалтгүй, техник туслалцааны хэлбэрээр Монгол Улсад олгож байгаа хөрөнгийн эх үүсвэрийг эрх зүйн салбар, бусад

[7] Н.Оттончимэг, “Эрх зүйн рецепцийн үзэгдлийг танин мэдэх нь”, *“Эрх зүй” сэтгүүл*, 10-11 (2003), 32 дахь тал.

[8] Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдээ, 2021-2022 оны төсвийн төсөллийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн танилцуулга. 128 дахь тал. https://mof.gov.mn/files/uploads/article/tusuv-nom.pdf [Сүүлд үзсэн 2023.02.10].

of Interior may remove from office those organs of local administration or their members against whom investigation or prosecution has been initiated on grounds of offenses related to their duties, pending judgment.

The central administration has the power of administrative trusteeship over the local governments in the framework of principles and procedures set forth by law with the objective of ensuring the functioning of local services in conformity with the principle of the integral unity of the administration, securing uniform public service, safeguarding the public interest and meeting local needs, in an appropriate manner.

The formation of local administrative bodies into a union with the permission of the Council of Ministers for the purpose of performing specific public services; and the functions, powers, financial and security arrangements of these unions, and their reciprocal ties and relations with the central administration, shall be regulated by law. These administrative bodies shall be allocated financial resources in proportion to their functions.”

As it is understood from the articles of the Constitution, the relationship between the central administration and the municipalities (local administration) can only be determined by law. These laws are: Municipality Law (Law No. 5393), Law on Metropolitan Municipalities (Law No: 5216) and Law on Municipal Revenues (Law No: 2464).

The procedures of accepting donation for the municipalities are regulated based on the Municipality Law (Law No: 5393), Law on Metropolitan Municipalities (Law No: 5216) and Law on Municipal Revenues (Law No: 2464). Municipalities can receive donations from the third parties according to these legal regulations. Besides, authorization from the competent authority is required for collecting aid. The authority of the municipalities on accepting donations and collecting aids should be discussed[2].

2.1. Authority of Municipalities on Accepting Donations

Municipality Law (Law No. 5393) sub-paragraph (i) of Article 15 titled “Powers and Privileges of Municipalities” states that municipalities have powers and privileges on “borrowing loans and accepting donations”. As it can be understood, borrowing loans and accepting donations are considered as the same concept according to this article. Likewise, the abovementioned Law sub-paragraph (g) of Article 59 titled “Municipal Revenues” listed donations among the revenues of a municipality[3].

The form of the donation (either conditional donation or unconditional donation) is a consequential matter of the procedures to be followed. The law states that while accepting the unconditional donations is under the authority of mayor, municipal council is be entitled to accept the conditional donations[4].

According to Article 14 of Municipality Law (Law No. 5393) “social services and social aid” are among the duties and responsibilities of the municipality. The law states that “spending the budget appropriation set aside for the poor and destitute” is under mayor’s authority. Thus, the abovementioned provisions of law indicate that municipalities can accept conditional or unconditional donations and spend these donations on social welfare and social services (and on the requested areas for conditional donations)[5].

In conclusion, due course of Municipality Law (Law No. 5393) municipalities have the authority to accept donations. Whereas, accepting unconditional dontions is under the authority of mayor and acceptance of municipal donations is under the power and authority of municipal council. In this concept, while donations are among the municipal revenues, expenditures related to conditional donations are among the municipal expenditures. Therefore, municipalities do not

[1] K. Gözler, Hukuka Giriş, Ankara: Ekin Publisher & Co.Ltd, 2018, p.367.

[2] T. Tan, İdare Hukuku, Ankara: Turhan Publisher & Co.Ltd, 2014, p.148.

[3] E. Erem, Gençtürk Günümüze Yerel Yönetimlerde Mali Özerklik, Ankara: On İki Levha Publisher & Co.Ltd, 2018, p.145.

[4] A. Arslan, Kamu Harcama Kılavuzu, Ankara: Herkes Publisher & Co.Ltd, 2016, p.26.

[5] G. Metin, İdare Hukuku, Ankara: Imaj Publisher & Co.Ltd, 2011, p.86.

The circular on “collecting money” sent to offices of the governor across Turkey by Turkey’s Interior Ministry on March 31, 2020 was briefly as follows: “It has been recently observed that despite the explicit provisions of Law on Collection of Aid (Law No. 2860) some institutions, foundations and associations especially some of the local administrations announced some bank accounts to raise money, that there aren’t any provisions in the law exempting the municipalities from Law on Collection of Aid and therefore that they have to carry out all the donation activities and processes including announcing bank accounts and asking money from the citizens in accordance with the law. The same circular underlined that municipalities cannot launch an aid campaign without an authorization from the governor’s offices and thus lack of authorization is a reason for official investigation Later on the bank accounts announced for the donations by Istanbul and Ankara Metropolitan Municipalities were blocked. The President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdoğan criticized these donation collection activities of the municipalities as follows: “There is no point in being a state within the state. Therefore, all donation campaigns will only be carried out by the units announced by the state. Such campaigns ran by the municipalities means generating a state within the state. Besides, laws do not allow this either.”

II. AUTHORITY OF THE MUNICIPALITIES ON RECEIVING DONATIONS AND COLLECTING AIDS

At this point the solution of this dilemma depends on the thoroughly explanation of the activities of receiving donations and collecting aids as well as their similarities and differences. At this point, it should be underlined that “donation” and “aid” are not same concepts. While donating requires the free will of the donator, in collecting aid there is an active demand for opening a bank account and asking people to deposit money into that account. That is, there is a process of collecting both in-kind income and cash income in aid collection. On the other hand, there is no pressure on the donator as he/she voluntarily supports the other party by giving money.

Within this framework, collecting money for the people in need after the calls of the municipalities should be considered as “aid”. This statement implies that municipalities have to specify the procedure(s) and the law article(s) on which their actions on collecting donation and aid are based[1].

The Constitution of the Turkish Republic, Article 123- *“The administration forms a whole with regard to its structure and functions, and shall be regulated by law. The organization and functions of the administration are based on the principles of centralization and local administration. Public corporate bodies shall be established only by law, or on the authority expressly granted by law.”*

The Constitution of the Turkish Republic, Article 127- “*Local administrative bodies are public corporate entities established to meet the common local needs of the inhabitants of provinces municipal districts and villages, whose decision-making organs are elected by the electorate described in law, and whose principles of structure are also determined by law. The formation, duties and powers of the local administrations shall be regulated by law in accordance with the principle of local administration.*

Elections for local administrative bodies shall be held every five years in accordance with the principles set forth in Article 67 of the Constitution. However, elections to local administrations which are to be held within one year preceding or following general elections or interim parliamentary elections are held together with those elections. Special administrative arrangement may be introduced for larger urban areas. The procedures dealing with objections to the acquisition by elected organs of local government of their status as an organ, and their loss of such status, shall be resolved by the judiciary. However as a provisional measure, the Minister

сайдаарх хугацааны төлөөлөгчдийн болгох, хөдөлмөрийн хоёрдогчдыг тусгаснаас гадна хэлбэрт нийцсэн хяналт шалгалаас хэдэгдэхгүй гэдгийг онцолсон юм. Тусгаснаа үлдсэн тохиолдолд бүхэлдээ хэрэгжих явцад хуулийн дагуу хяналт тавьдаг гэдэг нь ерөнхий зарчим мөн гэдгийг онцолсон юм. Харьцуулалт хийхдээ эх сурвалжийн ялгаатай байдлаар дэлхийн улсууд *common law, civil law, islamic law, customary law* гэх зэрэг эрх зүйн бүлэгт төрөлжсөн байгаа. Монгол Улс *civil law* буюу эх газрын эрх зүйн бүлд хамаарч байгаа нь харьцуулалт хийхэд нэн тэргүүнд харгалзах нучин зүйл болох учиртай. Үүнийг хуулийн салбарын хууль тогтоомжийн харьцуулсан судалгаанд зайлшгүй байх шаардлага болгох нь чухал юм.

• Төрийн байгууламжид анхаарах. Монгол Улс төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл улс тул энэ нь эрх зүйн актын шатлалд тусгалаа олсон байдаг. Холбооны улсын хувьд эрх зүйн актын шатлал нь нэгдмэл улсынхаас илүү олон, мөн ярвигтай тул цаад мөн чанар, учраг тайлбар судлах шаардлага үүсэнэ. Иймд холбооны улсыг харьцуулан судлахаар сонгох тохиолдолд холбооны төв байгууллага ба бүрэлдэхүүн улсын байгууллагын уялдаа, ялгаа, эрх мэдлийн хуваарилалтыг нэмж судлах зарчим баримталбал зохино.

• Хөгжлийн индексийг шалгуур болгох. Рецепци нь эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулахад чиглэж байдаг тул харьцуулан судлахаар сонгох улс нь эрх зүйн хөгжлийн хувьд ололттой, туршлага бүхий байх ёстой. Өнөө цагт олон улсын байгууллагууд салбар бүрийн хөгжлийг харьцуулан үнэлэх болсон бөгөөд тэдгээрийн дотор хүлээн зөвшөөрөгдсөн арга зүйтэй хөгжлийн индекс тодорхойлогч судалгаат үндэслэн судлах улсаа сонгох боломжтой. Тухайлбал, “World Justice Project” байгууллага 2008 оноос эхлэн дэлхийн улс орнуудын эрх зүйт ёсны үзүүлэлт буюу *Rule of Law* индексийн судалгааг 8 үзүүлэлтээр жил бүр гаргадаг[13]. Иймд харьцуулан судлах улсыг товлохдоо эрх зүйн хөгжил буюу эрх зүйт ёсны үзүүлэлтээр манай улсаас урд “алхаж” яваа, эрх зүйн хөгжлийн шилжилтийн үе шатуудыг хэдийнээ туулсан, шалгадаж туршигдсан зохицуулалт бүхий улсыг сонгох нь илүү ач холбогдолтой.

• Зохицуулалт бий болсон түүхэн нөхцөл байдалд ач холбогдол өгөх. Энэ нь тухайн улсын түүхэн хөгжлийн тухай асуудал биш бөгөөд харин тодорхой хууль, эрх зүйн зохицуулалт бий болсон түүхэн нөхцөл байдал, шалгтааны тухай юм. Харьцуулан судлах улсын эрх зүйн зохицуулалт бий болсон шалгтаан, цаг хугацааны нөхцөл байдал нь өөрийн улсын хэрэгцээ шаардлага, нөхцөл байдалтай төсөөтэй эсэхээс хамаарч тухайн улсыг сонгон судлахаа шийдэх учиртай.

• Шинэ институцийн судалгаанд чиг үүргийг чухалчлах. Шинээр төрийн байгууллага, институци байгуулах, эсхүл бүтцийн өөрчлөлт хийхээр харьцуулан судалж байгаа тохиолдолд эрх зүйн бүлийн ижилсэл чухал биш бөгөөд харин тухайн институцийн гүйцэтгэх чиг үүргүүдийн ялгаа, төсөөнд ач холбогдол өгөх нь зүйтэй.

• Эдийн засаг, нийгмийн харилцааны өрнөлийг харгалзах. Харьцуулан судлах улсууд нь дээрх шалгуур, хучин зүйлийг хангаж байгаа тохиолдолд хоёр улсын эдийн засаг, иргэд хоорондын нийгмийн харилцаа эрчимтэй өрнөж байгаа улсыг харьцуулан судлах нэмэлт шалгуур тавих боломжтой. Үүнийг эдийн засаг, нийгмийн харилцаагаар дамжиж эрх зүйн соёл, ухамсар өөрчлөгдөх боломжтой байдагтай холбон тайлбарлаж болно.

Энэ мэтээр тодорхойлсон нийтлэг зарчим, шалгуурыг гадаад улсын харьцуулсан судалгаанд чиг баримжаа болгох талаар Хууль тогтоомжийн тухай хууль, хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг үнэлэх, төсөл боловсруулах аргачлал, журамд тусгах шаардлагатай байна.

[13] https://worldjusticeproject.org/ [Сүүлд үзсэн 2023.02.10].

• Эрх зүйн булийн хамаарлыг харгалзах. Эрх зүйн бүл нь Монголын хууль зүйн шинжлэх ухааны хоёрдмол утгагүйгээр харьцангуй тогтвортой хэрэглэж буй нэр томьёё юм. Харьцуулалт хийхэд эрх зүйн бүл аль болох ижил байх нь үр дүнд эерэг нөлөөтэй. Шүүхэд хэрэг маргааныг шийдвэрлэх эх сурвалжийн ялгаатай байдлаар дэлхийн улсууд *common law, civil law, islamic law, customary law* гэх зэрэг эрх зүйн бүлэгт төрөлжсөн байгаа. Монгол Улс *civil law* буюу эх газрын эрх зүйн бүлд хамаарч байгаа нь харьцуулалт хийхэд нэн тэргүүнд харгалзах нучин зүйл болох учиртай. Үүнийг хуулийн салбарын хууль тогтоомжийн харьцуулсан судалгаанд зайлшгүй байх шаардлага болгох нь чухал юм.

• Төрийн байгууламжид анхаарах. Монгол Улс төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл улс тул энэ нь эрх зүйн актын шатлалд тусгалаа олсон байдаг. Холбооны улсын хувьд эрх зүйн актын шатлал нь нэгдмэл улсынхаас илүү олон, мөн ярвигтай тул цаад мөн чанар, учраг тайлбар судлах шаардлага үүсэнэ. Иймд холбооны улсыг харьцуулан судлахаар сонгох тохиолдолд холбооны төв байгууллага ба бүрэлдэхүүн улсын байгууллагын уялдаа, ялгаа, эрх мэдлийн хуваарилалтыг нэмж судлах зарчим баримталбал зохино.

• Хөгжлийн индексийг шалгуур болгох. Рецепци нь эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулахад чиглэж байдаг тул харьцуулан судлахаар сонгох улс нь эрх зүйн хөгжлийн хувьд ололттой, туршлага бүхий байх ёстой. Өнөө цагт олон улсын байгууллагууд салбар бүрийн хөгжлийг харьцуулан үнэлэх болсон бөгөөд тэдгээрийн дотор хүлээн зөвшөөрөгдсөн арга зүйтэй хөгжлийн индекс тодорхойлогч судалгаат үндэслэн судлах улсаа сонгох боломжтой. Тухайлбал, “World Justice Project” байгууллага 2008 оноос эхлэн дэлхийн улс орнуудын эрх зүйт ёсны үзүүлэлт буюу *Rule of Law* индексийн судалгааг 8 үзүүлэлтээр жил бүр гаргадаг[13]. Иймд харьцуулан судлах улсыг товлохдоо эрх зүйн хөгжил буюу эрх зүйт ёсны үзүүлэлтээр манай улсаас урд “алхаж” яваа, эрх зүйн хөгжлийн шилжилтийн үе шатуудыг хэдийнээ туулсан, шалгадаж туршигдсан зохицуулалт бүхий улсыг сонгох нь илүү ач холбогдолтой.

• Зохицуулалт бий болсон түүхэн нөхцөл байдалд ач холбогдол өгөх. Энэ нь тухайн улсын түүхэн хөгжлийн тухай асуудал биш бөгөөд харин тодорхой хууль, эрх зүйн зохицуулалт бий болсон түүхэн нөхцөл байдал, шалтгааны тухай юм. Харьцуулан судлах улсын эрх зүйн зохицуулалт бий болсон шалтгаан, цаг хугацааны нөхцөл байдал нь өөрийн улсын хэрэгцээ шаардлага, нөхцөл байдалтай төсөөтэй эсэхээс хамаарч тухайн улсыг сонгон судлахаа шийдэх учиртай.

• Шинэ институцийн судалгаанд чиг үүргийг чухалчлах. Шинээр төрийн байгууллага, институци байгуулах, эсхүл бүтцийн өөрчлөлт хийхээр харьцуулан судалж байгаа тохиолдолд эрх зүйн бүлийн ижилсэл чухал биш бөгөөд харин тухайн институцийн гүйцэтгэх чиг үүргүүдийн ялгаа, төсөөнд ач холбогдол өгөх нь зүйтэй.

• Эдийн засаг, нийгмийн харилцааны өрнөлийг харгалзах. Харьцуулан судлах улсууд нь дээрх шалгуур, хучин зүйлийг хангаж байгаа тохиолдолд хоёр улсын эдийн засаг, иргэд хоорондын нийгмийн харилцаа эрчимтэй өрнөж байгаа улсыг харьцуулан судлах нэмэлт шалгуур тавих боломжтой. Үүнийг эдийн засаг, нийгмийн харилцаагаар дамжиж эрх зүйн соёл, ухамсар өөрчлөгдөх боломжтой байдагтай холбон тайлбарлаж болно.

Энэ мэтээр тодорхойлсон нийтлэг зарчим, шалгуурыг гадаад улсын харьцуулсан судалгаанд чиг баримжаа болгох талаар Хууль тогтоомжийн тухай хууль, хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг үнэлэх, төсөл боловсруулах аргачлал, журамд тусгах шаардлагатай байна.

ДҮГНЭЛТ

Эрх зүй динамик үзэгдэл тул одоогийн хүрсэн түвшинд “каналгүй”, засан сайжруулалтыг урт хугацаанд, тогтвортойгоор төлөвлөн хэрэгжүүлэх хэрэгцээ шаардлага байсаар байна. Ингэхдээ эрх зүйн тогтолцоог “үхрийн бөөр” шиг болгохгүй, систем чанарыг хангахын тулд гадаад улсын туршлагыг судлах, рецепци хийхдээ зохих бодлого, зарчим, арга зүй, техниктэйгээр нутагшуулах, эрх зүйн харьцуулсан судалгаа, рецепци хийх нийтлэг зарчим, шалгуур, арга зүйн асуудлыг тогтох хэрэгтэй байна.

Эрх зүйн харьцуулсан судалгааны объектыг зөв сонгож эрх зүйн рецепцийг оновчтой хийхэд (i) эрх зүйн бүлийн хамаарал, (i) төрийн байгууламж, (i) хөгжлийн индексүүд, (i) зохицуулалт бий болсон түүхэн нөхцөл байдал, (i) шинэ институцийн судалгааны хувьд институцийн чиг үүрэг, (i) тухайн улстай эдийн засаг, нийгмийн харилцааны өрнөл зэргийг чиг баримжаа болгох боломжтой. Эдгээр зарчим, шалгуурыг эрх зүйн рецепци хийхэд харгалзах талаар Хууль тогтоомжийн тухай хууль, хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг үнэлэх, төсөл боловсруулах аргачлал, журамд тусгаж тогтолцооны уялдаа, систем байдлаа хадгалж болно.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Хууль тогтоомжийн тухай хууль, 2015.
2. “Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд хууль тогтоомжийг нийцүүлэх, түүнтэй холбогдуулан авах арга хэмжээний тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 01 сарын 09-ний өдрийн 02 дугаар тогтоол.
3. “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 01 дүгээр сарын 22-ны өдрийн 12 дугаар тогтоол.
4. “Хөтөлбөр, үндсэн чиглэл, төлөвлөгөө батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 1998 оны 1 дүгээр сарын 22-ны өдрийн 18 дугаар тогтоол.
5. “Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 08 сарын 28-ны өдрийн 24 дүгээр тогтоол.
6. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2021-2022 оны төсвийн төсөөллийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн танилцуулга.
7. “Аргачлал батлах тухай” Засгийн газрын 2016 оны 1 дүгээр сарын 25-ны өдрийн 59 дүгээр тогтоол.

Ном, өгүүлэл, судалгааны тайлан

1. Б.Чимид, Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал: Нийтлэг асуудал, Уб, 2004.
2. Н.Отгончимэг, “Эрх зүйн рецепцийн үзэгдлийг танин мэдэх нь”, Эрх зүй сэтгүүл, 10-11, 2003.
3. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, “Эрх зүйн шинэтгэлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь”, Судалгааны үндсэн тайлан, Уб, ХЗҮХ, 2016.
4. Үндэсний хөгжлийн газар, “Монгол Улсын дунд хугацааны (2020-2025) тогтвортой хөгжлийн бодлогын тэргүүлэх чиглэл”, Тайлан III, Уб, 2018.

LEGAL BASIS FOR THE AID COLLECTION AND DONATION CAMPAIGNS OF THE MUNICIPALITIES DUE TO COVID-19 PANDEMIC IN TURKEY

Barış Çiftçi,
Lawyer, Master's student at Sakarya University, Turkey

ABSTRACT:

Municipalities in Turkey collected unauthorized aid due to COVID-19. With the circular issued by Ministry of Interior public rest and entertainment places like restaurants, bars, cafes, tea gardens, association lounges, discotheques, casinos, nightclubs, exhibition and performance centers, Turkish baths, all kinds of indoor playgrounds, shopping centers, internet cafes, coffee houses, spas, picnic areas, concert halls, amusement parks, massage parlors, engagement and wedding halls, saunas, cinemas, sports centers, gyms, taverns, theaters and swimming pools were temporarily suspended as of March 16, 2020. For this reason, the aid collected by the municipalities was confiscated by the state. The subject of the study is the unauthorized collection of aid by municipalities. For this reason, the relevant articles of law are included. In summary, municipalities have the authority to collect aid. However, municipalities must obtain permission to collect aid.. The study will be examined without following a qualitative or quantitative method. This topic has not been studied before. This study has been prepared because the “authority of municipalities to collect aid without permission”, which is a controversial issue in Turkey, is the subject of discussion. Since the study is only a legal evaluation, a study methodology such as a survey was not used. In the study, only the articles of the law were put forward. For this reason, the subject has been examined objectively. There is no chart in the study. Because only legal assessment has been made. Since the subject of the study is the collection of aid by municipalities, there are no charts or statistics.

KEYWORDS:

COVID-19, collection of did, municipalities, citizen, donations, Ministry of Interior

I. INTRODUCTION

Unknown medical cases were reported from Wuhan City in China on the last day of December 2019. The disease caused by a new type of coronavirus was called COVID-19 and it spread to all provinces in China, as well as a number of countries all over the world in a short period of time. The first COVID-19 case in Turkey was announced on March 10, 2020 and one day later World Health Organization (WHO) characterized COVID-19 as a pandemic. Accordingly, the circular dated 21/03/2020 restricted citizens who are 65 years and older and who have chronic diseases going out in public. Later on, another circular dated 03/04/2020 was issued with the same restriction for the kids and teenagers who are younger than 20 years old. With the circular issued by Ministry of Interior public rest and entertainment places like restaurants, bars, cafes, tea gardens, association lounges, discotheques, casinos, nightclubs, exhibition and performance centers, Turkish baths, all kinds of indoor playgrounds, shopping centers, internet cafes, coffee houses, spas, picnic areas, concert halls, amusement parks, massage parlors, engagement and wedding halls, saunas, cinemas, sports centers, gyms, taverns, theaters and swimming pools were temporarily suspended as of March 16, 2020. These measurements were followed by temporary lockdowns lasting at least 48 hours in some cities mostly metropolitan municipalities. The first lockdown was declared on the second weekend of April and then others came. Many people experienced serious financial problems due to the quarantines and lockdowns. Therefore, some Metropolitan Municipalities particularly Istanbul, Ankara and Izmir Metropolitan Municipalities launched donation campaigns for the people in need. However, the legality of these campaigns was questioned.

БИТҮ ДАХЬ КОВИД-19 ҮЕР ТАХДААС ШАЛГТААЛАН ХОТЫН ЗАХИРГААНЫ ЗОХИОН БАЙГУУЛСАН ТҮСГАЛМЖ, ХАНДИВЫН АЖИЛ ЭРХ ЗҮЙН ҮНДЭСЛЭЛ

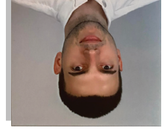

Барыш Чүфүчү
БНТҮ, Сакарча Их Сургуулийн
Хэс төр, нийгмийн ухаарлаан магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Түрк улсын хотын захирга COVID-19-ийн улмаас зөвшөөрөгүй ханалыг цуглуулсан. Дотоод хэрэгийн яамнаас гаргасан шийдвэрээр 2020 оны 3 дугаар сарын 16-ны өдрөөс эхлэн нийтийн амралт зугаалгын газар болох ресторан, бааз, кафе, цайны газар, амралт зугаалгын газар, дискотек, казино, шөнийн цэнгэлийн газар, үзэсгэлэн, үзүүлбэрийн төв, гэрэл зургийн газар, өгх төрлийн онгуй тоглоомын талбай, хувьцаанаа төв, кофены газар, рашаан сувиллал, зугаалгын талбай, коньегтын танхим, соёл амралтын парк, массажны газар, сүйн болон хуримын ордон, саун, кино театр, спортын төв, спорт заал, таверна, театр, усан бассейны үйл ажиллагаат түр зогсоосон. Энэ шалтгаанаа үндэслэн хотын захирганаас ханалыг цуглуулсан бөгөөд улсаас түүнийг хураан авсан бөгөөд. Товчоор бол, хотын захирга ханалыг цуглуулах эрхтэй. Гэсэн хэдий ч хотын захирга тусгаалж буюу ханалыг цуглуулахын тулд авах шаардлагатай. Энхүү өгүүллэд чанарын нь зөвхөн тоон арга ашиглаагүй бөгөөд ямаа нь судлалдаж байгаагүйгээрээ онцлогтой. «Хотын захирганы зөвшөөрөгдүүлэгдэр ханалыг, тусгамж аваа эрх»-тэй холбогдоо асуудал нь Түрк улсаа марган лагуужж ханалыг гаргаж, бүгда тусгамжаар бичсэн. Энхүү өгүүллэг чанарын нь зөвхөн эх үүнд хэмжээний үнэлгээ үчраас ажиглаагдсан арга зэргэг судлаагааны арга зүйг ашиглаагүй. Өөрөөр хэлбэл, эх үүнд ундлэгдэл бүгдөг холбогдох эх үүнд зохицуулагдсан гаргаж өгүүлэл гаргахгүй хуулийн үүнд зааглаг ааг гаргаж эх үүнд лугчаагт хийсэн тус хүчнэгт, статистикийг мөн бүгаагаагүй болно.

TҮЛХҮҮР ҮГС:

COVID-19, хаалгыг цуглуулах, хотын захирга, иргэн, хаалга, Дотоод хэрэгийн яам

LEGAL CONSEQUENCES OF COURT DIVORCE IN MONGOLIA AND CHINA: A COMPARISON OF THE LEGAL ENVIRONMENT FOR THE PROTECTION OF THE INTERESTS OF CHILDREN

SARINA (LLM)
Ph.D student, School of Law, NUM

ABSTRACT:

In order to systematically study how the rights of children are protected in court-ordered divorces in both Mongolia and China, we aim to make our own conclusions about which of the bordering countries' legal regulations have created a legal environment that can better protect the interests of children resulting from court-ordered divorces. . It was proposed to improve the legal environment of children's interests arising from divorce in Mongolia, and to seek ways to "localize" such experiences that can offer more protection and balance of interests to children.

KEYWORDS:

Divorce by court procedure, Children's rights, Alimony rights, Custody rights, Contact rights.

Эцэст нь гэрлэлт цуцлуулсны дараа үүсэж байгаа асуудал буюу хүүхдийн төрсөн эцэг, эхтэйгээ адилхан харилцах- уулзах эрхийг авч үзье. Монгол Улсын хувьд гэрлэлт цуцлалтын дараа үүсдэг тулгамдсан асуудлын нэг бол хүүхдийг төрсөн эцэг, эхтэй нь уулзуулахгүй байх тохиолдол их байна.[7] Хүүхдийн төрсөн эцэг, эхтэйгээ харилцан уулзах нь хүүхэд болон шууд бус асран хамгаалагчийн хоорондын харилцаа холбоо, амьд харилцааг нэмэгдүүлж, хүүхдийн эрүүл саруул өсөхөд тустай. Иймээс асрамжdaa авсан эцэг, эхэд нөгөө тал харилцах эрх үүргээ хэрэгжүүлэхэд саад болохгүй байх үүргийг хуульчлан өгөх хэрэгтэй байна.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Гэр бүлийн тухай хууль.
2. Монгол Улсын Хүүхэд хамгааллын тухай хууль.
3. Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц.

Ном, өгүүлэл, судалгааны тайлан

1. С.Нарангэрэл, Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг, Уб, 2021.
2. А. Дугармаа, Гэр бүлийн эрх зүй, Уб, 2016.
3. Ч.Нямсүрэн,Ч.Нарантуяа, Хүүхдийн эрхийн нэр томъёоны тайлбар толь, Уб, 2011.
4. А. Батбаатар, Гэр бүлийн эрх зүйн зарим асуудал, Уб, 2021.
5. Ч. Отгонбаяр, Гэр бүлийн эрх зүй, Уб, 2006.

Цахим эх сурвалж

1. Гэмт хэргийн статистик, 2021, https://1212.mn/Stat.*aspx*?LIST_ID=976_L23&-type=sectorbook.

Гадаад хэл дээрх

1. 王雪梅. 儿童权利论. 社会科学文献出版社 2005.
2. 王利明. 民法学. 高等教育出版社，2021.
3. 夏吟兰、龙翼飞等. 中国民法典释评. 中国人民大学出版社，2020.
4. 石佳友. 民法典与社会转型. 中国人民大学出版社，2018.
5. 张庆林. 我国诉讼离婚中儿童权利保护研究[D]. 导师：陈苇. 西南政法大学, 2019.
6. 邢美玲. 儿童最大利益原则下的离婚子女抚养立法研究[D]. 导师：冉启玉. 西南政法大学, 2019.

[7] А.Батбаатар, Гэр бүлийн эрх зүйн зарим асуудал, Уб, 2021, 93 дахь тал.

АРИЛЖААНЫ АНТРОПОЛОГИ ГЭЖ ЮУ ВЭ?

С.Номынбаясгалан
Монголын Крикийн-Оросын хоорооны сүүлчийн,
Бэлчээлийн эрдэмтэн бакалаавр (ББА)

ТОВЧЛОЛ:

Антропологи бол бодит тулшуурлаг суурилсан ухаан юм. Сүүлийхийн нь гол төлөв урт хугацааны туршлага эрдэмтдийн ажиглаж, болзит аливаанд ямарч эрхгүй сүлжээлэл оршино. "Арилжааны эрх зүйн антропологи гэж юу вэ" нийтлэл нь хүүхэн антропологи сүлдэлтэй холбогдсон шинэ ойлголт юм. Уг нийтлэлд арилжааны эрх зүйн антропологи ухаан болон хүмүүс, нөхөрлөл, компаниуд Монгол Улсад олноор бий болсон байна. Мөн түүнчлэн бүгдийг нэг этгээд дангаар хийдэг, хариуцдаг хэлцлийн бүтцээс маш олон оролцогчтой хэлцлийн бүтэц рүү аж ахуй эрхлэгчид хэдийн шилжээд байна. Энэ утгаар Арилжааны эрх зүй хэмээх **(2022)** бүтээлд *"Арилжааны эрх зүй нь эхэн үед цэвэр худалдаа, наймааны харилцааны хүрээнд яригдаж байсан тул нэр томьёоны хувьд ч худалдаачин, худалдаачны хэлцэл гэх мэт худалдаа* ***(trade)*** *гэсэн ягзуртай үгс түүсэмэл хэрэглэгдэж байв. Улмаар энэ салбар эрх зүйн хөжлийн явцад газар тариалан, уул уурхай зэрэг аж үйлдвэрийн анхдагч хэлбэрийн ашгийн төлөө үйл ажиллагаг арилжааны хуулиар зохицуулах болсноор арилжаа эрхлэч, арилжааны хэлцэл гэх мэт* ***(commerce)*** *гэсэн агуулгын түвшинд авч үзэх боломжтой болсон"*[6] гэж үзсэн нь ихээхэн үндэслэлтэй байна.

Өдгөө дэлхийн улс орнууд хөгжлийн асуудлыг дан ганц эдийн засгийн талаас нь бус харин түүх соёл, улс төр, нийгмийн болон улс төрийн философи, улс төрийн эдийн засаг, антропологийн талаас нь бүрэн гүйцэд судалж, өөрийн орны онцлогт тохирсон хөгжлийн замналыг тодорхойлохыг оролдож байна.[7] Иймд арилжааны эрх зүйн антропологи, түүний агуулгад юу хамаарах, хэрхэн тодорхойлох вэ гэдгийг антропологийн ухаан болон хууль зүйн шинжлэх ухааны үүднээс авч үзэх хэрэгцээ шаардлага үүсч байна. Энэ байдлыг харгалзан энэхүү нийтлэлээр арилжааны эрх зүйг (***Commercial law***) антропологийн ухааны (***Anthropology of law***) үүднээс авч үзэхийн зэрэгцээ антропологийн өөр нэгэн биеаасан шинжлэх ухааны салбар болох нийгэм, соёлын антропологийн (***Social and cultural anthropology***) үүднээс ***арилжааны эрх зүйн антропологийн асуудлыг*** тодорхойлохыг гол зорилгоо болгов.

[6] Б.Амарсанаа, "Иргэний ба худалдааны хууль тогтоомжийн цаашдын хандлага, хөгжүүлэх шаардлага", Монгол Улсын хувийн эрх зүйн тулгамдсан асуудал: Иргэний болон худалдааны хууль тогтоомжийн олон улсын жишиг, Олон улсын симпозиумын илтгэлийн эмхэтгэл, Уб, 2019, 41–42 дахь тал.

[7] Д.Ган – Очир, "Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод анхаарах асуудлууд", Товхимол 14, Уб, 2019, 29 дэх тал. https://www.mongolbank.mn/documents/tovhimol/group14/01.pdf [Сүүлд үзсэн: 2023.02.10].

[3] ***Lex mercatoria*** – латинаар худалдааны эрх зүй гэсэн утгатай бөгөөд Дундад зууны үед Европын худалдаачдын үйл ажиллагааг зохицуулах болсноор олон улсын худалдааны эрх зүйд бие даасан салбар эрх зүй болон хөгжих суурийг бий болгосон.

[4] С.Должин, Харьцуулсан хувийн эрх зүй судлал, Уб, 2018, 12 дахь тал.

[5] Б.Амарсанаа, "Иргэний ба худалдааны хууль тогтоомжийн цаашдын хандлага, хөгжүүлэх шаардлага", Монгол Улсын хувийн эрх зүйн тулгамдсан асуудал: Иргэний болон худалдааны хууль тогтоомжийн олон улсын жишиг, Олон улсын симпозиумын илтгэлийн эмхэтгэл, Уб, 2019, 41–42 дахь тал.

Л.Арилжааны эрх зүйг "антропологийн ухаан"[1]–ын үүднээс авч үзэх нь

Энэхүү нийтлэлээр арилжааны эрх зүйн антропологи гэж юу вэ гэсэн асуултад хариулт хайхын тулд ямарваа нийтлэлийн[2] үндэслэлтэй гаргаа хэрэгтэй. Жишээлбэл, гаалаа хэлэн "*соошлуулсе*", "*тиде*" хэмээх нэр томьёо, тэдгээрийн агуулга, хэрэглэгдэх молгол хэлэн дэх "**арилжаа**", зөвхөн "**хуваалцаа**" хэмээх нэр томьёоны үзэл санаа, эдгээрийг аливаа антропологийн ухаан болон хүмүүс, нөхөрлөл, компаниуд Монгол Улсад олноор бий болсон байна. Мөн түүнчлэн бүгдийг нэг этгээд дангаар хийдэг, хариуцдаг хэлцлийн бүтцээс маш олон оролцогчтой хэлцлийн бүтэц рүү аж ахуй эрхлэгчид хэдийн шилжээд байна.[3] Энэ утгаар Арилжааны эрх зүй хэмээх **(2022)** бүтээлд *"Арилжааны эрх зүй нь эхэн үед цэвэр худалдаа, наймааны харилцааны хүрээнд яригдаж байсан тул нэр томьёоны хувьд ч худалдаачин, худалдаачны хэлцэл гэх мэт худалдаа* ***(trade)*** *гэсэн ягзуртай үгс түүсэмэл хэрэглэгдэж байв. Улмаар энэ салбар эрх зүйн хөжлийн явцад газар тариалан, уул уурхай зэрэг аж үйлдвэрийн анхдагч хэлбэрийн ашгийн төлөө үйл ажиллагаг арилжааны хуулиар зохицуулах болсноор арилжаа эрхлэч, арилжааны хэлцэл гэх мэт* ***(commerce)*** *гэсэн агуулгын түвшинд авч үзэх боломжтой болсон"*[6] гэж үзсэн нь ихээхэн үндэслэлтэй байна.

Өдгөө дэлхийн улс орнууд хөгжлийн асуудлыг дан ганц эдийн засгийн талаас нь бус харин түүх соёл, улс төр, нийгмийн болон улс төрийн философи, улс төрийн эдийн засаг, антропологийн талаас нь бүрэн гүйцэд судалж, өөрийн орны онцлогт тохирсон хөгжлийн замналыг тодорхойлохыг оролдож байна.[7] Иймд арилжааны эрх зүйн антропологи, түүний агуулгад юу хамаарах, хэрхэн тодорхойлох вэ гэдгийг антропологийн ухаан болон хууль зүйн шинжлэх ухааны үүднээс авч үзэх хэрэгцээ шаардлага үүсч байна. Энэ байдлыг харгалзан энэхүү нийтлэлээр арилжааны эрх зүйг (***Commercial law***) антропологийн ухааны (***Anthropology of law***) үүднээс авч үзэхийн зэрэгцээ антропологийн өөр нэгэн биеаасан шинжлэх ухааны салбар болох нийгэм, соёлын антропологийн (***Social and cultural anthropology***) үүднээс ***арилжааны эрх зүйн антропологийн асуудлыг*** тодорхойлохыг гол зорилгоо болгов.

[1] Нэн ялангуяа хүүхэн эрхтэй *("Есөнг ламтарсо)–ын үнэлгээн антропологийн онол дүгнэ ёолгоо шинжлэлийн* ***антропологи гэж үзэж цөөн*** *гэжээ.* Тийнхээс эрх зүйн антропологи гэдэг нь хүмүүсийн ажиллагаа, хэрэгцээ, моногол хэлэн дэх "**хуваалцаа**" шинэ ойлголтыг агуулга, тэдгээрийн агуулга, хэрэгцээ моногол хэлэн дэх "**арилжаа**" гэдэг ойлголтоо хэрхэн хэлэлцэх, ухаалгаар ашиглах, ухаалгаар хэрэглэх, ялгах, ялгаатай байдлыг харуулах, ялгаатай ойлгох, ялгаатай ойлгох, ялгаатай ойлгох

хориглоно.[6] Бага насны хүүхдийг гол төлөв эхийн эсрэмжид үлдэх /хүүхэд харшлагчтай нөхцөлд/ шүүхийн практик тогтсон байдаг байна. Шүүхийн шийдвэрүүдээс үзэхэд, 0-7 насны хүүхдийг бага насны хүүхэд гэж тодорхойлж энэ насны хүүхэдийг боломжтой бол эжийнх нь эсрэмжид үлдээхээр шийдвэрлэдэг юм болов уу гэж дүгнэлт өгөхөөр байна. Гэхдээ хүүхэн нарийвчлалтай зохицуулалт үгүйлэлтэй байна гэж харж байна.

Мөн гуравдугаар БНХАУ-ын Иргэний хуулийн гэрлэлт, гэр бүлийн бүлгийг хэрэглэх тухай Ардын дээд шүүхийн нэгдүгээр тайлбарын 48 дугаар зүйлд заасанаар хүүхэнтэй эрх ашгийг хамгаалах үүднээс эцэг эх нь эсрэгээ хэрэгжүүлж болохгүй, эсхүл хүүхэд харшлаг тохиролцвол, шүүх дэмжих ёстой гэж заасан. Энэ нь хүүхэд өөрт нь давуу талтай байгаа олон судлаачдын харууж байна. Тодруулбал, хүүхэд нь өөрийн төрсөн эцэг, эсхүл эхтэй ашиглагдах холбогдолтой хэвээр байж, энэ харшлагаа насанд хүрэх хүртлээ хадгалах, улмаар цаашид насан туршдаа хадгалах болшгүй гэж үзэхээр байна.

Монгол Улсын хувьд эсрэгээр эсрэх тухай хуулийн зохицуулалт харахан бий болоогүй байна. Гэхдээ асран хамгаалах үүрэгээ хэрэгжүүлж болохгүйгээ, эсхүл хүүхэд сөрөг үр дагавар бий болгож байгаа өөрчлөлтөн нөхцөл байдалд хэний эсрэмжид байхыг шүүхээр дахин тогтоолгох нь бас нэлээтэй байдаг. Харин БНХАУ-ын зохицуулалт нь, хүүхдийн эрхэд хандаагүй байгаа үед ч сфөөсөө эх, эцэг гэдэг үгтэйгээр эсрэх нь эцэг эх, хүүхэдүүдийн хоорондын харилцааны боломжийн нэмэлтүүдэх, хүүхдийн ашиг сонирхлыг нэн сайн хамгаалж чадна гэж үзэж бий болгосон дэвшилтэт бөгөөд бас нэгэн сонголт бий болгосон зохицуулалт юм. Харин Монгол Улсад бол нөхцөл байдал мөрдөн үзсэн л эсрэмжийг өөрчлөх гухайд ярилцах боломжтой байгаа нь арай хязгаарлалтай буюу орчин үед хүүхдийн эрхийг явах илүү сайжруулах тухай олон боломж ярилцаж бий үед БНХАУ-аас нэгэн сайн гурилгаа байж болох юм гэж үзлээ.

Дараагийн нэгэн чухал асуудал нь, Монгол Улсын Гэр бүлийн тухай хуульд тэтгэлэгт багтах зардлуудын тухай нарийн заалт үгүй байх ба, хуулиар тэтгэлэгийн хэмжээг нэн бага байхаар тогтоосон нь хүүхдийн өсөн нэмэгдэж буй хэрэгцээнд хүрэхгүй, эрхийг нь хангах хэмжээнд бий байна гэж үзэхээр байна.

Харин БНХАУ-ын Иргэний хуулийн 1067 дугаар зүйлд заасан "тэтгэлэг" гэдэгт хүүхдийн амьдралын зардал, сургалтын зардал, эмчилгээний зардал зэрэгт зардлуудыг заана гэж нарийн тогтоосон нь практикт шууд хэрэглэх үндэслэл болж, шүүх тэтгэлэг тогтоохдоо хүүхдийн амьдралын зардал, сургалтын зардал, эмчилгээний зардал эрэг зардлуудыг бүхнийг багтаагаай шийдвэрлэх боломжтой болгож байдаг. Монгол Улсад ч "Тэтгэлэг" гэдэгт эцэг нь хүүхдийг төрүүлж болох, эсхүл хүүхдийг асрах, хүмүүжүүлэх, боловсрол олгох, хүүхдийн амьдралын зардал, сургалтын зардал, эмчилгээний зардал эрэг зардлуудыг багтаасан, хүүхдийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эдийн засгийн үндэслэлийг бий болгосон зохицуулалтай болно гэж үзэж байна. Харин одоогийнх нь «шүүх тэтгэлэгийн хэмжээг тогтоохдоо хүүхдийн насны байдлыг харгалзан сард нэг хүүхэд тухайн бүс нутаг тогтоодсон амьжиргааны доод түвшинг харгалзан хувиар хэмжээгээр тогтоою» гэдэг нь оршин сууж байгаа бүс нутгаас болж амьжиргааны доод түвшин өөр өөр байж, тухайн гэр бүлийн болит байдалтай нийцэж, хүүхдийн эрх ашгийг хамгаалахаа хүндрэлтэй байгаа.

БНХАУ-д хүүхдийн болит хэрэгцээ, эцэг эхийнх нь төлбөрийн чадвар ба тухайн орон нутгийн болит амьжиргааны түвшинг давхар харгалзан үзэж, тогтмол орлогогүй эцэг, эхийн хувьд хүүхдийн тэтгэлэгийг өрөнхийдөө сарын орлогын 20-30 хувиар төлөх гэж тогтоосон нь хүүхдийн эрдэс хэрэгцээд илүү нийцэж чадаж байх учраас Монгол Улсын шүүх тэтгэлэгийн хэмжээг тогтоохдоо хүүхдийн болит хэрэгцээ, эцэг эхийнх нь төлбөрийн чадвар ба тухайн орон нутгийн болит амьжиргааны түвшинг давхар харгалзан үзэхийг ашиглаж болно.

[6] А.Дүгэрмаа, Гэр бүлийн эрх зүй, Үб, 2016, 57-58 дахь тал.

Мөн гуравдугаар хүүхдийг эцэг, эхийн аль нэг тал нь шүүд асран гэжээх богөөд хүүхдийн тэтгэлэгийг бүтдийг хариуцна гэж нөгөө талтайгаа харилцан тохиролцож болно. Харин шүүд асран гэжээч нь хүүхдийн шаардлагаг зардлыг хангах боломжтой гэж үзвэл, шүүх зөвшөөрөхгүй.

Эрх зүйн судлаач, гоцом, д.ш.д

Ялгаатай нь, БНХАУ-д Иргэний хуулийн 1084 дүгээр зүйлд заасны дагуу, хоёр хүргэлэх насны хүүхдийг эцэг, эхийн аль нэг нь асрамжид үлдэнэ гэсэн нь нэгэнт хүүхдийн эсрэгээс салж болохгүй, эхийг нь хүүхэдтэй нь салгахгүй/хүүхдийг хөөрөг хоолон явдлыг дэмжих гэсэн олон нөхцөл байдлыг харгалзан/ гэсэн зарчимд нийцэж бөгөөд нэгэн хүүхдийн эрх ашгийг нэн гүүрүүд тавьж илүү хамгаалсан чухал зохицуулалт билээ. Монгол Улсын хувьд бас гэр бүл, эх нялхас хүүхдийн эрх ашгийг төр хамгаалах зарчмын дагуу энэр нь жирэмсэн буюу хүүхэд нь нэг нас хүрээгүй тохиолдол гэрлэлтийг цуцлахыг

[16] Худалдаа (Trade) Бараг худалдах, худалдан авах, солилцох, үйл ажиллагаг хэрэгжүүлэхийг нэрлэдэг ба, бараа, ажилтнаараа, хэрэгжүүлэгчдээрээ дамжуулан, бараг бүх төрлийн худалдан авах, борлуулах, хөдөлмөр, мэдээлэл, технологи, хөрөнгө оруулалтыг багтаадаг. Худалдаа нь хамрах хүрээ, ашиг сонирхлыг илүү сайн хамгаалах чадвартай. Худалдаа нь ихэнх тохиолдолд, хоёр талын хооронд, худалдан авах, борлуулах гэрээ, хэлцэлтэй холбогдоно. Бараа, ажилтнаараа, хэрэгжүүлэгчдээрээ дамжуулан, хоёр талын хооронд, худалдан авах, борлуулах гэрээ, хэлцэлтэй холбогдоно. Худалдаа нь ихэнх тохиолдолд, борлуулагч, худалдан авагчийн хооронд, хоёр талын хооронд, худалдан авах, борлуулах гэрээ, хэлцэлтэй холбогдоно. Худалдаа нь, хоёр талын хооронд, худалдан авах, борлуулах гэрээ, хэлцэлтэй холбогдоно. Бүх бүтээгдэхүүн, ажилтан нь, монгол гуулсаалийн нэмүү өгөгдлийг нэмэгдүүлэхийг зорьдог. Худалдаа нь, аливаа бүтээгдэхүүний нэмүү өгөгдлийг нэмэгдүүлэхийг зорьдог бөгөөд, хэрэглэгчдийн хэрэгцээг хангах, борлуулах, худалдан авах, борлуулах, худалдан авах, борлуулах, худалдан ав

	3. Хуулах зүйлсийг анхдаараа үнэхээр шаардлагатай цөөн тоогоорх нөхцөл бүхэл.	4. Хуулах ны тулгын ажлаарааг бөгөөд хуулийн асуудлаг зөвшөөрөх хугацаанд зөвшөөрөгдсөн болохоо гаргах ба ингэхдээ хуулийн тусгаснаас гадна нөхцөлийг бүхэлдэгтнээс нөлөөлөх бүхэл бөгөөд бүлгийн гишүүн, эсвэл хуулийн бие махбодийн болон сэтгэл зүйн эрүүл мэндэд аюул учруулах магадлалтай гэж үзсэн тохиолдолд хуулах боломжгүй.	

Мөн эцэг, эхийнх нь нөхцөл бүлгээ дуусгахын өмнө хоёр тал ялцахгүй хуулах шүүх асаамжлаа гүйцэлдэхгүй хугацааг хугацаа ба өвөө, эмээ нь ах нь эцэг эхийн хэн нь хуулах асаамжиа гүйцэлдэх тал ллэр лавгу чанаг. Энэ нь асан хугацаа хугацаг гаргасан хугацаанд хамаарна. Энэ нь хуулийн эрхэмлэл гэдэг нь эцэг эхийн хэн нь ах нь гэрлэсэн хугацаанд хамаарна.

Хуулийн эрх ашгийн нөхцөл хамгаалах үүднээс эцэг эх нь эзэмшиж хуулах асан тэмдэглэгээ хаяжлаа гаргах ба тэдгээр нь цуцлах ба хуулах асаамжлаа гаргах тэмдэглэгээ гаргах ба хуулах асаамжлаа гаргах ба нь гэрлэлт цуцл

МОНГОЛ УЛС БОЛОН БНХАУ-Д ШҮҮХИЙН ЖУРМААР ГЭРЛЭЛТ ЦУЦЛАХ ХАРИЛЦААН ДАХЬ ХҮҮХДИЙН ЭРХ АШГИЙН ХАМГААЛАЛТЫН ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫ ХАРЬЦУУЛАЛТ

Са Ри На
МУИС-ийн ХЗС-ийн докторант

ТОВЧЛОЛ:

Монгол ба Хятад хоёр улсад аль алинд нь шүүхийн журмаар гэрлэлт цуцалдаг. Ингэхдээ хүүхдийн эрх ашгийг хэрхэн харгалзан үзэж, хамгаалж байгаа, эрх зүйн ямар үр дагавар гарч буй талаар судлан үзэж, хил залгаа хоёр улсын эрх зүйн зохицуулалтыг шүүхийн журмаар гэрлэлт цуцлалтаас үүссэн хүүхдийн ашиг сонирхлын хамгаалалтын тал дээр тухайлан харьцуулан судлах зорилгыг эн тэргүүнд тавьсан. Эндээс үүсэж буй эрх зүйн үр дагаврын ялгаа мөн тухайн өгүүллийн маань тавьсан зорилгын нэг билээ.

Ингээд харьцуулж буй хоёр улс харилцан авч болох ямар туршлага байж болох талаар өөрийн саналыг дэвшүүлсэн. Тодруулбал, Монгол Улсад гэрлэлт цуцлалтаас үүссэн хүүхдийн ашиг сонирхлыг зохицуулж буй эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох санал дэвшүүлж, хүүхдэд илүү хамгаалалт, илүү ашиг сонирхлын тэнцвэржилтийг санал болгож чадах тийм туршлагуудыг "нутагшуулах" арга замыг эрэлхийлэхэд тодорхой санал дэвшүүлэхийг зорьсон.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:

Шүүхийн журмаар гэрлэлт цуцлуулах, хүүхэд, хүүхдийн эрх, тэжээн тэтгүүлэх эрх, асран хамгаалагдах эрх, харилцах эрх.

I. Оршил

Хүүхэд бол улс орны итгэл найдвар, ирээдүй юм. Мэдээж, үндэсний ба олон улсын байгууллагын явуулж байгаа бодлого нь аль болох хүүхдийн ашиг сонирхлыг хамгаалж, хүүхдэд ээлтэй шинэ маягийн бодлого, зорилтыг дэвшүүлж байгаа нь даяаршлын нэг үзэгдэл болжээ.

Гэрлэлт цуцлах нь ихэнх тохиолдолд хүүхдийн амьдралын сайн сайхныг тодорхой хэмжээгээр алдагдуулж, гэр бүлийн бүтцийг нь өөрчлөх, хүүхдийн бие махбодь болон сэтгэл зүйд, улмаар зарим тохиолдолд сэтгэцийн эрүүл мэндэд сөрөг өөлөлт үзүүлж нийтлэг үзэгдэл юм.

Өнөөдөр Монгол Улсад болон БНХАУ аль алинд нь гэрлэлт цуцлалтаас үүсэх эрх зүйн үр дагаврыг оновчтой шийдвэрлэх, тэр дундаа хүүхдийн үндэсн эрх, ашиг сонирхлын

дотоодын эрх зүйн хэм хэмжээнд маш тодорхой заасан байх нь бий.[55] Олон улсын худалдааг ихэвчлэн заншлын хэм хэмжээгээр зохицуулж ирсэн байдаг.[56] Заншил бол олон улсын эрх зүйн болон ер нь эрх зүйн хамгийн эртний анхдагч эх сурвалж бөгөөд улс хоорондын харилцаанд практикт төлөвшин тогтсон, заавал биелүүлэх шинж чанарыг нь олон улсын эрх зүйн субъектууд хүлээн зөвшөөрсөн ёс журам[57] хэмээн тодорхойлж үздэг. Эдгээр олон улсын заншил нь олон улсын хувийн эрх зүйд ч мөн заншил гэж тооцогдож байна. Үүнээс гадна олон улсын хувийн эрх зүйн эх сурвалж болсон заншил нь мөн худалдааны заншил ч байна.[58] Тийм ч учраас олон улсын худалдаа, төлбөр тооцоо, олон улсын тээвэрлэлт гэх мэт харилцаанд заншилын хэм хэмжээ өргөн хэрэглэгддэг.[59] Тухайлбал, Олон улсын худалдааны танхимаас гаргасан Инкотермс 2010 (**International Commercial Terms**) гэсэн баримт бичиг бол заншлын хэм хэмжээний тод жишээ бөгөөд энэ нь олон улсын гэрээ биш юм. Парисын олон улсын худалдааны танхимаас гаргасан баримт бичгүүд болох Аккредитив (**Uniform Customs and Practice for Documentary Credits No 500/600**), Инкасс (**Uniform Rules for Collection No 522**)–ийн тухай баримт бичгийг олон улс орны банк санхүүгийн байгууллага үйл ажиллагаандаа өргөн хэрэглэж заншсан байна.[60] Олон улсын харилцаа ялангуяа худалдааны гүйлгээний эрх зүйн зохицуулалт ихэвчлэн бүс нутаг, үндэсний эх гаралтай байдаг ба улмаар үүнд олон улсын худалдааны зан заншил их нөлөө үзүүлдэг. Ийм ч учраас олон улсын бараа худалдаа, тээвэрлэлт, төлбөр тооцооны харилцаанд зан заншлын хэм хэмжээ багагүй үүрэг гүйцэтгэсээр байна. Ер нь олон улсын худалдааны гүйлгээ дэлхийн түвшинд эсвэл тодорхой бүс нутгийн, хоёр улсын, далайн боомт, биржийн хэмжээнд өөрийн зохицуулалтын албан бус, зан заншлын хэм хэмжээг бүрдүүлсээр ирсний *lex mercatoria* гэж нэрлэдэг.[61]

Д.lex mercatoria арилжааны эрх зүйн антропологийн судлагдахуун болох нь

Худалдааны эрх зүйгээс арилжааны эрх зүй хүртэлхи эрх зүйн хөгжлийн түүхийг авч үзэхэд ***ius gentium***–ийн талаар зайлшгүй дурдах ёстой. Улс damnan худалдаа хийдэг худалдаачдын харилцаат ямар хуулиар зохицуулах вэ гэдэг нь арилжаа наймаанаас дутахгүй эртний асуудал юм. Итгэлцэлд тулгуурласан худалдааны сүлжээнд үүссэн маргааныг шийдвэрлэх, итгэлийг нэмэгдүүлэхийн тулд аль нэг улс зохицуулдаггүй, мөн чанарын хувьд хувийн эрх зүйн шинжтэй тогтолцоог Грек, Ромын худалдаачид болгов.[62] Ромын эрх зүй дэх эрх зүйн зохицуулалтын хөгжил нь Грекийнхтэй ихээхэн төстэй байв.[63] Ромын ***Corpus Juris Civilis*** нь олон улсын хувийн эрх зүйн хөгжилд томоохон хувь нэмэр оруулсан гэж үздэг. Ромын иргэд олон үндэстнээс бүрдсэн байснаас худалдаа хөгжиж, хүмүүс ромын өөр хот улс руу зорчих нь түгээмэлжиж байсан тул зохицуулалт тодорхой хэмжээнд шаардлагатай болсон. Ромын ээзнт гүрний үед мэдээж тэд өөрсдийн Ромын эрх зүй, зан заншлыг хэрэглэх

[55] Энэ талаар НҮБ-ын Олон улсын шүүхийн дүрмийн 38 дугаар зүйлийн б-д "түгээмэл практикийн нотолгооны хувьд хууль зүйн хэм хэмжээ болон хүлээн зөвшөөрөгдсөн олон улсын хэв заншлыг баримтална" гэж, Олон улсын бараа худалдах, худалдан авах гэрээний тухай Венийн конвенцийн 9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг "олон улсын худалдааны өрөөн дэлгэрсэн, талуud мэдэг буюу мэдэх ёстой заншлыг харгалзан үзнэ" гэж, Иргэний хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг "тухайн харилцааг иргэний эрх зүйн агуулга, зарчим, нийтэлж хүлээн зөвшөөрсөн заншлын хэм хэмжээ нийцүүлэн зохицуулна" гэж, 540 зүйлийн 1 дэх хэсэг "... олон улсын нийтэлж хүлээн зөвшөөрсөн заншлын хэм хэмжээг хэрэглэх" болно гэж, Арбитрын тухай хуулийн 40 дүгээр зүйлийн 40.4 дэх хэсэг "нийтэлж хүлээн зөвшөөрсөн ... арбитрын бүрэлдэхүүн аливаа хуулийг хэрэглэхгүйгээр шуудаг гэж үзсэн ёс зүйн хэм хэмжээг баримтлан . . . маргааныг шийдвэрлэнэ" гэж, 40.5 дахь хэсэг "арбитрын бүрэлдэхүүний тавуудын хооронд байгуулсан гэрээний нөхцөл үндэслэн тухайн асуудлаар тогтоох хэвшсэн худалдааны заншлыг харгалзан маргааныг шийдвэрлэнэ" гэж түүс тус зохицуулсан байна.

[56] М.Уянга, Олон улсын худалдааны эрх зүй ба дотоодын зах зээлийг хамгаалах арга хэмжээ, Уб, 2016, 10 дахь тал.

[57] М.Уянга, Олон улсын эдийн засгийн эрх зүй, Уб, 2014, 37 – 38 дахь тал.

[58] М.М.Богуславский, Олон улсын хувийн эрх зүйн сурах бичиг, Уб, 2008, 58 дахь тал.

[59] Б.Тамир, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2019, 75 дахь тал.

[60] Б.Тамир, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2019, 75 дахь тал.

[61] Т.Мэндсайхан, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2008, 65 дахь тал.

[62] Х.Нямбаатар, Хууль: Агуу санаат энгийнээр тайлбарлах нь, Уб, 2021, 74 дэх тал.

[63] Э.Байгал, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2016, 18 дахь тал.

хэлцлийг бүртгэл хамгаалах асуудлыг нийтээр анхаарах нь нэн чухал болоод байна гэж зохиж дүгнэхэд гарсан. Үүнээс нь, 2021 оны шүүхийн ирэгсэдийн тойлын дүн гаргаж Монгол Улсын "Төр бүгдийн тухай" хуульд 4690 хэрэг шийдвэрлэгдсэнээс 2823 (60.2%) нь гэрээгээр цуцлагдсан хэрэг байж, 1297 (27.7%) нь хүүхдийн гаргалтаар гаргуулах хэрэг байна.[1]

II. Хүүхдийн эрхийн эрхийн тухай

Монгол Улс ба БНХАУ Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцын гишүүн улс учраас хүүхэд ба хүүхдийн эрхийн тухай онцлогт нь нэгэн тогтсон зүйл байна.

А. Хүүхдийн эрхийг хуульчлан баталгаажуулах

Эрт хуучин цаг үеийн нийгэмд хүүхэд нас нь хүүхдийг толгойлох чухал шалгуур болж ирсэн бөгөөд энэ нь цорын ганц шалгуур биш юм.[2] 1989 оны "Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц"-ийн 1 дүгээр зүйлд заасанаар 18 насанаас доош насанд хүрсэнд тооцогдоч буй 18 нас хүрсэнд нэн чухал бүрэлдэхүүн хүчээ гэнэ. Монгол Улс 1990 "Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц"-д хөтөлж орж, Монгол Улсын "Нэгдсэн хууль", "Төр бүгдийн тухай хууль", "Хүүхэд хамгаалахын тухай хууль" болон бусад хууль тогтоомжоос ааг үзэхэд энэ өгүүллэгд "Хүүхэд" гэж 18 нас хүрээгүй хүн бүрийг хэлнэ гэж тодорхойлсон.

Б. Хүүхэдтэй эрхийн дүлгэлт, нөөрөл зүйл, асуудал

Хүүхдийн эрх гэж ойлгох нь зүйлсийн эрх нь шүүхийг хамгалах зорилгоор тогтоогдсон хүүхэдтэй асуудлыг авсан эрхийг хүлээн авч, тогтоох гэрээний ба заншлын эрх эрхийг хамгаалах тогтоцоолол хүрээнд хэрэгжиж ирсэн. Монгол Улс "Хүүхдийн эрхийн тухай" Гүүгээгэр аугаалгаарх хүүхдийн ашиг ивээх, хөгжих, нийгэшлэх, хамрал бодлого хэрэгжүүлэгчдийн хүүхдийн ашиг ивээх, хөгжих, нийгэшлэх, хамрал бодлого хэрэгжүүлэх, хүүхэд хөгжлийн тусгаарлах, хамгаалах, зөвлөгөө, зөвлөмжөөр хангах, хүүхдийн эрхийг хамгаалах, хүүхдийн эрхийг зөрчсөн гэмт хэрэг, зөрчлийг шуурхай шийдвэрлэх, хүүхдийн эрхийг хамгаалах, хүүхдийн эрхийг хамгаалах, хүүхдийн эрхийг хамгаалах

Эрх зүйн судалгаа, тойм, үр дүн

Асран хамгаалах гэрээ тухайн хүнийг шүүхэд настан хамгаалалт тоосон мөчөөс эхлэн хүчин төгөлдөр болно.

77 дугаар зүйл. Асран хамгаалалт гэрээнд хяналт тавих

Асран хамгаалах гэрээг бүртгүүлсний дараа тухайн хүн хүсэл зоригоо байнга эсвэл хэсэгчлэн алдсан тохиолдолд холбогдох этгээд шүүхэд асран хамгаалалт тоосон хүсэлт гаргана. Шүүх асран хамгаалах гэрээний дагуу даалгавар хүлээн авагчийг асран хамгаалагчаар томилохын хамд эд хөрөнгийн жагсаалт үйлдэх өөр нэгэн этгээдийг зааварлана.

Хэрэв гэрээнд заасан жагсаалт үйлдэх этгээд, даалгавар хүлээн авагч нь тухайн хүний ашиг сонирхолд нийцэхгүй бол шүүх эрх мэдлийн дагуу сольж өөрчлөх эсвэл даалгавар өгөгчөөс гадна өөр нэгэн асран хамгаалагч томилж болно.

78 дугаар зүйл. Асран хамгаалах гэрээг цуцлах, дуусгавар болгох

Шүүх асран хамгаалалт тоосохоос өмнө талууд цаг харгалзалгүй нотариатчаар гэрчлүүлэн асран хамгаалах гэрээг цуцална. Шүүх асран хамгаалалт тоосоны дараа хүндэтгэн үзэх шалтгаан байвал шүүх зөвшөөрлөөр асран хамгаалах гэрээг дуусгавар болгоно.

79 дүгээр зүйл. Хэд хэдэн асран хамгаалагч байх

Асран хамгаалах гэрээнд хэд хэдэн асран хамгаалагч хамтран эсвэл дангаар үүрэг гүйцэтгэж, хэрэв тухайн хүний эрх ашигтай нийцэхгүй эсвэл үүрэг гүйцэтгэл зохисгүй тохиолдолд шүүх бодит нөхцөл байдлыг харгалзан тухайн хүнд хамгийн ашигтай байдлаар шийдвэрлэнэ.

80 дугаар зүйл. Төсөөтэй хэрэглэх

Асран хамгаалах гэрээний асуудал, энэхүү хэсэгт тусгаагүй бол асран хамгаалах, харгалзан дэмжих, даалгаврын гэрээний зохицуулалтыг төсөөтэй хэрэглэнэ.

5.6. Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих асуудлыг хянан шийдвэрлэх

Гэр бүлийн шүүх/шүүхийн танхим асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хэргийг Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх хуулийн дагуу шийдвэрлэнэ. Дээрх шүүхийн практик судалгаа тодруулснаар: тухайн хүний хэргийн оролцогчийн эрх зүйн чадварыг хамгаалах ба шүүхийн шийдвэрт тухайн хүнийг хэргийн оролцогоор тодорхойлно; процессын эрхийг хамгаалж өгөх асуудлыг онцлох тухайл нийгмийн ажилтан, өмгөөлөгч, прокурор томилон хамгаалж болно; шинжээчээ шүүх хуралдаанд хүргэлцэн мэдүүлэг тайлбар хийлгэх. Үүний суурин дээр шүүхийн практик судалгаа, харьцуулсан судалгаа, тухайн хүний эрх ашгийг хамгаалах шаардлага, нөхцөл бүрэлдвэл Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль тогтоох болно.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Ном, өгүүлэл, судалгааны тайлан

1. Т. Мөнхжаргал, Гэр бүлийн эрх зүйн, Уб, 1995.
2. Т. Мөнхжаргал, Монгол улсын иргэний эрх зүй(Ерөнхий анги), Уб, 2000.
3. А. Дугармаа, Монгол улсын гэр бүлийн эрх зүй, Уб, 2005.
4. Ч. Отгонбаяр, Гэр бүлийн эрх зүй, Уб, 2006.
5. Б. Буянхишиг, ХБНГУ-ын Иргэний хууль, Уб, 2017.
6. А. Дугармаа, Монгол Улсын гэр бүлийн эрх зүй: Онол, бодлого, сорил, нэр томьёо, Уб, 2016.

7. Б. Бөхөө, Монгол Улс Ба ХБНГУ, Анон улс: Тайвань орны нөсөөл хүрсэн эдийн засгийн асран хамгалах тогтолцооны харьцуулсан судалгаа, Хүний эрхийн ёс, №4, 2022.

Гадаад эх сурвалж

Ном, өгүүлэл, судалгааны тайлан

8. 梅仲协, 中国民法要义修订新版, 台湾大学出版社, 1970.
9. 洪道欣, 中国民法总则, 三民出版社, 1976.
10. 刘铭藩, 修正现行监护制度与议—民法最弱的一环, 三民书局, 1980.
11. 陈自强, 债法现代化, 北京大学出版社, 2018.
12. 陈棋炎, 民法亲属新论, 三民书局出版社, 2011.
13. 王泽鉴, 民法总则, 北京大学出版社, 2017.
14. 林秀雄, “台我国修正之成年监护制度”, 时事法论, №1, 2009.
15. 戴瑞如, “论德国成年监护制度之人身理—兼论程序法上之相关规定”, 台湾大学法学论丛, №90, 2013.
16. 冈孝, 杜生一, “意定监护制度的改革方案——以奥地利为鉴”, 上海师范大学学报(哲学社会科学版), №1, 2021.

LEGAL COMPARISON OF ADULT GUARDIANSHIP LAWS OF THE TAIWAN REGION AND MONGOLIA

Bogbiie /LL.M/

Ph.D student, School of Law, NUM

ABSTRACT:

The conditions for guardianship and assistance of adults are regulated in different countries. There are mainly 2 types: One is determined by the person's legal capacity, and the other is determined by the person's will. In terms of guardianship and assistance, Mongolia appoints a guardian or a assistance for a citizen who is considered to be incompetent or has limited legal capacity. Because the above content is similar to the old regulation of guardianship and assistance in Taiwan region, the main results of the comparative study of the legal system of guardianship between Mongolia and Taiwan region are reflected in this article. In particular, we have compared and studied the adult guardianship laws and put forward proposals to improve Mongolia's guardianship system.

KEYWORDS:

Adult, Guardianship, Assistance, Supervision

сонирхол гүнзгий байв. Гэвч зарим гишүүн зөвхөн Ромын эрх зүйг судлах болсноор Европ дундад зууны үед хуулийн эх сурвалж болсон гэдэг нь ойлгомжтой. Ромын эрх зүйн үндэс тавигдах эхлэлийг Ромын эрх зүйн бүтэц, агуулгыг Европ дундад зуунд хэрэглэгдэж байсан гэдгээс харах боломжтой. Ромын эрх зүйн бүтэцтэй холбогдуулан Ромын эрх зүйн ерөнхий зарчим гэж тодорхойлдог.[72] Уг ойлголтод бараа худалдах, худалдан авах, түрээс, техникийн шилжүүлэх, төлөөлөл, тээвэр, даатгал, төлбөр тооцоо, зээлийн харилцаа зэргийг багтаадаг. ***Lex mercatoria***–н дагуу гэрээний эрх зүйн бүх хүрээг зохицуулдаггүй. Тухайлбал, талуудын гэрээний эрх зүйн чадамж, татвар ногдуулалт, шударга бус өрсөлдөөн гэх мэт асуудал юм. Эдгээр асуудлыг ихэвчлэн шүүхийн орны хуулиар зохицуулдаг. ***Lex mercatoria***–н гол эх сурвалжуудад Юнситралын Арбитрын дүрэм, Юнситралын Олон улсын арилжааны арбитрын загвар хууль, Унидруагийн зарчим, Инкотермс зэрэг баримт бичгүүд хамаарна.[73] Энэ талаар Ц.Оюунаа олон улсын хувийн эрх зүй хичээлийн (2015) бүтээлд “***Lex mercatoria*** *нь олон улсын аж ахуйн эрх зүй, олон улсын ажил хэргийн гүйлгээний эрх зүй өөрөөр хэлбэл, олон улсын гэрээний болон тээврийн эрх зүй, оюуны өмчийн эрх зүй, олон улсын худалдааны арбитрын шүүхийн гэх мэтийн эх сурвалж юм. Lex mercatoria–ны үндэсн эх сурвалж нь олон улсын худалдааг журамладаг үндэсний эрх зүйн системээс тусдаа бие даасан систем юм. Өөрийн эрх зүйн уг чанараараа энэ нь тор улсын бус зохицуулалт мөн бөгөөд түүний зүйл нь олон улсын худалдааны ажиллагааны бүх төрлүүд байдаг”*[74] гэж тэмдэглэсэн байна.

Ш.Дүгнэлт

Эцэст нь тэмдэглэхэд, нэр томьёоны хувьд хууль зүйн бүтээлүүдэд ***commercial law*** гэснийг арилжааны эрх зүй гэж орчуулахын зэрэгцээ худалдааны эрх зүй ч гэж монгол хэлнээ буулгаж байна. Зарим бүтээлд худалдааны эрх зүйг харьцуулсан хувийн эрх зүйн хүрээнд ***commercial law*** гэж нэрлэхээс гадна олон улсын нийтийн эрх зүйн хүрээнд ***trade law*** гэсэн нэр томьёог хэрэглэж тайлбарласан байна. Харин эдийн засаг, санхүүгийн удирдлагын бүтээлүүдэд trade (**худалдаа**), commerce (**арилжаа**) гэсэн нэр томьёонуудыг хэрэглэж, эдгээр нэр томьёоны утга агуулгыг ялгамжтай байдлаар авч үзсэн байна. Харин эрх зүйн хөгжлийн түүхийн үүднээс бол арилжааны эрх зүй нь эхэн үед цөвөр худалдаа, наймааны харилцааны хүрээнд байсан учраас нэр томьёоны хувьд худалдаачин, худалдаачны хэлцэл гэх мэт худалдаа гэсэн язгууртай үгс түгээмэл хэрэглэгдэж байсан гэж үзэж болохоор байна. Цаашлаад эрх зүйн хөгжлийн явцад ашгийн төлөө үйл ажиллагаг зохицуулах болсноор арилжаа эрхлэгч, арилжааны хэлцэл гэх мэт арилжаа гэсэн агуулгын хүрээнд авч үзэх боломжтой болсон гэж үзэж болох юм.

Арилжааны эрх зүйд хамаарах хууль тогтоомж, худалдаа, арилжааны зан заншил (***lex mercatoria***) нь эрх зүйн антропологийн нэн чухал судлагдахуун болох тодийгүй арилжааны эрх зүйн антропологи нь эрх зүй судлалын шинжлэх ухааны нэгэн салбар болж байна. Ийнхүү антропологийн үзэл баримтлалыг ухагдахууны түвшинд тодорхойлох, эрх зүйн антропологийн онцлогийг эрх зүйн ерөнхий үзэл баримтлал болгон хөгжүүлэх ны хүсэлтэй нь арилжааны эрх зүйг хөгжүүлэх суурь үндэс гэж үзэж байна. Энэ утгаар ***арилжааны эрх зүйн*** болон ***үндэсний эрх зүйн тогтолцооны*** талаархи антропологи анализыг ***арилжааны***

[71] A Claire Cutler, Private Power and Global Authority: Transnational Merchant law in the Global Political Economy, 2003, p.108.

[72] Б.Тамир, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2019, 149 – 150 дахь тал.

[73] Б.Тамир, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2019, 150 дахь тал.

[74] Ц.Оюунаа, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2015, 41 дэх тал.

Европт дундад зууны үед худалдааны эрх зүй нь ***lex mercatoria***–тай хамт хөгжиж улмаар дотоодын худалдааны эрх зүйд чухал үүрэг гүйцэтгэх болсон. Учир нь энэ үеийн эрх зүйн зохицуулалт нь хангалттүй байсан тул худалдаачид өөрсдөө худалдааны заншлыг бий болгож улмаар хотын худалдааны гол төвүүдийн дэргэд тусгай худалдааны шүүх ажиллаж эхэлсэн байна.[71] Үүний дараагаар дэлхийн II дайны дараа европын худалдааны эрх зүйн судлаачид уг ойлголтыг хил дамнасан худалдааны харилцаанд өргөжүүлэн хэрэглэх санаог дэвшүүлж улмаар олон улсын худалдааны арбитрын хүрээнд түгээмэл хэрэглэгдэх болов. Тиймээс арбитрын эрх зүйд ***lex mercatoria***–г хувийн болон олон улсын байгууллагаас тодорхойлогдсон, арбитрын шийдвэрүүдийн үндэсэн дээр боловсруулагдсан, үндэсний хуулиудад нэгтгэгсэн олон улсын худалдаанд хэрэглэгддэг эрх зүйн ерөнхий зарчим гэж тодорхойлдог.[72] Уг ойлголтод бараа худалдах, худалдан авах, түрээс, техникийг шилжүүлэх, төлөөлөл, тээвэр, даатгал, төлбөр тооцоо, зээлийн харилцаа зэргийг багтаадаг. ***Lex mercatoria***–н дагуу гэрээний эрх зүйн бүх хүрээг зохицуулдаггүй. Тухайлбал, талуудын гэрээний эрх зүйн чадамж, татвар ногдуулалт, шударга бус өрсөлдөөн гэх мэт асуудал юм. Эдгээр асуудлыг ихэвчлэн шүүхийн орны хуулиар зохицуулдаг. ***Lex mercatoria***–н гол эх сурвалжуудад Юнситралын Арбитрын дүрэм, Юнситралын Олон улсын арилжааны арбитрын загвар хууль, Унидруагийн зарчим, Инкотермс зэрэг баримт бичгүүд хамаарна.[73] Энэ талаар Ц.Оюунаа олон улсын хувийн эрх зүй хичээлийн (2015) бүтээлд “***Lex mercatoria*** *нь олон улсын аж ахуйн эрх зүй, олон улсын ажил хэргийн гүйлгээний эрх зүй өөрөөр хэлбэл, олон улсын гэрээний болон тээврийн эрх зүй, оюуны өмчийн эрх зүй, олон улсын худалдааны арбитрын шүүхийн гэх мэтийн эх сурвалж юм. Lex mercatoria–ны үндэсн эх сурвалж нь олон улсын худалдааг журамладаг үндэсний эрх зүйн системээс тусдаа бие даасан систем юм. Өөрийн эрх зүйн уг чанараараа энэ нь тор улсын бус зохицуулалт мөн бөгөөд түүний зүйл нь олон улсын худалдааны ажиллагааны бүх төрлүүд байдаг”*[74] гэж тэмдэглэсэн байна.

Ш.Дүгнэлт

Эцэст нь тэмдэглэхэд, нэр томьёоны хувьд хууль зүйн бүтээлүүдэд ***commercial law*** гэснийг арилжааны эрх зүй гэж орчуулахын зэрэгцээ худалдааны эрх зүй ч гэж монгол хэлнээ буулгаж байна. Зарим бүтээлд худалдааны эрх зүйг харьцуулсан хувийн эрх зүйн хүрээнд ***commercial law*** гэж нэрлэхээс гадна олон улсын нийтийн эрх зүйн хүрээнд ***trade law*** гэсэн нэр томьёог хэрэглэж тайлбарласан байна. Харин эдийн засаг, санхүүгийн удирдлагын бүтээлүүдэд trade (**худалдаа**), commerce (**арилжаа**) гэсэн нэр томьёонуудыг хэрэглэж, эдгээр нэр томьёоны утга агуулгыг ялгамжтай байдлаар авч үзсэн байна. Харин эрх зүйн хөгжлийн түүхийн үүднээс бол арилжааны эрх зүй нь эхэн үед цөвөр худалдаа, наймааны харилцааны хүрээнд байсан учраас нэр томьёоны хувьд худалдаачин, худалдаачны хэлцэл гэх мэт худалдаа гэсэн язгууртай үгс түгээмэл хэрэглэгдэж байсан гэж үзэж болохоор байна. Цаашлаад эрх зүйн хөгжлийн явцад ашгийн төлөө үйл ажиллагаг зохицуулах болсноор арилжаа эрхлэгч, арилжааны хэлцэл гэх мэт арилжаа гэсэн агуулгын хүрээнд авч үзэх боломжтой болсон гэж үзэж болох юм.

Арилжааны эрх зүйд хамаарах хууль тогтоомж, худалдаа, арилжааны зан заншил (***lex mercatoria***) нь эрх зүйн антропологийн нэн чухал судлагдахуун болох тодийгүй арилжааны эрх зүйн антропологи нь эрх зүй судлалын шинжлэх ухааны нэгэн салбар болж байна. Ийнхүү антропологийн үзэл баримтлалыг ухагдахууны түвшинд тодорхойлох, эрх зүйн антропологийн онцлогийг эрх зүйн ерөнхий үзэл баримтлал болгон хөгжүүлэх ны хүсэлтэй нь арилжааны эрх зүйг хөгжүүлэх суурь үндэс гэж үзэж байна. Энэ утгаар ***арилжааны эрх зүйн*** болон ***үндэсний эрх зүйн тогтолцооны*** талаархи антропологи анализыг ***арилжааны***

[71] A Claire Cutler, Private Power and Global Authority: Transnational Merchant law in the Global Political Economy, 2003, p.108.

[72] Б.Тамир, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2019, 149 – 150 дахь тал.

[73] Б.Тамир, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2019, 150 дахь тал.

[74] Ц.Оюунаа, Олон улсын хувийн эрх зүй, Уб, 2015, 41 дэх тал.

5.4.2. хуулиа ёсны төлөөлөх эрх олгох: харгалзан дэмжигч бүй этгээдийн хүсэл зоригийн болгох ёсны баталгаг үнэлгээ нь хуулиар тодорхойлсон хэмжээнтэй байх ба энэ нь заавалтай дэмжигчид харгалзан дэмжигчийн төлөөлөх бүрэн эрхийг хуулиар тодорхойлох хэрэгтэй. Мөн шүүхээс харгалзан дэмжигчийн бүрэн эрхийг хязгаарлах болсон өгөгдлийг хүлээн авах, харгалзан дэмжигчийн нийтлэг ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор харгалзан дэмжигчийг бүртгэх, хяналт тавих, дүгнэлт гаргах, эрх бүхий этгээдийн шийдвэрт гомдол гаргах, эрх бүхий этгээдийн шийдвэрт гомдол гаргах, хорин бай шийдвэр харгаал харгалзан дэмжигч хязгаарлах тавих бай бүтээлтэй зөвшөөрөлтэй ажиа.

5.5. Аспан хамгаалах гэрээг хүлээцлэх

Монгол Улсын Иргэний хуулийн хаалгаарын гэрээ бай бүтээлтэй аспан хамгаалах эрх үүрэг гэрээгээр хуулиар тогтоосон ч хэрэв хаалгаар олгох ны хуулиа эрхтэй тохиолдолд тухайн хүн нь аалгаагаа гүйцэтгэхгүй хийж аспан шаатны хаяг нь аспан хамгаалах гэрээний гиг үүрэг гүйцэтгэсэн гэрээ нь аспан хамгаалах гэрээний тогтоолоор хуулиийн эрх аалгаагаа бүтээх ба хуулиа эрхтэй тогтоолоор хуулиийн эрх аалгаагаа гүйцэтгэсэн гэрээ нь аспан хамгаалах гэрээ гэнэ. [27]

5.5.1. Аспан хамгаалах гэрээг хүлээлгэх аспан хамгаалах гэрээг Гэр бүлийн тухай хуулиа ёсны орлогоо гаргах ба бүлийн тухай хуулийн нөлөөлөгдөх бүрэн эрхтэй гэрээ бөлгө.

5.4.3. Эд хөрөнгийн бүх үүрэг: онгоцон эрсдэлтэй эмнэлгээ, албалаа эмнэлгээ, хорин бай шийдвэр харгаал харгалзан дэмжигч хязгаарлах тавих бай бүтээлтэй зөвшөөрөлтэй ажиа.

5.4.4. Аспан хамгаалах гэрээг хуулиа ёсны бүтээлтэй гэрээ нь аспан хамгаалах гэрээ гэнэ. Аспан хамгаалах гэрээ нь аспан хамгаалах гэрээ нь аспан хамгаалах гэрээ нь

ургэлэн зарчим мөн. Хүчтэй есөн асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хоёр төрөлт загварыг ашиглах. Тухайлбал Тайвань орон, ба МУ бүр асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хоёр төрөлт тогтолцоо, Тайвань орны хууль тогтоомжийг нутагшуулан оруулах практик, хууль хэрэглэх аргачлал төсөөтэй бөгөөд хууль тогтоох өөрийн өртөг хамгийн доор байдаг.

2. Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих ухагдахууныг тухайн хүний хүсэл зоригоор тодорхойлох, харин эрх зүйн чадамжаар тодорхойлох зүйл заалтыг хасах. Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих холбогдох зүйл заалтыг Тайвань орны асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хууль тогтоомж, процессын зохицуулалтыг харгалзан МУ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулна.
3. Тухайн хүний хүсэл зоригийг бодитой шинжин тодорхойлох. Хүсэл зориг илэрхийлэх чадвар гэж иргэний тухайн цаг мөчийн бодит үйл ажиллагааг ухамсарлах чадварыг хэлдэг, адил бус цаг мөчид адил бус ухамсарлах чадвартай байдаг. Сэтгэцийн эмгэг, ойуоны хомсдолын улмаас тухайн хүн ямар төрлийн хүсэл зоригтой, эсвэл ямар төрлийн хүсэл зориг байхгүйг тодорхойлно.
4. Асран хамгаалах гэрээг хуульчлах зайлшгүй шаардлага. Монгол Улсын Иргэний хууль ба Гэр бүлийн тухай хуульд гагцхүү хууль ёсны асран хамгаалах, харгалзан дэмжих тогтолцоог хуульчилж, харин асран хамгаалах гэрээг тогтоосонгүй. Талууд даалгаврын гэрээ байгуулж асран хамгаалах эрх үүрэг тогтооно. Хэрэв даалгавар өгөгч нь хүсэл зоригоо алдсан тохиолдолд тухайн хүн нь даалгавар гүйцэтгэгчийг хянаж шалгах боломжгүй тул даалгаврын гэрээ нь асран хамгаалах гэрээний чиг үүрэг гүйцэтгэж чадахгүй хүрнэ. [22] Гэтэл тухайн хүн хүсэл зоригоо чөлөөтэй илэрхийлэх буюу өөрөө шийдэх эрх нь иргэний эрх зүйн

[20] Иргэний хэргийг маргалдах хэрэг ба үл маргалдах хэрэг гэж хуваадаг. Үл маргалдах хэрэг/**Non-litigation Case**/ гэж талуудын хооронд маргаан үүссэн шаардлагагүй хэргийг хэлнэ. Үл маргалдах хэргийг маргаангүй гэдэг утгаар эрх зүйн хаалцаа нь тодорхой учраас шүүх хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэдэг.

[21] 戴瑀如, 论德国成年监护制度之人身管理-兼论程序法上之相关规定, 台湾大学法学论丛 № 90 (2013)，192-199页.

[22] 林秀雄, “论我台湾地区修正之成年监护制度,” 法学时事法论 №1 (2009), 155页.

4.2.3. Асран хамгаалах гэрээний зохицуулалтыг шинээр хуульчилсан

Японы асран хамгаалах гэрээнд хяналтын байцаагч буюу хяналт тавих этгээд томилж өдөр тутмын хяналтыг гүйцэтгэж, асран хамгаалах гэрээний зохицуулалт бодитой хэрэгжиж байдаг. Тайвань орны асран хамгаалах тогтолцоонд хяналт тавих этгээд хуульчлагдаагүй, харин шүүхээс хамтарсан асран хамгаалагч томилон итгэмжлэгдсэн этгээдийг хянаж, эсвэл үүрэг гүйцэтгэж боломжгүй тохиолдолд шүүх дахин шинээр асран хамгаалагч томилох буюу сольж тухайн хүний эрх ашгийг хамгаалдаг. Үүнээс дүгнэхэд асран хамгаалах гэрээнд хяналт тавих зохицуулалтыг тодорхой хуульчилж шаардлагатай.

4.2.4. Асран хамгаалах шүүхийн практик, процесс туршлага

Тайвань оронд асран хамгаалах хэрэг хянан шийдвэрлэх шүүх/шүүхийн танхим Иргэний хуулийн гэр бүлийн эрх зүйн хэсэг дэх хэрэг/үл маргалдах хэргийг[20] хууль зүйн салбар Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулийн 3-р зүйлд 5 төрлийн хэрэг/асран хамгаалах, харгалзан дэмжих асуудал нь гурав дахь төрөлд байх/ хуваан зохицуулж байдаг. Үүнд гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх шүүгч ба шүүгчийн туслах сонгон шалгаруулах, хэргийн ролцогчийн эрх зүйн чадамж, процессын хамгаалагч томилох, сонсгол хийх процесс, шинжилгээ хийх ба шинжээч шүүх хуралдаан ролцох, тухайн хүний хүсэл зориг, тухайн хүний хамгаалан байршуулах үед шүүхийн зөвшөөрөл авах зэрэг зохицуулалтыг тогтоож өгсөн байна[21]. Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх мэргэжилтэй, боловсролтой шүүгч, шүүгчийн туслах гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх процесс, зүйл заалтын дагуу асуудал нэн үр бүтээмжтэй шийдвэрлэгдэнэ.

ДҮГНЭЛТ

1. Тайвань орны асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хоёр төрөлт загварыг ашиглах. Тухайлбал Тайвань орон, ба МУ бүр асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хоёр төрөлт тогтолцоо, Тайвань орны хууль тогтоомжийг нутагшуулан оруулах практик, хууль хэрэглэх аргачлал төсөөтэй бөгөөд хууль тогтоох өөрийн өртөг хамгийн доор байдаг.
2. Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих ухагдахууныг тухайн хүний хүсэл зоригоор тодорхойлох, харин эрх зүйн чадамжаар тодорхойлох зүйл заалтыг хасах. Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих холбогдох зүйл заалтыг Тайвань орны асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хууль тогтоомж, процессын зохицуулалтыг харгалзан МУ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулна.
3. Тухайн хүний хүсэл зоригийг бодитой шинжин тодорхойлох. Хүсэл зориг илэрхийлэх чадвар гэж иргэний тухайн цаг мөчийн бодит үйл ажиллагааг ухамсарлах чадварыг хэлдэг, адил бус цаг мөчид адил бус ухамсарлах чадвартай байдаг. Сэтгэцийн эмгэг, ойуоны хомсдолын улмаас тухайн хүн ямар төрлийн хүсэл зоригтой, эсвэл ямар төрлийн хүсэл зориг байхгүйг тодорхойлно.
4. Асран хамгаалах гэрээг хуульчлах зайлшгүй шаардлага. Монгол Улсын Иргэний хууль ба Гэр бүлийн тухай хуульд гагцхүү хууль ёсны асран хамгаалах, харгалзан дэмжих тогтолцоог хуульчилж, харин асран хамгаалах гэрээг тогтоосонгүй. Талууд даалгаврын гэрээ байгуулж асран хамгаалах эрх үүрэг тогтооно. Хэрэв даалгавар өгөгч нь хүсэл зоригоо алдсан тохиолдолд тухайн хүн нь даалгавар гүйцэтгэгчийг хянаж шалгах боломжгүй тул даалгаврын гэрээ нь асран хамгаалах гэрээний чиг үүрэг гүйцэтгэж чадахгүй хүрнэ. [22] Гэтэл тухайн хүн хүсэл зоригоо чөлөөтэй илэрхийлэх буюу өөрөө шийдэх эрх нь иргэний эрх зүйн

[23] А.Дүгэрмаа, Монгол Улсын гэр бүлийн эрх зүй, Ү6, Улаанбаатар, 2005, 104 дэх тал.

МОНГОЛ УЛСЫН ЖАТСААЛ, ЦҮГЛЭЛЛЭН ХИЙХ ЖҮРМЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ

Л.Ороосо

МУИС-ийн ЭЗС-ийн докторант

ТОВЧЛОЛ:

Монгол Улсын Үндэсний аюулгүйдэлд хүний гаднах жагсаал, цуглаан хийх эрхийн зарим Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулиар зохицуулаг. Үг хэлэх 1994 оны Авторитаран бөгөөл хүрэлгийн хэрэгжилтийн явцыг шинжлэн зөвшөөл, хийгдэл гарч байгаа гаднах бөгөөл үүний дарга зөвшөөрөгдөгдөгд

хэргийн эрх зүйн харилцааг зохицуулах, эрх, үүрэг, хариуцлагын хүрээ, хязгаарлалтыг тогтоох, хуулийн этгээдийн бүтэц, зохион байгуулалтыг тогтоох, хуулийн этгээдийн нэр, оршуулах газрыг сонгох, оршуулах ёс заншлыг хэрэгжүүлэх, оршуулгатай холбоотой бусдын эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, оршуулгатай холбоотой гэрээ, хитин, хитосан, хитозан, хитозаны гидрохлорид, хитозаны гидрохлоридтой холбоотой харилцаа.

4.2. Тайвань орны асран хамгаалах, харгалзан дэмжих тогтолцооны тухай

4.2.1. Асран хамгаалах ба харгалзан дэмжих ухагдахуунуудыг дахин тодорхойлсон нь

Тайвань оронд асран хамгаалалт, харгалзан дэмжлэг тоцохол тухайн хүний хүсэл зоригийг болгоны шинжиж, тухайлбал тухайн хүн ямар хүсэл зоригтой байх, ямар хүсэл ухдэлдлэгтэй.

4.2.2. Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх шүүхэлэр асран хамгаалах, харгалзан дэмжих ажиллагаат дагнуулах

Тайвань орны нэмэлт, өөрчлөлт хийхээс өмнех Иргэний хуульд асран хамгаалах, харгалзан дэмжих байгуулалта, хязгаалт тавих үйл ажиллагаат гэр бүлийн хуралдаан харилцаж байсан. Оргин үсийн нийгэм, эдийн засгийн байдлаас шалтгаалан гэр бүлийн хуралдаан нь асран хамгаалах, харгалзан дэмжих эрх үүрэгийг хэрэгжүүлж, хязгаалан чиг үүрэг гүйцэтгэх боломжгүй болсон. Иймд хүүхэд тогтоомжид өөрчлөлт оруулан гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх шүүх байгуулж, гүз шүүх нь асран хамгаалах, харгалзан дэмжих уйл ажиллагаа болон хянахын чиг үүрэгийг давхар гүйцэтгэдэг болсон. Монгол Улсад сүм, дүүргийн Засаг дарга дээрх эрх, үүрэгийг хэрэгжүүлдэг. Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих эрх зүйн харилцаат гэр бүлийн гишүүн хоорондын харилцаанд хамаарах бөгөөд гэр бүлийн хуралдаан шийдвэрлэж, хянуулж байна. Иргэний эрх зүйн харилцаа, гэр бүлийн эрх зүйн харилцаат гэр бүлийн эсүүд гэр бүлийн эрхэм зорилгоо биелүүлэхийн тулд, хоорондоо ямар нэгэн харилцаанд орсон, эдийн засгийн, нийгмийн, соёлын, хүмүүнлэг, ёс суртахуунтай, эрүүл ахуйн, аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой харилцаа зохицуулахад оршино.

1 дүгээр зүйл. Хуулийн зорилт

Энэ хуулийн зорилт нь тайван жагсаал, цуглаан хийх иргэдийн Үндэсэн хуулийн эрх чөлөөг баталгаажуулах, жагсаал цуглаан хийх журмыг тогтоох, уул ирга хэмжээний үсэл нийгмийн хэв журам, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой харилцаа зохицуулахад оршино.

Уг хуулиар иргэдийн тайван жагсаал, цуглаан хийх Үндэсэн хуулийн эрх чөлөөг баталгаажуулах, мөн нийгмийн хэв журам, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах зорилго тавьжээ. Гэвч уг хууль 1994 онд батлагдсан бөгөөд хуулийн зохицуулалт нь иргэд жагсаал, цуглаан хийхдээ "мэдэгдэх, бүртгүүлэх" хэлбэрээр "зөвшөөрөл" авдаг байдлыг нь жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан хэргээр хуулийн харилцаанд хэлэлцэгдэн болсон эрдэс жагсаал, цуглаан хийх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх Үндэсэн хуулийн эрх чөлөөтэй хэрэгжүүлэх, баталгаажуулах уг хуулийн зорилгод хүрсэн нь хэлбэлзэж, хүндэтгэлтэй байх ёр дунд хүргэдэг. Өөрөөр хэлбэл эрх зүйн чадамжтай, хязгаарлалтгүй чадамжтай иргэн гаж тоцохол гухайн хүний үсэл зоригийг хэлэлцэх эсэхэд хязгаалах эрх ихтэй. Тийм ч учраас Тайвань оронд асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хуучин тогтолцоог шинэчилсэн гол шаардлагын нь тухайн хүний хүсэл зоригийг хүндэтгэхэд оршдог гэж үзсэн үндэслэлтэй.

4.2.3. Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх шүүхэлэр асран хамгаалах, харгалзан дэмжих ажиллагаат дагнуулах

Тайвань орны нэмэлт, өөрчлөлт хийхээс өмнех Иргэний хуульд асран хамгаалах, харгалзан дэмжих байгуулалта, хязгаалт тавих үйл ажиллагаат гэр бүлийн хуралдаан харилцаж байсан. Оргин үсийн нийгэм, эдийн засгийн байдлаас шалтгаалан гэр бүлийн хуралдаан нь асран хамгаалах, харгалзан дэмжих эрх үүрэгийг хэрэгжүүлж, хязгаалан чиг үүрэг гүйцэтгэх боломжгүй болсон. Иймд хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулан гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх шүүх байгуулж, гүз шүүх нь асран хамгаалах, харгалзан дэмжих уйл ажиллагаа болон хянахын чиг үүрэгийг давхар гүйцэтгэдэг болсон. Монгол Улсад сүм, дүүргийн Засаг дарга дээрх эрх, үүрэгийг хэрэгжүүлдэг. Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих эрх зүйн харилцаат гэр бүлийн гишүүн хоорондын харилцаанд хамаарах бөгөөд гэр бүлийн хуралдаан шийдвэрлэж, хянуулж байна. Иргэний эрх зүйн харилцаа, гэр бүлийн эрх зүйн харилцаат гэр бүлийн эсүүд гэр бүлийн эрхэм зорилгоо биелүүлэхийн тулд, хоорондоо ямар нэгэн харилцаанд орсон, эдийн засгийн, нийгмийн, соёлын, хүмүүнлэг, ёс суртахуунтай, эрүүл ахуйн, аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой харилцаа зохицуулахад оршино.

[12] Н.Дуулмаарж, Гэрийн онол, УБ, 2020, 245 дахь тал.

Эрх зүйн судалгаа, тойм, үр дүн

4.1.4. Асран хамгаалах харгалзан дэмжих практик, процессын тулгамдсан асуудал

А. Засаг дарга

Монгол Улсын асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хэргийг Гэр бүлийн гухай хуулийн дагуу сум, дүүргийн Засаг дарга шийдвэрлэхээр зохицуулсан болович баримглах журмыг нарийн тодорхой заагаагүй мөртлөө Монгол Улсад гэр бүлийн хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх бие даасан хууль байхгүй байна. Тодруулбал сум, дүүргийн Засаг дарга энэхүү хувийн эрх зүйн харилцааг захиргааны журмын дагуу шийдвэрлэж байна. Дээр дурдсанаар Засаг дарга хууль, эрүүл мэндэд, боловсрол байхгүй. Засаг дарын сум, дүүргийн хүрээн дэх эдийн сонирхлын эрчил оршиж байх бөгөөд Засаг дарга гухайн сум, дүүргийн хүрээн дэх эдийн засаг, асран хамгаалах, харгалзан дэмжих байгуулалга мөн бөгөөд ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг албаны асрамжийн газар оруулах, асрамж, халамжийн үйлчилгээнд хамруулах асуудлыг хариуцдаг. Засаг дарын дээрх чиг үүрэг харицан аниг сонирхлын эөрчил үүсгэж байх ба хэт олон эрх Засаг дарга төвлөрсөн гул асран хамгаалах асуудал ур нөлөөтэй шийдэгдэж чадахгүй байна. Хувийн эрх зүйн үндсэн онолтой нийцэхгүй. МУ-д асран хамгаалах, харгалзан дэмжих тогтолцооны цаашдын хөгжлийн хандлага: хэрэв гэр бүлийн шүүх/шүүх танхимаар асран хамгаалах, харгалзан дэмжих ажиллагаат дагнуулах асуудал хөнгөлөх болно. Иймээс доор хэсэгт шүүхийн практик асуудлыг судлах болно.

Б. Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих шүүхийн практик хэрэгжилт

Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн нэгдсэн цахим санд "2010 оны 1-р сараас 2023 оны 1 сар хүртэх сэтгэцийн өвчний үлмаас хүний эрх зүйн чадамжгүй болон хязгаарлагдмал чадамжтайд тооцох" хэмээх түлхүүр үг бичин хайвал 2016 оны 6-р сарааас 2020 оны 7-р сарын хооронд 53 шийдвэр олдоглжээ[13].

Хүснэгт 1. Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих практик хэрэгжилт

	Тоологдсон байдал	Хэрэгсэхгүй болгох	Тухайн хүн шүүх хуралдаанд оролцсон	Тоологдож байх этгээд процессын төлөөлөгч байх	Шинжээч шүүх хуралдаанд оролцсон
Эрх зүйн чадамжгүй	48	11	0	0	0
Эрх зүйн хязгаарлагдмал чадамжтай	0	0	0	0	0
Согтуурах, мансуурах донтой улмаас албадан эмчлэх	5	0	5	0	0

Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хэргийн төрөл

- Хэргийн төрлийн хувьд хязгаарлагдмал чадамжтайд тооцох хэрэг 0 байх ба практик хэрэгжилт му, зонхилох олон хэрэг нь эрх зүйн чадамжгүйд тооцож, цөөхөн хэрэгжилт му, зонхилох олон хэрэг нь эрх зүйн чадамжгүйд тооцож, цөөхөн хэрэгжилт нь захиргааны хуулийн дагуу албадан эмчлүүлэх хэрэг бий. Шүүхийн шийдвэрт тооцогдсон байдал/нийт 53 хэрэг/: эрх зүйн чадамжгүйд тооцож 48, эрх зүйн хязгаарлагдмал чадамжтайд тооцсон хэрэг 0, согтуурах, мансуурах донтой улмаас албадан эмчлүүлэх хэрэг 5 бий. Дээрх үзүүлэгээс харвал эрх зүйн чадамжгүй тооцох хэргийн хувь нь 90.6% бол согтуурах, мансуурах донтой улмаас албадан эмчлүүлэх хэргийн эзлэх хувь нь 9.43% бол хязгаарлагдмал чадамжтайд тооцох хэргийн хувь нь 0 байна.

Тухайн хүний процессын эрхийн хамгаалалт хангалттүй

- Тухайн хүний хэргийн ялоцочийн эрх зүйн чадвар хасагдсан. Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухайн хүүхдийн 23.1-д хэрэг ялоцочийн эрх эдлэх, үүрэг хүлээх чадварыг бүх ялоцочт тэгш эдлэнэ. Гэвч 53 шүүхийн шийдвэрт гаднхүү хүсэлт гаргачиг хэргийн ялоцочоор үзэж харин тухайн хүний

3 дугаар зүйл. Жагсаал, цуглаан

1.Монгол Улсын иргэдээс улс төр, нийгэм, эдийн засаг, хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбогдсон асуудлаар үзэл бодол, санал, шаардлагаа нийтэд илэрхийлэх зорилгоор зохион байгуулж байгаа үйл ажиллагаат цуглаан гэнэ.

2.Иргэд хог суурины талбайгаар зохион байгуулагдсан жагсаан явж, энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан асуудлаар үзэл бодол, санал, шаардлагаа илэрхийлж байгаа жагсаал гэнэ.

ЖЦХХКгХ-ийг "улс төр, нийгэм, эдийн засаг, хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбогдсон асуудлаар үзэл бодол, санал, шаардлагаа илэрхийлж буй үйл ажиллагааг цуглаан гэж тодорхойлжээ. Уг хуулийн тодорхойлтоос харахад жагсаалаас бусад үзэл бодлоо илэрхийлэх бүх арга хэлбэрийг бүхэлд нь "цуглаан" гэж ойлгодохоор нь оновчтой бишболжээ. Үзэл бодлоо илэрхийлэх олон арга, хэлбэр байдаг бөгөөд эдгээр бүх арга хэлбэрийг "цуглаан" гэж бүхэлд нь тодорхойлох боломжгүй юм.

Хуулиар жагсаал, цуглааныг "улс төр, нийгэм, эдийн засаг, хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбогдсон асуудлаар" гэж илэрхийллийн агуулгаар нь тодорхойлсон байна. Уг агуулгаас бусад агуулгатай нийтийг хамарсан арга хэмжээ, жагсаал, цуглааны хэрилцааг ЖЦХХКгХ уйтгэлгүй байхаар хуульд заасан байна. Энд нэг зөрчил үүсэж байгааг анхаарах шаардлагатай байна. Учир нь ямар ч агуулгатай олон нийтийг хамарсан арга хэмжээ, жагсаал, цуглааныг нийтийн эзэмшлийн нэг л орон зай, талбайд зохион байгуулдаг, үүнд "урлаг, ураг сайхан, соёл, үзэсгэлэн, худалдаа" гэсэн нийтийг хамарсан арга хэмжээ ч мөн тухайн нийтийн орон зай, талбайд зохион байгуулагдаж байдаг. Эдгээр "урлаг, ураг сайхан, соёл, үзэсгэлэн, худалдаа" арга хэмжээ нь хуулийн тодорхой зохицуулалт байхгүй гул төрийн байгууллага, албан тушаалтны үзэмжээр "зөвшөөрөл" олгодож байдаг. Нийтийн эзэмшлийн нэг орон зай, талбайг ашиглахын тухайд хөөр өөр эрх зүйн эрх сурвалж байх нь тохиромжтой эсэх нь эргэлзээтэй байна.

Хүн өөрийн үзэл бодлоо тухайн нөхцөл байдалд тохируулан сонгосон арга хэлбэрээр чөлөөтэй илэрхийлэх эрхтэй гул хуулиар үзэл бодлоо илэрхийлэх бүх арга, хэлбэрийг "цуглаан" гэж сөнхийлөн тодорхойлох нь өрөөстэй юм. Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хууль нь өнөөгийн нийгмийн хэрэгцээ шаардлага, үзэл бодлоо илэрхийлж буй иргэдийн эрэлт хэрэгцээг хангаж чадахгүй байна. Цуглаан, иргэд фланц моб, цахим цуглаан, хэрэгслийн цуглаан, аяндаа үүссэн жагсаал, цуглаан, иргэний эсэргүүцэл, зуратт самбар, лоозон барих гэх мэт үзэл бодлоо өвөрмөц, шинэ арга хэлбэрээр илэрхийлэх болсон. Гэтэл энэ бүх арга хэлбэр нь хуулиар "цуглаан" гүл одоогийн хуулиар бүрэгдэхгүй, үндсэн зөвшөөрөл авах шаардлага үүсжээ. Өнөөгийн эрх зүйн зохицуулалт нь хэт ерөнхий, үндсэн эрхээ эдлэх эрх зүйн хамгаалалт, баталгаат бүрэн хангаж чадахгүй байгаагаас эрх зүйн зохицуулалтын дутагдал үүсэд байна. Үүний улмаас хууль сахиулагч болон үзэл бодлоо илэрхийлж буй иргэдийн дунд эвгүй, уй одгоцол үүсэж байна.

Жишээ дурьдвал, Монгол Улсын Дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчид Нийслэлийн Засаг дарга бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагчаас явуулсан 2002 оны 6 дугаар сарын 24-ний өдрийн №1/4197 тоот тайлбар хүсэх тухай албан бичигт "сүүлийн үед Нийслэл хотын төвд улс төрийн суулт, өлсгөлөн эрэг арга хэмжээ зохион байгуулж, ниймийн дэг журам зөрчих, эмх замбараагүй байдал бий болгохуд хүргэж байна … энэ заалтад өлсгөлөн, суулт, цуглаан эрэг дээр дурдсан агуулгатай бүх хэлбэрийн үйл ажиллагаа хамрана гэж бид ойлгож байгаа болович "өлсгөлөн", "суулт" гэдэг уг байхгүй байгаа гэдгээр уг үйл ажиллагаг зохион байгуулагчид ундрэлэл болгож байгаа юм. Иймд "цуглаан" гэсэн ойлгодол өлсгөлөн, суулт эрэг бусад үйл ажиллагаг хамруулж ойлгох талаар Дээд шүүхийн тайлбар даруй гаргаж өгөхийг хүсье"[14] гэсэн тохиолдол г гарч байв.

[13] https://shuukh.mn/cases/1/1, Сүүл хүчин: 2023.02.01.

[14] Д.Ороосо, "Тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх, түүний эрх зүйн уялдаан шинэтгэх асуудал», *Хүний эрх сэтгүүл*, 2004, №3, 11 дэх хав.

IV. Монгол Улс ба Тайвань орны асран хамгаалах, хамгаалан дэмжих тогтолцооны харьцуулсан судалгааны үр дүн: МУ-ын тулгамдсан асуудал ба Тайвань орны туршлага

Хоёр орны асран хамгаалах, хамгаалан дэмжих тогтолцоог харьцуулсны үр дүнд Монгол Улсад оршиж байх тулгамдсан асуудлыг дүгнэж, Тайвань орны ашиглагдаж болох сайн туршлагыг судлана.

4.1. Монгол Улсын асран хамгаалах, хамгаалан дэмжих хүүль тогтоомжийн тулгамдсан асуудал

Монгол Улсын насанд хүрсэн эгээдийн асран хамгаалах, хамгаалан дэмжих тогтолцоог хуваангуйлахад дараах тулгамдаж буй асуудал оршиж байна. Үүнд:

4.1.1. Тухайн хүний хүсэл зоригийг шинжлэгдүй

Монгол Улсын Иргэний хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.2 дахь хэсгийн дагуу сэтгэцийн өвчний улмаас өөрийн үйлдлийн учир хоёрдмол ойлгогдүй, өөрийгөө зөв удирдаж чадахгүй болсон эгээдийг иргэний эрх зүйн чадамгүйд тооцож, Гэр бүлийн тухай хуулийн §63.1.4-д заасны дагуу асран хамгаалагч томилно. Иргэний хуулийн §19.1-д заасны дагуу мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх бодис, соотгуурдлаг ундаа байнга хэрэглэж, гэр бүлээ эдийн засгийн дарамтад оруулсан насанд хүрсэн эгээдийн эрх зүйн чадамжийг хязгаарлаж, тусгай харгалан дэмжигч томилдог.

Сэтгэцийн эрүүл мэндийн үндэсний төвөөс сэтгэц эмгэг судалсан магадлан шинжилгээ хийж, дүгнэлт гаргах бөгөөд тус дүгнэлтийн дагуу шүүхээс иргэний эрх зүйн чадамжгүй, эсхүл хязгаарлагдмал чадамжтай гэж тогтоох бөлөөг тухайн хүн нь ямар ямар хүсэл зоригтой, ямар ямар хүсэл зоригтуй гэж болгогдсон тодорхойлогдогч. Тухайн хүн тэрхүү цаг мөчөөс шалгтгаалан хүсэл зориг нь яаж бүр байдаг, Бодит амьдрал дээр тухайн хүн нь тодорхой хэмжээгээр өөрийн хүсэл зоригтой байхад, эрх зүйн чадамжгүй тооцогдож, гуйний хүсэл зоригоо илэрхийлж болоомжгүй нь алдагдуулах бүхий хэт хязгаарлаж байна.

4.1.2. Асран хамгаалах, харгалан дэмжих хэргийг шүүхээр дангуулагдүй

Энэхүү хүүхэн эрх зүйн харилцааг гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх шүүх/шүүхийн танхимаар шийдвэрлүүлэхгүйгээр Сум, дүүргийн Засаг дарга нь Гэр бүлийн тухай хуулийн дагуу асран хамгаалах, харгалан дэмжих асуудлыг шийдвэрлэж байна. Өөрөөр хэлбэл хүүхэн эрх зүйн асуудлыг Засаг дарга захиргааны хууль, журмаар шийдвэрлэж байх нь хүүхэн эрх зүйн үндсэн онол, хууль эрх зүйн тусгай мэргэжилтэй нийцэхгүй. Эрх зүйн тусгай асуудлыг Засаг дарга шийдвэрлэх болоомжгүй учир нь Засаг дарга ба түүний доор шатны ажбан хаагч нийтийн эрх зүйн чиглэлээр ажиллаж хууль эрх зүйн тусгай мэргэжилтэй, боловсрол байхгүй. Тайвань орны хүүхэн асран хамгаалах асуудлыг уг нь гэр бүлийн харилцаа байсан бол нэмэгт өөрөөгөө оруулсан шинэ найрсгуулга гэр бүлийн шүүх/шүүх танхимаар дангуулдэгээ. Иймд Монгол Улсад шүүхээс асран хамгаалах, харгалан дэмжих ажиллагаа ба хянатын ажиллагаат харилцах цаг нэгэнт болжээ.

4.1.3. Асран хамгаалах гарсэн хүүхэдгүй

Олон улс, орны асран хамгаалах харилцааг гэрээний үндэсэн дээр зохицуулах болоомжтой гэж үзэн, асран хамгаалах гарсэн хүүхэн эзэмшдэг, хэрэгжүүлж байгаа. Асран хамгаалах гарсэн нь тухайн хүний хүсэл зоригийг хүндэтгэж, хамгаалах нөхцөлийг бүрдүүлсэн асран хамгаалагчийг өөрөө сонгон тогтоодог. Монгол Улсын хувьд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хүүхэн тогтоомжийн хүрээнд асран хамгаалах гарсэний зохицуулалт байдаггүй. 2002 оны Иргэний хуульд зөвхөн итгэмжлэлийн гарсэний үндэсн болсон эрх бүхий байгууллагын орлцоотой хянаалтгүй гэрлэлтийг нийтлэн зохицуулдаг байна дээр асран хамгаалах харилцааг хаалттай зохицуулах болоомжгүй юм. Монгол Улсын дундаж насалт нэмэгдэж буй цаг үеэл ахмад настны хүсэл зориг, шийдвэр гаргах эрхийг хүндэтгэх, олон талт нийгэм сонгодог ба өөрөө шаардлагатай болсоо.

Эрх зүйн судалгаа, тойм, үр дүн

3.1.6. Асран хамгаалуулж, харгалан дэмжүүлж байх хүний эрх

Гэр бүлийн тухай хуулийн 65 дугаар зүйлд зааснаар асран хамгаалагч, харгалан дэмжигчийн гэр бүлд амьдрах, сурч боловсрох нөхцөлөөр хангуулах, эсэн мэнд амьдрах, нийгмийн даатгалын болон халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж авна.

3.2. Асран хамгаалах, харгалан дэмжих тухай шүүхийн практик хэрэгжилт

Шүүх ер нь асран хамгаалах, харгалан дэмжих асуудыг Иргэний хуулийн ерөнхий англиан 18, 19-р зүйл, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 115, 116, 118, 119-р зүйлийн дагуу тухайн хүнийг эрх зүйн чадамжгүй, эсвэл эрх зүйн хязгаарлагдмал чадамжтай иргэд тооцох, түүнд асран хамгаалагч, харгалан дэмжигч томилж болдог.

Кэйс 1. Шүүхээс эрх зүйн чадамжгүй тооцсон жишээ [16]

Сумын Засаг дарга А шүүхэд иргэн Б эрх зүйн чадамжгүй тооцуулан асран хамгаалагч тогтоолгохоор хүсэлт гаргав. Аймгийн төв эмнэгийн сэтгэцийн голорхойлог: Б төрөлхийн оюун ухааны хүндэвтэр хомсдолтой, өөрийн үйл ажиллагааны учир хоёрдмыг ойлгох чадамжгүй, өөрийгөө зөв удирдаж чадахгүй хэмээн эрх зүйн чадамжгүй гэж шинжив. Шүүхээс иргэн Б-г Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 115 дугаар зүйлийн 115.1, 115.2.1, 116, 118, 119 дүгээр зүйлийн дагуу эрх зүйн чадамжгүй тооцож, түүний эхийг асран хамгаалагчаар шийдлэв.

3.3. Засаг дарга асран хамгаалагч, харгалан дэмжигчийг тогтоох практик хэрэгжилт

Асран хамгаалах, харгалан дэмжих зайлшгүй шаардлагатай байгаа хүний мэдэгдлийг иргэд, байгууллага сум, дүүргийн Засаг даргад мэдэгдэх үүрэгтэй. Сум, дүүргийн Засаг дарга дээрх мэдээллийг хүлээн авч, нөхцөл байдлыг судалсны үндэсэн дээр асран хамгаалагч, харгалан дэмжигчийг тогтоохдоо асран хамгаалагч, төрөл садан бүсэ хүний бичгээр гаргаж нотариатаар гэрчлүүлсэн эвшөөрөл, хүүхдийн төрсний гэрчилгээ, оршин суугаа баг, хорооны Засаг даргын тодорхойлолт зэрэг бичиг баримтыг бүрдүүлсэн эсэхийг шалгаж, тухайн хүний талаарх бусад мэдээллийг судалсны үндэсэн дээр шийдвэрээ гаргана. Сум, дүүргийн Засаг даргаас гаргах шийдвэр гэдэгт түүний бүрэн эрхийн хүрээнд гаргах захирамжийг ойлгоно. Тус захирамжид асран хамгаалагч, харгалан дэмжигч тогтоох болсон үндэслэл, түүнийг нотлосон холбогдох нотлогооны зүйлийг дурдаж, баримталсан хуулийн нэр, зүйл, заалт, асран хамгаалагч, харгалан дэмжигчээр тогтоолгох тухай хүсэлтийг эвшөөрсөн эсэхийг тусгасан байх ёстой ба асрамж дэмжлэгт байгаа хүн бүрд хувийн хэрэг нээж хөтлөн, хяналт тавьж ажиллана. Асрамж дэмжлэгт байгаа хүний хувийн хэрэгт Засаг даргын шийдвэр болон асран хамгаалагч, харгалан дэмжигч болох хүсэлт гаргахад бүрдүүлсэн баримт бичиг, материалыг хавсаргана[17].

Кэйс 2. Засаг даргын захирамжаар харгалан дэмжигч тогтоосон жишээ

Нийслэлийн БГД-ийн 1-р хороонд оршин суудаг, эдийн засагч мэргэжилтэй, нягтлан бодогч ажилтай байсан, 48 настай Э нь сэтгэц мэдрэлийн шизофрени өвтэй. Түүний харгалан дэмжигчээр Э-гийн төрсөн дүү 36 настай Б-г тогтоож, БГД-ийн Засаг дарга захирамж гаргахдаа Гэр бүлийн тухай хуулийн 64 дүгээр зүйлийн 64.1.5 дахь заалтыг үндэслэсэн нь Э-г эрүүл мэндийн үлмаас иргэний эрх, үүрэгээ хэрэгжүүлэх боломжгүй болсон хүн буюу харгалан дэмжигч болох эрх нь гэж үзсэнтэй тохирч байна[18].

[16] Дулгөөн аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2016 оны 06 сарын 13 өдөр дугаар 165. 2023.02.02. https://shuuh.mn/single_case/27624?start_date=&end_date=1&court_cat=1&bb=1.

[17] А.Дугарма, *Монгол Улсын гэр бүлийн эрх зүй*, Ү6, Адмон, 2005, 101-102 дахь тал.

[18] А.Дугарма, *Монгол Улсын гэр бүлийн эрх зүй*, Ү6, Адмон, 2005, 100 дахь тал.

Хүүхэн хэрэгжилт, үр нөлөө

Судалгаанд хамрагдсан 7 аймгаас ирсэн санаал энэ асуудлыг хөндсөн байдаг. Тухайлбал,

1. Улс төрийн шийдвэрийг эсэргүүцэж нэг ирэн үзэл бодлоо илэрхийлж байгаа үйлдэл нь ЖЦХЖХ-ийн зохицуулахад ойлгомжгүй, зөрчил үүсгэж байна. Үүнтэй нэг ирэн олон нийтийг уриалагчдыг бүлэг, бөөгнөл үүсгэсэгүй, жагсаагчдыг, цуглаан зохион байгуулагчдыг, уриа лоозон барилгүй, зөвхөн суулт хийж байгаа үйлдлийг цуглаан гэж үзэхгүй ойлгомжгүй, хууль хэрэгжүүлэгч хүмүүс тодорхой бус байдал үүсгэж байгаг анхаарах;
2. Хууль тогтоомжид "жагсаал", "цуглаан", "өлсгөлөн", "суулт" зэргийг тодорхой байдлаар томьёолж тусгах;

Үзэл бодлоо илэрхийлж бүх арга, хэлбэрт зориулсан хууль тус тусад нь байлгах нь оновчтой бөгөөд үзэл бодлоо илэрхийлж, цуглаан, жагсаал, суулт зэрэг эрхийн хэрэгжилтийг хангалтгүй гэж үзсэн онол, хууль эрх зүйн тусгай мэргэжилтэн нийцэхгүй. Эрх зүйн тусгай асуудлыг Засаг даргын шийдвэрлэх болоомжгүй учир нь Засаг даргын ажлын хүрээ, чиг үүрэг, эрхийг хуулиар тогтоосон, засгийн газрын 50 дугаар тогтоолоор батлагдсан "Нутаг дэвсгэрийн захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгдсэн удирдлагын ерөнхий журам"-ын 1-д заасны дагуу Засаг даргын ажлын гол чиглэл нь нутаг дэвсгэрийн хүн ам, иргэдийн амьдрах орчин, нөхцөлийг сайжруулах, хөгжлийг дэмжих, нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэндийг хангах, хүүхэд, залуучуудтай ажиллах, хөдөлмөрийг зохицуулах, ажилгүйдлийг бууруулах, нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, иргэдийн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, хуулийн дагуу хяналт тавих, Эрүүгийн хуулийн 64 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг тогтоох, Иргэний хуулийн 65 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг чөлөөлөх, Иргэний хуулийн 66 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг солих, Иргэний хуулийн 67 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хаах, Иргэний хуулийн 68 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 69 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хаах, Иргэний хуулийн 70 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хаах, Иргэний хуулийн 71 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 72 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 73 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 74 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 75 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 76 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 77 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 78 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 79 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 80 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 81 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 82 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 83 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 84 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 85 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 86 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 87 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 88 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 89 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 90 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 91 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 92 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 93 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 94 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 95 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 96 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 97 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 98 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 99 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 100 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 101 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 102 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 103 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 104 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 105 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 106 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 107 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 108 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 109 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 110 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 111 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 112 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 113 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 114 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 115 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 116 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 117 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 118 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 119 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 120 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 121 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 122 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 123 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 124 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 125 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 126 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 127 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 128 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 129 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 130 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 131 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 132 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 133 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 134 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 135 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 136 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 137 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 138 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 139 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 140 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 141 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 142 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 143 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 144 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 145 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 146 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 147 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 148 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 149 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 150 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 151 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 152 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 153 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 154 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 155 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 156 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 157 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 158 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 159 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 160 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 161 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 162 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 163 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 164 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 165 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 166 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 167 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 168 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 169 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 170 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 171 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 172 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 173 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 174 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 175 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 176 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 177 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 178 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 179 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 180 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 181 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 182 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 183 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 184 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 185 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 186 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 187 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 188 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 189 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 190 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 191 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 192 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 193 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 194 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 195 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 196 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 197 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 198 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 199 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 200 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 201 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 202 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 203 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 204 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 205 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 206 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 207 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 208 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 209 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 210 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 211 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 212 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 213 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 214 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 215 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 216 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 217 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 219 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 220 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 221 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 222 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 223 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 224 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 225 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 226 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 227 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 228 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 229 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 230 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 231 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 232 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 233 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 234 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 235 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 236 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 237 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 238 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 239 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 240 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 241 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 242 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 243 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 244 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 245 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 246 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 247 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 248 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 249 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 250 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 251 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 252 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 253 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 254 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 255 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 256 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 257 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 258 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 259 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 260 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 261 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 262 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 263 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 264 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 265 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 266 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 267 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 268 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 269 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 270 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 271 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 272 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 273 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 274 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 275 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 276 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 277 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 278 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 279 дүгээр зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 280 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэмжигчийг хасах, Иргэний хуулийн 281 дугаар зүйлд заасны дагуу харгалан дэ

- Эцэг нь хоёулаа удаан хугацаагаар эмнэлэгт эмчлүүлж байгаа бөгөөд нэг нас хүрсэн хүүхэд асран хамгаалагч болох хүн нас хүрсэн хойно эцэг эх нь хоёулаа ажилгүй, ядуу, сэтгэцийн өвчний улмаас эцэг эхийн үүрэг гүйцэтгэж чадахгүй байгаа тохиолдолд хүүхэд хаана, хэнтэй амьдрах, ямар боловсрол эзлэх, ямар мэргэжлийг сонгох, ямар ажилтай, ямар орлогоор амьдрах, ямар эмнэлэгт хэрхэн эмчлүүлэх, ямар хүмүүстэй харилцах, ямар хувцас өмсөх, ямар хоол идэх, ямар спортоор хичээллэх, ямар хобби эрхлэх, ямар нөлөөлөлтэй байх, ямар ирээдүй зорилго тавих, ямар мэргэжлийг эзэмшиж

номын сангийн цахим сангаас[4] хайхад өгүүлэл, магистрын ажил, докторын диссертаци олдсонгүй. Иймд асран хамгаалах, харгалзан дэмжих тогтолцооны талаар судалгаа хийх нь ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Асран хамгаалах тогтолцооны хамгаалалтын төрөлд гурван төрлийн голлох хамгаалалт бий. Нэгдүгээрт, ХБНГУ-ын харгалзан дэмжих тогтолцоо, Хоёрдугаарт, Тайвань орон, Монгол Улсын асран хамгаалалт, харгалзан дэмжих тогтолцоо, Гуравдугаарт, Япон Улсын асран хамгаалах, харгалзан дэмжих, тусламж үзүүлэх тогтолцоо. Ийнхүү Тайвань орон болон Монгол Улс нь хоёрдугаар төрлийн хамгаалалт хэрэгжүүлж байх тул хоёр орны асран хамгаалах тогтолцоог харьцуулан судлав.

Судалгааны зорилго. Тус өгүүлэлд асран хамгаалах, харгалзан дэмжих ухагдахууныг дахин тодорхойлох, шүүхээр дагнуулсан асран хамгаалах, харгалзан дэмжих тогтолцоог бий болгох, асран хамгаалах гэрээг Гэр бүлийн тухай хуульд оруулах зэрэг саналыг дэвшүүлэхийг зорилоо.

II.Тайвань орны асран хамгаалах тогтолцоо

Тайвань орны Хууль зүйн яам нь 2002 оноос хууль ёсны асран хамгаалах тогтолцоонд нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төсөл эхлүүлэн, 2008 оны 5 дугаар сарын 23-ны өдрөөс хүчин төгөлдөр болсон бол 2019 оны 5-р сарын 24-ний өдөр асран хамгаалах гэрээг хуульд нэмж оруулав.

2.1. Асран хамгаалалт[5]

2.1.1. Асран хамгаалалт тооцох нөхцөл

Иргэний хуулийн 14 дүгээр зүйлд зааснаар сэтгэцийн өвчин, оюуны хомсдолын улмаас хүсэл зоригоо илэрхийлэх, хүлээн авах чадамжгүй, эсвэл хүсэл зоригийн илэрхийллийн учир холбогдлыг ойлгохгүй этгээдийг тухайн хүн, гэрлэгч, садан төрөл, ойрын 1 жилийн хугацаанд хамтран амьдарсан этгээд, прокурор, эрх бүхий байгууллага, нийгмийн халамжийн байгууллагас шүүхэд хандан асран хамгаалалт тогтоолгоно.

2.1.2. Үр дагавар

Тайвань орны Иргэний хуулийн 15 дугаар зүйлд зааснаар эрх зүйн чадамжгүй этгээдийн хийсэн хэлцэл хүчин төгөлдөр бусд тооцогдох ба Иргэний хуулийн 1109 дүгээр зүйлд заасанчлан асран хамгаалагч түүнийг хэлцлэд төлөөлөхөөр хуульчилсан байдаг. Хэрэв насанд хүрээгүй этгээд сэтгэцийн өвчний улмаас хүсэл зоригоо илэрхийлэх боломжгүй бол насанд хүрсэн этгээдийн асран хамгаалалт тогтоох зохицуулалтыг төсөөтэй хэрэглэнэ.

2.1.3. Асран хамгаалагчийн үүрэг

Хууль ёсны төлөөлөх эрх. Тайвань орны Иргэний хуулийн 15 дугаар зүйлд зааснаар асран хамгаалалтад байгаа этгээд эрх зүйн чадамжгүй тул хүсэл зоригийн илэрхийлэл хүчин төгөлдөр бус байна. Иймд хууль ёсны төлөөлөгч буюу асран хамгаалагч тухайн хүнийг төлөөлөн хүсэл зоригийг нь илэрхийлж, бас хүлээн авдаг.

2.1.4. Эд хөрөнгийн бус хувь хүний үүрэг

Нэмэлт өөрчлөлт оруулсан заалтуудад зөвхөн тухайн хүний асаргаа сувилгаа, эмчилгээ хамаарч байгаа нь хэт явцуу, мөн "тухайн хүний эрх аши" гэдэг нь тодорхой бус нэр томьёо гэж хууль тогтоогчид үзэсэн байдаг. Үнэн хэрэгтээ асран хамгаалагч нь тухайн хүнийг хамгаалах, хүмүүжүүлэх, оршин суух суурь байр суулгыг тогтоох, тухайн хүнийг хууль бусаар саатуулан хорих үед буцаан гаргуулах зэргийг шаардахаас гадна эцэг, эхийн адил мэс засал, эмчилгээ хийлгэхийг зөвшөөрөх эрх зэргийг багтаах боломжтой юм[6].

[4] http://122.201.23.45/cgi-bin/koha/opac-search.pl?idx=ti%2Cphr%2Ckw&q.

[5] 林秀雄, "论我国修正之成年监护制度", 时事法论 №1 (2009), 141页.

[6] 陈棋炎， 民法亲属新论， 三民出版社，2007, 403页.

Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн өөрчлөлтөөр *"мэдэгдлийг сум, дүүргийн Засаг даргад өгч зөвшөөрөл авна"* гэснийг *"мэдэгдлийг сум, дүүргийн Засаг даргад өгч бүртгүүлэх"* гэж өөрчилсөн болсон Зөрчлийн тухай хуулиар бүртгэлгүй жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан бол хариуцлага хүлээхээр заасан нь "бүртгэл" гэдэг агуулга нь "зөвшөөрөл"-тэй адил болсон юм. Цаашид "бүртгэлийн зарчим"-ийг тууштай хэрэгжүүлэх хүлээлт үүднээс хоёрдмол санаа, салаа утгагүй томьёолол чухал байна.

НҮБ-ын Тусгай илтгэгчийн "Жагсаал, цуглааныг зөв зохистой зохицуулах 10 зарчим"-ын 2-д "Хүн бүр тайван жагсаал, цуглаанд оролцох салшгүй эрхтэй" гэж заасан, уг зарчмын шалгуурт "Жагсаал, цуглаан зохион байгуулагчид урьдчилан зөвшөөрөл авахыг хуульдаа болон практикт шаардлагагүй", "Мэдэгдэл өгөх үйл явцыг гүйцэхийн тулд эсвэл жагсаал, цуглаан эхлэхийн тулд мэдэгдэлд албаны хүмүүс зөвшөөрөл авах хариу өгсөн байх албагүй байдаг.", "Албан тушаалтанд жагсаал, цуглаан болох огноо, цаг, байршлыг тодорхойлоход хангалттай мэдээлэл хүргүүлж, нөгөө талд зохион байгуулагчийн холбоо барих хаягийг хүлээн авснаар мэдэгдэгдэл өгөх ажил дууссан гэж үздэг"[21] байна. Олон улсын хүний эрхийн жишиг, зарчмаар бол мэдэгдэл бол хариу авах алба байхгүй, мэдэгдлийг хүргүүлэхэд хангалттай байдаг. Гэтэл манай ЖЦХЖтХ-иар "мэдэгдлийг бүртгэхээс татгалзах үндэслэл байвал татгалзсан шийдвэр гаргаж мэдэгдэнэ" гэсэн нь "зөвшөөрлийн тогтолцоо" болохыг харуулж байгаа юм. Мэдэгдлийг бүртгээгүй байхад жагсаал, цуглаан хийвэл Зөрчлийн хуулиар хуулийн хариуцлага хүлээж байгаа билээ. Энэ нь тайван жагсаал, цуглаан зохион байгуулах, оролцох хүний салшгүй эрхийг зөрчиж байгаа хэрэг юм.

Мөн "Мэдэгдэл хүлээн авах, хариу өгөх эрх, үүрэг бүхий байгууллага нь хөндлөнгийн нөлөөнөөс хараат бус бөгөөд хэт их эрх мэдэлгүй", "Мэдэгдэл хүлээн авах, хариу өгөх, үүрэг бүхий байгууллагын зүгээс тавих хориг, хязгаарлалтын нөхцөл, шалгуур нь олон нийтэд нээлттэй байх"[22] шалгуур тавьсан байдаг бөгөөд ЖЦХЖтХ-иар мэдэгдэл хүлээн авах, хариу өгөх этгээд нь улс төрийн албан тушаалтан болох Засаг дарга байгаа нь "хөндлөнгийн нөлөөнөөс хараат бус" байх шаардлагад нийцэхгүй байна.

Хууль зүйн хувьд Засаг дарга жагсаал, цуглаан хийх мэдэгдлийг хянах, бүртгэхээс татгалзах үндэслэл анхаарал татаж байгаа болно. Татгалзах үндэслэлд дүгнэлт хийхийн өмнө жагсаал, цуглаан хийх эрхийн зорилго, зарчим, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх, түүний олон талт арга хэлбэрийг эрх зүйн хувьд хүлээн зөвшөөрч, ойлголтоо цэгцлэх, хууль зүйн нэр томьёо, ойлголтыг тодорхой болгох зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Хувь хүн нийгмийн дэг журмыг зөрчихгүйгээр үзэл бодлоо тайван замаар өөрийн сонгосон аргаар чөлөөтэй илэрхийлэх эрхтэй бөгөөд энэ тохиолдолд зөвшөөрөл авах, бүртгүүлэх үүрэг байх шаардлага байхгүй юм. Үзэл бодлоо илэрхийлэх бүх арга хэлбэрт зөвшөөрөл, бүртгэлийн зарчим үйлчлэх ёсгүй. Монгол Улсын иргэн "үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхтэй" гэж Үндсэн хуулид заасан бөгөөд **"чөлөөтэй"** нь гэдэг нь ойлголт бол ямар нэг нөхцөлтэй хүн бүр бодлоо илэрхийлэхдээ дур зоргын, зүй бус, жам ёсны шаардлагад үл нийцэх албадлага, хязгаарлалтаас ангид байна гэсэн үг, мөн үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ цаг хугацаа, орон зай, нутаг дэвсгэр, илэрхийлэх арга, хэлбэрийн хувьд мөн **"чөлөөтэй"** байна гэсэн үг юм. Юуны өмнө үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх, түүний зарчим, арга хэлбэрийг хүлээн зөвшөөрч баталгаажуулсан органик хууль байхгүй бол ойлголтын зөрүүгээс болж хүний эрх зөрчсөн үйл явдал практикт гарч байна. Саяхан тохиолдсон нэгэн жишээ дурдвал,

Иргэн С.Баржав гэр бүлээрээ АНУ-д амьдарч байгаад 2022 оны өмнөхөн Монгол улсад иржээ. Ковидын тусгаарлалтаас гараад хөдөх хооронд байсан ч зургаан сартай хүүхэд нь агаарын дутагдалд орж, тархины даралт өвчний шинж тэмдэг илрэх болсон байна. Энэ асуудалд бухимдсан тэр Улсын их дэлгүүрийн өмнө үзэл бодлоо тайван замаар замаар илэрхийлж лоозон барьж гурван өдөр зогсжээ. Гэтэл Цагдаагийн байгууллагаас

[21] НҮБ, Жагсаал цуглааныг зөв зохицуулах 10 зарчим, хэрэгжилтийг шалгах хуудас, гарын авлага, 2022, У6

[22] НҮБ, Жагсаал цуглааныг зөв зохицуулах 10 зарчим, хэрэгжилтийг шалгах хуудас, гарын авлага, 2022, У6

Нийтлэл замаргаа нарт хамааз нь тайван жагсаал, цуглаан, эмэг хавтас, сэдэвт, сөөрт, үзэсгэлэн, хуулбаа, жагсаал, бамф ёслол зэрэг хэлбэрээр тоон мэдээлэл бичлэгтэй байдаг. Цагдаагийн байгууллагаа нийтлэг хамаарсан арга хэмжээний үед хамгаалагч, аюулгүй байдлыг баталгаажуулах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна.

9 дүгээр зүйл. Жагсаал, цуглаан хийх журам

1. Гуравдугаар этгээд, цуглаанд оролцогчдоос гуравдугаар этгээд, хуулбарийн аюул, гаалийн ба хоёр бүлэг бүрдэлтэй. Жагсаал, цуглаан хийхээр төлөвлөсөн гуравдугаар этгээд нь хоёр бүлэг бүрдэлтэй. Жагсаалд оролцогчдоос гуравдугаар этгээдийн хэлцлийг хүлээн авах, хуулбарийг хүлээн авах, зөвшөөрөгдсөн хугацаанд хүргэгдэхгүй бол, цуглаанд оролцох салшгүй эрхтэй" гэж заасан, уг зарчмын шалгуурт "Жагсаал, цуглаан зохион байгуулагчид урьдчилан зөвшөөрөл авахыг хуульдаа болон практикт шаардлагагүй", "Мэдэгдэл өгөх үйл явцыг гүйцэхийн тулд эсвэл жагсаал, цуглаан эхлэхийн тулд мэдэгдэлд албаны хүмүүс заавал хариу өгсөн байх албагүй байдаг.", "Албан тушаалтанд жагсаал, цуглаан болох огноо, цаг, байршлыг тодорхойлоход хангалттай мэдээлэл хүргүүлж, нөгөө талд зохион байгуулагчийн холбоо барих хаягийг хүлээн авснаар мэдэгдэгдэл өгөх ажил дууссан гэж үздэг"[21] байна. Олон улсын хүний эрхийн жишиг, зарчмаар бол мэдэгдэл бол хариу авах алба байхгүй, мэдэгдлийг хүргүүлэхэд хангалттай байдаг. Гэтэл манай ЖЦХЖтХ-иар "мэдэгдлийг бүртгэхээс татгалзах үндэслэл байвал татгалзсан шийдвэр гаргаж мэдэгдэнэ" гэсэн нь "зөвшөөрлийн тогтолцоо" болохыг харуулж байгаа юм. Мэдэгдлийг бүртгээгүй байхад жагсаал, цуглаан хийвэл Зөрчлийн хуулиар хуулийн хариуцлага хүлээж байгаа билээ. Энэ нь тайван жагсаал, цуглаан зохион байгуулах, оролцох хүний салшгүй эрхийг зөрчиж байгаа хэрэг юм.

Мөн "Мэдэгдэл хүлээн авах, хариу өгөх эрх, үүрэг бүхий байгууллага нь хөндлөнгийн нөлөөнөөс хараат бус бөгөөд хэт их эрх мэдэлгүй", "Мэдэгдэл хүлээн авах, хариу өгөх, үүрэг бүхий байгууллагын зүгээс тавих хориг, хязгаарлалтын нөхцөл, шалгуур нь олон нийтэд нээлттэй байх"[22] шалгуур тавьсан байдаг бөгөөд ЖЦХЖтХ-иар мэдэгдэл хүлээн авах, хариу өгөх этгээд нь улс төрийн албан тушаалтан болох Засаг дарга байгаа нь "хөндлөнгийн нөлөөнөөс хараат бус" байх шаардлагад нийцэхгүй байна.

Хууль зүйн хувьд Засаг дарга жагсаал, цуглаан хийх мэдэгдлийг хянах, бүртгэхээс татгалзах үндэслэл анхаарал татаж байгаа болно. Татгалзах үндэслэлд дүгнэлт хийхийн өмнө жагсаал, цуглаан хийх эрхийн зорилго, зарчим, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх, түүний олон талт арга хэлбэрийг эрх зүйн хувьд хүлээн зөвшөөрч, ойлголтоо цэгцлэх, хууль зүйн нэр томьёо, ойлголтыг тодорхой болгох зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Хувь хүн нийгмийн дэг журмыг зөрчихгүйгээр үзэл бодлоо тайван замаар өөрийн сонгосон аргаар чөлөөтэй илэрхийлэх эрхтэй бөгөөд энэ тохиолдолд зөвшөөрөл авах, бүртгүүлэх үүрэг байх шаардлага байхгүй юм. Үзэл бодлоо илэрхийлэх бүх арга хэлбэрт зөвшөөрөл, бүртгэлийн зарчим үйлчлэх ёсгүй. Монгол Улсын иргэн "үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхтэй" гэж Үндсэн хуулид заасан бөгөөд **"чөлөөтэй"** нь гэдэг нь ойлголт бол ямар нэг нөхцөлтэй хүн бүр бодлоо илэрхийлэхдээ дур зоргын, зүй бус, жам ёсны шаардлагад үл нийцэх албадлага, хязгаарлалтаас ангид байна гэсэн үг, мөн үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ цаг хугацаа, орон зай, нутаг дэвсгэр, илэрхийлэх арга, хэлбэрийн хувьд мөн **"чөлөөтэй"** байна гэсэн үг юм. Юуны өмнө үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх, түүний зарчим, арга хэлбэрийг хүлээн зөвшөөрч баталгаажуулсан органик хууль байхгүй бол ойлголтын зөрүүгээс болж хүний эрх зөрчсөн үйл явдал практикт гарч байна. Саяхан тохиолдсон нэгэн жишээ дурдвал,

Иргэн С.Баржав гэр бүлээрээ АНУ-д амьдарч байгаад 2022 оны өмнөхөн Монгол улсад иржээ. Ковидын тусгаарлалтаас гараад хөдөх хооронд байсан ч зургаан сартай хүүхэд нь агаарын дутагдалд орж, тархины даралт өвчний шинж тэмдэг илрэх болсон байна. Энэ асуудалд бухимдсан тэр Улсын их дэлгүүрийн өмнө үзэл бодлоо тайван замаар замаар илэрхийлж лоозон барьж гурван өдөр зогсжээ. Гэтэл Цагдаагийн байгууллагаас

[21] НҮБ, Жагсаал цуглааныг зөв зохицуулах 10 зарчим, хэрэгжилтийг шалгах хуудас, гарын авлага, 2022, У6

[22] НҮБ, Жагсаал цуглааныг зөв зохицуулах 10 зарчим, хэрэгжилтийг шалгах хуудас, гарын авлага, 2022, У6

2.1.5. Эх хөрөнгийн удирдлага

Гэр бүлийн хуулиар "хүн бүрийн гишүүн, гэрлэгчдийн өрсөлсөн аяан хамгаалах хэрэг хэрэгсэлтэй байгуулагдах ном.

[7] Гэр бүлийн хуулиар: тухайн хүний гэр бүлийн гишүүн, гэрлэгчдийн өрсөлсөн аяан хамгаалах хэрэг хэрэгсэл байгуулагдах ном.

[8] 林秀雄, "论我国修正之成年监护制度", 时事法论 №1, 2009, 149页.

[9] 勝雅芬氏 хэрэгжилтийн зорилгоор хуулбарлаж гаргасан Гавьяаны орны Нэрэмжит хүүхэд, залуучуудын сургалтын 62 дугаар зөвлөлдөхүүдийн хүрээнд хамаарах зөвлөмж хуулбар. Хэтэвч зөвлөлдөхүүдийн хамрагдсан, хуулбарчилсан, хэлэлцүүлгийн хуудас, хуулбарлаагүй, хуулбарчилсан, хуулбарлаагүй, хуулбарлаагүй, хуулбарлаагүй

ТАНЙАНЬ ОРОН БА МОНГОЛ УЛСЫН АСРАН ХАМГААЛАХ ТОГТООЛООНЫ ЭРХ ЗҮЙН ХАРЬЦУУЛАЛТ

Б.Бохөө /BaobuHe/

МУИС-ийн ЭЗС-ийн докторант

ТОВЧЛОЛ:

Нafсаны хүрсэн зүтгэлийг асран хамгаалах, харгалзан дэмжих нөхцөлийг үүсгэх оюуны ямз бүрээр эохиулдэгдэн ч нийгэг 2 тодорхойлогдоно. Монгол Улс асран хамгаалах, нөгөө нь тухайн хүний хүсэл зоригоор тодорхойлогдоно. Монгол Улс асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хүний нөхцөлийн хувьд эрх зүйн чадамжтай эсвэл хязгаарлагдмал чадамжтай гэрчлэгдэх ба Танйань орон гэж нэрлэгдэх тогтоолт. Дээрх аргуудыг ашиглан Монгол Улс асран хамгаалах, харгалзан дэмжих хүүхэд хүмүүсийг ялгаварлан гадуурхалгүй, тэгш боломж олгосон, тогтвортой, хүний эрхийг хамгаалах, харгалзан дэмжих, хүний эрхийн мэдлэг олгосон, хүний эрхийн соёлыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн, хүний эрхийн боловсролыг дэмжсэн, хүний эрхийн мэдлэгийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн, хүний эрхийн мэдлэгийг хуваалцах, хүний эрхийн соёлыг хөгж

Эрх зүйн судалгаа, гоём, үр дүн

СҮРГҮҮЛЬ 2	л-15/с-30	1. Хуний эрх, түүний мөн чанар, түүхэн хөгжил 2. Хүний эрхийн зарчим, ангилал 3. Хүний суурь эрхийн төрөл, агуулга 4. Нийгэм-эдийн засаг, соёлын эрх 5. Бүлгийн эрх 6. Хүний эрхийг хангах баталгаа, төрийн үүрэг 7. Хүний эрхийг хангах механизм 8. Хүний эрхийн зөрчлийг явдал, түүнээс сэргийлэх нь
СҮРГҮҮЛЬ 3	л-15/с-30	1. Хүний эрхийн ойлголт, үүсэл хөгжил 2. Хүний эрхийн зарчим, түүний агуулга 3. Хүний үндсэн эрх, гэдэгээрийн төрөл, агуулга 4. Нийгэмийн бүлгүүдийн эрх 5. Хүний эрхийг хангах талаархи баталгаа, төрийн үүрэг 6. Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний болон олон улсын механизм 7. Эрхийн зөрчилт ба хүний эрх
СҮРГҮҮЛЬ 4	л-24/с-16	1. Хүний эрхийн ойлголт 2. Хүний эрхийн үүслийн тухай онол, үзэл баримтлалууд, түүхэн хөгжил 3. Хүний эрхийн үзэл санааны хөгжлийн өрнөлт болон дорнын сэтгэлгээ, түүний үе шат 4. Хүний эрхийн ангилал, зарчим 5. Хүний эрхийн хязгаарлалт, үүрэг 6. Хүний эрхийг зөрчил, түүнийг тогтоох 7. НҮБ-гээс холбогдох байгууллагууд, хүний эрхийг хангах, хамгаалах механизм 8. Хүний эрхийг хамгаалах Үндэсний механизм 9. Хүний суурь эрхийн төрөл, агуулга 10. Бүлгийн эрх 11. Хүний эрхийг хангах баталгаа, төрийн үүрэг 12. Хүний эрхийн үндэсний МУ дахь байгууллага, Монгол улсын ХЭҮК
СҮРГҮҮЛЬ 5	л-15/с-30	1. Хүний эрхийн тухай ойлголт, түүний мөн чанар, түүхэн хөгжил 2. Хүний эрхийн зарчим, ангилал 3. Хүний суурь эрхийн төрөл, агуулга 4. Нийгэм-эдийн засаг, соёлын эрх 5. Бүлгийн эрх 6. Хүний эрхийг хангах баталгаа, төрийн үүрэг 7. Хүний эрхийг хангах механизм 8. Хүний эрхийн зөрчил, түүнээс сэргийлэх нь

Дээрх сургуулиуд Хүний эрх хичээлийн агуулгад тусгасан сэдвийг зөвхөн лекц,семинарын цагаар хязгаарлаагүй бөгөөд дэлгэрүүлэн судлах сэдвээ бие даалт хийж гүйцэтгэх, хоёрдогч сэдвээр сэдэж бичих, нэмэгдэр судлах боломжтой эх сурвалжийн жагсаалт эргийг хамруулсан байна. Гэвч тус жагсаалтаас харахад Хүний эрх хичээлийг судалж буй ооутнуудад уг хичээлийг судлахад шаардагдах мэргэжлийн мэдлэг, сурах бичиг, гарын авлага ховор байна. Хүний эрх нь онолын гүвшинд ч, практикт ч хувьсан өөрчлөгдөж байдаг тул 10 жил ба түүнээс өмнөх хугацаанд хэвлэгдсэн эх сурвалж нь суурь, үндсэн ойлголтууд л өгөх боломжтой, харин өнөөгийн хүний эрхийн нөхцөл байдлын талаар төдийлөн оновчтой ойлголт өгөх нь эргэлзээтэй юм.

Хуушийн хэрэглэгдэг, үр нөлөө

байна, гуравдугаар, шийдвэр гаргач бүрдгчээс таталзахын тулд өөрийн үзэмжээр аль хүссэн эрх зүйн актыг хэрэглэх, мөн тавдугаар хүрэлцэхгүй гэх шалгааныг дурдаж таталзах явдал гарч байна. Иймд нийтийн жагсаал, цуглааныг нэг эрх зүйн актаар зохицуулах, нэг талбай дээр хэд хэдэн арга хэмжээ зохион байгуулагдах асуудал, нийтийн тайбай ашиглах мэдээлэл нь олон нийтэд ил тод байх, цахимаар бүртгүүлэх зэрэг асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

II дүгээр зүйл. Жагсаал, цуглааныг зохион байгуулагч түүний үүрэг

3.8.Нийслэл Улаанбаатар хотын Сүхбаатарын талбайд жагсаал, цуглаан зохион байгуулахдаа гэр, майхан, бусад тур орогнох байр барих болон хоногшихгүй байх, түүнчлэн бүх төрийн тээврийн хэрэгсэл, ердийн хөдөө нэвтрүүлэхгүй байх,

[24] НҮБ, Жагсаал, цуглаанаг зөв зохистой зохицуулах 10 зарчим, хүрээлэнгийн шилтгээ хүүдэс, У6, 2022, 8 дахь тал.

[25] *Жагсаалтай Сүхбаатарын талбай өдөр гэр барьж байна*, 2019.01.10, News.mn https://news.mn/r/207765/.

Эх сурвалж: news.mn

Мөн УИХ-ын гишүүн С.Ганбаатар Оюутолгой гэрээтэй холбоотой асуудлаар 2021 оны 1 дүгээр сард Сүхбаатарын талбайд елсөлөн зарласан бөгөөд энэ елсөлөнтийн үеэр майхан ашиглаж хоноглож байсан юм. Мөн гухайн үед Цагдаагийн албан хаагч нар Сүхбаатарын талбай руу цахилгаан үүсгүүр, ил гал гаргах хэрэгсэл нэвтрүүлэхийг хориглосон бөгөөд уг асуудалд Хүний эрхийн Үндэсний Комиссоос "Сүхбаатарын талбайд елсөлөн зарлаж байгаа УИХ-ын гишүүн С.Ганбаатарын байрлаж буй майхныг цахилгаанаар хангах" шаардлагыг цагдаагийн байгуулагад тавьсны дагуу Нийслэлийн цагдаагийн удирдах газраас холбогдох байгуулагад уламжлан 2021 оны 1 дүгээр сарын 27-ны өдөр елсөлөн зарлаж байгаа иргэний майхныг цахилгаанд холбуулан 3 тенийг нэвтрүүлсэн байдаг.

Нийслэл Улаанбаатар хотын Сүхбаатарын талбайд жагсаал, цуглаан зохион байгуулахдаа гэр, майхан, бусад тур орогнох байр барих болон хоногшихгүй байх, түүнчлэн бүх төрлийн тээврийн хэрэгсэл, ердийн хөдөө нэвтрүүлэхгүй байхаар зохицуулсан. Энэ нь евлийн хүйтэн сард үзэл бодлоо илэрхийлэн жагсаж байгаа иргэдийн эрүүл мэнд, амь насанд аюултай байдлыг бий болгож байгаа бөгөөд дулаалгын хэрэгслээр хангахгүй байх, халаах хэрэгсэл, майхан, ороож байршуулах болоож олгоогүйгээс жагсагчдын эрүүл мэнд муудан жагсаал, цуглааная цуцлах хандлага тугээмэл байгаа юм. Үүнээс гадна жагсаалд оролцогчдын хэрэгсэл эд зүйлсийн нь хураан авах, эвдэж сүйтгэх гэх зэрлэг жагсаалд саад учруулах тохиолдлууд цөөнгүй гарч байна.

Монгол Улсын иргэн тайван жагсаал, цуглаан хийх эрхийг баталгаатай эдлэх учиртай. Төрөөс тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгаанг бүрдүүлэх ЗДТгийг иргэдийнхээ өмнө хүлээдэг.

Хичээлийн нэршил

Цагийн баттаамж

График 1.

График 2.

Эрх зүйн судалгаа, тойм, үр дүн

[15] Монгол Улсын Гаалийн сайд, Хууль зүйн сайдын "Хууль зүйн сургалт авсулдаг сургуулиудад мэргэжлийн заавал уншсан хичээлийн жагсаалтыг батлах тухай" А/166 дугаар хамтарсан тушаал.

[16] Мөн. 2023 оны 1 дүгээр сарын 9-ний өдрийн Хууль зүйн сайдын "Хууль зүйн сургалт авсулдаг сургуулиудад мэргэжлийн заавал уншсан хичээлийн жагсаалтыг батлах тухай" А/166 дугаар хамтарсан тушаалд нэмэлт оруулах тухай" А/1 дүгээр тушаал.

[17] Б.Нармандах, "Хүний эрхийн сургалтыг мэргэжлийн бэлтгэлтэй хослуулах нь", илтгэл.

[18] Эрх зүйн бакалавр (ундсэн)-ын хөтөлбөрийн Монгол Улсын ШБТИС-ын багшийн 2014 оны 04 дүгээр сарын 28-ны өдрийн А/174 тоот тушаалаар батлагдсан, "Эрх зүйн ерөнхий мэдлэг" хичээлийг заавал уншиж мэдэх ба "Дадлага" хичээлийг сонгох боломжтой гэжээ.

[19] Монгол Улсын Гаалийн сайд, Хууль зүйн сайдын "Хууль зүйн сургалтыг авсулдаг сургуулиудад мэргэжлийн заавал уншсан хичээлийн жагсаалтыг батлах тухай" А/166 дугаар хамтарсан тушаалд нэмэлт оруулах тухай" А/1 дүгээр тушаал.

Хоёр. Хууль зүйн их, дээд сургуулиудын Хүний эрх хичээлийн хөтөлбөрийг харьцуулсан нь

Хүний эрхийн боловсрол олгох үйл ажиллагаа нь мэргэжлийн сургалтын тушинд 1997 оноос[15] хойш хэрэгжиж эхэлсэн бөгөөд эрх зүйн бэлтгэгч их, дээд сургуулийн сургалтын хөтөлбөрийн төлөвлөгөөнд зааснаар 1,0-2,0 багц цагийн баттаамжтайгаар заавал үзэх, эсхүл сонгох хичээл хэлбэрээр зааж ирсэн. Гус хичээлийн сургалтын агуулга, чанарт ахиц гаргах үйл ажиллагаанд Хууль зүйн яам, Хүний эрхийн Үндэсний комисс онцгой анхаарал хандуулж ажилдсан. Тухайлбал, Хүний эрх хичээлийн загвар хөтөлбөр боловсруулах, агуулга арга зүйг тодорхойлоход дэмжлэг үзүүлэх, сургалтын танхим, ном, гарын авлагаар хангах, багшийг мэргэшүүлэн бэлтгэх зэрэг олон талт үйл ажиллагаг хэрэгжүүлсэн[16]. Мөн ХЭҮК 2014-2015 оны хичээлийн жилд НУБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн «Хүний эрхийн хэрэгжилтэд хянагт тавих үндэсний чадавхийг бэхжүүлэх" төслийн хүрээнд эрх зүйн бэлтгэж буй их, дээд сургуулиудын сургалтын хөтөлбөрт «Хүний эрх" хичээл тусгагдсан эсэх, үг хичээлийн агуулга, арга зүй, үнэлгээ харьцуулан судлах ажлыг Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнтэй хамтран гүйцэтгэж байсан.

2022-2023 оны хичээлийн жилд Монгол Улсын хэмжээнд нийт 18 их, дээд сургууль Эрх зүй хөтөлбөр[17] хэрэгжүүлж Хууль зүйн дээд боловсролыг бакалавр, магистр, докторын түвшинд олгож байна. Судалгааны явцад дээрх хууль зүйн их, дээд сургуульд Хүний эрх хичээл заадаг, зааж байсан 17 багштай холбогдож[18] Хүний эрх хичээлийн хөтөлбөртэй танилцах хүсэлт гаргасан бөгөөд 5 сургуулийн багш хөтөлбөртэйгээ бүрэн танилцуулж, харин 12 багш хөтөлбөрийн талаарх ерөнхий мэдээлэл өгөх байдлаар ороцлоо.

Эрх зүйн бакалавр (ундсэн)-ын хөтөлбөрт Хүний эрх хичээлийг зааж буй байдал

Хичээлийн нэршил

Цагийн баттаамж

График 1.

График 2.

Эрх зүйн судалгаа, тойм, үр дүн

График 3.

График 4.

Хүний эрх хичээлийн хөтөлбөртэй нь бүрэн танилцсан сургуулиудын хөтөлбөрийн агуулгаас харахад тухайн хөтөлбөрийн цаг, сэдвийн төлөвлөгөөд хүний эрхийн онолын мэдлэг, үндсэн ойлголт, түүхэн хөгжил, үндэсний болон олон улсын баримт бичгийн талаарх дэд сэдвүүдийг тусгасан хэдий ч Монгол Улсад тулгарч буй хүний эрхийн асуудлуудыг тодорхойлох нь зүйтэй болов уу.

Дээрх сургуулиудад Хүний эрх хичээлийн хөтөлбөр нь бусад хөтөлбөртэй залгамж холбоо (өмнө нь судлах хичээл, эрдэмшлэн судлах хичээл, дараа нь судлах хичээл)-той байх бөгөөд 2-р дамжаанаас нь зааж буй сургуулиудын хувьд Мэргэжлийн суурь хичээлүүд болон Үндсэн хуулийн эрх зүй хичээл үзсэний дараа судлуулахаар заасан бол 3, 4-р дамжаанаас заах сургуулиуд Иргэний эрх зүй, Эрүүгийн эрх зүйн хичээлийг нэмж тусгажээ.

Зарим сургуулийн Хүний эрх хичээлийн хөтөлбөр дэх сэдвийн агуулга

Хүснэгт 1.

№	Цагийн баттаамж	Хичээлийн хөтөлбөрийн бүтэц	Лекцийн[19] агуулга
1 СУРГУУЛЬ			
	Л-24/с-16	1.Хичээлийн тодорхойлолт 2.Хичээлийн агуулга 3.Хичээлийн заах арга зүй 4.Хичээлийн үнэлгээ 5.Сурагчдын хэрэгцээлхүүн	Бүлэг 1.Хүний эрх, түүхэн хөгжил • Хүний эрх, түүний мөн чанар • Хүний эрхийн түүхэн хөгжил Бүлэг 2. Хүний эрхийн хамгаалах механизм • Хүний эрхийн ангилал; зарчим болон хязгаарлалт, түүрлийн тухай • Бүгдийн ба хамтын эрх • Хүний эрхийг хамгаалах олон улсын механизм • Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний механизм Бүлэг 3. Хүний эрхий зөрчил, түүнийг арилгах арга зам • Үүрэг ба Хүний эрх • Хүний эрхийн зөрчлийг мөрдөн шалгах нь • НҮТЭОҮП ба ЭЗНСЭОҮП

[20] Нийгэмлийн Сурбаатар лугийн Засаг даргын 2022 оны 11 дүгээр сарын 9-ний өдрийн 1/2023 тоот албан бичиг.

[21] БАБХАБ, Жагсаал, цуглааны үеэр хэн журам сахилгажаад, барилгатай хүний эрхийн гарын авлага, УБ., 2022, 21 дэх тал.

[19] Орчин үеэл хичээлийн лекцийн хэлбэр нь их, дээд сургуулийн сайшуйн хэсэг болсон бөгөөд лекцийн цаг нь семинарын цагтаас цөөн байдаг нь оюутанд бодлог, мэдлэг өгөх, чухал бүс болж, тусгай бие даан суралцах, сэтгэх арга барил эзэмшүүлэх явцад сурагчдын чухал зорилт болсогоо холбогдоё. Лекцийн хичээлийн гол зорилгыг бол суралцагчдад шинжлэх ухааны суурь мэдлэгийг систем, олгох, тэдний сэтгэн бодох, судлах шинжлэх арга барилтай танилцуулах явцад бөгөөд тухайн сэдэвтэй оюутанд өгөх мэдлэгийн 60-70 хувийг олгож үлдсэн хувийг семинар, лабораторийн цагаар бүтгэтэж, гүнзгийрүүлэх гол лекцийн сэдвийн агуулгыг ойлгон авч үзэнэ.

хангах үндсэн хэрэгсэл юм[12].

Манай улс НҮБ-ын гишүүн улсын хувьд түүний төрөлжсөн байгууллагуудаас хүний эрхийн талаар баталсан гаргасан 40 гаруй олон улсын гэрээ, конвенцид нэгдэн орж, Хүний эрхийн боловрол олгох хуулиуд (1) хүрцүүлийн өмнөх боловрол, (2) бага боловрол, (3) дунд боловрол (4) мэргэжлийн боловрол, (5) дээд боловрол гэж ангилан ба албан бус, насан туршийн боловрлын тогтолцоонд[13] шат дараалалтайгаар хэрэгжүүлж ирсэн байна. Хүний иргэд нь Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийн 1.1.2-д "Хүний эрхийн боловрлын төлөв байдал, хэрэгцээ, шаардлага, хамрах хүрээд суралцах нөхцөлийг хүний эрхийн багш нарт бэлтгэх дэд хөтөлбөр гаргах хэрэгжүүлж, энэ сэдэвтэй үндэсний мэргэжлийн, сурагчдыг бэлтгэх дэд хөтөлбөр гаргах хэрэгжүүлэх" хэмээн заажсан, Засгийн газрын 2007 оны 17 дугаар тогтоолоор "Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжүүлэх арга хэмжээний 2007-2008 оны төлөвлөгөө"-г батлаж, хүний эрхийн талаар ба албан бус сургалтын тогтолцоны загвар боловсруулж, хүний эрхийн мэргэжлийн сургагч багш нарыг бэлтгэх дэд хөтөлбөр боловсруулж ажиллахыг БСШУЯ-нд даалгаж ажиллажээ. Энэхүү дэд хөтөлбөрийн хүрээд Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний комиссоос төрийн (сүхайбүд, Хууль зүй, дотоод хэрэгтний яам болон Багшан хамгаалах хамгын харьяа байгууллагуудын ажилтан албан хаагчдын төлөөлөл) болон төрийн бус (нийгэмд болон орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй бүх шатны төрийн бус байгууллагын ажилтан, иргэдийн төлөөлөл) байгууллагын захиалга, хүсэлтээр хүний эрхийн мэдлэг, ойлголтыг бэхжүүлэх, үйл ажиллагаанда хүний эрхэд суурилсан хандлага, арга зүйг төлөвшүүлэх, талаар дамжуулан зорилгоо биелүүлэх хүний эрхийн боловрлыг албан бус боловрлын тогтолцоонд олгож ирсэн бөгөөд тус жил бүр боловрлын тогтолцоонд хүний эрхийн боловрлыг багш нар нь Хууль зүйн яамны мэргэжлийн ёс зүйтэй ирсэн багш захиа, чадварыг эзэмшсэн, багшийн мэргэжлийн ёс зүйтэй ирсэн багш захиа, чадварыг эзэмшсэн, мэргэжлийн ёс зүйтэй ирсэн багш захиа, чадварыг эзэмшсэн, багшийн мэргэжлийн ёс зүйтэй ирсэн багш захиа, чадварыг эзэмшсэн хөтөлбөрт тусгасан байдаг.

Монгол Улсын ерөнхий хуулиар хүний эрхийг хамгаалах, хэрэгжүүлэх, хөгжүүлэх, сурталчлах, хүний эрхтэй холбогдсон асуудал (Хүний эрхийг дээдлэсэн нийгэм бий болгох зорилт)-аар дараах үе шат болон зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа тодорхойлжээ. Үүнд:

- **I үе шат (2021-2030):** Хүний эрхийг хангах үндэсний тогтолцоог бэхжүүлэх, хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож хүний эрхийг хангахад чиглэсэн олон талт гүншлэлийг хөжүүлэх үе
- **II үе шат (2031-2040):** Хүний эрхийг хангах бодлого, хууль, эрх зүйн орчныг олон улсын жишигт хүргэх үе
- **III үе шат (2041-2050):** Нийгмийн бүх харилцаанд хүний эрхийг бүрэн хангасан тогтолцоог төлөвшүүлэх үе хэмээд тодорхойлж

2021-2030 он хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 5.5.2-т Бүх нийтэд хүний эрхийн боловсрол олгох үндэсний тогтолцоог бэхжүүлж, хөгжүүлнэ[14] гэж заасан байна.

Эдгээр хууль тогтоомж болон бодлогын бичиг баримт бичиг хүний эрхийн мэдлэг ойлгогдох төлөвшүүлэн хүрэх ур дүнг тодорхойлсон нь хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаат олон талын ач холбогдлоо хангах шаардлагатайг илтгэж байна.

[12] Asia Pacific Forum, Хүний эрхийн боловсрол:Хүний эрхийн үндэсний байгууллагуудын гарын авлага, орч. Г.Аугар-Эрдэнэ, Ч.Алтанцэцэг нар, Үб, 2013, 9 дэх тал.

[13] Боловсролын тухай хууль, 11.1 дүгээр зүйл.

[14] Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 5 дугаар сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралт.

Иймээс төгсөгчийг бэлтгэн гаргахад чухал ач холбогдолтой хучин зүйлсийн нэг нь энэхүү өгүүллийн үндсэн агуулгад тусгагдаж буй Хүний эрхийн боловсрол олгох үйл ажиллагааны гудгуур үзүүлэлт болох Хүний эрх хичээл, түүний хөтөлбөрийн агуулга юм.

"Хүний эрх" ба "Боловсрол" хоёрын хоорондын хамаарлыг дараахь 3 хандлагаар дамжуулан судлаачид тодорхойлдог[8]. Үүнд:

1. **"Сүрч боловсрох эрх"** (Right to Education) Сурч боловсрох явдал нь хүний үндсэн эрх, эрх чөлөө мөн.
2. **"Боловсролоор дамжсан хүний эрх"** (Human Rights through Education) Энэ нь хүний эрхийн тухай мэдлэг, ойлголт, үзэл санаанг боловсролын арга хэлбэрээр дамжуулан нийгэмд түгээн дэлгэрүүлэх зорилго бүхий үйл явцыг гүйцэтгэсэн ойлголт юм[9]. Өөрөөр хэлбэл, аливаа сургалтын хөтөлбөр, арга зүй, үнэлгээ зэрэг бүхий л бүрэлдэхүүн хэсгүүд нь хүний эрхийн тухай мэдлэг, ойлголт, түүнтэй эрхэмлэн мөрдөх, дээдлэх хандлагыг тухайн шатны суралцагчдад бий болгоход эрмэлзэх явдал юм.
3. **"Боловсрол дахь хүний эрх"** (Human Rights in Education) Боловсролын үйл ажиллагаа нь тухайн харицааны ороцогчдын эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх, эрхээ эдлэх баталгаат хангах ёстой. Ялангуяа, сургалтын үйл явцад боловсролын эрх, эрх чөлөөгөө бүрэн эдлэж, аливаа зөрчил, халдлага, дарамт, ялгаварлан гадуурхалт зэргээс ангид байх ёстой. Нөгөө талаас, сургалт, боловсролын үйл ажиллагаа нь хүний эрх, эрх чөлөөг эрхэмлэн хүндэтгэх, аливаа алагчлах хэлбэрүүдээс татгалзах, эв нэгдэл, найрамдал нөхөрлөлийг дэмжих зэрэг хүний эрхийн үнэт зүйлсийг тугээн дэлгэрүүлэхэд чиглэх ёстой гэж үздэг.

Олон Улсын хамтын нөхөрлөлтөөс хүний эрхийг хангаж, хамгаалахад боловсрол чухал үүрэгтэйг хүлээн зөвшөөрч, "Хүний эрхийн боловсролын НҮБ-ын 10 жил" (1995-2004), "Хүний эрхийн боловсролын дэлхийн хөтөлбөр" (2004), "Хүний эрхийн боловсрол, сургалтын тухай гунжаглал" (2011) зэрэг болгогын бичиг баримт бичгүүдийг баталж хэрэгжүүлж байна. Үүний хүрээнд Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний комисс хүний эрхийн боловсролыг хөжүүлэн дэмжих үйл ажиллагаа явуулж, хууль зүйн боловсрол олгож буй их, дээд сургуулиудад зориулан Хүний эрхийн хичээлийн загвар хөтөлбөр боловсруулсан[10]. Түүнчлэн, Хүний эрхийн Үндэсний комиссын стратеги төлөвлөгөөний **гуравдугаар зорилго "Бүх нийтээс хүний эрхийн боловсролоо тогтолцоонд хүний эрхийн боловсрол олгох нь"-г** чиглэлэн 4 хүний хүрээнд:

- Олон нийтийн хүний эрхийн тухай мэдээлэл дэлгэцлэх, бусдын эрхийг хүндэтгэх хандлага төлөвшүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах;
- Нийгмийн эрх мэдэлтэй, талдуурхасан бүлгийн иргэдтэй н гарчуулж ажаарч, тэдний эрх мэдлэгжүүлэх;
- Бүх шатны албан боловсролын тогтолцоонд хүний эрхийн боловсролын үйл ажиллагаат дэмжих;
- Хүний эрхийн боловсролын талаар бодлогын нөлөөлөл хийх[11] гэсэн зорилтыг гүс гүс дэвшүүлэн ажиллаж байна.

Хүний эрхийн боловсрол нь хүний эрхийг хөхиүлэн дэмжих, сахин хамгаалах мэдлэг, чадвар, хандлага болон зан үйлийг төлөвшүүлэх насан туршийн үйл явц юм. Мөн төр, засгийн газруудыг нь хүний эрхийг хүндэтгэх, хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих үүрэг хүлээдэг болохыг олон улсын хүний эрхийн гэрээнүүдэд өрөнөөр тусгаж, эрх хэмжээг нь тодорхойлж өгсөн байдаг. Хүний эрхийн боловсрол нь уг үүрэг, хариуцлагыг

[8] О.Өюунчимэг, "Хүний эрхэд суурилсан боловсролын хандлага", ШИНЖ ТОЛЬ №71, 2011. https://academyecdu.mn/content/8291-2/.

[9] Мөн мэдэ.

[10] ХЭҮК, "Хууль зүйн сургуулиуд дахь хүний эрхийн боловсролын төлөв байдал" судалгааны тайлан, Үб, 3 дахь тал.

[11] https://hhcnd.gov.mn/.

багалгаат бүрдүүлэх шаардлага зүй ёсоор гулгарчээ. ЖЦХЖҮХ нь хуулийн зорилтыг бүрэн хангаж чадахгүй, практикт нийцэхгүй байх тул шинэчлэх шаардлагатай гэж дүгнэж байна. НҮБ-ын Тусгай илтгэгчийн "Жагсаал, цуглааныг зөв зохистой зохицуулах 10 зарчим"-г тулгуурлан ЖЦХЖтХ-ийг шинэчлэн найруулах шаардлагатай байна.

Иргэд өөрсдийн эсэргүүцэл, гомдол, шаардлагаа ихэнх тохиолдолд тодорхой байгууллага, албан тушаалтанд хандаж илэрхийлж, жагсаал, цуглаан хийдэг, иргэдийн тоо, хамрах хүрээ нэмэгдэж жагсаал, цуглааны хүч, хүрээ нэмэгдэх тохиолдол гардаг, энэ үед олон нийтийн аюулгүй байдал, ниймийн хэв журмын асуудал илүү анхаарал татаж эхэлдэг. Шийдвэр гаргагч, эрх баригч албан тушаалтны үл тоомсорлолт, хүндэтгэгүй хандлага, тодорхойгүй байдал нь гайван жагсаал, цуглааныг эмх замбараагүй байдал руу түлхэх "өдөөгч" болох тохиолдол нэн гэрэгүүнд байдаг. Энэ тохиолдолд жагсаал, цуглаан нь жагсагч иргэд, цагдаагийн байгуулагын хоорондын зөрчил, мөргөдөөн үүсэж, ниймийн хэв журам алдагдах эрсдэлтэй юм. Уг нь бол жагсаал, цуглааны гол ороцогч бол шийдвэр гаргагч, эрх баригч юм, иргэд уг шийдвэр гаргагч, байгууллага, албан тушаалтанд хандаж байдаг, гэтэл хуулиар тухайн албан тушаалтан үзэл бодлоо илэрхийлж буй иргэдийн шаардлага, гомдлыг хүлээж авах, харин өгөх, олон нийтэд мэдээлэл өгөх, зөвшилцөх асуудал тодорхой бус, эрх зүйн хийдэлтэй байна.

Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулиар иргэдээс үзэл бодол, эсэргүүцэл илэрхийлэн жагсаал, цуглаан хийж өргөдөл, гомдол гаргасан тохиолдол өргөдөл, шаардлагыг албан ёсоор хүлээж авах, гүйцэлт хийх, тухайн иргэд болон нийтэд мэдээлэл өгөх, баримт бичиг, мэдээллийг ил тод болгох, шаардлагатай бол ажлын хэсэг байгуулах, хурал уулзалт, хэлэлцүүлэг хийх зэргээр иргэд, олон нийтийн зүгээс тавьж буй шаардлагыг "төр" хуулиар авах, зөвшилцөх механизм шаардлагатай байна. Иймээс тодорхой механизм хуримтлагдаж байна. Иймд 1.) жагсаал, цуглаан хийж үзэл бодлоо илэрхийлж буй иргэд, олон нийт, 2) гомдол, шаардлага, илэрхийлэл чиглэж буй байгууллага, албан тушаалтан, 3) нийгмийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах цагдаагийн байгууллага, алба хаагч гэсэн жагсаал, цуглаанд гол үүмд оршиж буй гурван субъектийн харилцаа холбоо, харилцан ойлголцол, итгэлцлийг дэмжих зорилгоор дурсан субъект ***"Харилцан ойлголцол, зөвшилцлийн зарчим"***-ыг тушгай баримтлах тохиолдол нийтийн дэг журам, олон нийтийн аюулгүй байдал алдагдахаас ур дүнтэй, бодитой сэргийлэхэд чухал алхам болно гэж үзэж байна. Шийдвэр гаргагч, эрх баригч нь ямар ч тохиолдолд олон нийтийн хэлэлцүүлэгт орох, олон нийтийн мэдэх эрхийг хангах, олон нийт, иргэдтэй уулзах, зөвшилцөх, хамтран ажиллах үүрэг, хариуцлагаас зайлсхийх учиргүй юм. Уг зарчмыг хуулиа гусгах санаатай байна.

Тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх бол төрийн байгууллага, албан тушаалтанд хандаж өргөдөл, гомдол гаргах эрхээ хэрэгжүүлж буй нэг хэлбэр юм. Иймд ЖЦХЖтХ-ийг шинэчлэн найруулахдаа жагсаал, цуглааны үед иргэдээс гаргасан өргөдөл, гомдол, шаардлагыг хүлээн авах, иргэдтэй уулзах, асуудлыг судлах, шийдвэрлэх талаар ажиллах ажлын хэсэг байгуулах, зөвшилцөл хийх, мэдээлэл, баримтыг олон нийтэд ил болгох зэргэг олон харилцааг тусгах шаардлагатай юм. Мөн Иргэдээс Төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай хууль 28 жилийн өмнө 1995 онд батлагдсан байдаг. Уг хуульд өнөрөөн хугацаанд хэлэн удаа нэмэлт, өөрчлөлт орсон ч зарчмын шинжтэй шинэчлэл өөрчлөлт хийгдээгүй, хуудь нь цаг үеэсээ хоцорч, нийгмийн эрэлт хэрэгцээ хангаж чадахгүй байна. Иймд Иргэдээс Төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай 1995 оны хуулийг шинэчлэн найруулах шаардлагатай.

Жагсаал, цуглаантай холбоотой харилцаг Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай

Хүний хөгжлөгт, ᠳᠤᠷᠳᠤᠯᠭᠠ

Зөрчлийн тухай хуулийн 5.8 дугаар зүйлд заасан "Жагсаал, цуглаан зохион байгуулах журам зөрчих" зөрчлийн торгуулийн мөлжээл

Хүснэгт 3

№	Огноо	Нийт зөрчил	Шийдвэрлэгт	Торгуулийн дүн
1	2019 он	21	торгосон	8000000
2	2020 он	18	торгосон	55000000
3	2021 он	10	торгосон	3600000
4	2022 он эхний 5 сар	7	торгосон	900000
5	нийт дүн	56	торгосон	18000000

НҮБ-ын Тусгай илтгэгчийн "Жагсаал, цуглааныг зөв зохистой зохицуулах 10 зарчим"-ийн 10-д, "Төр, төрийн байгуулагуд жагсаал, цуглаантай холбоотой үйлдлийнхээ төлөө хариуцлага хүлээнэ" гэж заасан бөгөөд уг зарчмын хүрээнд төрийн зүгээс жагсаал, цуглааны хүрээнд эрх нь зөрчигдсөн этгээдийг хамгаалах, хохирогчийг болгохоо чиглэсэн ур дүнтэй, шуурхай арга хэмжээ эрх бүхий, чадамж бүхий байгуулагаар авахуулах үүрэгтэй хүлээнэ, төрийн зүгээс жагсаал, цуглааны үеэр гарсан зөрчлийн асуудлаарх аливаа өргөдөл, гомдлыг хараат бус, аль нэг талыг бариагүй байгуулагаар дамжуулан шуурхай, ур дүнтэй шалгах, улирах чиг үүрэгтэй офицеруудыг чиг үүрэгэ ур дүнтэй хэрэгжүүлж чадаагүй тохиолдол хариуцлага хүлээх, гэм буруугай этгээдийг ердийн болон тусгай шүүхээр оруулж, олон улсын хүлээлт баталгаажсан шударга шүүхээр шүүлгэх эрхийг хангах, төрд хамаарах үйлдэл, эс үйлдэхүйн хохирлын хариуд хохирогчдод төлбөр нөхөн төлбөр олгох ёстой[30] гэж үздэг. Харин манай улсын эрх зүйн зохицуулалтыг хүрээнд энэ чиглэлийн асуудал бүрэн бус, сайжруулах шаардлагатай байгаа болно.

ДҮГНЭЛТ:

Үзэл бодлоо илэрхийлэх, жагсаал, цуглаан хийх эрх бол нийгэмд оршиж байгаа дуугаагаа, хүний эрхийн эрхтэй, эрх баригчийн алдаатай бодлого, шийдвэр, үйл ажиллагааг олон нийтийн өмнө шүүмжлэн ил болгох, олон нийтийн үзэл бодлын шахалт, нөлөө үүсгэн эсэргүүцэл авч, шийдвэр гаргагч нарт олон нийтийн үзэл бодлын шахалт, нөлөө үүсгэн эсэргүүцэл илэрхийлэх "ниймийн сэрүүлэг"-ийн үүрэгтэй гүйцэтгэдэг. Арчилсан нийгэмд иймэрхийлэх механизм байхгүй бол олон нийтэд ямар ч мэдээлэл очихгүй, эрх баригч, шийдвэр гаргагчийн үйл ажиллагаа үнэлж дүгнэх ямар ч боломжгүй юм. Үг, эрх чөлөө ямагт ашиг хүртэх ашгийг нийтэмд эрүүл саруул, шүүмжлэгч хүн амьсгал алга болж, шинэ мэдэг, мэдээллийн урсгал тасарч, нийгмийн оюун санаа, үзэл бодол явцуу, бариллаг, хохролгоо болдог. Харин уг эрх чөлөө нь чөлөөгүй байх аваас нийгмийн оюун санаат эрүүл, сэргэг байдаг "нийгмийг цэвэрлэгч"-ийн үүрэгтэй гүйцэтгэдэг. Ардчилсан нийгэмд иймэрхийлэх "ниймийн сэрүүлэг"-ийн үүрэгтэй гүйцэтгэдэг. Ардчилсан нийгэмд иймэрхийлэх механизм байхгүй бол олон нийтэд ямар ч мэдээлэл очихгүй, эрх баригч, шийдвэр гаргагчийн үйл ажиллагаа үнэлж дүгнэх ямар ч боломжгүй юм. Үг, эрх чөлөө ямагт ашиг хүртэх аваас нийгэмд эрүүл саруул, шүүмжлэгч хүн амьсгал алга болж, шинэ мэдэг, мэдээллийн урсгал тасарч, нийгмийн оюун санаа, үзэл бодол явцуу, бариллаг, хохролгоо болдог. Харин уг эрх чөлөө нь чөлөөгүй байх аваас нийгмийн оюун санаат эрүүл, сэргэг байдаг "нийгмийг цэвэрлэгч"-ийн үүрэгтэй гүйцэтгэдэг. Ардчилсан нийгэмд иймэрхийлэх механизм байхгүй бол олон нийтэд ямар ч мэдээлэл очихгүй, эрх баригч, шийдвэр гаргагчийн үйл ажиллагаа үнэлж дүгнэх ямар ч боломжгүй юм. Үг, эрх чөлөө ямагт ашиг хүртэх аваас

[30] НҮБ, Жагсаал, цуглаанаг зөв зохистой зохицуулах 10 зарчим, хэрэгжилтийг шалгах хуудас, Үб, 2022, 24 дэх тал.

ХҮНИЙ ЭРХ ХИЧЭЭЛИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХАРЬЦУУЛАН СУДАЛЖ, ХӨГЖҮҮЛЭХ БОЛОМЖ

(Зарим хууль зүйн их, дээд сургуулийн жишээн дээр)

М.Гэрлээ
ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Энэхүү өгүүллээр албан боловсролын тогтолцоонд хүний эрхийн боловсрол олгож буй мэргэжлийн байгууллагын төлөөлөл болох хууль зүйн их, дээд сургуулиудын Эрх зүй /D042101/-н бакалаврын сургалтын хөтөлбөрийн сургалтын төлөвлөгөөнд тусгагдсан "Хүний эрх" хичээлийг судлуулах хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлж, тус хичээлийн хөтөлбөрийг харьцуулан, хичээлийн хөтөлбөрийн чанар, үр дүнг баталгаажуулахад хувь нэмэр болох зарим саналыг хүргэхийг зорив.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:

Боловсрол, албан ба албан бус боловсролын тогтолцоо, хүний эрхийн боловсрол, хичээлийн хөтөлбөр[1]

Нэг. Хууль зүйн дээд боловсрол ба Хүний эрх хичээлийн хэрэгцээ, шаардлага

Дэлхийн улс орны даяарчлал, хөрөнгөтөй холбоотой улс, үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг ихсэх, хүний эрх, эрх чөлөөнд халдах гэмт явдал өсөн нэмэгдэж, зөвхөн гэмт явдал төдийгүй уул уурхай, барилга хот байгуулалт, тэдгээрийг дагасан эдийн засгийн хөгжил, мөнгөний урсгал нэмэгдэж байгаа орчин үед хүний эрхийг хангах, хамгаалах, шударга, хүнлэг ёсыг эрэлхэлж, олон улсын түвшинд үйл ажиллагаа явуулах, нийгмийн бүхий л хүрээний олон талт мэдлэгтэй байх шаардлага бий болж байна. Нөгөөтэйгүүр, иргэдийн эрх зүйн ухамсар, сөөл дээшилж нийгмийн бүхий л харилцаа хуулийн хүрээнд явагдах зайлшгүй шаардлага урган гарч хүн бүр хууль, эрх зүйн мэдлэгтэй байх нөхцөлийг бий

[1] Сургалтын төлөвлөгөөнд тусгагдсан хичээл бүрээр оюутны ээлжшлэн зохих онол, практикийн мэдлэг, чадвар, дадал, хандлагын агуулга, үнэлгээ, тухайн хичээлийн багтаамж, ашиглавал зохих ном, сурах бичгийн жагсаалтыг заасан баримт бичиг юм. Хичээлийн нэр, индекс, эрилт, хичээлийн тогтолд хүрэх үр дүн (оюутны ээлжшсэн зохих онол, практикийн мэдлэг, чадвар, дадал, хандлагын агуулга, үнэлгээ, тухайн хичээлийн багтаамж, ашиглавал зохих ном, сурах бичгийн жагсаалтыг заасан баримт бичиг юм. Хичээлийн нэр, индекс, хичээлийн үндэн агуулга, хичээлийн өмнө судласан байвал зохих хичээлийн нэр, индекс, хичээлийн агуулга, хичээлээс өөр бүрэн төлөвлөсөн судлах зүйлийн тойм, холбогч эх сурвалж, гүйцэтгэх даалгавар, оюутны гүйцэтгэлийг үнэлэх арга, хэлбэр, хичээлийг заах багшийн нэр, харилцах хаягийг багтаана. /Б.Батсайхан, М.Дэлгэржав, Боловсрол судалын тайлбар толь, Уб, Соёмбо принтинг, 2018, 152 дахь тал./

болгож ба. Гэвч иргэдийн эх зүй, хүний эрхийн боловсролын тушаал тогтохоонох зорилтоо хангахгүй байгуулагдсан жишээлэн сургалтаанд үр дүнд иргэдийн дотоод ба гадаад ба хүний эрх зүйн боловсролын ач холбогдлыг мэдлэг хэлбэр хэлний ч хүний эрхэн эрхийн дотоодоо нь хүний эрх, эрх зүйн боловсролын ач холбогдлыг мэдлэг дүгнэлт, эрх, эрх чөлөө нь зөрчилдөөнөөс гаргах зөрчлийн мэдлэг, ур чадвар, дадлыг хөгжүүлэх, хүний эрхийн хяналтыг сайжруулах, хүний эрхийн хамгаалах чадвар гаргах, хүний эрхийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, хүний эрхийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, хүний эрхийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль, тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992.
2. Харьяатын тухай хууль, 1995.
3. Монгол Улсын иргэн гадаадад хувийн хэргээр зорчих, цагаачлах тухай хууль, 1993.
4. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт /Төрийн мэдээлэл. I боть. Уб, 2004.
5. Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний байгууллагын дүрэм, 1987.

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан

1. Г.Совд нар, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар, Уб, 2000.
2. Ж.Амарсанаа нар, Иргэний харьяалал ба шилжих хөдөлгөөн: гарын авлага, Уб, Би Си Ай, 2013.
3. Ж.Амарсанаа, Хүний эрх Олон улсын ба үндэсний эрх зүйн асуудал, Уб, 2000.

Цахим эх сурвалж

1. Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэрийн цахим сан, www.shuukh.mn.
2. Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын эелжит тооллогын нийслэлийн нэгдсэн дүн https://www2.1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=1.Summary%20report_Ulaanbaatar.pdf&ln=Mn.
3. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, www.legalinfo.mn.

Гадаад эх дээрх

Цахим эх сурвалж

1. https://www.iom.int/.
2. World migration report 2020.
3. https://www.iom.int/countries/mongolia.
4. INSEAD Knowledge, the Business School for the World, https://knowledge.insead.edu/.
5. https: www.constitution.congress.gov.com.

2. Иргэдээс үзэл бодлоо илэрхийлж тайван жагсаал, цуглаан хийх эрхээ эдлэхэд туслалцаа дэмжлэг үзүүлэх, мэдээллээр хангах;

Гурав.Хууль сахиулагч, хэрэгжүүлэгч нарт:

1. Жагсаал, цуглааны үед ардчилсан зарчмаар хэв журам сахиулах ажиллагаа явуулах буюу цагдаа нь ард иргэдийн итгэлийг хүлээж ажиллахын тулд хууль, мэргэжлийн ёс зүй, дүрмийг чанд даган мөрдөх, мэргэжлийн ур чадвар гарган, шударга ёс, олон нийтийг итгэлийг хадгалж, ард иргэдтэй харилцах, ойлголцож ажиллах;
2. Жагсаал цуглааны үеийн хууль сахиулах ажиллагаа нь үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг хамгаалахад чиглэж байх хандлагыг бүрдүүлэх;
3. Жагсаал, цуглааны үед хүний эрхийг хамгаалах эрх, өмгөөлөгч, хуульч, сэтгүүлч мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах баталгаа, боломжийг хангах;
4. Нийгмийн хэв журмыг хангах, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор хийгдэх урьдчилан сэргийлэх, хүч албадлага, таслан зогсоох ажиллагааг хэтрүүлэхгүй байх, тэнцвэрийг хангах;
5. Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхээ эдлэж буй иргэдийг үзэл бодол, гомдол, шаардлагаа чөлөөтэй илэрхийлэх нөхцөл, баталгааг хангах, бусдын халдлага, хучирхийллээс үр дүнтэй хамгаалах;

Дөрөв.Иргэний нийгэм, жагсагч иргэд нарт:

1. Үг хэлэх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийн ойлголт, Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай болон бусад холбогдох хууль тогтоомжийн талаар мэдлэг, ойлголтоо дээшлүүлж байх;
2. Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх, тайван жагсаал, цуглаан хийх эрхийг эдлэхдэ Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл гаргах эрсдэлээс сэргийлж байх;
3. Мэргэжлийн хуульч, өмгөөлөгчдөөс хууль зүйн зөвлөгөө, туслалцаа авч байх;
4. Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн дагуу арга хэмжээ зохион байгуулах;
5. Жагсаал, цуглаан зохион байгуулагчид цагдаагийн байгууллагатай тууштай хамтран ажиллах;
6. Үзэл бодлоо илэрхийлж буй бусад иргэд, жагсагч нартаа хүндэтгэлтэй хандах;

Тав.Хүний эрхийн байгууллага, өмгөөлөгч, хуульч нарт:

1. Жагсаал, цуглааны асуудлаар хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх мэргэшсэн хуульч, өмгөөлөгчдийг бэлтгэх, мэдлэг, туршлагаа дээшлүүлэх, гарын авлага, сургалтаар тогтмол хангаж байх;
2. Шаардлагатай тохиолдолд өмгөөллийн шуурхай баг гаргах бүтэц, зохион байгуулалт, цахим хэлбэрээр ажиллах боломж, нөхцөлийг хангах, цагдаагийн байгууллагатай хамтран ажиллаж байх;
3. Жагсаал, цуглааны ажиглалт, мониторинг тогтмол хийх, үр дүнг олон нийтэд мэдээлэх;
4. Жагсаал, цуглаан зохион байгуулж иргэдэд үг хэлэх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх, улс төр, хууль зүйн мэдлэг, хэвлэл мэдээлэл, олон нийттэй харилцах, эрсдэлийн удирдлага, жагсаал, цуглааны менежмент зэрэг асуудлаар сургалт, гарын авлага, мэдээллээр хангах;

INTERNATIONAL MIGRATION AND THE CURRENT SITUATION IN MONGOLIA

Soyombo. N (LL.B)
Researcher

ABSTRACT:

Over the past 30 years, Mongolia has transformed into a vibrant multiparty democracy and the country has experienced an economic boom, driven by the mining sector, with significant GDP growth as well as increased in-and-outbound migration flows. International migration and mobility of Mongolians are growing exponentially with approximately 65 percent of Mongolians migrating for economic reasons (IOM, 2010). These migrants are mainly males and traveling to other Asian countries (with the majority to China, Russia, the Republic of Korea, and Japan) some countries in Europe (i.e., Belgium, Czech Republic, Netherlands, Norway, Sweden, and Switzerland), and the United States. Concerning migration towards Mongolia, according to the Mongolia Immigration Agency, as of June 2016 there were more than 42,000 migrants from 128 countries residing in Mongolia regularly.

However, rural poverty triggered by a combination of unemployment, low incomes, desertification and natural disasters have led to many opting to leave their traditional way of life for urban centers.

KEYWORDS:

International migration, Internal migration, globalization, immigration, unemployment, intellectual mobilization, citizenship

3. Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөлөө, иргэний нийгэм, жагсаал, цуглаан зохион байгуулах эрх, нийтийн хэв журам, иргэний аюулгүй байдлыг хангах, бусдын эрх чөлөөг хүндэтгэх зэрэг асуудлаар олон нийтийн боловсрол олгох хөтөлбөрийг боловсруулж хэрэгжүүлэх;
4. Иргэдийн эрүүл мэндийг хамгаалах, санал, гомдол, хүсэлт гаргах, түүнийг шийдвэрлэх, хаяг өгөх, өргөдөл, гомдлын дагуу хаяг хаяг эрх хэмжээ авах, ажил зохион байгуулах, өргөдөл, гомдлын шийдвэрлэлтийн чанарыг сайжруулах шаардлагатай байх туг Иргэдээс төрийн байгууллага, аймаг тушаалтнаа гаргаан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай 1995 оны хуулийг шинэчлэн боловсруулах ажлыг эрчимтэй явуулах;
5. Жагсаал, цуглаанд уел иргэдээс гаргаж буй санал, гомдол, шаардлагыг хүлээн авах, сурах, шийдвэрлэх замын хэсэг байгуулах, зөвшөөрөх, ярих хэлцлээ зохион байгуулах асуулгыг хуулиар нарийвчлан зохицуулах;
6. Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхтэй бүх иргэн, аймгийн тушаалтнаа гаргаан өргөдөл, гомдлыг гаргах, түүний үгнээс сэжигтэй шалгалтыг явуулах, гомдол шаардлагатай бол гомдлыг шалгаж, тайлбар, алдаа гаргасан тушаалтнаа ажлаас чөлөлөх, түүний үгнээс гаргасан шалтгаанын бүтээгдэхүүнээр өргөдөл, гомдол хүлээн авах, мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх зорилгоор ажиллах, түүний үгнээс гаргасан шалтгаанаа гаргаж, мэдээлэл, зөвлөгөө авах, хэлэлцүүлэг, ажлын уулзалт зохион байгуулах, иргэдийн хүсэлт, гомдлыг шийдвэрлэх, хариу өгөх, ажлын ачаалал ихтэй, хүнд хөдөлмөр эрхлэгчдэд ажлын цаг, ажлын хуваарь гаргах, ажлын хөлсний хэмжээг тогтоох, ажлын хөлсний зөрүүг арилгах, ажлын хөлсний доод хэмжээг тогтоох, ажлын хөлсний доод хэмжээ, ажлын хөлсний доод хэмжээ, ажлын хөлсний доод хэмжээ

5. Иргэдийн шаардлага, гомдол чиглэж байдаг улс төр, төрийн байгууллагад үг хэлэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийн ойлголт, мэдээлэл, гарын авлага, сургалт, мэдээллийн арга хэмжээ зохион байгуулах;
6. Жагсаал, цуглааны үед ажиллаж буй өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах баталгааг хангах, эрхийг нь зөрчихгүй байх, халдлага, хүчирхийлэл, доромжлолоос хамгаалах баталгаат хангах;

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хууль.
2. Монгол Улсын Цагдаагийн албаны тухай хууль.
3. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт

Ном, өгүүлэл, судалгааны тайлан

1. ХЭҮК, Монгол Улс дахь тайван жагсаал, цуглаан хийх эрхийн төлөв байдал, цаашид боловсронгуй болгох асуудал, судалгааны тайлан, Уб, 2004.
2. ННФ, Эмнести интернэшнл, Ковид 19 цар тахал хууль сахиулах ажиллагаа, Монгол Улс: Цагдаагийн байгууллага, албан хаагчдын үйлдсэн хүний эрхийн зөрчил, тохиолдол, Уб, 2021.
3. ЦЕГ, Нийгмийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах алба, “Нийтийн эмх замбараагүй байдал үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх, цаашид цагдаагийн байгууллагас зохион байгуулах үйл ажиллагаа, чиглэлийг тодорхойлох төлөв байдлын судалгаа, Уб, 2020.
4. Н.Лүндэндорж, Төрийн онол, Уб, 2020.
5. Д.Оросоо, Тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх, түүний эрх зүйн үндсийг шинэтгэх асуудал, Хүний эрх сэтгүүл, 2004, №3, 11 дэх тал.
6. НҮБ, Жагсаал, цуглааныг зөв зохицуулах 10 зарчим, хэрэгжилтийг шалгах хуудас, гарын авлага, Уб, 2022.
7. С.Баржав: Эрх баригчид утааны асуудалд иргэдийг буруутгаж байгаад хамгийн их зэвүүцэж байна, Өдрийн сонин, 2022.01.17, Даваа № 011 (6884).
8. НЗДТГ, Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт нийтээр дагаж мөрдүүлэхээр хэм хэмжээ тогтоосон шийдвэрийн эмхтгэл, /албаны хэрэгцээнд/, Уб, 2015.
9. Монгол Улсын хууль тогтоомжийн түүхэн эмхтгэл, Уб, 2010, №8.
10. ЕАБХАБ, Жагсаал, цуглааны үеэр хэв журам сахиулахад баримтлах хүний эрхийн гарын авлага, Уб, 2022.

Цахим эх сурвалж

1. *Жагсагчид Сүхбаатарын талбай дээр гэр барьж байна,* 2019.01.10, News.mn https://news.mn/r/2072765/.

давхар авснаар хоёрдмол харьяалал үүсдэг. Давхар харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг улсын иргэнтэй гэр бүл болсон Монгол Улсын иргэд тухайн улсын харьяалалтай болдог. Энэ тохиолдолд тухайн улс нь өөрөө хоёрдмол харьяаллыг хүлээн зөвшөөрдөг учраас анхдагч (төрөлх) улсын харьяатаас гарсан байхыг шаардддаггүй. Гадаадын иргэнд гүрчлэгдсэн Монгол Улсын харьяат хүүхэд гүрчилж авсан эцэг, эхийнхээ харьяалах улсын харьяат болж байна. Харьяатын тухай хуулийн 13.1-т “Гадаадын иргэн эхнэр, нөхрийн гүрчлэн авсан Монгол Улсын харьяат 16 нас хүрээгүй хүүхэд Монгол Улсын харьяат хэвээр байна” гэж заасан байдаг. Иймээс Монгол Улсын иргэдийн бусад улсын иргэний харьяалалтай болж байгаагаас үүдэн гарч байгаа давхар харьяаллын эрх зүйн орчин, иргэний харьяалалтай байх эрхийн баталгаат олон улсын нийтлэг зарчим, хэм хэмжээнд нийцүүлэн боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

IV. Дүгнэлт, Санал

Монгол Улсын иргэдийн гадагшаа шилжих хөдөлгөөн нь цаашид тулгамдсан асуудал болсон байна. Өөрөөр хэлбэл ажиллах хүчийг илгээж байгаа улсын хувьд ажилгүйдэл багасаж, ажилгүйчүүд, тэдний гэр бүл, үр хүүхдэд олгодог нийгмийн халамж, үйлчилгээний зарлага багасах эерэг талтай ч үндэсний тодорхой нөөц хөрөнгөө зарж нөхөн үйлдвэрлэлд ажиллах боловсон хүчнийг бэлтгэсэн нь хожим нь гадаадад гарснаар дотоодын нийт бүтээгдэхүүнийг өөрийн улсад биш түүний ажиллаж байгаа улсын аварга улсад бий болгож байна. Мөн шилжин явагчдаас шилжүүлж байгаа хөрөнгө, мөнгийг ирээдүйтэй гэж найдах боломжгүй. Шилжин явагчид цаг хугацааны уртад адилших, тухайн нутагтаа бүрмөсөн үлдэх үед тэр мөнгөн шилжүүлэг багасаж, сүүлдээ бүр ирэхгүй хүрдэг байна. Үүнээс гадна шилжин явагчдын ихэнх нь мэргэжил боловсролтой, ур чадвар өндөр, ажил хөдөлмөр эрхлэх чадвартай, насны хувьд залуу нөх амын хэсэг байдаг нь ноюуны дайжилт буюу илгээгч орны хувьд шинжлэх ухаан, техникийн салбарт сөрөгөр нөлөөлж байна.

Өнгөрсөн хугацаанд эрдэмтэн судлаачдын зүгээс Монгол Улс давхар харьяаллыг хүлээн зөвшөөрч болохгүй гэсэн байр суурийг илэрхийлсээр ирсэн. Гэвч улс орнуудын харилцаа өрөгжин хөгжихийн хэрээр иргэд харилцан зорчих, хөдөлмөр эрхлэх, олон сөөлт гэр бүл үүсэх зэрэг улс дамжсан шилжигчдийн тоо жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байгаа өнөө үед улс орнуудын давхар иргэншилд хандах хандлага өөрчлөгдсөөр байгааг анхаарах нь зүйтэй юм.

Иймээс дээр дурдсанчлан практикт тулгамдаж буй асуудал, олон улсын туршлагаас үзэхэд эрх зүйн зохицуулалт, төрийн бодлогыг боловсронгуй болгох шаардлага үүсэж байгаа тул дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. Гадаад шилжих хөдөлгөөний талаар дэлхийн бусад орнуудын төр засгийн зүгээс баримталж буй бодлогын өнөөгийн чиг хандлагыг судлан үзэх замаар Монгол Улсын төрөөс баримталж буй бодлогыг цаг үеддээ нийцсэн, оновчтой байдлаар боловсронгуй болгох, тодорхой үе шаттай арга хэмжээ авах;

2. Иргэний харьяаллын асуудлыг эргэн харж, гадаадад амьдарч буй Монголчуудыг, тэдний гэр бүлээс төрсөн хүүхдэд зориулсан зохицуулалтыг бий болгох замаар ноюуны дайжилт, эдийн засгийн нөөц бололцоогоо алдахгүй байх;

3. Дотоод шилжилт хөдөлгөөнийг багасгах замаар бүс, орон нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг бий болгох, амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх.

SOME ISSUES IN THE IMPLEMENTATION OF THE LAW ON PROCEDURES FOR DEMONSTRATIONS AND ASSEMBLIES

Оросоо.Д
Ph.D, student School of Law, NUM

ABSTRACT:

The right to peaceful demonstration and assembly guaranteed by the Constitution of Mongolia is regulated by the Law on Procedures for Demonstrations and Assemblies. The law was approved in 1994, and many violations and abuses occurred during the implementation of the law, some articles and provisions of the law were analyzed and evaluated, and the issue of further improvement of the law was raised.

KEYWORDS:

The right to protest, assembly and freedom of expression

хаяаагаа үлдээгээд байна. Олон улсаа jus sanguinis бүгдөр цуглуа , jus solis бүгдөр хоёрний гаргах 2 удаагаа зарчмын ялгаа нөлөөлөн ирсэн гэж үзсэн. Харин ч хаяагдсан хүмүүсийг “цуглуа”, хүчхэл гэхэнд Хүчхэлийн иргэний харьяалалтаар тодорхойлох “хүчхэл” гэдэг ойлголтоор хязгаарлах нь Монгол Улсын иргэд гадаадад амьдрах, ажиллах, суралцах, гэр бүлтэй болох, эх газрын иргэншлийг сонгох, эх газрын тогтвортой хөгжлийг хангах, эдийн засгийн нөөцөө ашиглах, хөрөнгө оруулалтыг татах, ажлын байр бий болгох, ажилгүйдлийг бууруулах, ажилгүйчүүд, тэдний гэр бүл, үр хүүхдэд олгодог нийгмийн халамж, үйлчилгээний зардлыг багасгах эерэг талтай ч үндэсний тодорхой нөөц хөрөнгөө зарж нөхөн үйлдвэрлэлд ажиллах боловсон хүчнийг бэлтгэсэн нь хожим нь гадаадад гарснаар дотоодын нийт бүтээгдэхүүнийг өөрийн улсад биш түүний ажиллаж байгаа улсын аварга улсад бий болгож байна. Мөн шилжин явагчдаас шилжүүлж байгаа хөрөнгө, мөнгийг ирээдүйтэй гэж найдах боломжгүй. Шилжин явагчид цаг хугацааны уртад адилших, тухайн нутагтаа бүрмөсөн үлдэх үед тэр мөнгөн шилжүүлэг багасаж, сүүлдээ бүр ирэхгүй хүрдэг байна. Үүнээс гадна шилжин явагчдын ихэнх нь мэргэжил боловсролтой, ур чадвар өндөр, ажил хөдөлмөр эрхлэх чадвартай, насны хувьд залуу нөх амын хэсэг байдаг нь ноюуны дайжилт буюу илгээгч орны хувьд шинжлэх ухаан, техникийн салбарт сөрөгөр нөлөөлж байна.

Өнгөрсөн хугацаанд эрдэмтэн судлаачдын зүгээс Монгол Улс давхар харьяаллыг хүлээн зөвшөөрч болохгүй гэсэн байр суурийг илэрхийлсээр ирсэн. Гэвч улс орнуудын харилцаа өрөгжин хэрээр иргэд харилцан зорчих, хөдөлмөр эрхлэх, олон сөөлт гэр бүл үүсэх зэрэг улс дамжсан шилжигчдийн тоо жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байгаа өнөө үед улс орнуудын давхар иргэншилд хандах хандлага өөрчлөгдсөөр байгааг анхаарах нь зүйтэй юм.

Иймээс дээр дурдсанчлан практикт тулгамдаж буй асуудал, олон улсын туршлагаас үзэхэд эрх зүйн зохицуулалт, төрийн бодлогыг боловсронгуй болгох шаардлага үүсэж байгаа тул дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. Гадаад шилжих хөдөлгөөний талаар дэлхийн бусад орнуудын төр засгийн зүгээс баримталж буй бодлогын өнөөгийн чиг хандлагыг судлан үзэх замаар Монгол Улсын төрөөс баримталж буй бодлогыг цаг үеддээ нийцсэн, оновчтой байдлаар боловсронгуй болгох, тодорхой үе шаттай арга хэмжээ авах;

2. Иргэний харьяаллын асуудлыг эргэн харж, гадаадад амьдарч буй Монголчуудыг, тэдний гэр бүлээс төрсөн хүүхдэд зориулсан зохицуулалтыг бий болгох замаар ноюуны дайжилт, эдийн засгийн нөөц бололцоогоо алдахгүй байх;

3. Дотоод шилжилт хөдөлгөөнийг багасгах замаар бүс, орон нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг бий болгох, амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх.

[14] www.constitution.congress.mn.com

[15] Хаяагаагаа тухай хүүгээ, 7.1 дүгээр зүйл

Дээрхээс үзэхэд манай улс 1992 оны Үндсэн хуулиар иргэнийхээ гадаадад зорчих, оршин суугаа газраа өөрчлөх, чөлөөтэй зорчих, эх орноо орхин явах эрхийг нь баталгаажуулж, тусгайлан хуулиар зохицуулж өгсөн нь нэг талаас Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүрэгээ биелүүлж буй нэг хэлбэр юм. Нөгөө талаас тухайн хүн оршин суух газраа өөрчилж, гадаад улсад зорчсоноор өөрийн аж амьдралыг сайжруулах, таатай нөхцөлөр хангах, боловсрол болон оюун санааны хувьд өөрийгөө хөгжүүлэх зэрэг эерэг боломжийг бий болгоход чухал ач холбогдолтой.

Монгол Улсын Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын ээлжит тооллогын дүнгээр гадаадад оршин суугаа 122301 иргэн тоологдож, 34.2 хувь нь сурах, 32.0 хувь нь хөдөлмөр эрхлэх (үүнээс 20.6 хувь хувиараа, 10.4 хувь нь хөдөлмөрийн гэрээгээр, 1.0 хувь нь албан томилолтоор ажиллах), 12.6 хувь нь гэр бүлийн шалтгаанаар оршин суух, 11.7 хувь нь суурьшиж, үлдсэн 9.5 хувь нь бусад зорилгоор эх орноосоо явжээ.[11]

Гадагшаа чиглэсэн шилжих хөдөлгөөн нэмэгдэхийн хирээр манай улс руу чиглэсэн мөнгөн гуйвуулга өссөн байх магадлал өндөр байна. Дэлхийн банкнаас гаргасан судалгааагаар гадаадад оршин суугаа иргэдийн эх орныхоо эдийн засагт оруулах хувь нэмрийг илэрхийлдэг мөнгөн урсгал буюу “remittance” сүүлийн арав гаран жилд ДНБ-ний 2-4 орчим хувь байна. 2020 онд гадаад улсад оршин суугаа иргэд гэр бүл рүүгээ шилжүүлсэн мөнгөний хэмжээ $548 сая буюу ДНБ-ийн 4%-тай тэнцэж байна. Энэ нь 2020 оны 12 дугаар сарын Монголбанкны албан ханш буюу 2.849.89 төгрөгөөр тооцоход ойролцоогоор 1.5 их наяд төгрөгтэй тэнцэж байсан байна. Хэдийгээр дээрх үзүүлэлт нь багагүй боловч гадаадад оршин суугаа нийт иргэд тэр дундаа өндөр боловсрол, ур чадвартай иргэдийн тоо өссөн хэдий ч гадаадаас ирж буй мөнгөн урсгал нь дуйцхэйц өсөлт харуулахгүй байна. Иймээс энэхүү мөнгөн урсгалын үр дүнгээс харахад гадаадад оршин суугаа иргэдийн дийлэнх хувь нь тухайн оршин суугаа газартаа тодорхой хэмжээнд тогтвортой ажиллаж амьдрах төлөвлөгөөтэй байгааг илтгэж байна.

Иймд гадаад шилжих хөдөлгөөний талаар дэлхийн бусад орнуудын төр засгийн зүгээс баримталж буй бодлогын өөрөгийн чиг хандлагыг судлан үзэх замаар Монгол Улсын төрөөс баримталж буй бодлогыг цаг үеэсээ нийцсэн, оновчтой байдлаар боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

III. Цаашид тулгамдсан асуудал

1. Оюуны дайжилт (Brain drain)

Манай улсын гадагшаа чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөнийг зарим талаараа оюуны дайжилт болсон гэж үзэх судалгаанууд байдаг. Тухайлбал олон улсын эх сурвалж буюу Эдийн засаг хамтын ажиллагаа ба хөгжлийн байгууллага /ЭЗХАХБ/-аас эрхлэн гаргадаг түүний гишүүн орнуудад оршин суугаа гадаад иргэдийн статистик мэдээллийг харж болно. Монгол Улс хөгжлийн хувьд сул, шилжилт хөдөлгөөн ихтэй буюу оюуны дайжилт хийгдэж байгааг олон улсын өрсөлдөх чадвартай холбон авч үзье. INSEAD бизнесийн сургуулиас 2013 оноос эхлэн жил бүр нийтлэдэг Дэлхийн боловсон хүчний өрсөлдөх чадамжийн индекс буюу өрсөлдөх чадамжийн индекс буюу “The Global Talent Competitiveness Index” нь дэлхийн улс орнуудыг чадварлаг боловсон хүчин буюу “talent” бэлтгэх, татах, тогтоон барих, болон дэмжих чадамжийг нь харьцуулан эрэмбэлдэг бол татах болон тогтоон барих чадамжууд дотор оюуны дайжилт болон оюуны хожоо багтсан байдаг.

Оюуны дайжилтыг 1-ээс 7 хүртэлх онооогоор хэмждэг бөгөө 1 оноо нь “хамгийн чадварлаг, оюунлаг нь бусад орнууд руу явж байна”, 7 оноо нь “хамгийн чадварлаг нь эх орондоо тогтон үлдэж байна” гэсэн хариултуудыг илэрхийлдэг. Монгол Улсын чадварлаг иргэдээ тогтоон барих чадамж нь 2015-2016 оноос жил бүрээр суларсаар ирсэн байна. 2020

[11] Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын ээлжит тооллогын нийслэлийн нэгдсэн дүн /хураангуй/, 17, 18 дахь тал.

гарахгүй байгаа нь эрх зүйн зохицуулалтыг эргэн харах, боловсронгуй болгох хэрэгтэй, шаардлагатайг харуулж байна.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:

Захиргааны шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, шүүхийн шийдвэрийн хэрэгжилт, захиргааны шүүхийн шийдвэрийг заавал биелүүлэх, захиргааны хэргийн шүүх, эрүүгийн хууль, ерөнхий шүүгч

I. ОРШИЛ

Захиргааны хэргийн шүүх нь иргэн, хуулийн этгээдээс захиргааны байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр хууль зөрчсөн гэж үзэн гаргасан нэхэмжлэлийг хянан шийдвэрлэж, тэдний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилготойгоор дагнан байгуулагдсан.

“Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал”[1]-ын 8 дугаар зүйлд “Үндсэн хууль болон бусад хуулиар олгосон үндсэн эрх нь зөрчигдвөл хүн бүр эрх мэдэл бүхий үндэсний шүүхээр эрхээ бүрэн сэргээн тогтоолгох эрхтэй” хэмээн заасан нь хүн бүр шүүхээр эрхээ хамгаалуулахын баталгаа юм. Манай улсад захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлт хангалттүй байгаа нь захиргааны процессын эцсийн үр дүн буюу “Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр”-ийн хэрэгжилтэд анхаарал хандуулах зайлшгүй хэрэгцээ шаардлагыг харуулж байна.

Иймд захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэхэд учирч буй бэрхшээлүүд, дэлхийн бусад улс орнуудын туршлагыг судалж, эрх зүйн зохицуулалтад тулгамдаж буй асуудалд дүн шинжилгээ хийж судалгааны үр дүнд тулгуурлан өөрийн дүгнэлт, саналыг дэвшүүлэх зорилгоор энэхүү сэдвийг сонгон судаллаа.

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, түүний биелэлтийн зарим асуудал, энэ төрлийн ажиллагаат зохицуулах олон улсын практик, эрх зүйн зохицуулалтын онцлог, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хийсэн дүгнэлт нь судалгааны объект болно.

Судалгааны ажил нь дараах судлагдахууныг тодорхойлж байна. Үүнд:

- Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, түүнтэй холбогдсон ажиллагаат хуульчилсан олон улсын болон гадаадын зарим орны хууль тогтоомж, хэм хэмжээнүүд;
- Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талаар туурвисан монголын болон гадаад орны эрдэмтэн, судлаачдын онол, арга зүйн бүтээлүүд (нэг сэдэвт бүтээл, эрдмийн зэрэг горилсон ажил, сурах бичиг, гарын авлага, эрдэм шинжилгээний илтгэл, өгүүлэл гэх мэт)
- Хууль хяналтын байгууллагын захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны биелэлтийн асуудалтай холбоотой судалгааны ажлын тайлан, материалууд зэрэг болно.

[1] Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Ерөнхий Асамблейн 217/А/III/могтоолоор 1946 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр батлав, түүний бүх заалтыг дагаж мөрдөхийг гишүүн улсуудад уриалжээ.
Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйлд заасанаар: 10.2.Монгол Улс олон улсын гэрээгээгээ хүлээсэн үүрэг шударгаар сахин биелүүлэх;10.3.Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ.

оны өвөлдөө манай улс 2.39 оноотой “хамгийн чадварлаг, оюунлаг нь бүсэд оршуул руу явж байна” үзүүлэлтэд хамгийн өндөр хүрчээ[12]. Гадаадаас чадварлаг иргэдээ хүчин татах чадамжийн үзүүлэлт нь 3 оноо хүрэхгүй мөн адил маш сул тоологдож байна.

1.1. Оюуны дайжилтын шалтгаан

Манай улсаас гадаад зиндсэн шилжилт хөдөлгөөн нь оюуны дайжилт хэмээн тоон үзүүлэлтээр нотлогдохоос гадна олон улсын чадварлаг боловсон хүчнээс өрсөлдөх чадамж нь сулрах нөлөөтэй байдаг. Оюуны дайжилт бол шинжлэх ухаан технологийн болон бүсэд ажлаа мэргэжлийн байгаа хүмүүсийн дунд ихэвчлэн тулгардаг асуудал юм. Монгол Улсын хувьд сүүлийн үеийн судалгааны мэдээ нь оюуны дайжилтын нөлөөлөлт. Тэрээ ихэнх судлаачдыг тулгах ба, улс ардчилалтай, хүний эрхийг хамгаалах, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах нь бий. Үүнээс маяан улсын хувьд ялгах ялгах хүчин зүйлс нь нөлөөлөх хүний тушаалтай ажлын нөхцөлөөр хангах, боловсрол болон оюун санааны хувьд өөрийгөө хөгжүүлэх зэрэг эерэг боломжийг бий болгоход чухал ач холбогдолтой.

Монгол Улсын Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын ээлжит тооллогын дүнгээр гадаадад оршин суугаа 122301 иргэн тоологдож, 34.2 хувь нь сурах, 32.0 хувь нь хөдөлмөр эрхлэх (үүнээс 20.6 хувь хувиараа, 10.4 хувь нь хөдөлмөрийн гэрээгээр, 1.0 хувь нь албан томилолтоор ажиллах), 12.6 хувь нь гэр бүлийн шалтгаанаар оршин суух, 11.7 хувь нь суурьшиж, үлдсэн 9.5 хувь нь бусад зорилгоор эх орноосоо явжээ.

Гадагшаа чиглэсэн шилжих хөдөлгөөн нэмэгдэхийн хирээр манай улс руу чиглэсэн мөнгөн гуйвуулга өссөн байх магадлал өндөр байна. Дэлхийн банкнаас гаргасан судалгааагаар гадаадад оршин суугаа иргэдийн эх орныхоо эдийн засагт оруулах хувь нэмрийг илэрхийлдэг мөнгөн урсгал буюу “remittance” сүүлийн арав гаран жилд ДНБ-ний 2-4 орчим хувь байна. 2020 онд гадаад улсад оршин суугаа иргэд гэр бүл рүүгээ шилжүүлсэн мөнгөний хэмжээ $548 сая буюу ДНБ-ийн 4%-тай тэнцэж байна. Энэ нь 2020 оны 12 дугаар сарын Монголбанкны албан ханш буюу 2.849.89 төгрөгөөр тооцоход ойролцоогоор 1.5 их наяд төгрөгтэй тэнцэж байсан байна. Хэдийгээр дээрх үзүүлэлт нь багагүй боловч гадаадад оршин суугаа нийт иргэд тэр дундаа өндөр боловсрол, ур чадвартай иргэдийн тоо өссөн хэдий ч гадаадаас ирж буй мөнгөн урсгал нь дуйцхэйц өсөлт харуулахгүй байна. Иймээс энэхүү мөнгөн урсгалын үр дүнгээс харахад гадаадад оршин суугаа иргэдийн дийлэнх хувь нь тухайн оршин суугаа газартаа тодорхой хэмжээнд тогтвортой ажиллаж амьдрах төлөвлөгөөтэй байгааг илтгэж байна.

Иймд гадаад шилжих хөдөлгөөний талаар дэлхийн бусад орнуудын төр засгийн зүгээс баримталж буй бодлогын өөрөгийн чиг хандлагыг судлан үзэх замаар Монгол Улсын төрөөс баримталж буй бодлогыг цаг үеэсээ нийцсэн, оновчтой байдлаар боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

III. Цаашид тулгамдсан асуудал

1. Оюуны дайжилт (Brain drain)

Манай улсын гадагшаа чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөнийг зарим талаараа оюуны дайжилт болсон гэж үзэх судалгаанууд байдаг. Тухайлбал олон улсын эх сурвалж буюу Эдийн засаг хамтын ажиллагаа ба хөгжлийн байгууллага /ЭЗХАХБ/-аас эрхлэн гаргадаг түүний гишүүн орнуудад оршин суугаа гадаад иргэдийн статистик мэдээллийг харж болно. Монгол Улс хөгжлийн хувьд сул, шилжилт хөдөлгөөн ихтэй буюу оюуны дайжилт хийгдэж байгааг олон улсын өрсөлдөх чадвартай холбон авч үзье. INSEAD бизнесийн сургуулиас 2013 оноос эхлэн жил бүр нийтлэдэг Дэлхийн боловсон хүчний өрсөлдөх чадамжийн индекс буюу өрсөлдөх чадамжийн индекс буюу “The Global Talent Competitiveness Index” нь дэлхийн улс орнуудыг чадварлаг боловсон хүчин буюу “talent” бэлтгэх, татах, тогтоон барих, болон дэмжих чадамжийг нь харьцуулан эрэмбэлдэг бол татах болон тогтоон барих чадамжууд дотор оюуны дайжилт болон оюуны хожоо багтсан байдаг.

Оюуны дайжилтыг 1-ээс 7 хүртэлх онооогоор хэмждэг бөгөө 1 оноо нь “хамгийн чадварлаг, оюунлаг нь бусад орнууд руу явж байна”, 7 оноо нь “хамгийн чадварлаг нь эх орондоо тогтон үлдэж байна” гэсэн хариултуудыг илэрхийлдэг. Монгол Улсын чадварлаг иргэдээ тогтоон барих чадамж нь 2015-2016 оноос жил бүрээр суларсаар ирсэн байна. 2020

оны өвөлдөө манай улс 2.39 оноотой “хамгийн чадварлаг, оюунлаг нь бүсэд оршуул руу явж байна” үзүүлэлтэд хамгийн өндөр хүрчээ[12]. Гадаадаас чадварлаг иргэдээ тогтоон барих чадамжийн үзүүлэлт нь 3 оноо хүрэхгүй мөн адил маш сул тоологдож байна.

1.1. Оюуны дайжилтын шалтгаан

Манай улсаас гадаад зиндсэн шилжилт хөдөлгөөн нь оюуны дайжилт хэмээн тоон үзүүлэлтээр нотлогдохоос гадна олон улсын чадварлаг боловсон хүчнээс өрсөлдөх чадамж сулрах нөлөөтэй байдаг. Оюуны дайжилт бол шинжлэх ухаан технологийн болон бүсэд ажлаа мэргэжлийн байгаа хүмүүсийн дунд ихэвчлэн тулгардаг асуудал юм. Монгол Улсын хувьд судлаачдыг тулгах ба, улс ардчилалтай, хүний эрхийг хамгаалах, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах нь бий. Үүнээс маяан улсын хувьд ялгах ялгах хүчин зүйлс нь нөлөөлөх хүний тушаалтай ажлын нөхцөлөөр хангах, боловсрол болон оюун санааны хувьд өөрийгөө хөгжүүлэх зэрэг эерэг боломжийг бий болгоход чухал ач холбогдолтой.

Монгол Улсын Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын ээлжит тооллогын дүнгээр гадаадад оршин суугаа 122301 иргэн тоологдож, 34.2 хувь нь сурах, 32.0 хувь нь хөдөлмөр эрхлэх (үүнээс 20.6 хувь хувиараа, 10.4 хувь нь хөдөлмөрийн гэрээгээр, 1.0 хувь нь албан томилолтоор ажиллах), 12.6 хувь нь гэр бүлийн шалтгаанаар оршин суух, 11.7 хувь нь суурьшиж, үлдсэн 9.5 хувь нь бусад зорилгоор эх орноосоо явжээ.

Гадагшаа чиглэсэн шилжих хөдөлгөөн нэмэгдэхийн хирээр манай улс руу чиглэсэн мөнгөн гуйвуулга өссөн байх магадлал өндөр байна. Дэлхийн банкнаас гаргасан судалгааагаар гадаадад оршин суугаа иргэдийн эх орныхоо эдийн засагт оруулах хувь нэмрийг илэрхийлдэг мөнгөн урсгал буюу “remittance” сүүлийн арав гаран жилд ДНБ-ний 2-4 орчим хувь байна. 2020 онд гадаад улсад оршин суугаа иргэд гэр бүл рүүгээ шилжүүлсэн мөнгөний хэмжээ $548 сая буюу ДНБ-ийн 4%-тай тэнцэж байна. Энэ нь 2020 оны 12 дугаар сарын Монголбанкны албан ханш буюу 2.849.89 төгрөгөөр тооцоход ойролцоогоор 1.5 их наяд төгрөгтэй тэнцэж байсан байна. Хэдийгээр дээрх үзүүлэлт нь багагүй боловч гадаадад оршин суугаа нийт иргэд тэр дундаа өндөр боловсрол, ур чадвартай иргэдийн тоо өссөн хэдий ч гадаадаас ирж буй мөнгөн урсгал нь дуйцхэйц өсөлт харуулахгүй байна. Иймээс энэхүү мөнгөн урсгалын үр дүнгээс харахад гадаадад оршин суугаа иргэдийн дийлэнх хувь нь тухайн оршин суугаа газартаа тодорхой хэмжээнд тогтвортой ажиллаж амьдрах төлөвлөгөөтэй байгааг илтгэж байна.

Иймд гадаад шилжих хөдөлгөөний талаар дэлхийн бусад орнуудын төр засгийн зүгээс баримталж буй бодлогын өөрөгийн чиг хандлагыг судлан үзэх замаар Монгол Улсын төрөөс баримталж буй бодлогыг цаг үеэсээ нийцсэн, оновчтой байдлаар боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

III. Цаашид тулгамдсан асуудал

1. Оюуны дайжилт (Brain drain)

Манай улсын гадагшаа чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөнийг зарим талаараа оюуны дайжилт болсон гэж үзэх судалгаанууд байдаг. Тухайлбал олон улсын эх сурвалж буюу Эдийн засаг хамтын ажиллагаа ба хөгжлийн байгууллага /ЭЗХАХБ/-аас эрхлэн гаргадаг түүний гишүүн орнуудад оршин суугаа гадаад иргэдийн статистик мэдээллийг харж болно. Монгол Улс хөгжлийн хувьд сул, шилжилт хөдөлгөөн ихтэй буюу оюуны дайжилт хийгдэж байгааг олон улсын өрсөлдөх чадвартай холбон авч үзье. INSEAD бизнесийн сургуулиас 2013 оноос эхлэн жил бүр нийтлэдэг Дэлхийн боловсон хүчний өрсөлдөх чадамжийн индекс буюу өрсөлдөх чадамжийн индекс буюу “The Global Talent Competitiveness Index” нь дэлхийн улс орнуудыг чадварлаг боловсон хүчин буюу “talent” бэлтгэх, татах, тогтоон барих, болон дэмжих чадамжийг нь харьцуулан эрэмбэлдэг бол татах болон тогтоон барих чадамжууд дотор оюуны дайжилт болон оюуны хожоо багтсан байдаг.

Оюуны дайжилтыг 1-ээс 7 хүртэлх онооогоор хэмждэг бөгөө 1 оноо нь “хамгийн чадварлаг, оюунлаг нь бусад орнууд руу явж байна”, 7 оноо нь “хамгийн чадварлаг нь эх орондоо тогтон үлдэж байна” гэсэн хариултуудыг илэрхийлдэг. Монгол Улсын чадварлаг иргэдээ тогтоон барих чадамж нь 2015-2016 оноос жил бүрээр суларсаар ирсэн байна. 2020

[12] INSEAD Knowledge, the Business School for the World, https://knowledge.insead.edu/.
https://www.anzhideevelopment.com, https://www.astons.com.

ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЦЭТГЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ БОЛОВСРОНГҮЙ БОЛГОХ НЬ

Хүүгийн хэрэгжилт, үр нөлөө

С.Амбасаймаа
“Гранд Мадрэ сүрэг” ХХК-ийн Хүүгийн зөвлөх,
МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Улсын Их Хуралаас 2002 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдөр Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд болон Захиргааны хэргийн шүүх байгуулах тухай хуулийг батлаж, 2004 оны 06 дугаар сарын 01-ээс эхлэн лагж мөрдөцөөнө Монгол Улсад анх удаа захиргааны хуульд өөр ушиллаасе нэрс, хүүгийнее этгээдийн хамгаалах байдлыг хангах, захиргааны шүүхийн этгээдийн эрх ашиг тусыг хамгаалах хэмжээ тавьж, нэрс, хүүгийн этгээдийн гаргасан захиргааны хуулийн өө ушиллаасе хэрэг үүсгэж захиргааны хэрэг бүх шийдэж, эрх зүйн хамгаалах, шүүхийн хяналт шалгалыг хэрэгжүүлэх зорилго бүхий үндэсний бүтээлүүдийг судлуулсан. Шүүхээс гаргасан шийдвэр нь заавал биелэгдэх шинжтэй болоод захиргааны хэрэг шийдвэрлэх тулгамдсан асуудлуудыг тодорхойлсон.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:

Захиргааны шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, шүүхийн шийдвэрийн хэрэгжилт, захиргааны шүүхийн шийдвэрийг заавал биелүүлэх, захиргааны хэргийн шүүх, эрүүгийн хууль, ерөнхий шүүгч

ОРШИЛ

Захиргааны хэргийн шүүх нь иргэн, хуулийн этгээдээс захиргааны байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр хууль зөрчсөн гэж үзэн гаргасан нэхэмжлэлийг хянан шийдвэрлэж, тэдний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор дагнан байгуулагдсан.

“Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал”[1]-ын 8 дугаар зүйлд “Үндсэн хууль болон бусад хуулиар олгосон үндсэн эрх нь зөрчигдвөл хүн бүр эрх мэдэл бүхий үндэсний шүүхээр эрхээ бүрэн сэргээн тогтоолгох эрхтэй” хэмээн заасан нь хүн бүр шүүхээр эрхээ хамгаалуулахын баталгаа юм. Манай улсад захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлт хангалттүй байгаа нь захиргааны процессын эцсийн үр дүн буюу “Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр”-ийн хэрэгжилтэд анхаарал хандуулах зайлшгүй хэрэгцээ шаардлагыг харуулж байна.

Иймд захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэхэд учирч буй бэрхшээлүүд, дэлхийн бусад улс орнуудын туршлагыг судалж, эрх зүйн зохицуулалтад тулгамдаж буй асуудалд дүн шинжилгээ хийж судалгааны үр дүнд тулгуурлан өөрийн дүгнэлт, саналыг дэвшүүлэх зорилгоор энэхүү сэдвийг сонгон судаллаа.

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, түүний биелэлтийн зарим асуудал, энэ төрлийн ажиллагаат зохицуулах олон улсын практик, эрх зүйн зохицуулалтын онцлог, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хийсэн дүгнэлт нь судалгааны объект болно.

Судалгааны ажил нь дараах судлагдахууныг тодорхойлж байна. Үүнд:

- Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, түүнтэй холбогдсон ажиллагаат хуульчилсан олон улсын болон гадаадын зарим орны хууль тогтоомж, хэм хэмжээнүүд;
- Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талаар туурвисан монголын болон гадаад орны эрдэмтэн, судлаачдын онол, арга зүйн бүтээлүүд (нэг сэдэвт бүтээл, эрдмийн зэрэг горилсон ажил, сурах бичиг, гарын авлага, эрдэм шинжилгээний илтгэл, өгүүлэл гэх мэт)
- Хууль хяналтын байгууллагын захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны биелэлтийн асуудалтай холбоотой судалгааны ажлын тайлан, материалууд зэрэг болно.

[1] Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Ерөнхий Асамблейн 217/А/III/могтоолоор 1946 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр батлав, түүний бүх заалтыг дагаж мөрдөхийг гишүүн улсуудад уриалжээ.
Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйлд заасанаар: 10.2.Монгол Улс олон улсын гэрээгээгээ хүлээсэн үүрэг шударгаар сахин биелүүлэх;10.3.Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ.

I. Удиртгал

Монгол Улс 2008 онд Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний байгууллагын гишүүнээр элссэн. Тус улс дахь Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний байгууллагын үйл ажиллагаа нь 2010 оны 11 дүгээр сарын 27-нд гарын үсэг зурсан хамтын ажиллагааны гэрээнд суурилж байна. 2011 онд Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний байгууллага Улаанбаатар хотод төлөөлөгчийн газраа нээсэн бөгөөд түүнээс хойш Монгол Улсын Засгийн газрын удирдлагын нүчин чармайлтад хувь нэмрээ оруулсаар байна. Олон Улсын Шилжилт хөдөлгөөний байгууллага (ЮМ)-ын 2020 оны судалгааганд дэлхий дээр 281 сая хүн төрсөн нутгаасаа өөр улсад оршин сууж байгаа нь дэлхийн нийт хүн амын 3.6 хувьтай тэнцэж байна[1]. Энэ тоог 1990 онтой харьцуулбал даруй 128 саяар өссөн.

Шилжилт хөдөлгөөний огцом өсөлт нь Монгол Улсын Засгийн газарт олон тооны сорилтуудыг авчирч, улс орны улс төр, нийгэм, эдийн засгийн бүтцэд гүн гүнзгий үр дагавар авчирсан. Дотоод шилжилт хөдөлгөөнтэй холбоотой тулгамдсан асуудлууд нь: нийслэлийн хүн амын хэт төвлөрөл, хөдөө тосгон хоорондын тэгш бус байдал, нийгмийн хөгжлийн тэнцвэргүй байдал, цагаачдын эрхийг хамгаалах зохих бүтэц байхгүй, дотоод шилжилт хөдөлгөөний нийгмийн үйлчилгээний хүртээмж хязгаарлагдмал зэрэг байна. Хил дамнасан сорилтуудад аюулгүй бус шилжилт хөдөлгөөн, залилан мэхлэлт, хилийн хяналт шалгалтаас зайлсхийх, визний зөрчил, хүн худалдаалах гэмт хэргийн гаралт зэрэг нэмэгдэж байна. Мөн иргэний харьяаллын асуудал ч мөн адил хөндөгдөх юм.

Хүн худалдаалах гэмт хэрэг хил дамнасан төдийгүй Монгол Улсын хэмжээнд ч гарч байна. Монгол охид, залуу эмэгтэйчүүд хүний наймааны гол золиос болж, бэлгийн мөлжлөг, арилжааны зорилгоор зуучлагын зорилгоор гэр бүл болж байгаа ч эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс албадан хөдөлмөр эрхлэх тохиолдол гарч байна.[2]

Монгол Улсын Засгийн газар шилжин ирэгсдийн хүний эрхийг хамгаалах, шилжилт хөдөлгөөний эерэг нөлөөллийг нэмэгдүүлэх асуудлыг хөгжлийн хөтөлбөрт тусгах замаар шилжилт хөдөлгөөнийг нэн тэргүүнд тавих сонирхолтой байгаагаа илэрхийлсэн. Өнгөрсөн жилүүдэд Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний байгууллага нь Монгол Улсын Засгийн газарт цагаачлалын менежментийг сайжруулах, хилийн менежментийг сайжруулах, хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэх чадавхийг бэхжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлж ирсэн[3].

II. Монгол Улсын шилжилт хөдөлгөөний нөхцөл байдал, эрх зүйн зохицуулалт

Дэлхийн хүн амын хил дамнасан шилжих хөдөлгөөн улам бүр өсөн нэмэгдэж байгаа үед энэхүү нийгмийн үзэгдлийн эерэг ба сөрөг талыг судлан, тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлох, түүнийг зохицуулж буй олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнд дүн шинжилгээ хийх, түүнд тулгуурлан өөрийн улсын эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох асуудал чухал байна. 1992 онд батлагдсан Монгол Улсын Үндэсн хуулийн Арван зургаадугаар зүйлийн 18 дахь хэсэгт "Монгол Улсын иргэн улсынхаа нутаг дэвсгэрт чөлөөлтэй зорчих, түр буюу байнга оршин суух, эх орондоо буцаж ирэх эрхтэй"[4] гэж заасны дагуу 1993 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр Монгол Улсын иргэн гадаадад хувийн хэрэгээр зорчих, цагаачлах тухай хуулийг баталсан.

Хамгийн анхны хүний эрх, эрх чөлөөний нэг хэсэг болсон чөлөөтэй зорчих, оршин суух газраа сонгох эрхийг 1215 оны 06 дугаар сарын 15-ны өдөр Англиян хаан Иоанн төрийн баримт бичигт хуульчлан тунхагласан. Агуу эрх чөлөөний энэхүү баримт бичиг нь 49 зүйлээс бүрдэх хүдэр хүний эрх, эрх чөлөө, түүний дотор чөлөөтэй зорчих эрхийг хязгаарлах "Үүнээс хойш хүн бүр маяан эзэнт гүрнээс явах, мөн уламж, гаалаар, гаалаар бүхэлдэг ирж болох бөгөөд гаднахыг ужнасгах" дүрэм[5] Англиа дотоодын гүүрэн гаалийн ногооны дотор сууж гаалаа чөлөөлөх, зорчих, мөн эх оронд очихын аяах эрхийн тухай" Хүний эрхийн тунхаглалын 13 дугаар зүйлд "Хэн бүхний улсыг гаалаа чөлөөлөх зорчих, оршин суугч гаалаа чөлөөлөх эрхтэй. Хэн бүхний аливаа улс орны, түүний дотор эх оронд очихын аяах, эх оронруу орон сууж гаалаа" гэж заасан бөгөөд 1966 онд Иргэний эрхийн ба улс төрийн хөдөлгөөнгүй тухай олон улсын гэрээ батлан 12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт "Аль нэг улсын нутаг дэвсгэрт хуулийн дагуу байгаа аливаа хүн туяатин хугаа дэвсгэрийн дотор чөлөөтэй шилжин явах, оршин суугч гаалаа чөлөөтэй сонгох эрхтэй", мөн гэмт хэрэг "Хүн бүр аливаа улсыг, түүний дотор эх оронд очихын яаах эрхтэй" гэж заасан байна[6].

Олон улсын шилжилт хөдөлгөөн нь хүмүүсийн гаалаа шилжин явах явдал байна (эмиграция), гаалаас ирж ирэх явдал байна (иммиграци) гэсэн хоёр урсгалтай. Гаалаа шилжин явах явдал бүтээгдэхүүн, хөрөнгө оруулалтаар дамжин ирж байна бүтээгдэхүүн нь хүмүүс гаалаа чөлөөлөн ирж байна. Гаалаа шилжин явах явдлыг "Монгол Ардын Улаан Загалмайн Нийгэмлэгийн 18 дахь хэсэгт заасан ба хүний хуваан ногоон байгуулах, олон гаалаа хэрэгжүүлэхэд" гэж бүрэн эрхийг амьдрах аятай газаар зохион байгуулах, гаалаа чөлөөлөх, гаалаа гэж ойлгодог бөгөөд хүн бүрт бүрэн эрхийг амьдрах аятай газаар зохион байгуулах, гаалаа чөлөөлөх хөдөлгөөнтэй гэж ойлгодог. Гаалаа шилжин явах явдлыг "Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хуулиар" гаалаа чөлөөлөх, гаалаа шилжин явах явдлыг "Монгол Улсын Гаалаа чөлөөлөх, гаалаа шилжин явах

ОЛОН УЛСЫН ШИЛЖИГЧИТ ХӨДӨЛГӨӨН БА МОНГОЛ УЛСЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

Н. Соёмбо

Эрх зүйн, сэтгэцийн

ТОВЧЛОЛ:

Өнгөрсөн 30 жилийн хугацаанд Монгол Улс олон нэмэлт тогтолцоонд шилжиж, хүн хүчний сөрөгдөлтэй шилжилтийн үеийг туулж, дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ)-нийг мэдэгдэхүйц өсгөж, нэг гаралтад ашиглах хөдөлмөрийн урсгалд нэмэгдэл. Олон улсын шилжилт хөдөлгөөн нэмэхээр нэмэгдэж, ярван нэгэн Монгол хүн тутмын нэг нь гадаадад амьдарч (2011) байна. Монголчуудын олон улсын шилжилт хөдөлгөөн дотоодын шилжилт хөдөлгөөнтэй холбогдон гарах ажлын нөхцөлтэй, ажлын цаг, ажлын бус цаг, ажлын бус цаг, ажлын бус

Жишээ нь: Германы захиргааны үйл ажиллагааны тухай хуулийн 35-р зүйлд заасан тодорхойлолтыг үндэслэн тухайн актыг хүчингүй болгох буюу эсхүл дуулиас доогуур хүчин чадалтай эрх зүйн ямар нэг акт хүчингүй гэдгийг тогтоосон байхад тэдгээр шийдвэр нь шууд л мөрдөгдөнө. Өөрөөр хэлбэл уг шийдвэр өөрөө биелэгдэх нь тодорхой буюу "self-executing" (өөрөө биелэгдэх, хэрэгжих) гэсэн үг. Иймд шийдвэрийг албадан гүйцэтгүүлэх тухай ойлголт анхнаасаа огт шаардлагагүй болж байна. Дээрх шүүхийн шийдвэрийг захиргаа ерөнхий утгаар нь үйл ажиллагааныхаа биелүүлэх ёстой.

Германы ЗШтХ-ийн 168-172 дугаар зүйлд шүүхийн тогтоол шийдвэрийг гүйцэтгэхтэй холбоотой тусгай заалтуud байна. Тухайн шийдвэр эдгээр заалтад үл хамаарах бол хөндлөнгийн хуулийг хэрэглэх хэм хэмжээний талаар Захиргааны шүүхийн тухай хуулийн 167 дугаар зүйлд зааснаар Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлтэй холбоотой заалтуудыг баримталдаг ажээ[20].

Шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэхэд тухайн шийдвэрийг гүйцэтгүүлэх боломж бүхий агуулгатай, өөрөөр хэлбэл тодорхой үйлдэл хийх, эсхүл үйлдэл хийхээ түр түдгэлзэх буюу зогсоох үүрэг агуулсан гүйцэтгэхээсээ гүйцэтгэх хуудастай адилтгахуйц хэмжээний эрхтэй гүйцэтгэх баримт бичиг гарсан байх ёстой[21].

ХБНГУ-ын ЗШтХ-ийн 169 дүгээр зүйлийн 169.1.2-т заасан **"шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага"** гэдэг нь захиргааны байгууллага өөрөө биш, харин анхан шатны шүүхийн ерөнхий шүүгч юм.

Захиргааны шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулахдаа Захиргааны шүүхийн тухай хууль болон Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг баримтлахаар зохицуулсан байна. Шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэхдээ ерөнхий шүүгч нь шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага , шийдвэр гүйцэтгэгчийг оролцуулж болно.

Өөрөөр хэлбэл шүүгч шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг хангахад идэвхтэй байр сууринаас хандлаг байна. Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр өөрөө бусад ердийн шүүхийн шийдвэрээс тухайн хэргийн оролцогчоос хамаараад шийдвэр гүйцэтгэлийн онцгой ажиллагаар шаардлаг. Харин манай улсад шийдвэр гүйцэтгэхийг шүүгч захирамж гарган тодорхойлж, шийдвэрийг сайн дураар биелүүлэхгүй байгаа хариуцагчид хуульд заасан арга хэмжээ авах ба шүүгч гаргасан шийдвэрийнхээ биелэлтийг хариуцдаггүй.

УИХ-аас 2016 оны 2 дугаар сарын 04-ний өдөр батлагдсан ЗХШХШтХ-ийн төслийн 136.2-т "Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх удирдан явуулна. Анхан шатны шүүх шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг ШШГБ-аар гүйцэтгүүлнэ" гэж шүүх шийдвэрийн биелэлтийг хангах ажилд идэвхтэй байр сууринаас оролцох буюу ХБНГУ-ын жишгийг хargалзан тусгасан байсан. Гэвч хуулийн төслийн энэхүү зохицуулалтыг 2016 оны 2 дугаар сарын 04-ний өдрийн "Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль"-д шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэсэн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх хяналт тавина" гэж тусгасан бөгөөд 2017 оны 6 дугаар сарын 09-ний өдрийн шинэчилсэн найруулгаар тус заалтыг хассан нь шүүхийн байр суурийг унагасан зохицуулалт болсон.

Шүүх шийдвэрээ албадан гүйцэтгүүлэхийн өмнө тухайн захиргааны байгууллагад энэ тухай мэдэгдэж, 1 сарын дотор сайн дураар биелүүлэхгүй бол албадан гүйцэтгэхийг анхааруулдаг[22].

Мөн зохих акт гаргахыг даалгасан шүүхийн шийдвэрээр хүлээсэн үүрэгээ захиргааны байгууллага эс биелүүлсэн тохиолдолд анхан шатны шүүх дараах шийдвэрийг гаргана.

[20] ЗХШХШтХ-ийн 93 дугаар зүйлийн 93.1 дэх хэсэг: Захиргааны хэргийн шүүхийн хуулийн хучин төгөлдөр болсон шийдвэр/шийдвэр, магадлал, тогтоол, шүүгчийн захирамж/-ийг сайн дураар биелүүлээгүй тохиолдолд Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 183-188 дугаар зүйл, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасны дагуу албадан биелүүлнэ.

[21] Przemysław Ostojski*, Wojciech Piątek**. Die Vollstreckung eines Kassatorischen, S. 104

[22] Ханнс Зайделийн сан, Эрх зүйн боловсролын академи, Захиргааны хэргийн шүүх, (*Монгол дахь шинэтгэл, дэлхийн улсуудын жишиг*), Уб, 2004, 243 дахь тал.

- 10000 хүртэл евротой тоотохыг хугацаа заан сануулах;
- Заасан хугацаанд цаашид хэрэгжүүлэх шаардлагатай гарсан тохиолдолд шаардлагатай;
- Алгадаан гүйцэтгүүлэх арга хэмжээ авах.

Дээр дурдсан торгуулийн мөнгөний хэлэн ч хаяа саунгуяг, тогтоож, гаргуулж болохоор хуульчилжээ.

*Ф*ранц улсын захиргааны хэрэгсэлд шүүхийн шүүхэд гүйцэтгэх асуудлаарх журам

Франц улсын захиргааны шүүхийн процесст юрисдикцийн шүүхийн процессоосоо зөвшөөрөгдсөн өгх эрхтэнтэй шүүхийн нийтлэг эрх зүйн институтыг л зөвхөн бүх хүн ч ойлгодог хоног бүр аяраа хуулийн дагуу тогтоосон байхад тэдгээр шийдвэр нь шууд л мөрдөгдөнө. Өөрөөр хэлбэл уг шийдвэр өөрөө биелэгдэх нь тодорхой буюу "self-executing" (өөрөө биелэгдэх, хэрэгжих) гэсэн үг. Иймд шийдвэрийг албадан гүйцэтгүүлэх тухай ойлголт анхнаасаа огт шаардлагагүй болж байна. Дээрх шүүхийн шийдвэрийг захиргаа ерөнхий утгаар нь үйл ажиллагааныхаа биелүүлэх ёстой.

Германы ЗШтХ-ийн 168-172 дугаар зүйлд шүүхийн тогтоол шийдвэрийг гүйцэтгэхтэй холбоотой тусгай заалтуud байна. Тухайн шийдвэр эдгээр заалтад үл хамаарах бол хөндлөнгийн хуулийг хэрэглэх хэм хэмжээний талаар Захиргааны шүүхийн тухай хуулийн 167 дугаар зүйлд зааснаар Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлтэй холбоотой заалтуудыг баримталдаг ажээ[20].

Шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэхэд тухайн шийдвэрийг гүйцэтгүүлэх боломж бүхий агуулгатай, өөрөөр хэлбэл тодорхой үйлдэл хийх, эсхүл үйлдэл хийхээ түр түдгэлзэх буюу зогсоох үүрэг агуулсан гүйцэтгэхээсээ гүйцэтгэх хуудастай адилтгахуйц хэмжээний эрхтэй гүйцэтгэх баримт бичиг гарсан байх ёстой[21].

ХБНГУ-ын ЗШтХ-ийн 169 дүгээр зүйлийн 169.1.2-т заасан **"шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага"** гэдэг нь захиргааны байгууллага өөрөө биш, харин анхан шатны шүүхийн ерөнхий шүүгч юм.

Захиргааны шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулахдаа Захиргааны шүүхийн тухай хууль болон Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг баримтлахаар зохицуулсан байна. Шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэхдээ ерөнхий шүүгч нь шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага , шийдвэр гүйцэтгэгчийг оролцуулж болно.

Өөрөөр хэлбэл шүүгч шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг хангахад идэвхтэй байр сууринаас хандлаг байна. Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр өөрөө бусад ердийн шүүхийн шийдвэрээс тухайн хэргийн оролцогчоос хамаараад шийдвэр гүйцэтгэлийн онцгой ажиллагаар шаардлаг. Харин манай улсад шийдвэр гүйцэтгэхийг шүүгч захирамж гарган тодорхойлж, шийдвэрийг сайн дураар биелүүлэхгүй байгаа хариуцагчид хуульд заасан арга хэмжээ авах ба шүүгч гаргасан шийдвэрийнхээ биелэлтийг хариуцдаггүй.

УИХ-аас 2016 оны 2 дугаар сарын 04-ний өдөр батлагдсан ЗХШХШтХ-ийн төслийн 136.2-т "Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх удирдан явуулна. Анхан шатны шүүх шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг ШШГБ-аар гүйцэтгүүлнэ" гэж шүүх шийдвэрийн биелэлтийг хангах ажилд идэвхтэй байр сууринаас оролцох буюу ХБНГУ-ын жишгийг хargалзан тусгасан байсан. Гэвч хуулийн төслийн энэхүү зохицуулалтыг 2016 оны 2 дугаар сарын 04-ний өдрийн "Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль"-д шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэсэн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх хяналт тавина" гэж тусгасан бөгөөд 2017 оны 6 дугаар сарын 09-ний өдрийн шинэчилсэн найруулгаар тус заалтыг хассан нь шүүхийн байр суурийг унагасан зохицуулалт болсон.

Шүүх шийдвэрээ албадан гүйцэтгүүлэхийн өмнө тухайн захиргааны байгууллагад энэ тухай мэдэгдэж, 1 сарын дотор сайн дураар биелүүлэхгүй бол албадан гүйцэтгэхийг анхааруулдаг[22].

Мөн зохих акт гаргахыг даалгасан шүүхийн шийдвэрээр хүлээсэн үүрэгээ захиргааны байгууллага эс биелүүлсэн тохиолдолд анхан шатны шүүх дараах шийдвэрийг гаргана.

[23] ЖС Сүхбаатар, Өрөөний оюутаны захиргааны эрх зүйн тойм, Уб, 2015, 45 дахь тал.

[24] Tribunal Administratif De Paris, Demarches-procedures http://paris.tribunal-administratif.fr/Demarches-procedures/L-execution-des-decisions-du-juge-administratif/Comment-faire-executer-les-decisions-rendues-par-le-juge-administratif.

[25] Гаваа дорджаан захиргааны хэргийн шүүх, Цэрэн гарын анагаах Ж6, Уб, 2000, 54 дэх тал.

[26] Шүүхийн шийдвэр, захиргааны гүйцэтгэлийн шийдвэр гарсан тохиолдолд гүйцэтгэгч нь шүүхэд хүсэлт гаргана. Гэсэн хэдий ч, шүүхийн шийдвэрт заасан бөгөөд гаргуулах гүйцэтгэх хугацааг заасан шаардлага шүүхэд гаргана. Гүйцэтгэгч нь шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэхгүй бол шүүхийн шийдвэрт заасан шаардлагын дагуу гүйцэтгэлтэй холбоотой гаргасан гомдлоо шүүхэд гаргана. Гомдол гаргасан шүүгч хугацаа шаардах эсэхийг шийдвэрлэнэ. Гомдол гаргасан шүүгч гомдлоо хянаж шийдвэрлэх хугацаа шаардлагатай бол хугацаа шаардах эсэхийг шийдвэрлэнэ. Гомдол гаргасан шүүгч гомдлоо хянаж шийдвэрлэхдээ мэдэгдэл гаргуулах, гомдол гаргагчаас тайлбар, сэлгээлгэх хэсэг хугацаа тогтоох, гомдол гаргагчаас мэдээлэл гаргуулах, шаардлагатай бол хэргийг шийдвэрлэх ажлыг шийдвэрлэх, гомдлыг хангах, гомдлыг хангах боломжгүй гэж үзвэл гомдлыг хянан шийдвэрлэхгүй гэсэн шийдвэр гаргах

Эрх зүйн судалгаа, тойм, үр дүн

20 ба түүнээс дээш 2011 онд 5 ба түүнээс дээш 2012 онд бүх аж ахуйн нэгж байгууллага тус хуулийн ажлын цагийг дагаж мөрдөхөөр зохицуулсан байна. Ийнхүү 7 хоногт ажиллах цаг 2001 онд 50.4 байсан бол 2011 онд 43.9 болж буурсан байна. Үүнтэй зэрэгцэн 7 хоногт ажлын цаг 10 хувиар буурах тутам ажил эрхлэгч 9.7 хувиар өссөн үзүүлэлттэй гарсан сайн жишиг байна.

Дэлхийн улс орнуудад илүү цагаар ажиллах тохиолдол цөөнүү бөгөөд үүнийг ажилтан сайн дурын үндсэн дээр эсхүл хуульд тусгайлан заасан бол илүү цагаар ажиллана. ОХУ-ын хувьд ажлын цаг гэсэн ойлголтыг Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 91 дүгээр зүйлд заасан. Тус хуульд зааснаар ажлын цаг нь долоо хоногт 40 цагаас хэтрэхгүй байна. Мөн хуулийн 106 дугаар зүйлд амралтын цагийн тухай зохицуулахдаа ажилтан хөдөлмөрлөх үүргээс чөлөөлөгдсөн өдрийн үзэмжээр ашиглах боломжит хугацааг амралтын цаг тооцно.

Европын зарим улс дахь ажлын цагийн үргэлжлэлийг авч үзвэл[11]:

Улсын нэр	Хуулиар тогтоосон ажлын цаг	Хамтын гэрээгээр тогтоох боломж
Австрали	35-40	35-40
Австри	40	38-38,5
Бельги	40	36-38
Их Британи	-	37-39
Грек	48	37,5-40
Дани	-	37
Ирланд	48	38-40
Испани	40	38-40
Италь	48	40
Канад	40	35-40
Люксембург	40	40
Нидерланд	48	38
Шинэ Зеланд	40	40
Норвеги	40	37,5
Португали	48	35-44
АНУ	40	35-40
Финлянд	40	37,5-40
ХБНГУ	48	37,5
Франц	39	35-39
Швейцарь	35	41,6-42,3
Швед	40	35-40
Япон	44	40-48

Японд ердийн ажлын цагийн үргэлжлэл 7 хоногт 40 цаг байхаар хуулийн 4 дүгээр бүлэгт заасан. Гэхдээ нэг өдрийн ажлын цагийн үргэлжлэл 8 цаг байгаа тохиолдолд завсарлах цаг олдохгүй. Зарим худалдааны газар, гоо сайхны салон, кино театр, эрүүлийг хамгаалах байгууллага, зоогийн болон олон нийтийн газарт 7 хоногийн ажлын цагийн үргэлжлэл 44 цаг хүртэл байхыг хүлээн зөвшөөрдөг.

БНХАУ-ын Хөдөлмөрийн тухай хуулиар 7 хоногт 44 цагаас хэтрэхгүй байхаар хуульчилсан байна.

2021 оны байдлаар ажлын цагийн дундаж үзүүлэлтийг Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын судалгаагаар дараах байдлаар үзүүлсэн байна[12]. Үүнд:

Хүснэгтээс харахад дундаж ажлын цагтай улсуудыг нь Араб, Зүүн Ази, Дэлхий Америкийн улсууд байгаа бол эсрэгээрээ хамгийн богино ажлын цагтай улсуудыг нь Африк, Америкийн улсууд хамрах байна.

Харин аж үйлдвэрийн хувьд авч үзвэл:

Ажлын цагийг аж үйлдвэрийн хувьд авч үзвэл хамгийн урт ажлын цагтаа салбарууд нь бөөний болон жижиглэгийн худалдаа (49.1 цаг[13]), тээвэр харилцаа холбоо (48.2 цаг) болон үйлдвэрлэл (47.6 цаг) байна. Долоо хоногт хамгийн богино ажлын цагтай салбарууд нь боловсрол, хөдөө аж ахуй байна.

Мөн дээрх 2 хүснэгтээс дүгнэн авч үзвэл жендэрийн хувьд эмэгтэй хүнээс эрэгтэй хүмүүс нь ямар ч нөхцөлд аль ч үлсад илүү цагаар ажилладаг болох нь харагдаж байна.

Монгол Улсын нэгдэн орооогүй Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын конвенцоос авч үзвэл:

1. Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын 1930 онд баталгаажсан Ажлын цагийн конвенц: тус конвенцод зааснаар өдрийн үргэлжлэх ажлын цаг 8 цагаас илүүгүй 7 хоногийн ажлын цаг 48 цагаас илүүгүй, өдрийн үргэлжлэх ажлын цагийн дээд хязгаар 10-аас илүүгүй байхаар заасан байна. Харин Монгол Улсын хувьд өдрийн үргэлжлэл 8-аас илүүгүй, 7 хоногийн ажлын цаг 40-өөс илүүгүй, 7 хоногийн илүү цагийн дээд хязгаар 12-оос илүүгүй байхаар заасан байна.
2. Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын Гэрийн ажилчдын 2011 оны 189 дугаар конвенц: Тус конвенцод зааснаар гэрийн ажил гэдэг нь өрх, өрхөд гүйцэтгэсэн ажил, гэрийн үйлчлэгч гэдэг нь хөдөлмөрийн харилцааны хүрээнд гэрийн ажил эрхлэж буй этгээдийн хэлэхээр заасан байна. Энэ конвенцын агуулга одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Монгол Улсын Хөдөлмөрийн хуулийн 69 дүгээр зүйлд пуслах малчин, гэрийн үйлчлэгчийн ажилтан болон гэдэсээрэй адилтгах бусад ажил албан гүшаагтай холбогдотой харилцааг зохицуулсан заалттай уялдаж байна.

[11] Трудовое законодательство Японий (Электронный ресурс)-Business times. Журнал о российском бизнесе за рубежом.- 17.06.2011.- Режим доступа: (http://bitimes.ru).

[12] International Labour Organization (ilo.org).

[13] Нийгэмлэгийн шугуйлах шийдвэр гаргах, хуулиар хязгаарлах хэмжээг ажилтанд байгаа захиргааны хэрэгтэй шугуйлах шийдвэрийн агуулгаас хамаарч өөрчлөгдөнө.

Бүгд Найрамдах Латви улсын захиргааны хэрэгтэй шүүхийн шийдвэр гаргах ажиллагаа

БНЛУ-ын хувьд ЗХШХШг-Хууль нь 2004 оны 1 дүгээр сарын 1-ны өдөр баталгаажсан. Латви улсын ЗХШХШг-Х-ийн 253.2-д зааснаар, "Шаардлагатай тохиолдолд гуравдагч этгээд захиргааны актыг хүчинтэй болгох эсвэл хүчинтэй болгох тухай өмнө шүүх нь тухайн байгууллага шийдвэр гаргуулахыг үүрэг даалгавар өгөх ба шаардлагатай бол шүүх нь тухайн байгууллага шийдвэр гаргуулах тухай зөвлөмж гаргаж болно. Энэ нь манай улсын ЗХШХШг-Х-ийн 107 дугаар зүйлийн 107.5-д шүүхийн шийдвэрийн тогтоох хэсэгт: "Шийдвэр гүйцэтгүүлэх арга журам, хугацаа, шийдвэрийг даван заалдах журам, хугацаа заана", гэж хуульчилсантай агуулгын хувьд тохтой байж болох юм.

Шүүхийн шийдвэрийг нэн даруй гүйцэтгэхийг даалгагүй бол шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсны дараа албадлаг гүйцэтгэнэ[27].

Шүүхийн шийдвэр нэн даруй хэрэгжүүлэх- Өөрөөр гаргачийн хүсэлтийн үндэсэн дээр шүүх оншой нөхцөл байдлыг үлдээс шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхийг хойшлуулах нь өрөөлөг гаргачид их хэмжээний хохирол учруулж болзошгүй бол шүүхийн шийдвэрийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн биелүүлэхгүй шийдвэрлэж болох ба эсхүл шийдвэрийг биелүүлэх боломжгүй байж болно[28].

Хуульд заасан бол шүүхийн шийдвэрийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн нэн даруй гүйцэтгэхийг шүүх тогтооно. Шүүхийн шийдвэрийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн гүйцэтгэх боломжтой гэж нэн даруй тогтоосон тохиолдолд шүүх хүсэлтийг хэрэгсэхгүй болгосон, эсхүл хэргийг хянан шийдвэрлэхдэ шүүх хэрэг хянан шийдвэрлэх ажлагааг дуусгавар болгосон шийдвэрийг шинээр гаргана.

Б. Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, түүний биелэгдэл тулгамдаж буй зарим асуудал, боловсронгуй болгох арга зам

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэх ажиллагаа практикт үндэсэн 3 төрлөөр явагдаж байна[29]. Үүнд:

1. Захирганы хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллаганы явцад гарсан шүүхийн шийдвэрийг албадан биелүүлэх,
2. Хуулийн хүчин төгөлдөр захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэх,
3. Шийтгэврийг биелүүлэх гэж ангилж болно.

Манай улс захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаатай холбогдсон хаалттай ажиллагаа 2017 онд шинэчлэн найруулагдсан "Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль"-ийн зарим хөнгөлөлт заалт болон 122-137 дугаар зүйлд заасан үндэсэлд, журмын хүрээнд зохицуулж байна.

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийн тухайд:

Нийслэл дэх захиргааны хэргийн шүүх 2018 онд Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрлэсэн 1638 хэргийн 416 буюу 25.4 хувь нь гаргын маргаан, 334 буюу 20.4

[27] Бүгд Найрамдах Латви улсын Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2001, 264 дүгээр зүйл. Administrāvā procesa likums. 2004. 264. Pants. Spriedums izpildīšanu Spriedumu izpilda pēc tā stāšanās spēkā; izņemot gadījumus, kad tiesa nolēmusi, ka spriedums izpildāms nekavējoties.

[28] Бүгд Найрамдах Латви улсын Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2001, 265 дугаар зүйл

[29] Хуульч, судлаач Л.Оюунчимэг, "Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр түүний гүйцэтгэлийн байдал", Судалгааны материалын нийтлэл.

хувийг төрийн албаны маргаан, 154 хувь 9.4 хувийг ашигт малтмалтай холбоотой маргаан, 65 буюу 3.9 хувийг үл хөдлөх эд хөрөнгө буюу улсын бүртгэлтэй холбоотой маргаан, 62 буюу 3.7 хувийг төрийн хяналт шалгалттай холбоотой маргаан, 61 буюу 3.7 хувийг тендерийн маргаан, 59 буюу 3.6 хувийг татварын маргаан, 43 буюу 2.6 хувийг нийгмийн даатгалтай холбоотой маргаан, 22 буюу 1.3 хувийг иргэний бүртгэлтэй маргаан гус гус эзэлж байна.

Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын хэмжээнд 2018 оны байдлаар хараахан нийт 239 хэрэг маргааныг шийдвэрлэсэн боловч шүүхийн шийдвэрийн 107 буюу 44.7 хувь нь биелэсэн, 123 буюу 55.2 хувь нь биелэгдээгүй, 2019 онд гүйцэтгэвэл зохих нийт 280 шийдвэрийн 134 буюу 47.9 хувь нь биелэгдэж, 146 буюу 52.1 хувь нь биелэгдээгүй байна. Харин 2020 онд гүйцэтгэвэл зохих 247 шийдвэрийн 88 буюу 35.6 хувь нь биелэгдэж, 159 буюу 64.4 хувь нь биелэгдээгүй, 2021 онд гүйцэтгэвэл зохих 265 шийдвэрийн 112 буюу 42.3 хувь нь биелэгдэж, 153 буюу 57.7 хувь нь биелэгдээгүй байна[30].

График 1. Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын хэмжээн дэх Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлт

2021 оны байдлаар шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа хийгдсэн шийдвэрийг маргааны төрлөөр нь авч үзвэл:

- ✓ **Төрийн албан хаагчийг ажилд эгүүлэн тогтоох шийдвэр гаргахгүй байгаа маргаан- 55 маргаан**
- ✓ Газрын асуудлаар эрх бүхий албан тушаалтан захирамж, гушаал гаргахгүй, ергөдлийг шийдвэрлэхгүй байгаа- 38 маргаан
- ✓ Эрх бүхий албан тушаалтанд шийдвэр гаргахыг даалгах- 24 маргаан
- ✓ Захирамж, гушаал, бүртгэл, дүгнэлт эргийг хүчингүй болгох- 24 маргаан
- ✓ Хэрэг эцэслэн шийдвэрлэх хүртэл захиргааны акт болон бусад шийдвэрийн биелэлтийг түдгэлзүүлэх- 22 маргаан
- ✓ Ийл хууль бус захиргааны акт болохыг тогтоох- 16 маргаан
- ✓ Төлбөр гаргуулах- 9 маргаан
- ✓ Нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгалын дэвтэрт бичилт хийлгэх- 7 маргаан
- ✓ Бусад- 30 маргаан

Монгол Улсын Хөдөлмөрийн тухай хуульд зааснаар өдрийн үргэлжлэх хугацааг цагийн ялгаг 8-аас нэмэгдүүлэх, ажлын хоногийн ажлын цаг 40 цагаас хэтрэхгүй байх бөгөөд ажлын нэмэгдүүлэлтийг хязгаар нь 56 цагаас нэмэгдүүлэх, өдөрт ажиллах нийт цагийн хязгаар нь 4 цагаас нэмэгдүүлэхгүй байхаар тус тус хуульчилсан[5].

Нийгмийн ажлын цагийн үргэлжлэх хугацааг хуульчлах ерөнхөй ажлыг нэмэгдүүлэх, ажилтан нийгэм ажилчдаас гаргасан тохиолдол сахиулсан шийтгэл хүлээгдэх эрх зүйн зохицуулалт үүсгэхгүй байх, ажил олгогч ажилчдыг ажлаа дагаж гүйцэтгэхгүй байдалд оруулах, хэрэв ажлын цагаа бүтээмжтэй ашиглаагүй тохиолдол нөхөн ажилуулах зохицуулалт нь хүчинтэй гэсэн хэлбэрийг хуулиар хуулиглан зохицуулах нөхцөл ажилчдыг хуулиар гаргах мэт болоод хэн хаян байгуулагаа зөрчсөн хөдөлмөрийн гэрээний талаар гомдол гаргах эрх нээгдэнэ.

Хөдөлмөр бол бидэнд бүтээгдэхүүн бий юм. Энэхүү тодорхойлолт нь хэт нэг талыг баримжаалсан нэрлэгдэхгүй үзэгдэл мэт ойлгогдож болзошгүй юм[7]. 1919 оны анхны Үндэсний Үндэсний Ардчилсан Хувьсгалыг дуулиан гаргасан ОУХБ-ын тогтоолоос эхлэн ажлын цагийн тухай хоёрдугаар №1 (ганц/хоёрдугаар) конвенцыг ОУХБ-ын гишүүн орнуудаас хүлээн авсан ажлын цаг нь ах байгуулагчаа шаардсаа ОУХБ-ын гишүүн орнуудаас хэдэн ажилчин Гуравдугаар хуваарьтай нь ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг хоёрдугаар ажилчин ажлаа дуусгах ёстой гэсэн ойлголтыг агуулсан ба ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг гуравдугаар ажилчин ажлаа дуусгах ёстой гэсэн ойлголтыг агуулсан ба ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг дөрөвдүгээр ажилчин ажлаа дуусгах ёстой гэсэн ойлголтыг агуулсан ба ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг тавдугаар ажилчин ажлаа дуусгах ёстой гэсэн ойлголтыг агуулсан ба ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг зургаадугаар ажилчин ажлаа дуусгах ёстой гэсэн ойлголтыг агуулсан ба ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг долоодугаар ажилчин ажлаа дуусгах ёстой гэсэн ойлголтыг агуулсан ба ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг наймдугаар ажилчин ажлаа дуусгах ёстой гэсэн ойлголтыг агуулсан ба ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг есдүгээр ажилчин ажлаа дуусгах ёстой гэсэн ойлголтыг агуулсан ба ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг аравдугаар ажилчин ажлаа дуусгах ёстой гэсэн ойлголтыг агуулсан ба ажлын цагийг хэдэн минутаар ажилчдыг арваннэгдүгээр

мянган төгрөг буюу 25 хувийг, 2020 онд 954,483.8 мянган төгрөгийн төлбөрийн акт, албан шаардлага хүргүүлснээс 147,277,4 мянган төгрөгийг буюу нийт 576,373.84 төгрөг буюу 26 хувийг буруутай этгээдээр нөхөн төлүүлж, улсын төсөвт төвлөрүүлсэн байна[35].

2021 оны 1.28-ны өдрөөс 2022 оны 01.13 хүртэлх хугацаан дахь ажилд эгүүлэн тогтоож, ажилгүй байсан хугацааны цалинг олгохоор цалингийн хэмжээг шууд тогтоож шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэрийн цахим санд байрлах нийт 38 шүүхийн шийдвэрийг судлахад 2,683,184-57,349,184 төгрөгийн цалинг нэхэмжлэгчид захиргааны байгууллагаас олгохоор шийдвэрлэсэн буюу нийт 466,480,130/дөрвөн зуун жаран зургаан сая дөрвөн зуун наян мянга нэг зуун гучин төгрөг/ олгохоор шийдвэрлэсэн байсан.

Тухайлбал, Говь-Алтай аймгийн Дарив сумын иргэн Н.Э Дарив сумын Засаг даргын 2021 оны 08 дугаар сарын 02-ны өдрийн Б/20 дугаартай Н.Э-д сахилгын шийтгэл ногдуулах тухай захирамжийг хууль бус болохыг тогтоож, хүчингүй болгуулж, Засаг даргын Тамгын газрын даргын ажилд эгүүлэн тогтоож, ажилгүй байсан хугацааны цалинг гаргуулах, нийгмийн даатгалын дэвтэр, эрүүл мэндийн даатгалын дэвтэрт бичилт хийхийг даалгах шаардлага бүхий нэхэмжлэл гаргасан ба шүүхээс ажилгүй байсан хугацааны цалин 6.666,181 /зургаан сая зургаан зуун жаран зургаан мянга нэг зуун наян нэгэн/ төгрөгийг Говь-Алтай аймгийн Дарив сумын Засаг даргын Тамгын газрын төсвөөс гаргуулан олгох[36],

Нэхэмжлэгч Д.Очирбат Монгол Улсын Засгийн газарт холбогдуулан "Засгийн газрын 2018 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн 15 дугаар тогтоолыг хүчингүй болгуулах, Эрүүл мэндийн яамны Төрийн нарийн бичгийн албан ажилд эгүүлэн тогтоолгох, 2018 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдрөөс шүүхийн шийдвэр гарах хүртэлх хугацааны цалин хөлстэй тэнцүх олговор гаргуулах, Эрүүл мэнд нийгмийн даатгалын шимтгэл нөхөн төлж дэвтэрт бичилт хийлгэхийг даалгуулах", Эрүүл мэндийн сайдад холбогдуулан "Сайдын 2018 оны 05 дугаар сарын 30-ны өдрийн Б/35 дугаар тушаалыг хүчингүй болгуулах", Төрийн албаны зөвлөлд холбогдуулан "Төрийн албаны зөвлөлийн 2018 оны 12 дугаар сарын 27-ны өдөр зохион байгуулсан Эрүүл мэндийн яамны төрийн нарийн бичгийн даргын сул орон тоонд төрийн албаны сонгон шалгаруулалтыг хууль бус байсан болохыг тогтоолгох" шаардлага бүхий нэхэмжлэлийг шүүхээс бүрэн хангаж, ажилгүй байсан 2018 оны 01 дүгээр сарын 10-аас шүүхийн шийдвэр гарах хүртэлх хугацааны олговор 57 349 184 /тавин долоон сая гурван зуун дөчин есөн мянга нэг зуун наян дөрөв/ төгрөг /Улсын Нэгдүгээр төв эмнэлгийн Ерөнхий захирлын албан үүрэгийг тур орлон гүйцэтгэсгээр ажиллаган хугацааны цалин хөлс болон татвар шимтгэлийг хасаж тооцох/-ийг Д.Очирбатад олгож, нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалын дэвтэрт холбогдох бичилт хийхийг хариуцагч Монгол Улсын Засгийн газарт даалгаж[37] *шийдвэрлэсэн байна.*

Өрөөр хэлбэл албан тушаалтны буруутай үйл ажиллагаанаас болж төрд их хэмжээний хохирол учирч байна. Дээрх төрлийн маргааны хариуцагчид ихэвчлэн Засгийн газраас эсхүл дээд шатны захиргааны байгууллагаас томилогддог албан тушаалтнуд буюу улс төрийн намын хамаарал бүхий хүмүүс байдаг учир албан тушаалтнаас төрд болон албан байгууллагад учирсан хохирлыг шаардах хуулийн зохицуулалт хэрэгждэггүй байх магадлалтай юм. Иймд Захиргааны ерөнхий хуулийн 103 дугаар зүйлийн 103.1 дэх хэсэгт заасан "Иргэн, хуулийн этгээдийн хохирлыг барагдуулсны улмаас өөрт учирсан хохирлыг захиргааны байгууллага Иргэний хуулийн 498.5-д заасны дагуу гэм буруутай албан тушаалтнаар буцааж төлүүлнэ"[38] гэх заалтыг зайлшгүй хэрэгжүүлэхийн тулд шүүх шийдвэр гаргахдаа төрийн албан хаагчийн ажилгүй байсан хугацааны цалинг **тухайн байгууллага**

[35] Үндэсний аудитын газрын Захиргаа, удирдлагын газрын дарга, тэргүүлэх аудитор Ш.Үнэнтөгс-ийн 2022.04.26-ны өдрийн 04/999 тоот албан бичиг.

[36] Говь-алтай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 112/ШШ2022/0001, 2021.12.30.

2021 онд ажилгүй байсан хугацааны цалинг олгохоор шийдвэрлэсэн нийт 38 шийдвэрийн 12 шийдвэр нь зөвхөн Говь-Алтай аймгийн Засаг дарга болон тус аймгийн сумдын Засаг дарга нарын буруутай үйл ажиллагаанаас болж төрд 48,067,600 төгрөгийн хохирол учирсан байна.

[37] Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 128/ШШ2021/0193, 2021.03.17

[38] Захиргааны ерөнхий хууль, У6, 2015, 103 дугаар зүйлийн 103.1 дэх хэсэг.

Өгөгдөр бүх гэм бүрдүүлэн судлаагаа үргэлжлүүлэн хохирлыг төлүүлэхээр шийдвэрлэх

Түүнчлэн шийдвэр гүйцэтгэх ажлыгаанаа зөрчлөө, ухамсүүлэлт нэгтгэсэн гаргуулж хохирогчтой, шийдвэрт өнөөгийн байдлаар гүйцэтгэгдээгүй байгаа тушаалтан, бөгөөгүйгээс гаргуулж байгаа хэмжээг ба 14 хүртэх хоногоор сунгаж эрх зүйн зохицуулалт бий. Дээрх хугацаа 30 хоног байдаг ба 14 хүртэх хоногоор сунгаж эрх зүйн зохицуулалтыг хугацаа 30 хоног байдаг ба 14 хүртэх хоногоор сунгаж эрх зүйн зохицуулалтыг хугацаа 30 хоногоор сунгаж, шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг хангах ба эрүүгийн хариуцлагыг оногдуулах, шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг хангах ба эрүүгийн хариуцлагыг оногдуулах, шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг хангах арга хэмжээ авахыг даалгах, шүүхийн шийдвэрийг хүлээн авах, шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажлыг шуурхай явуулах, шийдвэр гүйцэтгэгч нар мэдээлэл хүргүүлэх ба ажилдаа явуулж чадалгүй байна. Нийтээс л дүгнэгдэж байна шийдвэр гүйцэтгэгч нарын ярилцлагыг гаргаж, шийдвэрийн биелэлтийг хангах, шийдвэрийн биелэлтийг тушаалтнаа хариуцлагатай хандах, шийдвэрийг гүйцэтгэгч нарын ажлыг хянах, хяналт тавьж ажиллах, шийдвэрийг биелүүлэхгүй байгаа тушаалтнуудыг шийдвэрийн биелэлтийг ханг

бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх" үндсэн эрх, органик хуульд заасан "шүүхийн мэтгэлцэх зарчим" хууль зүйн тусламжа авах эрхээр дамжин биелүүлэх олох тус хамаарагдуй гэж үзэх боломжгүй байна.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992.
2. Захиргааны ерөнхий хууль, 2006.
3. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2006.
4. Иргэний хууль, 2002.
5. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2017.
6. Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийх арга зүй, 2015.

Ном, сурах бичиг, судлагааны тайлан

1. Баг-Эрдэнийн Буянхишиг, Иргэний эрх зүйн тусгай анги, 2019.
2. Нямсүрэнгийн Норовсамбуу, Өмгөөлөгчийн хөлсийг эрэгт талаар төлүүлэх зарлал болгон хуульчдаас нь зохистой эсэх, 2019, http://legaldata.mn/bulteel/pdf?id=370.
3. Нэлэгтэй нийгэм форум, Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа, №4 (2022).

Шүүхийн шийдвэр

1. Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2017.02.10-ны 181/ШШШ/2017/00499 тоот шийдвэр.
2. Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн 2018 оны 11 сарын 20-ны өдрийн 0731 тоот шийдвэр.
3. Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2019 оны 02 сарын 27-ны өдрийн 0112 тоот магадлал.
4. Улсын дээд шүүхийн захиргааны хэргийн танхим 2019 оны 04 сарын 29-ний өдрийн 124 дүгээр тогтоол.
5. Монгол Улсын дээд шүүхийн 2019.05.07-ны 645 тоот тогтоол.
6. Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2018.07.02-ны 1526 тоот магадлал.

Цахим эх сурвалж

1. http://www.shuukh.mn/.
2. http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part-44-general-rules-about-costs?bcLid=lwARlTxledEBTQVQHDmQDxNEgLPqUaNXaCl9uhCRFEWrPLOSMm59IwrOFgx0.
3. https://en.wikipedia.org/wiki/English_rule_(attorney%27s_fees).

нэхэмжэгчийн хууль зүйн тусламжа авахад төлсөн зардлыг захиргааны шийдвэр гаргах шийдвэр гүй, ажиллагаанд оролцсон гэж тогтоосон бол тус шүүх нэгэн зэрэг тус хохирлын нөхөн төлүүлж, иргэний Үндэсний хуулийн 16-р зүйлийн 14-т заасан үндэсний эрх зүйн үндэс болох магадлагдах ба, Монгол Улсын Үндэсний хуулийн 16-р зүйлийн 14-т заасан үндэсний эрх зүйн үндэс хамгаалах, зөрчигдсөн эрхэг сэргээн тогтоох" гэж заасан шүүхийн эрхэм зорилгоо нийцэх.

Дээрх зарчмын дагуу АНУ, Японд харьцуулах нь төрийн захиргааны байгууллага байгаа тохиолдолд нэхэмжлэгч маргаанд ялбал түүний өмгөөлөгчийн хөлсийг нөхөн төлөхөөр тухайлан зохицуулсан байдаг байна. Мөн Францын иргэний процессын хуулийн зохицуулалтын үүднээс захиргааны хэрэгт нэхэмжлэгч ялагдвал харьцуагчийн өмгөөлөгчийн хөлсийг нэхэмжлэгч талаас гаргуулахгүйгээр шийдвэрлэх практик тогтсон байна.

Иймд эжний эзэжинд захиргаанд маргаанд нэхэмжлэгч /иргэн, хуульчин эсэг/ ялсан бол түүний өмгөөлөгчийн зардлыг харьцуулан өгч байх нь Монгол Улсын Үндэсний хууль, бусад хууль, эрх зүйн зарчимд нийцэхгүй байна.

Шүүх өмгөөлөгчийн хөлсийг хохирогч тооцон хангахгүй байх шийдэл нь хууль зүйн үндэслэл гаргасан эсэхээсээ шалтгаалж эрх тогтсон шүүхийн практиктай холбогдох байх болзошгүй юм. Хэрэв тийм бол хууль зүйн зөвтгөх үндэслэлгүйгээр тогтсон практикийг эвдэж хуульч мэргэжлийн үнэ цэнийг хуульчид өөрсдөө хүлээн зөвшөөрөх цаг болсон гэж үзэж байна.

Захиргааны байгууллагын үйл ажиллагааны үндсэн зарчим нь Үндсэн хуулийн хоёрдугаар зүйлийн 2-т "Ардчилсан ёс, шударга ёс, эрх чөлөө, тэгш байдал, үндэсний эв нэгдлийг хангах, хууль дээдлэх нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн" гэж заасан.

Төрөөс хууль зөрчсөн шийдвэр үйл ажиллагаа явуулж болохгүй бөгөөд тэр дундаа Захиргааны ерөнхий хуулийн 47.1.1-д заасан "илт хууль бус захиргааны акт" гаргах ёсгүй нь ойлгомжтой.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16-р зүйл "Монгол Улсын иргэн дараахь үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдлэнэ: 4/ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, цалин хөлс авах. ...; 16.14/Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдөн гэж үзвэл хуулийн эрхээ хамгаалуулахыг шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, ... хууль зүйн тусламжаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх" эрхтэй гэж заасан.

Өмгөөлөгч гэж хэн бэ? Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16.14-т заасан үндсэн эрхийг хэрэжүүлэхэд оролцогч гол субъект бөгөөс.

Үндсэн хуулийн 19-р зүйл 1-д "Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгаат бүтцийг хөгжүүлэх, хуулиар эрх чөлөөг зөрчихгүй тэмцэх, хөнөөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх иргэнийхээ өмнө хариуцна. Иймд төрийн гүйцэтгэгч байгууллагын ажилтан нь хуульд бүх үйл ажиллагаанд хүмүүс иргэд учирсан хохирлыг төрийн шүүх эрх мэдлийн байгууллагад "сэргээн эдлүүлэх" Үндэсний хуулийн 16.1-д заасныг хүлээн зөвшөөрнө.

Төрөөс "тарах ёсгүй байсан" шийдвэрээр иргэний "баталгаатай" эдлэх эрхэд халдсан халдлагыг таслан зогсоохын тулд мөн л "баталгаатай эдлэх эрх" болох хууль зүйн тусламж авах эрхээ хэрэгжүүлж мэргэжлийн байгууллага болох шүүхэд хандах аргаар хамгаалуулсан.

Энэ бүх үйл ажиллагаа захиргааны илт хууль бус актаас шалгаалан явагдсан гол харилцан хамаарагч, шалтгаант холбоотой.

Үндсэн хуулийн арванзургаадугаар зүйлд заасан "баталгаатай" эдлэхээр заасан эрхээ эдлэж нэг нэгнээ хүндлэхгүй, ёс зүй, ёс зүйн ёсыг ямар нэг зүйл гэмтэл, хүнд нэн аюулгүй.

Үндсэн хуулиар заасан ирсэн үйл ажиллагаа, "хуулиар тогтоосон гаргах" "шударга шүүхээр шүүлгэх эрх" гэсэн хамаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах" чиглэлтэй нэхэмжлэгчийн хууль зүйн гуталцаа авахад төлсөн зардлыг захиргааны шийдвэр гүй, ажиллагаанд оролцсон гэж тогтоосон бол тус шүүх нэгэн зэрэг тус хохирлын нөхөн төлүүлж, иргэний Үндэсний хуулийн 16-р зүйлийн 14-т заасан үндэсний эрх зүйн үндэс болох магадлагдах ба, Монгол Улсын Үндэсний хуулийн 16-р зүйлийн 14-т заасан үндэсний эрх зүйн үндэс хамгаалах, зөрчигдсөн эрхэг сэргээн тогтоох" гэж заасан шүүхийн эрхэм зорилгоо нийцэх.

Иймд Монгол Улсын Үндэсний хуулиар "Эрүүгийн хуульд заасан "шүүхийн мэтгэлцэх зарчим" хууль зүйн тусламж авах эрхээр дамжин биелүүлэх олох тус хамаарагдуй гэж үзэх боломжгүй байна.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндэсний хуулиар "Эрүүгийн хуульд заасан "шүүхийн мэтгэлцэх зарчим" хууль зүйн тусламж авах эрхээр дамжин биелүүлэх олох тус хамаарагдуй гэж үзэх боломжгүй байна. Мөн Францын иргэний процессын хуулийн 700-р зүйлд "Хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2006. 4. Иргэний хуулиар "Захиргаанд маргаанд нэхэмжлэгч ялагдвал харьцуагчийн өмгөөлөгчийн хөлсийг нэхэмжлэгч талаас гаргуулахгүйгээр шийдвэрлэх практик тогтсон байна.
2. Захиргаанд маргаанд нэхэмжлэгч /иргэн, хуульчин эсэг/ ялсан бол түүний өмгөөлөгчийн зардлыг харьцуулан өгч байх нь Монгол Улсын Үндэсний хуулиар "Захиргаанд маргаанд ялбал түүний өмгөөлөгчийн хөлсийг нөхөн төлөхөөр" гэж заасан шүүхийн эрхэм зорилгоо нийцэх.
3. Захиргаанд маргаанд нэхэмжлэгч ялагдвал харьцуагчийн өмгөөлөгчийн хөлсийг нөхөн төлөхгүй байна. Мөн Францын иргэний процессын хуулийн 700-р зүйлд "Хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2006.
4. Иргэний хуулиар "Захиргаанд маргаанд нэхэмжлэгч ялагдвал харьцуагчийн өмгөөлөгчийн хөлсийг нэхэмжлэгч талаас гаргуулахгүйгээр шийдвэрлэх практик тогтсон байна.
5. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2017.
6. Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийх арга зүй, 2015.

Ном, сурах бичиг, судлагааны тайлан

1. Баг-Эрдэнийн Буянхишиг, Иргэний эрх зүйн тусгай анги, 2019.
2. Нямсүрэнгийн Норовсамбуу, Өмгөөлөгчийн хөлсийг эрэгт талаар төлүүлэх зарлал болгон хуульчдаас нь зохистой эсэх, 2019, http://legaldata.mn/bulteel/pdf?id=370.
3. Нэлэгтэй нийгэм форум, Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа, №4 (2022).

Шүүхийн шийдвэр

1. Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2017.02.10-ны 181/ШШШ/2017/00499 тоот шийдвэр.
2. Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн 2018 оны 11 сарын 20-ны өдрийн 0731 тоот шийдвэр.
3. Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2019 оны 02 сарын 27-ны өдрийн 0112 тоот магадлал.
4. Улсын дээд шүүхийн захиргааны хэргийн танхим 2019 оны 04 сарын 29-ний өдрийн 124 дүгээр тогтоол.
5. Монгол Улсын дээд шүүхийн 2019.05.07-ны 645 тоот тогтоол.
6. Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2018.07.02-ны 1526 тоот магадлал.

Цахим эх сурвалж

1. http://www.shuukh.mn/.
2. http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part-44-general-rules-about-costs?bcLid=lwARlTxledEBTQVQHDmQDxNEgLPqUaNXaCl9uhCRFEWrPLOSMm59IwrOFgx0.
3. https://en.wikipedia.org/wiki/English_rule_(attorney%27s_fees).

шууд хамааралтай бүхий нэг зорилгын төлөө явдаг албан гушаалтнуудыг бие биедээ хянаалт тавих эсэх нь эргэлзээтэй юм.

Шүүхийн шийдвэрийн хэрэгжилтийн бодит механизм нь дан ганц шүүх эрх мэдлийн байгууллага биш бөгөөд гүйцэтгэх засаглалын хэлбэр болох шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага юм[39].

Манай улс 2002 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд "Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэсэн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх хянаалт тавина" гэх зохицуулалттай байсан.

ХБНГУ, Франц, Латви улсын захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтаас харахад "Шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг тухайн шийдвэр гаргасан шүүх, түүний Ерөнхий шүүгч хариуцаж, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэчийг томилдог" байна. Өөрөөр хэлбэл шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага болон шүүх хамтарч ажиллаж энэ төрлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаг явуулдаг байна. Мөн ЗХШШ-ийг биелүүлэгчийг албан гушаалтанд биелүүлэгчий хоног тутамд анз, торгуль оногдуулах зохицуулалттай байна.

Өөрөөр хэлбэл гадаадын улс орны сайн туршлагаас харахад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд шийдвэр гаргасан шүүх болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хоёр нь.

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр, түүнийг биелүүлэхэд ахаараал зохих ёс зүйн, хуулийн этгээдэс захиргааны байгууллага, албан гушаалтны шийдвэр, үйлдэл, эс үйлдэхгүй байгаа хэд хэдэн албан гушаалтнуудыг биелүүлэгч гэж тогтоосон шийдвэр гаргах, эрхлэгч, мэдээлэгч, хяналт тавьдаг, зөвлөгөө, мэдээлэл, мэдээлэлтэй холбоотой гүйцэтгэх ажиллагааны талаар захиргааны хэрэг гүйцэтгэх ажиллагаа явуулсан шийдвэр гүйцэтгэгч нартай уулзаж ярилцахдаг. "... шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхийг шаардаж, удаа дараа мэдэгдэл өгсөн ч биелүүлэгч Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд арга хэмжээ авахуулахаар 1-3 удаа, эрүүгийн хэрэг үүсгүүлэхэр 1 удаа шаардлагын байгуулагдаг хандсан ч хэрэг үүсэгчгүй..." гэв.

Өөрөөр хэлбэл шүүхийн шийдвэр биелүүлэхгүй байгаа сэнаатай үйлдлийг хүчин төгөлдөр шийдвэрийг биелүүлэхгүй байгаа гэж "Эрүүгийн хуульчин" д гэмт хэрэг болгон хуульчдыг шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхгүй байгаа нь захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн байх хугацаанд шийдвэрийг биелүүлэх ёсгүй байгаа нь захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг хангахад дөхөмтэй эрх зүйн үндэс болох магадлагдах юм.

3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага бол Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны харьяа бөгөөд улс төрөөс шууд хараат байгууллага юм. Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын зарим шийдвэр гүйцэтгэгч нараас асуулгын аргаар судалгаа авахад нийт 30 шийдвэр гүйцэтгэгчийн 23(76%) нь дээд шатны байгууллага, албан гушаалтанд шаардлага тавихад хүндрэлтэй байдаг захиргааны шийдвэрийг биелүүлэх гуталцаан нэгж шаардлагатай гэж хариулсан. Өөрөөр хэлбэл шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн байгууллага, түүний алба хаагчдын хараат бус бие даасан байдал шийдвэр гүйцэтгэлийн биелэлтэд нөлөөлж байх тул гуталцаатын хараат бус, бие даасан байдлыг хангах шаардлагатай.

4. 2016 оны Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар захиргааны хэргийн шүүх хэргийг хянан хэлцэхдээ 14 төрлийн шийдвэр гаргахаар хуульчилсан. Гэвч практикт хуульд заасан бүх шийдвэрүүд өгөөн хэрэглэдэггүй.

Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн "... "... өвөрлөнө асуудал бүхий эсвэл олон төрлийн шийдвэрийг хуульчилсан нь шийдвэрийг ойлгомжгүй, биелэлтэд болоомжгүй болгох тохиолдол гарч болно гэжээ. Мөн Чингэлтэй дүүргийн 120-р тоотын шийдвэр гаргасан "Д.Цэдэнжав, 218-р тоотын шийдвэр гаргасан "Ц.Хишигжаргал" гэх мэт шийдвэрүүдийг тодорхойлсон байна. Гэсэн ч дүгнэлт өгөөгүй.

Өөрөөр хэлбэл шүүх шийдвэр гаргахаасаа өмнө биелэлтэд боломжтой эсэхийг зайлшгүй тогтоох шаардлагатай юм. Тухайлбал, НДЗХАШШ-Б дүүргийн Засаг дарга "Ө"-д иргэн Н-д газар эзэмшлийг хуульчлах шийдвэр гаргаж, шийдвэрлэсэн ба тухайн газар нь өөр иргэний эзэмшлийн байх тохиолдол байсан. Иймд шүүх зарим төрлийн маргааныг шийдвэрлэн шийдвэр гаргахаасаа өмнө биелэлтэд болоомжтой эсэхийг хянаж үзэх нь зүйтэй.

Мөн шүүхийн шийдвэр гаргах тохиолдол түүнийг хэрэн аяж хэрэгжүүлэхийг шийдвэрлэсэн голдохой тусгах шаардлагатай. Тухайлбал, захиргааны акт ирт хууль бус болохыг тогтоосон, даалгах эрэлт шийдвэрлэгч түүнийг гүйцэтгэх арга журмыг заах, түүний өр лагавыг хэрхэн арилгахыг голдохой тусгах. Мөн захиргааны хэм хэмжээ тогтоосон актыг хүчинтэй болгосон шийдвэрлэгч түүнийг олон нийтэд хүргэх, мэдээлэх ажиллагаа хийж гүйцэтгэх журмыг голдохойлох замаар захиргааны байгуулагад үүрэг болгож, заавал өгөх болоомжтой юм.

5.Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлтэд бүх шатны Засаг дарга, төрийн захиргааны төв байгууллага, Засгийн газар нь доод шатны байгууллага, албан гушаалтны үйл ажиллагаанд захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлтэд хууль тогтоомжоор олгосон бүрэн эрхийн хүрээнд хянаалт тавих зохицуулалттай. Гэвч улс төрөөс

Практик дээр шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэгчгүй байгаа хэд хэдэн албан гушаалтнуудыг эрүүгийн хариуцлагаа хүлээлгэх шийдвэр гаргаж, ажиллагаанд оролцсон гэж тогтоосон бол тус шүүх нэгэн зэрэг тус хохирлын нөхөн төлүүлж, иргэний Үндэсний хуулийн 16-р зүйлийн 14-т заасан үндэсний эрх зүйн үндэс болох магадлагдах ба, Монгол Улсын Үндэсний хуулийн 16-р зүйлийн 14-т заасан үндэсний эрх зүйн үндэс хамгаалах, зөрчигдсөн эрхэг сэргээн тогтоох" гэж заасан шүүхийн эрхэм зорилгоо нийцэх.

Дээрх үндэслэлтэй, эрх зүйн шалтгаанаар хаяж, тодорхой нөхцөлд захиргааны хэрэгтэй гүйцэтгэх ажиллагааны талаар захиргааны хэрэг гүйцэтгэх ажиллагаа явуулсан шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талаар ярилцахдаг. "... шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхийг шаардаж, удаа дараа мэдэгдэл өгсөн ч биелүүлэгчгүй. Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд арга хэмжээ авахуулахаар 1-3 удаа, эрүүгийн хэрэг үүсгүүлэхэр 1 удаа шаардлагын байгуулагдаг хандсан ч хэрэг үүсэгчгүй..." гэв.

Өөрөөр хэлбэл шүүхийн шийдвэр биелүүлэхгүй байгаа сэнаатай үйлдлийг хүчин төгөлдөр шийдвэрийг биелүүлэхгүй байгаа "Эрүүгийн хуульчин" д гэмт хэрэг болгон хуульчдыг шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхгүй байгаа нь захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн байх хугацаанд шийдвэрийг биелүүлэх ёсгүй байгаа нь захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг хангахад дөхөмтэй эрх зүйн үндэс болох магадлагдах юм.

3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага бол Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны харьяа бөгөөд улс төрөөс шууд хараат байгууллага юм. Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын зарим шийдвэр гүйцэтгэгч нараас асуулгын аргаар судалгаа авахад нийт 30 шийдвэр гүйцэтгэгчийн 23(76%) нь дээд шатны байгууллага, албан гушаалтанд шаардлага тавихад хүндрэлтэй байдаг захиргааны шийдвэрийг биелүүлэх гуталцаан нэгж шаардлагатай гэж хариулсан. Өөрөөр хэлбэл шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн байгууллага, түүний алба хаагчдын хараат бус бие даасан байдал шийдвэр гүйцэтгэлийн биелэлтэд нөлөөлж байх тул гуталцаатын хараат бус, бие даасан байдлыг хангах шаардлагатай.

4. 2016 оны Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар захиргааны хэргийн шүүх хэргийг хянан хэлцэхдээ 14 төрлийн шийдвэр гаргахаар хуульчилсан. Гэвч практикт хуульд заасан бүх шийдвэрүүд өгөөн хэрэглэдэггүй.

Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн "... "... өвөрлөнө асуудал бүхий эсвэл олон төрлийн шийдвэрийг хуульчилсан нь шийдвэрийг ойлгомжгүй, биелэлтэд болоомжгүй болгох тохиолдол гарч болно гэжээ. Мөн Чингэлтэй дүүргийн 120-р тоотын шийдвэр гаргасан "Д.Цэдэнжав, 218-р тоотын шийдвэр гаргасан "Ц.Хишигжаргал" гэх мэт шийдвэрүүдийг тодорхойлсон байна. Гэсэн ч дүгнэлт өгөөгүй.

Өөрөөр хэлбэл шүүх шийдвэр гаргахаасаа өмнө биелэлтэд боломжтой эсэхийг зайлшгүй тогтоох шаардлагатай юм. Тухайлбал, НДЗХАШШ-Б дүүргийн Засаг дарга "Ө"-д иргэн Н-д газар эзэмшлийг хуульчлах шийдвэр гаргаж, шийдвэрлэсэн ба тухайн газар нь өөр иргэний эзэмшлийн байх тохиолдол байсан. Иймд шүүх зарим төрлийн маргааныг шийдвэрлэн шийдвэр гаргахаасаа өмнө биелэлтэд болоомжтой эсэхийг хянаж үзэх нь зүйтэй.

Мөн шүүхийн шийдвэр гаргах тохиолдол түүнийг хэрэн аяж хэрэгжүүлэхийг шийдвэрлэсэн голдохой тусгах шаардлагатай. Тухайлбал, захиргааны акт ирт хууль бус болохыг тогтоосон, даалгах эрэлт шийдвэрлэгч түүнийг гүйцэтгэх арга журмыг заах, түүний өр лагавыг хэрхэн арилгахыг голдохой тусгах. Мөн захиргааны хэм хэмжээ тогтоосон актыг хүчинтэй болгосон шийдвэрлэгч түүнийг олон нийтэд хүргэх, мэдээлэх ажиллагаа хийж гүйцэтгэх журмыг голдохойлох замаар захиргааны байгуулагад үүрэг болгож, заавал өгөх болоомжтой юм.

5.Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлтэд бүх шатны Засаг дарга, төрийн захиргааны төв байгууллага, Засгийн газар нь доод шатны байгууллага, албан гушаалтны үйл ажиллагаанд захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлтэд хууль тогтоомжоор олгосон бүрэн эрхийн хүрээнд хянаалт тавих зохицуулалттай. Гэвч улс төрөөс

[39] Harvard law review, The judicial enforcement of administrative orders, March 1993, Number 5, 866
But the actual mechanism of enforcement has in fact been a part, not of the judiciary, but the executive the constabulary and the military.

Бусад салбар эрх зүйд:

Нийтийн эрх зүйн өөр нэгэн салбар болох эрүүгийн эрх зүйд өмгөөлөгчид төлсөн төлбөрийг хохирол хэмээн үзэж шуud тодорхойлж хуульчилсан байна. Үүнд,

1. *Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45.3 дугаар зүйл.Эд хөрөнгийн хохирлыг нөхөн төлөх Дараах эд хөрөнгийн хохирлыг нөхөн төлнө: 1.6.хууль зүйн туслалцаа авахад төлсөн хөлс.*
2. *Тус хуулийн 11.4-д дүгээр зүйл.Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зардал 1.Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зардал дараах зардлаас бүрдэнэ: 1.1.хохирогч, түүний хууль ёсны төлөөлөгч, гэрч, хөндлөнгийн гэрч, шинжээч, мэргэжилтэн, орчуулагч, хэлмэрч, өмгөөлөгчид төлөх зардал;*

Иргэний шүүхэд өмгөөлөгчийн хөлсийг зохигчид учирсан хохирол хэмээн үзэж нэхэмжилсэн тохиолдолд шүүхээс хангаж шийдвэрлэх байдал эсрэг тэсрэг ялгаатай байна

Өмгөөллийн хөлсийг гаргуулан өгөхөөр хангаж шийдвэрлэсэн шийдвэрийн үндэслэл	Өмгөөллийн хөлсийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн шийдвэрийн үндэслэл.
“зохигчийн хууль бус үйл ажиллагааны улмаас шүүхэд хүрэлцэн очих, өмгөөлөгч авах зэргээр хохирол учирсан”[8]	Өмгөөлөгч хөлслөн ажиллуулах нь тухайн хүний эрхийн асуудал боловч зайлшгүй зардал гэж үзэхэд учир дутагдалтай тул Иргэнийн хуулийн 227 дугаар зүйлийн 227.3 дэх хэсэгт заасан хохиролд тооцогдохгүй.[9]
Зээлдэгч А.А нь зээлийн гэрээний үүргээ зохих ёсоор гүйцэтгээгүйн улмаас нэхэмжлэгч М.К ХХК нь зээлийн гэрээний үүргийн биелэлтийг хариуцагчаас гаргуулан авахаар шүүхээр шийдүүлэх ажиллагааND өөрийн хууль ёсны эрх ашгаа хамгаалуулахаар итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч, өмгөөлөгч авсан ба өмгөөллийн зардал, нотариатын үйлчилгээний зардлыг тус тус шаардах эрхтэй. [10]	Нэхэмжлэгчийннэхэмжилсэнөмгөөлөгчийн хөлс болох 700.000 төгрөгийг хариуцагчаас гаргуулан шийдвэрлэх үндэслэлгүй гэж шүүх үзсэн болно.

Иргэний шүүхэд ялагдсан тал нөгөө талынхаа өмгөөллийн хөлсийг гаргуулан олгох нь зөйтэй эсэх асуудлаар судлаачид ч өөр өөрсдийн байр суурийг илэрхийлж байна[11].

Иргэний харилцаанд “гэрээ зөрчсөн үйлдэл”, “үндэслэлгүй гаргасан нэхэмжлэл” зэрэг үйлдлийн улмаас өмгөөлөгч авч эдийн засгийн үр дагавар үүсгэсэн тул түүнийг Иргэний хуулийн 498.1-д зааснаар үүсгэсэн гэм хорын хохирол гэж үзэхгүй байх хууль зүйн үндэслэл байхгүй.

Гэтэл захиргааны эрх зүйн харилцаа нэг талаас төрийн аппарат, хүн хуч, нөөц бололцоог ашигласан төрийн албадлагаар дамжин хэрэгждэг тул иргэний эрх зүйн маргаантай харьцуулшгүй нь ойлгомжтой.

[8] Монгол Улсын дээд шүүхийн 2019.05.07-ны 645 тоот тогтоол.

[9] Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2018.07.02-ны 1526 тоот магадлал.

[10] Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 181/ШШ/2017/00499 тоот шийдвэр, 2017.02.10

[11] *Н.Норовсамбуу, Өмгөөлөгчийн хөлсийг эрэгт талаар төлүүлэх зардал бүгөн хуульчлах нь зохистой эсэх -The legal analysis of attorney fee shifting.* http://legaldata.mn/b/370. [Сүүлд үзсэн: 2023.03.14].

IV.ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

Англи-Иргэний процессын хуулийн 44.2.-т “Шүүхийн гаргасан шийдвэр нөгөө талын зардал зардал төлөх сөрөг төлбөрийг тусгаж огно. Үүний 44.2.6(а) нөгөө талын төлбөрийн хувь тэнцүүлсэн байдал” (b) нөгөө талын дүрсэн бүх төлбөр гэж заасан. 44.2.2 (а) иргэний нь ялагдсан талыг нотлохыг бүх зардлыг, үүнд давж болох хэвлэлийн зардал багтахгүй гэж заасан байна[12].

Дүрэмд заагдаагүй тусгасан төлбөрийг [13] зардлыг ялгуулах тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд заасан. Хэрэв шүүхээр хамгаалуулах тухай эрхийг хангах хуулийн дагуу нэг талд АНУ эсвэл хоосолыг ялгуулагча, ялагч тушаалтан нь ялагдсан бол эдгээр талын өмгөөлөгчийн хөлсийг хариуцуулах гэж заажээ.[14]

Франц - Өмгөөлөгчийн хөлс хэдэг хаяан шийдвэрлэх ажиллагааны зардлыг оролцогч бүхний бүрдмэл нэгний processын хуулийн 700-р зүйл, “Бүхний нийтлэг ялагдсан талаас хэдэг хаяан шийдвэрлэх ажиллагааны зардлыг оролцогч эсрэг талын гаргасан зардлыг өөрийн тогтоосон хэмжээгээ гаргуулна. Хэрэгцүүр талын сахуулгийн нөхцөл бөлгөл, тэгш байдлыг хэдэлсэн гаргуулгын хугацаа. Хэдэгтэлэн үзэх нөхцөлээс хамаараа ут зардлыг гаргуулахгүй байж болно” гэж заажээ. Шүүгчийн үзэмжээр өмгөөлөгчийн хөлсийг гаргуулдаг гэнэ захиргааны хэдэг хэрэг нь ирсэнээс, хөлөлөөрийн хэдэг ажиллагаа гэх мэт заалтын заалтын чадалтай гэнэ.[15]

Германд – Үйлсэн зарчим ялгасан талаас эсрэг тал өмгөөлөгчийнхөө өмгөөлөгчийн хөлсийг гаргуулах боловч гэр бүлийн болон хөдлөмөрийн хэдэг хөдлөхөд хаяруулах зарчим болгосон гэнэ.

Японд- Оршин суугчдын ирэгч заавар дарсан эсрэг талд өмгөөлөгчийн хөлсийг ялсан бол нүгэлтийн өөрөө хэдлэлд хаяруулах боловч гэр бүлийн болон хөдлөмөрийн хэдэг талуудыг гаргуулах хөдлөлөөс өөрсдөө хаяруулах боломжтой гэнэ.

Солонгос – Ялагдсан талаас эсрэг тал өмгөөлөгчийнхөө өмгөөлөгчийн хөлсийг гаргуулах ба гаргуулах боломж гэр бүлийн болон хөдлөмөрийн хэдэг талуудыг гаргуулах хөдлөлөөс өөрсдөө хаяруулна.

Дүгнэлт: Манай улсын 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 258 дугаар зүйлд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх” гэх толгойн гэмт хэрэгт хуулийн хүлээлгэсэн байна ч 2015 оны өөрчлөлтөд **2017 оны хэрэгжих хугацаа Эрүүгийн хуулийн 21.7 дугаар зүйлд** “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх эрмэлзлэлтэй сааталгүй гүйцэтгэх” гэмт хэрэгтэй шинэ, гэмт хэрэгтэй нэгдсэн, хэмжээ хүчинтэй өө шүүхийн шийдвэрийг сааталгүй биелүүлэгчдийн гэмт хэрэгтэй ижил гэмт хэрэгтэй оохтуулсан байна. Шүүхийн шийдвэрийг сааталгүй биелүүлэгчдийн хүчинтэй хэмжээг хүчинтэй оохтуулсан гэнэ. Шүүхийн шийдвэрийг сааталгүй биелүүлэгчдийн шийдвэрийг гүйцэтгэхгүй байсан нь, шалгах явцыг бүрэлдүүлсэн аливаа гэмт хэрэгтэй гэмт хэрэгтэй шинэ, гэмт хэрэгтэй гэмт хэрэгтэй гэмт хэрэгтэй

шүүх өмч гэж англиан ялгаатай байна. Нөмөл шүүх хуулиа хэрэгжүүлэхийн хувьд ашгөөлөгчийн төлөөлөгч хоорондоо хамаатан садан гэж үзэх нөхцөлтэй байна бол тушаалыг гүйцэтгэгч тэсэн ачаалал ногдуулах боломж шүүх болон шүүх бус гэж ангилан шүүх бус хоорондоо өвөрмөц онцлогтай байдаг нь Захиргааны ерөнхий хуулийн 100.1-д заасны бүрэлдэхүүн хэрэгжсэн гэж үзэж ирсэн юм. Энэ нь захиргааны хэрэг үүсэхгүй байх үндэслэлийг тогтоосон эсэхийг захиргааны шүүх "мөрдөн шалгах" боломжийн хүрээнд тогтоох боломжтой.

Мөн нэхэмжлэгч бүй төлбөр бодитоор төлөгдсөн эсэхийг шилжүүлэг, кассын баримт, нэмэгдсэн өртгийн албан татварын баримт зэрэг нотлох баримтын хүрээнд дүгнэлт хийж тогтоох боломжтой.

Дээрх үндэслэлээр Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 106.3.7-д заасныг "хохирлын хэмжээг өөрчлөн тогтоох" эрхийнхээ хүрээнд шийдвэрлэх боломжтой гэж заасныг давж заалдах шатны шүүх зөв тайлбарлаж хэрэглэсэн гэж үзэж байна.

Асуулт 2. Өмгөөллийн хөлс хохирол мөн үү?

Хохирол хэмээн тодорхойлохын тулд хууль бус, гэм буруутай үйлдлийн улмаас тодорхойлж болохуйц үр дагавар үүсгэсэн байхыг ойлгоно. Энэ талаар давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрийн үндэслэлд дэлгэрэнгүй тусгасан байна.

Хохирол бол иргэний эрх зүй дэх гэм хорын асуудал тул Иргэний хуулийн 498.2-д "Хуульд өөрөөр заагаагүй бол төрийн албан хаагч албан үүргээ зөрчсөн гэм буруутай үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ийн улмаас бусдад гэм хор учруулсан бол уг гэм хорыг түүний ажиллаж байгаа хуулийн этгээд бүүр хариуцан арилгана" гэж заасан.

Шүүх маргаан бүхий захиргааны актыг илт хууль бус болохыг тогтоож үүнийг хариуцагч хууль зөрчсөн үйлдлээр гаргасан болохыг хүлээн зөвшөөрсөн. Мөн үр дагавар болсон өмгөөллийн хөлсний хэмжээ тодорхой бөгөөд холбогдох баримтаар нотлогдоно. Иймд Иргэний хуулийн 497.1-д заасны урьдач нөхцөлийг бүрэн хангаж байна.

Мөн давж заалдах шатны шүүхээс хууль бус актын улмаас ажилгүй байсан хугацааны дундаж цалин хөлстэй тэнцэх хэмжээний олговор олгуулахаар шийдвэрлэж буйтай адил уг хууль бус захиргааны актыг шийдвэрлүүлэхийн тулд хууль зүй тусламцаа авахад төлсөн өмгөөллийн хөлс нэхэмжлэгчид уг захиргааны актын улмаас учирсан хохирол мөн байна" гэж тодорхойлжээ.

Хяналтын шатны шүүхээс "шууд хохирол биш" гэж дүгнэсэн нь ямар хуулийн аль үндэслэлэмж зүйлийг хэрхэн хэрэглэсэн нь ойлгомжгүй гэж үзэж байна.

Захиргааны ерөнхий хуулийн 100.1-д "хууль бус үйлдэл, эс үйлдэхгүйгээс өөрт учирсан хохирлыг арилгуулахаар" гэж заасан. Хуулийн томьёоллоос үзвэл хохирлыг шууд болон

[7] Б. Бүянхишиг, Иргэний эрх зүйн гэсгээ англи, У.б.Сөмбэ, 2019, 357 дахь тал.

болохыг тодорхойлж улмаар мөн хуулийн хугацаанд шүүхэд "илт хууль бус акт" болохыг тогтоолгох нэхэмжлэлийг бүрдүүлбэр ханган шүүхэд нотлох баримт цуглуулж бүрдүүлэх болон бусад ажиллагаанд оролцон мэтгэлцэж хариуцагчийг ялж хөсөх хамгаалах боломжтой гэж үзэж байгаа нь "эмчид үзүүлэхгүйгээр эмч авч уугаад эдгэрэх боломжтой байсан" гэсэнтэй адил шаардлагыг нэхэмжлэгчид тавьж байна.

Хяналтын шатны шүүхийн дүгнэлтэд "харин өмгөөлөгчийн зардал нь нэхэмжлэгчийн өөрийн хөсөлтээр талуудын сайн дурын үндсэн дээр байгуулагдсан гэрээний үүргийн дагуу үүсэн зардал тул захиргааны хууль бус үйл ажиллагааны улмаас үүссэн хохирлын асуудал биш байна" гэжээ.

Эрүүл мэндээрээ хохирсон хохирогч түүнийгээ эмчлүүлэхээр эмч, эмнэлэгтэй сайн дурын үндсэн дээр гэрээ, хөлсөл байгуулж түүний дагуу төлбөр төлдөг. Хэрэв хяналтын шатны шүүхийн дүгнэлтийг дээрх жишээнд хэрэглэвэл хохирогч гэрээ байгуулж төлбөр төлсөн учраас бусдын хууль бус үйл ажиллагааны улмаас учирсан хохирол хэмээн үзэхгүй, эрүүл мэндийн улмаас учирсан хохиролд эмчилгээний зардал нөхөн төлөгдөхгүй болж таарч байна.

Харин хохирогч эрүүл мэндэд учирсан хохирлоос эмчлүүлэхдээ шаардлагагүй эмчилгээ сувилгаа хийлгэж хэт өндөр зардал гаргасан бол түүний шүүх багасгах боломжтой.

Өмгөөллийн хөлсийг нэхэмжлэгч өмгөөллийн хуулийн эттэгэд харилцан тохиролцож тогтоож байгаа боловч зах зээл дэх дундаж ханшаас хэт өндөр үндэслэлгүй үнэ тогтоосон эсэхийг захиргааны шүүх "мөрдөн шалгах" боломжийн хүрээнд тогтоох боломжтой.

Мөн нэхэмжилж буй төлбөр бодитоор төлөгдсөн эсэхийг шилжүүлэг, кассын баримт, нэмэгдсэн өртгийн албан татварын баримт зэрэг нотлох баримтын хүрээнд дүгнэлт хийж тогтоох боломжтой.

Дээрх үндэслэлээр Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 106.3.7-д заасныг "хохирлын хэмжээг өөрчлөн тогтоох" эрхийнхээ хүрээнд шийдвэрлэх боломжтой гэж заасныг давж заалдах шатны шүүх зөв тайлбарлаж хэрэглэсэн гэж үзэж байна.

Асуулт 2. Өмгөөллийн хөлс хохирол мөн үү?

Хохирол хэмээн тодорхойлохын тулд хууль бус, гэм буруутай үйлдлийн улмаас тодорхойлж болохуйц үр дагавар үүсгэсэн байхыг ойлгоно. Энэ талаар давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрийн үндэслэлд дэлгэрэнгүй тусгасан байна.

Хохирол бол иргэний эрх зүй дэх гэм хорын асуудал тул Иргэний хуулийн 498.2-д "Хуульд өөрөөр заагаагүй бол төрийн албан хаагч албан үүргээ зөрчсөн гэм буруутай үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ийн улмаас бусдад гэм хор учруулсан бол уг гэм хорыг түүний ажиллаж байгаа хуулийн этгээд бүюу төр хариуцан арилгана" гэж заасан.

Шүүх маргаан бүхий захиргааны актыг илт хууль бус болохыг тогтоож үүнийг хариуцагч хууль зөрчсөн үйлдлээр гаргасан болохыг хүлээн зөвшөөрсөн. Мөн үр дагавар болсон өмгөөллийн хөлсний хэмжээ тодорхой бөгөөд холбогдох баримтаар нотлогдоно. Иймд Иргэний хуулийн 497.1-д заасны урьдач нөхцөлийг бүрэн хангаж байна.

Мөн давж заалдах шатны шүүхээс хууль бус актын улмаас ажилгүй байсан хугацааны дундаж цалин хөлстэй тэнцэх хэмжээний олговор олгуулахаар шийдвэрлэж буйтай адил уг хууль бус захиргааны актыг шийдвэрлүүлэхийн тулд хууль зүй тусламцаа авахад төлсөн өмгөөллийн хөлс нэхэмжлэгчид уг захиргааны актын улмаас учирсан хохирол мөн байна" гэж тодорхойлжээ.

Хяналтын шатны шүүхээс "шууд хохирол биш" гэж дүгнэсэн нь ямар хуулийн аль үндэслэлэмж зүйлийг хэрхэн хэрэглэсэн нь ойлгомжгүй гэж үзэж байна.

Захиргааны ерөнхий хуулийн 100.1-д "хууль бус үйлдэл, эс үйлдэхгүйгээс өөрт учирсан хохирлыг арилгуулахаар" гэж заасан. Хуулийн томьёоллоос үзвэл хохирлыг шууд болон

16. Л.Өлзийжаргал, "Шүүхийн шийдвэр хэрэгжүүлэх үүрэг"ЗХШ-ийн шийдвэрийн хэрэгжилтэд хийсэн дүн шинжилгээ", УБ, 2014.
17. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчөөс Улсын Их Хурлыг өргөн мэдүүлсэн Төрийн албаны тухай хуулийн шинэчлэн найруулсан төслийн танилцуулгын материал, 2015 оны 7 дугаар сарын 01-ний өдөр.
18. Монголд хүч захиргааны хэрэгний анхан шатны шүүх, 2021 оны бүтэн жилийн шүүхийн статистикийн тайлан.
19. Монголын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2018 оны 4-р улирлын захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрэгт зориулагдаж байгаа бүтээгдэхүүн сурталчилгаа.
20. Монголын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2019-2021 оны захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийн мэдээ.
21. Н.Тэрбүүз, "Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн хэрэгжилтийг хянах эрх зүйн үндэслэл сайжруулах нь"/Хүүгийн эрхийн уламжлалт маргаанд зориулсан лекцийн эмхэтгэл/ МУИС-ХЗС, 2017.
22. Төрийн албаны зөвлөл, Төрийн албаа хаагчдаас ажлаас гуйлсэгдүгүй хаагдсан шалгалтаанаар шүүхийн бүтээгдэхүүн хаалсан хэргийг хянан шийдвэрлэсэн судалгаа/2008-2015/.
23. Л.Цолт, Захиргааны эрх зүйн өгүүллэг, нийтлэгчийн эмхэтгэл, УБ, 2016.
24. Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын дээд шүүх, Монгол Улсын шүүхийн тайлан/2017 он/, УБ, 2018.
25. Шүүхийн ерөнхий сонгон зөвлөл, Монгол Улсын дээд шүүх, Монгол Улсын Шүүхийн тайлан/2019/, УБ, 2020.
26. ШШГЕГ-ын 2017 оны гаргах жилийн үзүүлэлт тайлан судалгаа.
27. Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн 2021 оны эхний хагас жилийн шүүх тасгах ажлуудаанаа нэгдсэн дүн мэдээ, УБ, 2021.

Шүүхийн шийдвэр

1. Говь-алтай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 112/ШШШ2022/0001, 2021.12.30.
2. Хөвсгөл аймгийн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 128/ШШШ2021/0193, 2021.03.17.
3. Хөвсгөл аймгийн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 128/ШШШ2022/02, 2022.03.21.

Гадаад хэл дээрх

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан

1. Harvard law review, The judical enforcement of administrative orders, March 1993, Number 5, 866.
2. Przemysław Ostojski*, Wojciech Piątek**, Die Vollstreckung Eines Kassatorischen, S, 104.
3. Rechtsschutz vor Gericht gewährt, sowie aus § 113 Abs. 1 Satz I der Verwaltungsgerichtsordnung vom21,01,1960 (Verwaltungsgerichtsordnung, 2011, S. 9-12; T. Würtenberger, Verwaltungsprozessrecht, München 2011, S. 12-13. Siehe auch P, Obernndorfer.

UPGRADING LEGAL REGULATION FOR EXECUTORY PROCESS OF ADMINISTRATIVE CASES

Ambaselmaa.S
Legal counselor at Grand Marz group LLC,
Master's student, School of Law, NUM

ABSTRACT:

On December 26, 2002, the State Great Khural approved the Law on Administrative Proceedings and the Law on the Establishment of Administrative Courts and followed them from June 1, 2004. A specialized court was established to protect, monitor the activities of administrative organizations and officials, file administrative cases based on claims made by citizens and legal entities, annul illegal administrative decisions and activities, remedy the damage caused to them, protect human rights, and implement judicial review. The decision issued by the court is binding and is the final result of administrative proceedings.

As of 2018, 44.7 percent of 239 court decisions that should be executed in the capital's court execution department have been implemented, 55.2 percent have not been implemented, and in 2019, 47.9 percent of 280 decisions have been implemented and 52.1 percent have not been implemented. In 2020, 35.6 percent of 247 decisions were implemented and 64.4 percent were not implemented, and in 2021, 42.3 percent of 265 decisions were implemented and 57.7 percent were not implemented. Based on the above research, on average, 42 percent of administrative court decisions have been implemented in the last 4 years.

In other words, the relatively weak execution of court decisions in administrative cases has created negative consequences such as impairing the mandatory nature of court decisions, violating the rights and legal interests of plaintiffs, and reducing citizens trust in the courts. The full implementation of the decision of the administrative court is important for the recognition of the administrative court.

The previous 2002 "Law on the Execution of Court Decisions" regulated relations related to the execution of court decisions in administrative cases, and it is commendable that the 2017 "Law on the Execution of Court Decisions" has been revised by adding several progressive provisions. However, after the adoption of the law, there is no real progress in the execution of decisions, which indicates the need to review and refine the legal regulations.

KEYWORDS:

The administrative decision executive action, judicial desicions usage, the enforcement decision of the administrative court, administrative court, criminal law, chief justice

16. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчөөс Улсын Их Хурлыг өргөн мэдүүлсэн Төрийн албаны тухай хуулийн шинэчлэн найруулсан төслийн танилцуулгын материал, 2015 оны 7 дугаар сарын 01-ний өдөр.
17. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчөөс Улсын Их Хурлыг өргөн мэдүүлсэн Төрийн албаны тухай хуулийн шинэчлэн найруулсан төслийн танилцуулгын материал, https://www.parliament.mn/laws/projects/667.

МОНГОЛ УЛСЫН ХӨДӨЛМӨРИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ЗОРИЛТ БА ХӨДӨЛМӨРИЙН ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙН ХЭРЭГЛЭЭ

Ё.Болормаа

Шихихутуг Их Сургуулийн Хувийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, докторант

ТОВЧЛОЛ:

Үндэсний эрх зүйн бүрдэл хэсгийн хувьд хөдөлмөрийн эрх зүй нь бие даасан хувийн эрх зүй, хувийн эрх зүйн тусгай салбар, хувийн болон нийтийн эрх зүй дахь хөдөлмөрийн эрх зүй, бие даасан шинжтэй холимог эрх зүйн аль хэлбэрээр нь оршиж буйг Хөдөлмөрийн тухай хуулийн зорилтыг шинжлэх замаар тодорхойлох нь холбогдох хууль тогтоомжийн хэрэглээг эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн бүл, эрх зүйн тогтолцооны үүднээс авч үзэхэд чухал болохыг көндөн авч үзлээ. Энэ нь хөдөлмөрийн эрх зүйн төдийгүй холимог эрх зүйн хууль тогтоомжийн хэрэглээнд онол, арга зүйн ач холбогдолтой.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:

Эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн бүл, эрх зүйн тогтолцоо, холимог эрх зүй, зохистой тэнцвэрт байдал, хууль тогтоомжийн хэрэглээ, хөдөлмөрийн дотоод хэм хэмжээ

Сэдэв сонгосон үндэслэл, Хөдөлмөрийн эрх зүй нь үндэсний эрх зүйн бүрдэл хэсгийн хувьд хэрхэн оршиж буйг тодорхойлох нь хөдөлмөрийн хууль тогтоомжийн хэрэглээний асуудлыг цаашид авч үзэхэд, онолын болон практикын ач холбогдолтой байж болох юм. Энэ үүднээс Хөдөлмөрийн тухай хуулийн зорилтод шинжилгээ хийхийг зорилоо.

Сэдвийн судлагдсан байдал, Хөдөлмөрийн эрх зүйг бие даасан салбар эрх зүй, холимог эрх зүй, хувийн эрх зүйн тусгай салбар зэргээр мөн хуулийн зорилт чухал болохыг эрдэмтэн, судлаачид[1] авч үзсэн боловч, Хөдөлмөрийн тухай хуулийн зорилтыг тухайлан, задлан шинжлэн авч үзээгүй болно.

[1] Б.Уранцэцэг, "Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчлэх хэрэгцээ шаардлага, үндэсн өөрчлөлтүүд", Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, 2021, 11 дэх тал. Кристофер Осакве, Харьцуулсан эрх зүй судлал, Уб, 2005, 41 дэх тал. /Бусад онолын судлаачид ч холимог эрх зүйд хамааруулсан нь бий/; Л.Баасан, "Монгол улс дахь хөдөлмөрийн харицлааны зохицуулалтын чухалчлагдсан зарим асуудлууд", (Харьцуулсан эрх зүйн онол, практикийн өчүүн үеийн асуудал сэдэвт ОУЭШБХ-ын материал), Уб, 2007, 56 дахь тал; Иргэний эрх зүй нь хувийн эрх зүйн ерөнхий хэсэг хамаарах ба хувь эзэгэддүүдийн хоорондын хамгийн чухал хийгээд нийтлаг харицлааг Иргэний хууль, түүний дагавар хуулиуд болох Гэр бүлийн тухай хууль, Сууц өмчлөгчдийн холбооны эрх зүйн байдал, нийтийн зориулалттай ороо суушы дундын өмчлөлийн тухай хууль, Хэрэглэгчийн эрхлийг зохицуулсан хуулиуд гэх мэт хуулиудаар зохицуулна./; Ц.Давхарбаяр, Д.Янжинхорлоо, Иргэний эрх зүйн хэм хэмжээг арилжаа /худалдаа/-ны харилцаанд тайлбарлан хэрэглэх онол, арга зүй, (сургалтын гарын авлага), 2020, 25 дахь тал. Хувийн эрх зүйн тусгай салбарт худалдааны эрх зүй /манайд хараахан батлагдаагүй байгаа/ , компаний эрх зүй, үнэт цаасны эрх зүй, өрсөлдөөний эрх зүй, аж ахуй эрхлэгчийн эрх зүйн хамгаалалтын эрх зүй, зохиогчийн эрх зүй, хувийн даатгалын эрх зүй ба хөдөлмөрийн эрх зүй гэх мэт хамаарна.

Захиргааны ерөнхий хуулийн 100 дугаар зүйлийн 100.1 дэх хэсэгт "захиргааны байгууллагын нийтийн эрх зүйн харилцааначаас үүссэн хууль бус үйлдэл, эс үйлдхүйгээс өөрт учирсан хохирлыг арилгуулахаар иргэн, хуулийн этгээд шаардах эрхтэй" гэж заасан бөгөөд гүнний дагуу нэхэмжлэгчээс мөн хуулийн 52 дугаар зүйлийн 52.5.2 хэсгийн дагуу хохирлоо шаардах, уг шаардлагын дагуу захиргааны хэргийн шүүхээс мөн хуулийн 106 дугаар зүйлийн 106.3.7 дахь заалтын дагуу шийдвэр гаргаж болохоор заасан байна.

Гэхдээ эдгээр зохицуулалтууд нь захиргааны байгууллагын хууль бус үйл ажиллагааны улмаас иргэн, хуулийн этгээдэд учирсан шууд хохиролд хамааралтай гэж үзнэ.

Харин өмгөөлөгчийн зардал нь нэхэмжлэгчийн өөрийн хуулсэр талуудын сайн дурын үндсэн дээр байгууллагдсан гэрээний үүргийн дагуу үүссэн зардал тул захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлүүлэх захиргааны хууль бус үйл ажиллагааны улмаас учирсан хохирлын асуудал биш байна" гэж шийдсэн.

Дээрх шүүхийн шийдвэрийн гол үндэслэлүүдийг (хүснэгт 1)-ээр харууллаа.

Хүснэгт 1.

	Анхан шатны шүүх	Давж заалдах шатны шүүх	Хяналтын шатны шүүх
1	Нэхэмжлэгч өмгөөлөгч авах нь захиргааны акттай шууд хамааралгүй.	Хууль бус захиргааны актыг шийдвэрлүүлэхийн тулд өмгөөллийн хөлс төлсөн тул актаас улбаатай хохирол мөн. Захиргааны акт хууль зүйн туслалцаа авах зардал хоёр шалтгаант холбоотой.	Шууд хохирол биш
2	Өмгөөлөгч авах нь сайн дурын асуудал	Хариуцагч нь мэргэжлийн хуульчид бүхий захиргааны байгууллага бөгөөд актын хууль бус болохыг тогтоохоор шүүхээр маргаж буй үед нэхэмжлэгч өмгөөлөгчтэй оролцох нь зайлшгүй шаардлага байна.	Өмгөөллийн зардал нь нэхэмжлэгчийн өөрийн хуулсэр талуудын сайн дурын үндсэн дээр байгууллагдсан гэрээний үүргийн дагуу үүссэн зардал тул захиргааны шүүхээр шийдвэрлүүлэх захиргааны хууль бус үйл ажиллагааны улмаас учирсан хохирлын асуудал биш.

III. ДЭД ХЭСЭГ

Асуулт 1. Нэхэмжлэгч хууль зүйн туслалцаа авах нь захиргааны акттай шууд хамааралтай юу?

Анхан шатны шүүх маргаан бүхий захиргааны акт өмгөөлөгч авсантай шууд хамааралтай гэж дүгнэсэн. Хамааралтай эсэхийг дүгнэхийн тулд эдгээр үйлдлүүдийн хоорондын шалтгаант холбоог тогтоох нь нэн тэргүүний асуудал юм.

Хариуцагч төрийн захиргааны байгууллага хууль зөрчиж эрхэд нь халдсан тул эрх зөрчсөн үйлдлийг таслан зогсоож эрхээ сэргээлгэхийн тулд нэхэмжлэгч нь хууль зүйн туслалцаа авсан. Шалтгаант холбооны онол ёсоор нэг үйлдэл хор хохирол үүгэхэд эсхүл дараагийн өөр үйлдэл гарах үндэслэл болсон байхыг номлодог.

Хариуцагчийн үйлдэл хийгээгүй нөхцөлд уг эрхийн зөрчил илрэхгүй байсан бол эдгээрийг шалтгаант холбоогоор нөхцөлдсөн гэж үзнэ (condicio sine qua non)[6].

Нэхэмжлэгч өөрөө хуулийн хугацаанд урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулаад түүнд хариу өгөх ёстой байсан хугацааг дуусгавар болсноор шүүхэд хандах эрх нь нээгдсэн

[6] Б.Буянхишиг, Иргэний эрх зүйн тусгай анги, Уб , Соёмбо, 2019, 356 дахь тал.

АГУУЛГА:

1. Хөдөлмөрийн тухай хуулийн /шинэчлэсэн найруулга/-ийн зорилтоо шинжлэх хийх нь
2. Хуулийн тогтоомжийн хэрэгжүүлэлтийн зарим асуудлын талаар ажлын /Хөдөлмөрийн тухай хуулийг/

1.Хөдөлмөрийн тухай хуулийн /шинэчлэсэн найруулга/-ийн зорилтоо шинжлэх хийх нь

Эрх зүйн ухааны тогтолцоо /system-хсэлийн нэгдэл гэсэн гаралтай гүрэн гаралтай гүр/ нь тухайн улс орны эрх зүйн ургалаа хоёлоо /харалцан зөвшөөлөл, зөвшөөлөл, шат үеийнхэн харалцаа/ хоёр зүйн ургалаа гаргах, тогтоох, хэрэгжүүлэх, хяналт тавих, хариуцлага хүлээлгэх, зөрчлийг шийдвэрлэх, хэрэгжүүлэхтэй холбоотой бүтэц, зохицуулалтыг агуулсан, тогтвортой, нэгдмэл, нэгдсэн, нэгдсэн, нэгдсэн

Гэсэн “оцпрудлах шийдвэр гарагдаг”, “оцпрудлах үндэслэл”, “оцпрудлах саналаа СБД-ийн 11-р хорооны ИНХ-д тавьж шийдвэрлүүлэгч бие даан чөлөөлөх гухай” ийг хууль бус шийдвэр гарсан нь Захиргааны ерөнхий хуулийн 47.1.3-т заасан ийг хууль бус акт байна. Тус ийг хууль бус актын улмаас учирсан хохирол болох өмгөөлөгчийн хөлсөнд төлсөн 3,000,000 төгрөгийг Захиргааны ерөнхий хуулийн 100.1-д заасны дагуу захиргааны байгууллагаас нөхөн төлүүлж хохирогчуй болгож өгнө Үү.

Харинцагчаас “Нэхэмжлэгч ёс зүйн зөрчил гаргасан гэж дурдсан нь Засаг дарга өөрийн бүрэн эрх хэмжээний хүрээнд марган бүхий актыг гаргасан, тушчлсэн хөөн хэлцлээ хүлээгээгүй нь нэхэмжлэлд гаргасан, акт хууль ёсны гэж учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхийг гэж мөрдлөг.

1.2 Давж заалдах шатны шүүх:

Тус шийдвэрийн өмгөөлөгчийн хөлсийг хэрэгсэхгүй болгосон хэсэгтэй холбогдуулан давж заалдах гомдол гаргасныг Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2019 оны 02 сарын 27-ны өдрийн 0112 тоот магадлалыг гомдлыг хангаж өмгөөлөгчийн хөлсийг учирсан хохирол гэсэн Захиргааны ерөнхий хуулийн 100.1-д заасны дагуу нэхэмжлэгчийн өмгөөлөгчид төлсөн хөлс болох 3,000,000 төгрөгийг хариуцагчаас гаргуулан олгохоор шийдвэрлэсэн[4].

1.3 Хяналтын шатны шүүх:

Магадлалд хариуцагчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийн гаргасан гомдлыг Улсын дээд шүүхийн Захиргааны хэргийн танхим 2019 оны 04 сарын 29-ний өдөр хянан хэлэлцсэн 124 дугаар тогтоолоор гомдлыг хангаж магадлалыг хүчингүй болгож, анхан шатны шүүхийн шийдвэрээс Захиргааны ерөнхий хуулийн 47.1.3-ыг хэрэглэсэн хэсгийг хассан өөрчлөлт оруулж бусад хэсгийг хэвээр үлдээсэн[5].

2. Хэргийн үйл баримт:

Сухбаатар дүүргийн Засаг дарга Х.Болормаа 2018 оны 06 сарын 11-ний өдрийн “Х.Батжаргалыг ажлаас чөлөөлөх тухай” Б/29 тоот тушаалаар тус дүүргийн 11-р хорооны Засаг дарга Х.Батжаргалыг 11-р хорооны иргэдийн нийтийн хуралд санал хэлбэрээр тавилгүйгээр шууд бие даан чөлөөлсөн. Х.Батжаргал нь тухайн асуудлаар “Өмгөөллийн Мон Ло” ХХН-тэй хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх гэрээ байгуулж улмаар өмгөөллийн хөлс 3,000,000 төгрөг төлсөн.

Өмгөөлөгч дараах шаардлага бүхий нэхэмжлэл гаргасан:

Сухбаатар дүүргийн Засаг дарга Х.Болормаа 2018 оны 06 сарын 11-ний өдрийн “Х.Батжаргалыг ажлаас чөлөөлөх тухай” Б/29 тоот тушаалаар тус дүүргийн 11-р хорооны Засаг дарга Х.Батжаргалыг 11-р хорооны иргэдийн нийтийн хуралд санал хэлбэрээр тавилгүйгээр шууд бие даан чөлөөлсөн. Х.Батжаргал нь тухайн асуудлаар “Өмгөллийн Мон Ло” ХХН-тэй хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх гэрээ байгуулж улмаар өмгөллийн хөлс 3,000,000 төгрөг төлсөн.

Сухбаатар дүүргийн Засаг дарга Х.Болормаа 2018 оны 06 сарын 11-ний өдрийн “Х.Батжаргалыг ажлаас чөлөөлөх тухай” Б/29 тоот тушаалаар тус дүүргийн 11-р хорооны Засаг дарга Х.Батжаргалыг 11-р хорооны иргэдийн нийтийн хуралд санал хэлбэрээр тавилгүйгээр шууд бие даан чөлөөлсөн. Х.Батжаргал нь тухайн асуудлаар “Өмгөллийн Мон Ло” ХХН-тэй хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх гэрээ байгуулж улмаар өмгөллийн хөлс 3,000,000 төгрөг төлсөн.

Өмгөөлөгч дараах шаардлага бүхий нэхэмжлэл гаргасан:

47.1.3 “тухайн захиргааны байгууллага өөрийн чиг үүрэгт үл хамаарах асуудлаар захиргааны акт гаргасан;”, 47.1.6.иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд халдах хуульд заасан үндэслэл байгаагүй” гэх үндэслэлээр илт хууль бусад тоцуулах, урьд эрхэлж байсан Сухбаатар дүүргийн 11-р хорооны Засаг дарга албан тушаалд эргүүлэн томилуулахыг даалгах. Ажилгүй байсан хугацааны цалин хөлсийг нөхөн олгуулж үүнд нөгөд эрүүл мэнд, нийгмийн даатгалын шимтгэлийн нөхөн бичилт хийлгэхийг даалгах, Тус шийдвэрийн улмаас өөрт учирсан хохирол болох өмгөөллийн зардалд төлсөн 3,000,000 төгрөгийг Сухбаатар дүүргийн Засаг даргаас Захиргааны ерөнхий хуулийн 100.1-д заасны дагуу гаргуулах.

Нэхэмжлэлийн шаардлагын үндэслэлээ дараах байдлаар голлохойлдог:

Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.4, 32 дугаар зүйлийн 32.1-д заасныг “Засаг дарга эрүүл мэндийн байдал, хүндэтгэн үзэх бусад шалгаанаар чөлөөлөгдөх хүсэлт гаргасан бол дээд шатны Засаг дарга буюу Ерөнхий сайд түүнийг бүрэн эрхийнх нь хугацаа дуусахаас өмнө үүрэгт ажлаас нь чөлөөлнө ” гэж заасан. Х.Батжаргал чөлөөлөгдөх хүсэлт гаргаагүй байхад “чөлөөлөх” шийдвэр гаргасан нь Захиргааны ерөнхий хуулийн 47.1.6-д заасан илт хууль бус акт байна. СБД-ийн Засаг дарга захирамжид Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2-т заасныг баримталсан боловч энд Засаг даргыг огцруулах зохицуулалт байх агаад тус заалтад заасан огцруулах үндэслэл байна гэж үзвэл огцруулах саналаа анх сонгосон “ИНХ”-д тавьж шийдвэрүүлэхээр заасан.

[4] Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлал, Дугаар 0112, 2019.02.27, http://new.shuuh.mn/zahirgaadavah/2768/view.

[5] Улсын дээд шүүхийн тогтоол, Дугаар 124, 2019.04.29, http://new.shuuh.mn/zahirgaalyamali/1817/view.

Эрх зүйн судалгаа, гоём, ур дүн

ИХ 369.3 Хуульд өөрөөр заагдаагүй бол хөдөлмөрийн гэрээнд хуулийн ерөнхий үнэлэмж өгөгдсөн	Үүрэг нийтлэг үндэслэл	ИХ 369.1 Иргэн болон иргэн зүйн хуулийн этгээдтэй хөдөлмөрийн гэрээ байгуулан ажилласан болно.	ИХ 498 дугаар зүйл	Тухайн заалтуй

Энд ийм зорилгыг хангах зорилгоор хөдөлмөрийн гэрээ, хөдөлмөрийн гэрээ гэдэгт ажилтан нь ажлын байрны нэгжийн зорилгоор ажлын цаг, ажлын хөлс, ажлын нөхцөлтэй холбогдуулан ажлын байрны нэгжийн дүрэм, журмыг мөрдөн ажиллах, ажлын гүйцэтгэлтэй холбогдуулан ажлын байрны нэгжийн дотоод журмыг мөрдөн ажиллах, ажлын байрны нэгжийн дотоод журмыг мөрдөн ажиллах, ажлын цагийг ашиглах, ажлын хөлс, ажлын нөхцөлтэй холбогдуулан

ны үйн хэрэг бөгөөд хаяан хэлбэрт захиргаа алгуурлаж толгойлох болгомжтой юм.

Хөдөлмөрийн эрх үйл ны ундсэний эрх үйн бүрдэл хэсгийн хувьд хэрэн ашиглах эрх үйн талаар дараах 3 зарчмаар тодорхойлон авч үзэвэл.

Эхлэл I

Хоа эз

Эцэслэл II

Бие даасан эз /Холимог тогтолцоо/

Эцэслэл III

Хоа эз

Нэгдэл эз /хэмээн-мөр эрхэлдэг/

Холимог /2 сэлгэр/ /1 бие даасан тогтолцоо/

Холимог эз /3 сэлгэр / /2 бие даасан тогтолцоо/

Хуулийн эрх үйн

Нийтийн эрх үйн

Нийтийн эрх үйн

Нэгдсэн хуулийн эрхийн[21] Төрөлжсөн мэхэсийн хуулийн[22]

Бүрэн их сургуулийн профессор Алтан Хаан, Нийтийн болон хувийн эрх үйн талаар авч үзэн[23], эрх үйн тухайн хэрэлцээнд оролцогч этгээдийн болон хэрэлцээнд мөн чанарын агуулгаар тодорхойлон авч үзжээ.

Нийтийн эрх үй захиран, захиргаатаа хэрэлцэгдэг нь нэг талын эзэмшүүлэгчдийн бий болгосон бол хувийн эрх үйл хувийн эрх хөдөлгөгч лэхдэлтэй тул дилемотийн хэм хэмжээ чухалчлах шаардлагатай гаргаж ирсэн. Энэ нь захиран захиргаатай эрх үйн тогтоцоотой холбогдуулан хамаарал бүхий хэрэлцэгдэх ба дараах шинжтэй “Холимог эрх үйн” гэж үзэж болохоор байна. Хөдөлмөрийн тухай хуулийн болон Төрийн албаны тухай хуулийн “Хүний нөөцийн нөөцлөх хуулиар” хэсгүүт хоёулаг хууль тогтоомжийн үйлчлэлийг тодорхой хугацаанд. Энэ нь Хөдөлмөрийн хууль тогтоомжийн хэрэгжүүлэлтэй хавсаргүй тодорхой бай.дмын бий болох толгойгүй Хөдөлмөрийн хуулиар тогтоомж[37]-ийг лүрмийн аалуу хэрэгжих боломжийг бий болгохоо гэж үзэж болох юм.

2. Хуулиа тогтоомжийн хэрэгжүүний зарим асуудлыг талаар авч үзэх нь /Хөдөлмөрийн тухай хуулиа/

“Эрх үйн тогтолцоонд хаяаж шинэ үзэл, хандлагаа бэхжүүлэх нийтийн ба хувийн эрх үйн тухай суурьшсан бодлого нь эрдэмтэн[38] гаргаж ирж, Хөдөлмөрийн эрх үйн тогтолцоонд хөдөлмөрийн эрх үй нь нийтийн ба хувийн эрх үйн аль аливаг нь хамаарах хөдөлмөрийн тухай хуулиа Хөдөлмөрийн эрх үйн нь нийтийн ба хувийн эрх үйн аль аливаг нь хамаарах гэсэн ойлголтыг хэрэглэдэг бөгөөд холбогдох харилцааны агуулга нь хэлбэрийг тодорхойлох

[22] Б.Уранцэцэг, “Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчлэх хэрэгцээ шаардлага, үндсэн өөрчлөлтүүд”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, 2021, 24 дэх тал

[23] Кристофер Осакве, Харьцуулсан эрх зүй судлал, Уб, 2005, 41 дэх тал. /Бусад онолын судлаачид ч холимог эрх зүйд хамааруулсан нь бий/

[24] Кристофер Осакве, Харьцуулсан эрх зүй судлал, Уб, 2005, 24 дэх тал. /Холимог эрх зүйд хөдөлмөрийн эрх зүйг хамааруулжээ/

[25] Мөн тэнд 23 дахь тал

[26] Г.Амаржаргалан, “Хувийн эрх зүй дэх эрх, үүргийн бүтцийг харьцуулсан эрх зүй судлалын үүднээс тодорхойлох нь” докторын зэрэг горилсон бүтээл, Шихихутуг ИС, 2021.

[27] Доктор Б.Уранцэцэг, Ц.Сарантуяа, Т.Сэнгүдорж зэрэг эрдэмтэд Хөдөлмөрийн эрх зүйг бие даасан салбар гэж үзсэн байхад /Хууль зүйн тайлбар толь, 2003, Монголын тор, эрх зүйн онол, түүх, 2006/, харин иргэний эрх зүйн зарим судлаачид иргэний эрх зүйн институт бөгөөд эл асуудал нь Иргэний хуулийн 33-р бүлэг буюу 369-р зүйлд заасны дагуу зохицуулагдах асуудал гэж үзэх талтай. /дам ишлэл/

[28] Л.Баасан, “Монгол Улс дахь хөдөлмөрийн харилцааны зохицуулалтын чухалчлагдсан зарим асуудлууд” Харьцуулсан эрх зүйн онол, практикийн өрчин үсийн асуудал: (ОУЭШБХ-ын материал), Уб, 2007, 56 дахь тал.

[29] Ц.Давхарбаяр, Д.Янжинхорлоо Иргэний эрх зүйн хэм хэмжээг арилжаа /худалдаа/-ны харилцаанд тайлбарлан хэрэглэх онол, арга зүй, (сургалтын гарын авлага), Уб, 2020, 25 дахь тал. /Иргэний эрх зүй нь хувийн эрх зүйн өрнөхий хэсэгт хамаарах ба хувь эзэгчдүүдийн хооронд хамгийн чухал хийгээд нийтлэг харилцаг Иргэний хууль, түүний дагавар хуулиуд болох Гэр бүлийн тухай хууль, Сууц өмчлөгчдийн хөлбөөны эрх зүйн байдал, нийтийн зориулалттай орон суушны дундын өмчлөлийн тухай хууль, Хэрэгтэлгчийн зөвлөлийг зохицуулсан хуулиуд гэх мэт хуулиудаар зохицуулна.”

[30] Хувийн эрх зүйн тусгай салбарт худалдааны эрх зүй /манайд хараахан батлагдаагүй байгаа/, компанийн эрх зүй, үнэт цаасны эрх зүй, өрсөлдөөний эрх зүй, аж ахуй эрхлэгчийн эрх зүйн хамгаалалтын эрх зүй, зохиогчийн эрх зүй, хувийн даатгалын эрх зүй ба хөдөлмөрийн эрх зүй гэх мэт хамаарна.

[31] Ц.Давхарбаяр, Д.Янжинхорлоо, Иргэний эрх зүйн хэм хэмжээг арилжаа /худалдаа/-ны харилцаанд тайлбарлан хэрэглэх онол, арга зүй, (сургалтын гарын авлага), 2020, 26 дахь тал.

[32] Мөн тэнд, 253 дахь тал.

харилцааг бүхэлд нь, харин төрийн алба хаших зэрэг бусад төрлийн хөдөлмөрийн харилцааны тодорхой хэсгийг зохицуулдаг суурь хууль-Хөдөлмөрийн тухай хууль...[22] гэсэн нь Монгол Улсад хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг зохицуулах суурь хууль нь Хөдөлмөрийн тухай хууль гэдгийг тодорхойлсон төдийгүй тус хуулийн үйлчлэлийн хүрээллийг тодотгон авч үзжээ. Зарим судлаачид, Хөдөлмөрийн эрх зүйг “Холимог эрх зүй”-д[23], Үндэсний эрх зүйн бүрдэл хэсгийн хүрээнд материаллаг эрх зүйг хувийн, нийтийн, холимог[24] гэж ангижжээ.[25] Мөн түүнчлэн Ром-Герман иргэнлэг эрх зүйн бүтцийн хувьд материаллаг эрх зүйг хувийн, нийтийн, холимог /хөдөлмөрийн эрх зүй/ гэж ангилан авч үзсэн байна. Хувийн эрх зүйн харилцаатай холимог харилцаа бүхий эрх зүйд хөдөлмөрийн эрх зүй хамаарна[26] гэжээ.

Түүнчлэн[27], энэ мэт үзэл бодлыг үгүйсгэх боломжгүй. Өөрөөр хэлбэл бид авч хэлэлцэж буй асуудалд эрх зүйн булийн онолын зарчмаар хандах, Хөдөлмөрийн эрх зүй бол холимог эрх зүй мөн гэж үзэх шаардлагатай. Цаашид эрх зүйн тогтолцоонд холимог эрх зүйн асуудлыг өргөнөөр авч үзэх нь чухал байна[28] гэдэгтэй судлаачийн зүгээс санал нэг байна. Хувийн эрх зүй нь дотроо өрөнхий[29] ба хувийн эрх зүйн тусгай салбар[30] гэж хуваагдана. Энд хөдөлмөрийн эрх зүйг хувийн эрх зүйн тусгай салбарт хамааруулжээ. Хувийн эрх зүйн тусгай салбар хэмээн ангилах гол шалгуур нь тусгай мэргэжлийн салбар, эсхүл нийгмийн тодорхой салбарт хамааралтай, өөрийн тусгай онцлог шинж, бүрдмэл байх шинжээрээ тусгай зохицуулалт шаардлагатай салбарууд байх юм. Иргэний эрх зүй ба хувийн эрх зүйн тусгай салбаруудын харьцаа нь өрөнхий ба тусгайлсан зохицуулалтын шинжтэй. Иргэний эрх зүй нь хувийн эрх зүйгээр зохицуулагдгаг нийгмийн харилцааны тодорхой салбаруудад тусгайлсан журам байхүгүй үед үйлчилдэг онцлог бий[31] гэснийг харгалзан үзэх нь зүйтэй. Эрх зүйг салбарт хуваах үндсэн шалгуур /үндэслэл/. Эрх зүйн тогтолцоог ангилах гурван үндсэн хандлага байдаг. Энэ нь, а. Анхдагч, үүсмэл /жам ёсны эрх, позитив эрх/, б. Нийтийн, хувийн в. Эрх зүйн тогтолцоог салбар эрх зүйд ангилах хамгийн өргөн дэлгэрсэн уламжлалт шалгуур бол: эрх зүйг зохицуулах зүйл ба эрх зүйн зохицуулалтын аргаар нь ангилах явдал юм[32] гэсэнтэй холбоотойгоор хөдөлмөрийн эрх зүй “Холимог эрх зүй” байх асуудал нь холбогдох хууль тогтоомжуудаар зохицуулагдаж буй хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаа нь тогтолцооны хувьд хувийн болон нийтийн эрх зүйн аль алинд нь оршиж буйгаар илэрхийлэгдэх бөгөөд холбогдох харилцааны агуулга нь хэлбэрийг тодорхойлох

[21] Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 3.4 дэх заалт. Төрийн албаны тухай хуулиа болон холбогдох бусад хуулиуд тусгаагдсан зөрчилтэй зохицуулагдсан төрийн албан хаагчдын хөдөлмөрийн харилцаанд эн хэрэглэнэ зохицуулна.

[22] Б.Ариунцэцэг, “Хөдөлмөрийн тухай хуулиа шинэчлэх хэрэгцээ” Төрийн албаны хаагчдын эрх зүйн бодлогын Хөдөлмөрийн тухай хуулиа 4.3 дахь заалт Тушаалтнуудтай гэрээ хийгдэхгүй гэсэн заалтыг эрх зүйн бодлогын бичиг баримтаар зохицуулна. Мөн 41.3 дахь заалт Төрийн албаны хаагчдын хөдөлмөрийн харилцааг хоёрдогч эх сурвалжаар зохицуулагдана гэсэн заалтыг хуулиар нарийвчлан зохицуулна гэсэн заалтыг нарийвчлан зохицуулна

[23] Alon Harel, Public and Private law. The Oxford Handbook of Criminal Law, Ed Markus D.Dubber and Tatjana Hornle, 2014, 1042 дахь тал. /дам ишлэл/

[24] Б.Баяжишинт, Иргэний эрх зүйн үндэслэл, Уб, 2012, 39 дэх тал.

[25] Е. Болормаа, “Хөдөлмөрийн эрхлэх зохицуулалтыг өрнөхий ба хувийн эрх зүйн аспектаар”, Хуулиа дээдлэх ёс, №4, 2018, 89 дэх тал.

[26] Б. Нямаа, “Нийтийн эрх зүйн сүүлчийн тулаанд эрх эзэмшигчдийн хаяаны, оньсого”, Үндэсний хуулийн сургуулийн-1, 2004, 314 дэх тал.

ЗАХИРГААНЫ МАРГААНД НӨХЭМЖЛЭГЧИЙН ХУУЛЬ ЗҮЙН ТУСЛАЛЦААА АВАХАА ГАРГАСАН ЗАРДАЛ НЬ ЗАХИРГААНЫ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ҮЛМААС ҮҮНИЙГ ХОХИРОЛЦ ХАМААРАХ ЭСЭХ АСУУДАЛ

Ө.Эрдэнэ-Очир

Өмөөдөлгэ, МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Захиргааны шийдвэрлэх үйл ажиллагаатай холбоотой хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд ашиглах хуулиа зүйн тусламцаа авах ямлсон эрхийн хүрээнд авах гаргасан зардлаа болгох онцлогтой. Захиргааны хэргийн шүүхийн нөхөн төлбөрийг нэхэмжилсэн тохиолдолд ажлын хоногийн хугацааны “хоорондох” гэж тооцох тааламж юрэн, захиргааны хэрэгтэй шүүхэд ялгаатай байдлаар бүртгэгдэж, дүгнэлт хийхийг зорьсон болно.

Ингэхдээ Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс батлагдсан “Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийх аргачлал”[1]-д үндэслэн боловсруулсан аргачлалаар хийж гүйцэтгэв.

гаргана: *106.3.7-д “захиргааны байгууллагын хууль бус үйл ажиллагааны улмаас хүн, хуулийн этгээддэд учруулсан хохирлыг гаргуулах, хохирлын хэмжээг өөрчлөх тогтоох”* гэж заасан.

Хуульд заасан тус хохиролд маргаж буй захиргааны үйл ажиллагааны улмаас тухайн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хууль зүйн туслалцаа авахад зарцуулсан төлбөр хохиролд тооцогдох эсэх асуудлаарх нэгэн хэрэг маргааны үйл баримтад тулгуурлан дүгнэлт хийхийг зорьсон болно.

Ингэхдээ Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс батлагдсан “Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийх аргачлал”[1]-д үндэслэн боловсруулсан аргачлалаар хийж гүйцэтгэв.

Сэдвийн судлагдсан байдал

Энэ төрлийн сэдэв судалгааны эргэлтэд ороогүй байгаа бөгөөд захиргааны маргаанд нэхэмжлэгчийн хууль зүйн туслалцаа авахад гаргасан зардал нь захиргааны үйл ажиллагааны улмаас учирсан хохиролд хамаарах эсэх асуудлыг цогц байдлаар судалсан судалгааны тайлан, бүтээл одоогоор хоосон байна.

Нээлттэй нийгэм форумаас эрхлэн гаргадаг “Шүүхийн шийдвэрийн судалгааны цуврал 4”-т сэтгэл санааны хохирол нөхөн төлүүлэх нэхэмжлэлтэй хэргийг хянан шийдвэрлэж буй шүүхийн практик, харьцуулсан дүн шинжилгээ хийгджээ[2]. Тус судалгааны хүрээнд иргэний хэргийн шүүхээр хянан шийдвэрлэгдсэн сэжигтнээр шалгагдан цагдан хоригдож, шүүхээс хорих ял сонссоны эцэст цагаатгагдсан иргэний сэтгэл санааны хохирол үүн дотроо эрүүгийн хэрэгт хууль зүйн туслалцаа үзүүлсэн өмгөөлөгчдийн ажлын хөлсийг нэхэмжилсэн 2 тохиолдлыг[3] авч үзжээ. Мөн судлаач Н.Норовсамбуу “Өмгөөлөгчийн хөлсийг эсрэг талаар төлүүлэх зардал болгон хуульчлах нь зохистой эсэх” асуудлаар эрдэм шинжилгээний өгүүллийг бичсэн байна.

Энэхүү өгүүллийн тухайд, захиргааны маргаан дахь нэхэмжлэгчийн хууль зүйн туслалцаа авахад гаргасан зардал нь захиргааны үйл ажиллагааны улмаас учирсан хохиролд хамаарах эсэхийг захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээг хийх зорилгоор дүн шинжилгээ хийсэн тул сэдвийн хувьд шинэлэг, ач холбогдол бүхий гэж үзэж байна.

II. ҮНДСЭН ХЭСЭГ

1. Шүүхийн шийдвэрлэсэн байдал:

1.1Анхан шатны шүүх:

Х.Батжаргалын нэхэмжлэлтэй Сүхбаатар дүүргийн Засаг даргад холбогдох хэргийг Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн 2018 оны 11 сарын 20-ны өдрийн 0731 тоот шийдвэрээр нэхэмжлэлийн шаардлагыг дараах байдлаар шийдвэрлэсэн.

- Сүхбаатар дүүргийн Засаг даргын 2018 оны 06 сарын 11-ний өдрийн Б/29 тоот захирамжийг Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 47.1.3, 47.1.6-д зааснаар илт хууль бусад тооцож,
- Урьд эрхэлж байсан албан тушаалд нь эргүүлэн томилж, ажилгүй байсан хугацааны цалинг гаргуулан нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн нөхөн бичилт хийхийг даалгаж,
- Учирсан хохирол болох өмгөөлөгчид төлсөн зардлыг гаргуулах шаардлагыг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн.

[1] Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийх аргачлал, 2015.

[2] Нээлттэй нийгэм форум, Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа, №4 (2022).

[3] Нээлттэй нийгэм форум, Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа, №4 (2022), 46 дахь тал.

106.3-о “Анхан шатны шүүхээс захиргааны хэргийн тухай хуулийн 106.3.7-д заасан шаардлагын хэрэгжүүлэлтийг хүчтэй дэмжиж, ойлгосны дараахь шийдвэрийг

URGENT ISSUES OF MONGOLIAN MINERAL LAW DEVELOPMENT: PARTICIPATION OF COMMUNITY, SOCIAL LICENSE TO OPERATE

Surakhbayar. G
Ph.D. student
School of Law, NUM

Bolormaa.Ch
Master's student (Business law)
University of Finance and Economics

ABSTRACT:

According to the Constitution of Mongolia, its citizens have the right to be informed about, and own, the natural resources. This is one of the fundamental principles of the minerals law that the government adheres to. It is the basis for the long-term policy concerning minerals exploitation and the use of the benefits. The law guarantees the right of every citizen to live in a healthy and safe environment, and the benefits are deposited in the sovereign wealth fund and distributed equitably and fairly.

In many countries in the world, it has been realized that it is not enough to obtain only a license from the government for the use of subsoil resources, especially for mining. Already for a long time, it has been known that mining activities should be accepted by the citizens, communities and organizations that could be affected by the activity at a certain level.

In Mongolia, the Law on Minerals, and related laws, require that local communities and citizens are informed about mining activities in addition to concluding a "Local Development Agreement". However, it is doubtful that this regulatory mechanism has the effect of a "social license" at the ground level.

It is highly significant for the success and sustainability of a project to gain public acceptance by regularly providing information about the mining activity to the affected citizens and by distributing the benefits of it to the local community. Furthermore, maintaining and increasing investment is important for competitiveness at the national and regional levels.

Although building a sufficient level of "Social license" requires time, money, and professional input, we know many projects that started their operations without it, and which eventually were delayed. This affects Mongolia's social, environmental, and economic development.

KEYWORDS:

Social license, wealth of subsoil, minerals, local community, participation of local community

Гадаад хэл дээрх

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан

1. Robert G. Boutilier Boutilier , Ian Thomson, Modelling and measuring the social license to operate: fruits of a dialogue between theory and practice.
2. Daniel Franks and Tamar Cohen, "Social Licence in Design: Constructive technology assessment within a mineral research and development institution" (2012) 79 Technological Forecasting & Social Change 1229 at 1232.
3. David Knoke, Organizing for collective action: the political economies of associations (New York: Aldine de Gruyter, 1990).
4. Thomson and Boutilier, supra note 28 at 1786.
5. Kieren Moffat and Airon Zhang, "The paths to social licence to operate: an integrative model explaining community acceptance of mining", (2014) 39 Resources Policy 61 at 62.
6. Joel Gehman Lianne M. Lefsrud Stewart Fast, Canadian public administration / administration publique du canada volume 60, no. 2 (june/ ju in 2017), pp. 293–317 Social license to operate: Legitimacy by another name?
7. Chang Hoon Oh, Jiyoung Shin, Shuna S. H. Ho, Conflicts between mining companies and communities: institutional environments and conflict resolution approaches, January 2023Business Ethics A European Review
8. Quebec Business Council on the Environment (CPEQ), "Best Practices for Securing Social Acceptance for Projects", 2012, p. 12, online: https://www.cpeq.org/files/guides/guide_bonnespratiques_web.pdf (available in French only).
9. Dashwood, Hevina S. "Canadian Mining Companies and Corporate Social Responsibility: Weighing the Impact of Global Norms." Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique 40, no. 1 (2007): 129–56. http://www.jstor.org/stable/25166067.
10. Ramdoo, Isabelle. The impact of covid-19 on employment in mining. International Institute for Sustainable Development (IISD), 2020. JSTOR, http://www.jstor.org/stable/resrep25202. Accessed 1 Feb. 2023.
11. van den Beukel, Jilles, and Lucia van Geuns. Groningen Gas: The Loss of a Social License to Operate. Hague Centre for Strategic Studies, 2019. JSTOR, http://www.jstor.org/stable/resrep19588. Accessed 1 Feb. 2023.
12. Aspen Institute. "Community engagement, climate risk, & social license to operate." Supply and demand in a time of changing geopolitics and a changing climate: a report from the 2018 aspen institute forum on global energy, economy and security, Aspen Institute, 2018, pp. 23–28. JSTOR, http://www.jstor.org/stable/resrep42639.7. Accessed 1 Feb. 2023.
13. Dashwood, Hevina S. "Canadian Mining Companies and Corporate Social Responsibility: Weighing the Impact of Global Norms." Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique, vol. 40, no. 1, 2007, pp. 129–56. JSTOR, http://www.jstor.org/stable/25166067 . Accessed 1 Feb. 2023.
14. University of Calgary PRISM: University of Calgary's Digital Repository, The Social Licence to Operate in the Context of Mining Projects and Indigenous Peoples: Is it Sufficient Just to Comply with the Law, 2019
15. Aspen Institute. "community engagement, climate risk, & social license to operate." Supply and demand in a time of changing geopolitics and a changing climate; a report from the 2018 aspen institute forum on global energy, economy and security, Aspen Institute, 2018, pp. 23–28. JSTOR, http://www.jstor.org/stable/resrep42639.7 Accessed 1 Feb. 2023.

тодорхой хэрэгт яаж хэрэглэх нь тодорхойгүй байдаг. Иймд тодорхойгуй байдал нь яаз бүрийн шаардлагаас болдог.[44] Шүүх бол хууль хэрэглэх засагдах хэлбэрийн субъект ба харин зохион байгуулах хэлбэрийн субъектэд тодорхой нэг бүрчилсэн акт гаргаж буй албан тушаалтан байх болжмтой[45], Мөн түүнчлэн Хуулийн зорилго, зорилтод нийцүүлэн тайлбар хийх-Энд эрх зүйн тогтолцооны онцлог, нийтлэг шинжийг анхаарах ёстой. Хувийн эрх зүй нь хүнд эргэлтийн эрх ашгийг хамгаалах тэдгээрийн тэнцвэртэй байдлаг тулд илүүтэй анхаардаг учраас хууль тайлбарлахдаа энэ талаас тайлбарлах болжмтой[46] зэрэг авч үзэжээ.

Монгол Улсад хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг зохицуулах суурь хууль болох Хөдөлмөрийн тухай хуулийн зорилт нь /А=Б+В/ гэж томьёолж болох ч /Б+В/ нь, дээрх загварын дагуу талуудын /ажил олгогч, ажилтан/ эрх, үүрэг байдлаар, ерөнхийгөөс тусгайруу нарийвчлан хэм хэмжээгээр[47], холбогдох хууль тогтоомжид нийцүүлэн хэлбэржих байж л /А/ бүюу Хөдөлмөрийн тухай хуулийн зорилт хангалтаг нөхцөл нь бүрдэнэ. Гуравдугаар, ажил олгогч болон ажилтан талуудын эрх, үүрэг нь,

Өөрөөр хэлбэл, талуудын эрх, үүргийн давхцалгүй, тухайлсан байдал гүүнчлэн тухайн байгуулагдах мөрдлөгөө бүй Хөдөлмөрийн тухай хуулиар Үүрэгжүүлсэн болон Үүрэгжүүлээгүй хөдөлмөрийн зохицуулалтаар илэрхийлэгдэнэ.

Хууль тайлбарлан хэрэглэх оной, арга зүйн талаар[48] 1-рт, Хууль тайлбарлах онолын асуудлуд /...хэрэглэх гэж буй хэм хэмжээний макро болон микро төвшний улс төрийн бодлого нь хуулийг тайлбарлах анхдагч үндэс мөн. а.Хууль нийцийн зөвшөөлийн үр дүн /нийтлэг хүлээн зөвшөөрсөн үнэлэмжийн эсрэг хуулийг тайлбарлаж болохгүй. б... эрэмбийн эхэд гүнзүүрлан гүүнний утга, агуулгыг тодорхойлно гэсэн үг. /ИХ 3 зүйл/ в. Эрх зүйн бүлийг оншлогыг харгалзах нь хэм хэмжээг тайлбарлан хэрэглэхэд баримтлах нэг дүрэм гэж үзнэ. 2-рт, Эрх зүйн хэм хэмжээг тайлбарлах оной, зарчим байдагтуй. Иймд нөхцөл хууль хэм хэмжээ бүрийн ард түүнийг тайлбарлах оной, зарчим байдаг. а. Хэл зүйн тайлбарыг хамгийн түгээмэл хэрэглэдэг тайлбарлах гэсэн үг юм. Нь Британий эрх зүйн тогтолцоо, Орч.Ч,Давадаш, Үб, 2016, 252-254 дах тал. Өрөөсөн эрх зүй сэдвээр хууль эрх зүй хэрэглэх гэдэг нь хуулийг тайлбарлах гэсэн үг юм. Нь Британий эрх зүйн тогтолцоо, "хууль эрх зүй хэрэглэх" гэдэг нэр томьёог хууль хэрэглэх үйл ажиллаганы субъектэс хамаарагдагдаг тайлбарлагдаг байна.

бүхий бүюу "хоолой", шинжээр орших байгаагай холбогдолтоор шашин хөдөлмөрийн хууль тогтоомж, шинжлэлийн асуудлыг энхлүүлэх талаас нь эрх зүйн үзэмжлэл, философи, оной, сэтгэлгээний үндэслэлийг сэргээх явц үүсэж, нөлөөлөл хэрэглэх бий болгох нь онолын болон практик ач холбогдолтой байхыг үгүйсгэх аргагүй юм.

Хууль тогтоомжийг хэрэглэх оной, арга зүйтэй холбогдолтоор эрдэмтэн, судлаачдын үзэл санаатууд нэлээдгүй байгаа дундах нь зүйтэй. Тухайлбал, хуульч, туслагдсан ерөнхий агуулга бүхий хэм хэмжээ болон тусгай нарийвчлагдсан хэм хэмжээ, тэдгээрийн хоорондын уялдаа, тэгш эрхтэй талуудын хоорондох зүй тогтол эдлэх хуулийн хэрэглэгдэхүүнийг тайлбарлах нь бодлогын бий болгох[49] Иймэрхүү хэм хэмжээ нь хуулийг хуулийг тайлбарлах нь тулийг нэг мөр ойлгож, хэрэглэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ гэдгийг онцлох нь чухал юм. Хөдөлмөрийн тухай хуульд тогтоомжийн хэрэглэлт ч анхаарах асуудлыг нэг юм. Хуулийн эх үг, нийгэмлэг нь Хуулийн цөөнх гол хэсэг нь

хөгжилд зориулсан үйл ажиллагааныудыг хийх шалгуур тавигддаг байна.

Чили улс нь "нийгмийн лиценз"-ийн ойлголтыг өндөр түвшинд авч үздэг бөгөөд тухайн уул уурхайн эрхлэх ажлыг ард иргэдтэй зөвшөөрөл авсан байх ёстой ба эс бөгөөс торгууль тавигдаж үйл ажиллагаа зогсох хүртэл арга хэмжээ авагддаг.

Эдгээрээс нийгмийн лицензийн талаар нийтлэг зохицуулалт байгаа нь иргэд, төсөл хэрэгжүүлэгчтэй тодорхой төлөөлөлдөл төлөөлөгдөрөө, эсхүл орон нутгийн байгууллагаараа дамжуулан тохиролцоо хийж байгаа бөгөөд тохиролцооны хариуд компани тухайн орон нутгийн хөгжил, иргэдийн соёл, ёс заншил зэрэгт тодорхой хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийж харилцан ашигтай ажиллаж буй юм. Мөн дээрх уламжлалын хамгийн давуу талтай нийтлэг зохицуулалт нь иргэнийг аливаа орон нутаг, нийт улсын хэмжээнд хэрэгжиж буй, хэрэгжихээр төлөвлөж буй ашигт малтмалтай холбоотой бүхий л төрлийн мэдээллээр хангаж буй явдал юм.

IV. Манай улсын хувьд уул уурхайн үйл ажиллагаа ба орон нутгийн иргэдийн оролцооны нөхцөл байдал

Өгүүллийн энэ хэсэгт Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг дахь Халзан бүрэгтэй газрын ховор элементийн ордын тухайд газрын ховор элементийг олборлосноор тухайн орон нутгийн иргэд цацраг идэвхит бодисын нөлөөлөлд өртөж болзошгүй[41] хэмээн үзэж төсөл хэрэгжүүлэгчийн үйл ажиллагаег зогсоох эсэргүүцэл гаргаад буй юм.

> Тохиолдол: Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг дахь Халзан бүрэгтэйн газрын ховор элемэнтийн ордын тухай.
>
> Уг төслийн хувьд Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг дэвсгэрт байрлах Халзан бүрэгтэй ууланд газрын ховор элементүүдийн ордыг ил аргаар ашиглах төсөл бөгөөд тусгай зөвшөөрөлтэй бүхий компанийн зүгээс нэмэлт хайгуулын өрмийн ажил гүйцэтгэж байгаа бөгөөд орон нутгийн иргэдийн эсэргүүцэлтэй тулгараад буй юм.
>
> Орон нутгийн иргэдийн хувьд:
>
> ✓ "Төрийн тахилгат Алтанхөхий уул, Хар-Ус нуурын дунд орших Халзан бүрэгтэй ууланд газрын ховор элемент олборлож эхлэбэл эндээс үүсэх цацраг идэвхит бодис нь Монголын цэвэр усны ай сав, их нууруудын хотгот аюул учруулна;
>
> ✓ Олборлолт явуулах Халзан бүрэгтэй уул нь Ховд аймгийн хүнсний ногоо тариалдаг гол газруудтай ойрхон. Энэ бүс нутгийг цацраг идэвхт бодисоор хордуулбал зөвхөн Мянгад сум төдийгүй Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлнө;
>
> ✓ Төсөл хэрэгжүүлэх аж ахуй нэгж нь цацраг идэвхит хаягдлын менежментийн талаар үндэсн баримт бичгүүдэд тусгаагүй;
>
> ✓ Технологийн хувьд дэлхийн хэмжээнд тогтсон, сайн туршлага нэвтрүүлэхээр сонголт харагдахгүй;
>
> ✓ Ордыг ашиглахад гаргасан зардал нь байгаль орчныг нөхөн сэргээх, хаягдлын менежментийг олон улсын болон үндэсний дүрэм, журам, стандартын дагуу хийхэд гарах зардалтай харьцуулсан сүүлийн үеийн судалгаа байхгүй байна
>
> гэсэн үндэслэлээр уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг эсэргүүцэж жагсаал шаардах бичиг зэргийг хүргүүлсэн.

Уг тохиолдлыг анхаарвал тухайн үйл ажиллагаа нь "Social license"-ийн эхний үе шат болох хайгуул болон ашиглалтын үйл ажиллагаагаа эхлэхээс өмнө нөлөөлөд өртөх иргэдээс, цаашлаад орон нутгийн иргэдийн төлөөлөөс зохих санал авч хэлэлцүүлэг хийгдээгүй байна. Түүнчлэн тухайн компанийн үйл ажиллагаа, төслийн нөлөөлөл, ач холбогдол, нийгэм эдийн засгийн үр ашиг, төслөө гарах үр дүн зэргийг урьдчилан

[41] https://montsame.mn/mn/read/307382; https://nea.gov.mn/ Монгол Улсын Засгийн газар, Цөмийн энергийн комисс [Сүүлд үзсэн: 2023.02.01]

мэдээллээгүй, мэдээлэлтэй нь нийтэд ойлгомжтой хэлбэрээр хүргэгдэж, Ховд аймгийн "нийгмийн лицензт"-ийн сэдэв шаардлагатай байна.

Өөрөөр хэлбэл ойлгох хэлцлүүдэд "нийгмийн лицензт"-ийн сэдэв шаардуулах бөгөөд Монгол Улсын Үндэсний хүчинд заагдсан иргэдийн мэдээлэл авах эрх, аюул мэдээллийнхээ талаар лагрүү төсөлтэй ойлгоогоор байр сууриа илэрхийлэх, мэдээлэлтэй ажиллах, хэлэлцүүлгийн үр дүнд оролцох үйл явц бодитоор хэрэгжихгүйгээр хэлцлийн ажлыг ойлгох, ойлгуулах, ойлгосон байдлыг хэрэгжүүлэх, мэдээлэлтэй ажиллах, хэлэлцүүлгийн үр дүнгээр сэдэв хөндөгдөх, оролцоо хангах нь иргэдийн оролцоо, иргэдийн хяналтыг хангах, ил тод, нээлттэй, хариуцлагатай, хүний эрхийг хамгаалах, хуулийн дагуу ажиллах, хуулиар тогтоосон эрх, үүрэг, хариуцлагыг хүлээх, хуулиар тогтоосон бусдын эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх, хуулиар тогтоосон бусдын эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах, хуулиар тогтоосон бусдын эрх, эрх чөлөөг хамгаал

удирдлагын улсын нэгдсэн систем (EGSU) юм[35]. Уг вэб платформ нь уул уурхайн салбарт иргэдийн оролцоо, санал хүсэлтийг хүлээн авч, уул уурхайн үйл ажиллагаа эрхэлж буй компанийн орон нутгийн эдийн засагт оруулсан орлого, хандив, хийж буй үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг нээлттэй авах боломжийг бүрдүүлсэн. EGSU нь ашигт малтмалын зөвшөөрөл эзэмшигчидийн үйл ажиллагааны тайлан, мөн уул уурхайн үйл ажиллагааны нөлөөлөлд өртсөн иргэдийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд зарцуулсан зардлын талаарх мэдээллийг мөн багтаасан байдаг.

Ийнхүү ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид болон орон нутгийн засаг захиргаа хоорондын мэдээлэл, үйл ажиллагаа явуулахаас өмнө тусгай зөвшөөрөл олгогдсон компани болон газруудын мэдээллийг бүтдийг авах боломжийг бүрдүүлснээр иргэд мэдээллийг хялбархан олж авах боломжтой бөгөөд бүс, орон нутгийн түвшинд ажиллаж буй иргэний нийгмийн байгууллагууд түүнд шуурхай хандах, орон нутгийн иргэд болон компанийн хооронд нийгмийн лиценз авах, олгох үйл ажиллагааны суурийг тавьдаг.

Казахстан улсын ашигт малтмал олборлолтын салбарын томоохон компани болох Eurasia Resources Group (ERG) (хром, марганец, ферро хайлш, төмрийн хүдэр, боксит, хөнгөн цагааны исэл, хөнгөн цагаан зэргийг олборлодог) нь олон нийтийн оролцоо, хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр, түүнчлэн байгаль орчны менежментийг багтаасан дэлхийн жишиг нийцсэн нийгмийн хариуцлагын тогтолцоотой. Тус компани нь үйл ажиллагаа явуулж буй газрууддаа хэрэгжүүлэх нийгмийн төслүүд, орон сууцжуулах хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж, тогтвортой хөгжлийн тайлангаа жил бүр гаргадаг.

ERG-ийн Тогтвортой байдлын тайланд дурдсанаар компани нь "нийгмийн лиценз"-ийг хадгалахын тулд дараахь зүйлийг хэрэгжүүлдэг байна:[36]

- ✓ Орон нутгийн иргэдийг ажилд авах;
- ✓ Дотоодын ханган нийлүүлэгчдээс бараа, үйлчилгээ худалдан авах;
- ✓ Орон нутгийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх;
- ✓ Орон нутгат хуваарилсан татвар, ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг тухай бүр, цаг хугацаанд нь төлөх;

Нэг жишээ дурдвал 2017 онд тус компани Казахстанд «орон нутгийн иргэдийн дунд тулгамдаж буй асуудал, хэрэгцээ, хүсэл эрмэлзэл»-ийг хангах зорилгоор 40 удаагийн олон нийтийн сонсгол зохион байгуулсан.[37] Үүний үр дүнд ERG нь бүс нутгийн их дээд сургуулиудыг бизнес эрхлэгчдийн шилдэг төв болгоход туслах зорилгоор оюутны бизнес эрхлэх экосистемийн хөтөлбөрийг байгуулж, ажлын байр бий болгох, эдийн засгийг төрөлжүүлэх, бизнесээ дэмжих боломжтой орон нутгийн чадавхийг хөгжүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж 2019 оны байдлаар Казахстаны ERG-ийн үйл ажиллагаа явуулж буй бүс нутагт байрлах есөн их сургууль, коллежийн 5000 оюутан бизнесийн бизнес эрхлэх сургалт, гарааны бизнесийг хөгжүүлэх сургалтад хамрагдаж, олон зуун шинэ бизнес санаа, бизнесийг эхлүүлсэн байна.

Австралийн Холбооны Улс:

Австрали улсад муж бүр өөрийн уул уурхайн үйл ажиллагааг зохицуулах хуультай байдаг. Уул уурхайн хууль (The Mining Act)- аар тухайн муж, газар нутагт хайгуулын бол он олборлолтын лицензийг олгох, мужийн удирдлага болон тусгай зөвшөөрөлтэй эзэмшигч хооронд байгуулагдах (State Agreement), уугуул иргэд болон тусгай зөвшөөрөлтэй эзэмшигч хооронд байгуулагдах (Indigenous Land Use Agreements) зэргийг зохицуулдаг.

[35] https://www.researchgate.net/publication/340620523_Tracing_Social_Licence_to_Operate_in_the_Mining_Sector_of_Mongolia_Kazakhstan_and_Uzbekistan , Kozhabayeva, Gulzhan, 2020/01/01, "Tracing Social Licence to Operate in the Mining Sector of Mongolia, Kazakhstan and Uzbekistan" [Сүүлд үзсэн: 2023.02.01]

[36] https://www.erg.kz/en/content/o-kompanii/obzor-deyatel-nosti-erg Eurasian Resources Group [Сүүлд үзсэн: 2023.02.01]

[37] https://www.oecd.org/eurasia/countries/Kazakhstan_Mining_report_ENG.pdf OECD, Reform of the Mining Sector in Kazakhstan: Investment, Sustainability, Competitiveness [Сүүлд үзсэн: 2023.02.01]

ИРГЭНИЙ ПРОЦЕССЫН ЭРХ ЗҮЙ ДЭХ НОТЛОХ БАРИМТЫГ ХҮЛЭЭН АВАХААС ТАТГАЛЗАХ ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ /ИХШХШТХ §§105.2/

У.Азжаргал

Өмгөөллийн Легал Гайд ХХК-н хуульч,
МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Хэргийн оролцогчийн шүүх хуралдааны гаргасан хүсэлттэй холбоотойгоор шүүх хуралдаан удаа дараа хойшлох, иргэний хэргийг хуульд заасан хугацаанд шийдвэрлэх тулгамдсан асуудлын нэг болсон.

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа хугацаандаа явагдахгүй, хугацаа хэтрэлттэй хэргийн тоо ихсэх тусам шүүхийн ачаалал нэмэгдэж, шийдвэр гаргах үйл ажиллагаа саатах талтай. Мөн хэргийн оролцогчдод шүүх хуралдааны тов мэдэгдэх, товлогдсон шүүх хуралдаан хойшлуулах захирамж гаргах бүрд зардал гарах бөгөөд энэ ажиллагааг явуулахад оролцсон шүүгч, шүүгчийн туслах зөрэг албан хаагчдын хөдөлмөр үнэгүйдэх, шүүхэд итгэх олон нийтийн итгэл сулрах зөрэг олон сөрөг нөлөөтэй байна.

Энэхүү өгүүллээр хэргийн оролцогчийн эрхийг хязгаарлах буюу иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа түргэн шуурхай байх зарчмын илрэл болох Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 105 дугаар зүйлийн 105.2 дахь хэсгийн зорилго, онолын ойлголт, хэрэгжилт, үр нөлөөг судлах, иргэний хэргийн шүүх хуралдаан хойшлуулалт, хуулийн хугацаанд шийдвэрлэгддэгүй байдалд дүгнэлт өгч, түүнийг шийдвэрлэх арга замд санал оруулах зорилгоор судалсан болно.

ТҮЛХҮҮР ҮГ

Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, хугацаа, түргэн шуурхай байх зарчим, мэтгэлцэх зарчим, диспозитив зарчим, хэргийн оролцогчийн эрх, үүрэг, шүүх хуралдаан, нотлох баримт, хүндэтгэн үзэх шаардлага, хүсэлт шийдвэрлэх, шүүгчийн захирамж.

I.ОРШИЛ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн §16 дугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт *"Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, ...шударга шүүхээр шүүлгэх..." үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдлэнэ хэмээн заасан. Энэхүү эрхийг хамгаалах баталгааны нэг илрэл нь Иргэний хэрэг шүүхэд*

Австралиа улсаас хувьсгал ашиг малтмал олборлоги нь "нийтийн лицензт"-ийн хугацаа, хэмжээ, орон нутгат ашлаарч ирэхээс хуулийн ажилчдын толгойхоо хөлийг бүрдүүлэх, тэдгээрийн гэр бүлийн ажлыгаар дамжих зөвшөөрөлтэй ойрхан хугацаанд.[38]

Түүн улсын нийслэл нийгмийн лицензийг орон нутгийн лаг бүтээд, эдийн засгийг дэмжих арга хэрэгсэл гэж үзэхийн хөдөлгөгч гол тулгоолд суулгах бөлгөлөө оруулах нэг хэрэгсэлийн нэг гэж үзэхэд нь хэлэх олборлогчдын үйл ажиллагаанд гүнний уснаа нөөцөө ашиглах хэрэгцээний мэдээлэлтэй аваах боломжийг бүрдүүлсэн. EGSU нь ашигт малтмалын зөвшөөрөл эзэмшигчидийн үйл ажиллагааны тайлан, мөн уул уурхайн үйл ажиллагааны нөлөөлөлд өртсөн иргэдийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд зарцуулсан зардлын талаарх мэдээллийг мөн багтаасан байдаг.

Ийнхүү ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид болон орон нутгийн засаг захиргаа хоорондын мэдээлэл, үйл ажиллагаа явуулахаас өмнө тусгай зөвшөөрөл олгогдсон компани болон газруудын мэдээллийг бүтдийг авах боломжийг бүрдүүлснээр иргэд мэдээллийг хялбархан олж авах боломжтой бөгөөд бүс, орон нутгийн түвшинд ажиллаж буй иргэний нийгмийн байгууллагууд түүнд шуурхай хандах, орон нутгийн иргэд болон компанийн хооронд нийгмийн лиценз авах, олгох үйл ажиллагааны суурийг тавьдаг.

Казахстан улсын ашигт малтмал олборлолтын салбарын томоохон компани болох Eurasia Resources Group (ERG) (хром, марганец, ферро хайлш, төмрийн хүдэр, боксит, хөнгөн цагааны исэл, хөнгөн цагаан зэргийг олборлодог) нь олон нийтийн оролцоо, хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр, түүнчлэн байгаль орчны менежментийг багтаасан дэлхийн жишиг нийцсэн нийгмийн хариуцлагын тогтолцоотой. Тус компани нь үйл ажиллагаа явуулж буй газруудаа хэрэгжүүлэх нийгмийн төслүүд, орон сууцжуулах хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж, тогтвортой хөгжлийн тайлангаа жил бүр гаргадаг.

ERG-ийн Тогтвортой байдлын тайланд дурдсанаар компани нь "нийгмийн лиценз"-ийг хадгалахын тулд дараахь зүйлийг хэрэгжүүлдэг байна:[36]

- ✓ Орон нутгийн иргэдийг ажилд авах;
- ✓ Дотоодын ханган нийлүүлэгчдээс бараа, үйлчилгээ худалдан авах;
- ✓ Орон нутгийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх;
- ✓ Орон нутгат хуваарилсан татвар, ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг тухай бүр, цаг хугацаанд нь төлөх;

Нэг жишээ дурдвал 2017 онд тус компани Казахстанд «орон нутгийн иргэдийн дунд тулгамдаж буй асуудал, хэрэгцээ, хүсэл эрмэлзэл»-ийг хангах зорилгоор 40 удаагийн олон нийтийн сонсгол зохион байгуулсан.[37] Үүний үр дүнд ERG нь бүс нутгийн их дээд сургуулиудыг бизнес эрхлэгчдийн шилдэг төв болгоход туслах зорилгоор оюутны бизнес эрхлэх экосистемийн хөтөлбөрийг байгуулж, ажлын байр бий болгох, эдийн засгийг төрөлжүүлэх, бизнесээ дэмжих боломжтой орон нутгийн чадавхийг хөгжүүлэх үйл ажиллагаа хэрэгжүүлж 2019 оны байдлаар Казахстаны ERG-ийн үйл ажиллагаа явуулж буй бүс нутагт байрлах есөн их сургууль, коллежийн 5000 оюутан бизнесийн бизнес эрхлэх сургалт, гарааны бизнесийг хөгжүүлэх сургалтад хамрагдаж, олон зуун шинэ бизнес санаа, бизнесийг эхлүүлсэн байна.

Австралийн Холбооны Улс:

Австрали улсад муж бүр өөрийн уул уурхайн үйл ажиллагааг зохицуулах хуультай байдаг. Уул уурхайн хууль (The Mining Act)- аар тухайн муж, газар нутагт хайгуулын бол он олборлолтын лицензийг олгох, мужийн удирдлага болон тусгай зөвшөөрөлтэй эзэмшигч хооронд байгуулагдах (State Agreement), уугуул иргэд болон тусгай зөвшөөрөлтэй эзэмшигч хооронд байгуулагдах (Indigenous Land Use Agreements) зэргийг зохицуулдаг.

12. Б.Ундрашөх, Аж ахуй нэгж байгуулагаа тогтоохын үйлчлэх хэм хэмжээ /лого/ хэм хэмжээ/ түүнийг хэрэгжилт, УР нөлөө

13. Б.Ундрашөх, Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчлэх хэрэгцээ шаардлага, ужлөн судлах, Шүүх эрх мэдлээ сэтгүүл, №4, 2017.

14. Б.Нямцэ, Нийтийн эрх зүйн сүбелсийн талаарх зарим өгүүлэлийн хаяаа, оцлог, Үндэсний хуулийн үзэл баримтлал-1, 2004.

15. Н.Лүвсанлхагва, Хүүхэд хөдөлмөрөөс хамгаалах, ЦЕГ сэтгүүл, №51, 2015.

16. Г.Амарсаргалан, Хувийн эрх зүй дэх эрх, үүрэгийн бүтцийг хаалттай эрх зүй гэж ойлгох нь, хоторхон зэрэг гоцлосон бүтээл, Шинжлэх ухааны үндэсний зөвлөлийн хэвлэлийн газар, 2021.

17. Ц.Ганзориг хийгдэх тоцлохоцох нь, хоторхон зэрэг гоцлосон бүтээл, Шинжлэх ухааны академийн хэвлэлийн газар, 2020.

18. Ж.Нарантуяа, Хүүгийн зорилгыг шинжлэх нь, Хаалттай эрх зүйн онол, эрдэмтэн судлаачдын хэлэлцүүлгийн материал, 2007.

19. А.Баярсайхан, Хүүгийн зорилгоо нь тайлбарлах арга зүй /Ухаалаг/, Оч. Т.Нарангэрэл, Шүүхийн дүгнэлт, 2017.

20. Ё. Болормаа, Хөдөлмөрийн хүчин тогтоомж ба хөдөлмөрлөх эрхийн зарим асуудал, Хүчин төгөлдөр ёс, №4, 2018.

21. П.Баянбаатар, Б.Гантуяа, Хүчин зүйлсийг үйл ажиллагаанд оновчтой ашиглах, хүчин үр ашгийг дээшлүүлэх, Хүчин бүтээмжтэй болгоход гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, хүчин тогтоомжийг боловсронгуй болгох ушгийн /ОУЗШБХ/, 2016.

Гүүдвэй хэл үзэлт

1. Alon Harel, Public and Private law, The Oxford handbook of Criminal Law. Ed Markus D.Dubber and Tatjana Hornle, 2014.

THE PURPOSE OF THE LAW ON LABOUR OF MONGOLIA AND THE APPLICATION OF LABOUR LEGISLATION

Bolormaa.Yo,
Senior lecturer of Private Law Department, Shihihutug University;
Ph.D student

ABSTRACT:

This research discusses the importance of determining if the labour law exists as a separate part of private law or a special branch of private law, or if it exists as part of public law or a separate part of the private-public mixed law in the national law, by way of analyzing the purpose of the Law on Labour. This research proposes that determining the existence of labour law as mentioned before is important for the application of labour law from the perspectives of legal traditions, legal families, and legal systems. It also has theoretical and methodological significance for the application of private-public mixed law.

KEYWORDS:

Legal tradition, legal family, legal system, private-public mixed law, proper balance, application of legislation, internal labour regulation

орчинд үзүүлэх нөлөөлөлтэй талаар иргэний мэдэх эрхийг хангах талаар ГХТХ-д зохих нэмэлт, өөрчлөлт ороогүй байна. Газар зохион байгуулалтын төлөвлөлтөд иргэдийн оролцоог хангах нь төрөөс баримтлах зарчим байгаа иргэдийн оролцоог хэрхэн хангах талаар ГХХ-иар зохицуулаагүй бөгөөд "газар зохион байгуулалтын шийдвэрийг иргэд бие дааж гүйцэтгэнэ" хэмээн хуульчижээ.

Энд тэрээ, Үндэсэн хуулийн 2019 оны нэмэлт, өөрчлөлтөөр батлагдсан иргэний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, газрын хэвлийн баялгийг ашигласнаар байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөлтэй талаар мэдэх эрхийг хангахтай холбогдоогоор газрын хэвлийн баялгийг ашиглахтай холбогдох хуульд зохих нэмэлт, өөрчлөлт хийлгэгүй, зарим хуульд тусгасан иргэд эрх, боломж олгосон хэм хэмжээг хэрэгжүүлэх бүхий процессын эрхийг хуульд, журмаар хангаагүй зохицуулсан хэмээн дүгнэж болно.

Түүнчлэн манай улсын хуульд байгаль орчин, аливаа байгалийн баялгийг ашиглаагүй талаар мэдэх эрхийн хэрэжилт хангагдуй байгаа нь энэ төрлийн үйл ажиллагааны нөлөөлөлд өртөх, өөрсдийн саналыг бодлыг бүрэн хүргэж чадахгүй байх сүүрь нөхцөл бүрдэж буйгаас гадна Монгол Улсын Үндэсэн хуульд 2019 онд орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн практик хэрэгцээ, шаардлага болсныг дурдах зүйтэй.

III. Хүч, хүүрхайн хаяцаанд орон нутгийн иргэд (олон нийтийн) оролцооны талаар бусад улсын хуульчилсан байдал

Өгүүллийн энэ хэсэгт байгалийн баялаг ард түмний мэдэлд байхаар хуульчилсан, засагдсан өөр өөр хэлбэр бүхий улсуудыг сонгон авч харьцуулсан судалгыг зорьсон болно.

Тухайлбал Ерөнхийлөгчийн засаглал бүхий улсуудаас Казахстан, парламентын засаглалтай улсуудаас Австрали, Холимог засаглалын тогтолцоо бүхий улсуудаас Чили улсын сонгон авч "нийтийн лиценз"-ийн ойлголт болон ашиг мэдээлэл ойлголтын хаяцаанд орон нутгийн иргэдийн оролцоог хэрхэн зохицуулсан талаар судлав.

Бүгд Найрамдах Казахстан улс:

Бүгд Найрамдах Казахстан улсын Үндэсэн хуулийн Зүргэлдүгаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэгт "Газар, түүний хэвлий, ус, ургамал, амьтны аймаг болон бусад байгалийн нөөц иргэдийн мэдэлд байна. Иргэдийн нэрийн өмнөөс төр өмчийн эрхийг хэрэжүүлэх, Газрыг (газрын гадаргыг) хуульд заасан хязгаарлалтын дагуу хувийн өмчид байлгаж болно"[33] хэмээн заасан.

Үндэсэн хуулийн, дээрх суурь зохицуулалтын дагуу Казахстанд 2018 онд Газрын хэвлийн тухай[34] хуулийн шинэчлэсэн найруулга нь Барүүн Австралийн ашиг малтмалын эрх зүйн загвараар баталгаасан. Газрын хэвлийн тухай шинэ хуулиар ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид бүх нутгийн хөгжил, дэд бүтцийн байгуулалтыг санхүүжүүлэх үүрэг хүлээхээ больсон хэдий ч энэхүү үүрэг нь газрын гос, байгалийн хий, ураны салбарт үйлдвэрлэлийн шатанд байсаар байгаа бөгөөд хөрөнгө оруулагч (Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч) болон Застийн засаг, орон нутгийн засаг захиргааны нэгжийн хооронд саналыг бичиг байгуулалцаанаар биелэгдэх боломжтой.

Казахстан улсын хувьд ашиг малтмал олборлолт, ашиглалтын хаяцаанд иргэдийн оролцоог хангах дэвшилтэт технологи нэвтрүүлсэн нь Газрын хэвлийн ашиглалтын

[33] https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017178&pos=64;-52#pos=64;-52 . Constitution of the republic of Kazakhstan, 1995 "The land and its subsoil, water, flora and fauna, and other natural resources belong to the people. On behalf of the people, the right to property is exercised by the state. Land may also be in private ownership on the grounds, conditions and within the limits established by law." [Сүүлд үзсэн: 2023.02.04]

[34] https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=102988 Code of the Republic of Kazakhstan of December 27, 2017 No. 125-VI ZRK, About Subsoil and Subsurface use, (as amended on 30-12-2023) [Сүүлд үзсэн: 2023.02.11]

хүдрэлгэн гухай[22] хуульд аливаа байгалийн баялаг ашиглалтын хаяцаанд орон нутгийн иргэдийн оролцооны түвшинг тодорхойлсон зохицуулалт байхгүй байгаа бол Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулиар "олон нийтийн оролцоо"-т бүтээгдэхүүн болгон зохицуулжээ. АМгХ, ТГАМгХ-иар ашиг малтмал олборлолтын хаяцаанд иргэд тодорхой түвшинд оролцох эрх олгосон хэдий ч хэрхэн хэрэгжүүлэх нь тодорхой бус байна. Харин ГХтХ, ГХ-д иргэд үүрэг болгосон хэм хэмжээ тусгажээ. Эдгээрийг дэлгэрүүлбэл:

БОНБҮХ[23]-иар стратегий нийтлэгдсэн хөтөлбөр, төлөвлөгөө болон байгаль орчны нөлөөлөлтэй нь нөлөөлөгдөх нийтлэгдсэн хамрагдах талаарх мэдээллийг нийтлэхдээ нахиа хүүдэй олон нийтэд мэдээлэх, стратегийн үнэлгээ, төслийн нөлөөлөлтэй нарийвчилсан үнэлгээ хийх явцад олон нийтээс санал авах, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах ба олон нийтийн оролцоог тусгайлсан журмаар зохицуулахаар заасан.[24]

АМгХ[25]-д "тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн болон түүний байгаль орчныг нөхөн сэргээх үйл ажиллагаанд олон нийтийн хяналт тавих үүрэг бүхий төлөвлөгчийг иргэд дундасаа сонгон ажиллуулж болно"[26], ТГАМгХ[27]-д "сонирхсон этгээд тусгай зөвшөөрлийн болон түүний зураг зүйн бүртгэгдэгэ ажлын цагаар ориулалтын байранд танилцах эрхтэй хэмээн тусгасан.[28] Олон нийтийн хяналт тавих үүрэг бүхий төлөвлөгчийг сонгох, төлөвлөгчийн эрх, үүрэг, журам болон тусгай зөвшөөрөл, зураг зүйн бүртгэгдэгэй хэрхэн танилцах талаар АМгХ, ТГАМгХ-иар нарийвчлан зохицуулаагүй байна.

Түүнчлэн АМгХ-ийн 42 дугаар зүйлийн 42.1-т "Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь байгаль орчныг хамгаалах, уурхай ашиглах, үйлдвэр байгуулахтай холбогдсон дэд бүтцийг хөгжүүлэх, ажлын байр нэмэгдүүлэх, хандив, тусламж өгөх асуудлаар нутгийн захиргааны байгууллагатай гэрээ байгуулж ажиллана. Иймээс гэрээ байгуулахдаа олон нийтийн хэлэлцүүлэг явуулна. Мен тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн болон түүний байгаль орчныг нөхөн сэргээх үйл ажиллагаанд олон нийтийн хяналт тавих үүрэг бүхий төлөвлөгчийг иргэд дундасаа сонгон ажиллуулж болно." хэмээн заасан байна. Хэдийгээр орон нутгийн зөвшөөлөх бүхий нийтийн лицензийг авсан байх шаардлагыг төсөл хэрэжүүлэгчид Ашиг малтмалын тухай хуулиар үүрэг болгосон байх боловч хэрэн хэрэжүүлэгчид шаардлагыг хангах нь нөлөөлөгдөх нийтийн хяналт тавих эрхтэй хэмээн заасан нь зохицуулалтгүй хоосон байна.

ГХтХ[29]-д заасначлаг иргэд "газрын хэвлийн хамгаалалт, ашиглалтыг хайгуулах тодорхой санал, санаачилга гаргаж, эсэн талаар илгээсэн зөрчлийг эрх бүхий байгууллага, албан гуцлаатанд мэдээлж, таслан зогсоох болон төрийн байгууллагаас зохиож байгаа бусад ажилд идэвхтэй оролцож байвал зохино"[30], олон нийтийн байгуулага, хөдөлмөрийн хамт олон нь хууль тогтоомж, дүрмийнхээ дагуу газрын хэвлийг хамгаалах, зохистой ашиглах арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд оролцож, төрийн байгууллагад гус дэмжлэг үзүүлэх үүрэгтэй байна.[31] ГтХ-ийн дагуу газар зохион байгуулалт хийх тухай ЗГ, түүний эрх бүхий байгууллага, бүх шатны ИТХ, ЗД-ын шийдвэрийг холбогоо иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага биелүүлэх үүрэгтэй болно.[32] Газрын хэвлийн баялгийг ашигласнаар байгаль

[22] Монгол Улсын Засаг захирга, нутаг дэвсгэрийн нэгж түүний удирдагаан гухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт орон нутгийн сангийн гухай хуулиласан бөгөөд 17 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт, "Аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн нь эдийн засаг, нийгэм, соёлын хөгжлийг дэмжих, иргэдийн амьдрах орчныг сайжруулах, байгаль орчныг хамгаалах, ашиглах, сэргээх, нөхөн сэргээлтийг зохицуулах, хяналт тавьж ажиллана" гэжээ. Мөн Сурагчдыг гаргах тухай хуулиар 2020 оны 8 дугаар сарын 27-нд өөрчлөлт оруулсан бөгөөд 17 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.9 дэх заалтыг "Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ, стратегийн нөлөөлөлтэй нарийвчлан үнэлгээ, төслийн нөлөөлөлтэй нарийвчлан үнэлгээ, экологийн аудит, экологийн мониторингийн тухай хуулиудыг зөрчсөн гэмт хэрэг, зөрчлөөс бусад тохиолдолд" гэжээ. Ингэснээр хүрээлэн буй орчинтой холбоотой гэмт хэрэг, зөрчлөөс бусад тохиолдолд иргэдийн оролцоо, хяналтыг хангах, хязгаарлах, хаах, хуулиар хязгаарлах, хаах, хуулиар хязгаарлах, хаах, хуулиар

чухам одоогийн ард улсын ёсонд нийцэхгүй гуа энэхүү хөрөнгө бүрнээ ардын мэдэлд байвал зохих бөгөөд энэ тухай хувийн өмч байгуулж уг болно"[19] хэмээн хуульчилан батлагдсан.

Мөн 1940 оны БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн 5 дугаар зүйлд "Бүх газар шороо ба хөрс доорх зүйлүүд, ой мод, ус ба тэдгээрийн давлаг, фабрик, завод, төмөрлөгийн үйрхай, алт болоосгүйлах явдал, төмөр, авто тээврийн зам, усан зам, станц, улсын аж ахуйнуд нь улсын өмч бөгөө нийт ардын хөрөнгө мөн болно. Эдгэрийг өмчийн хөрөнгө болгож уг болно"хэмээн заасан бөгөө 1960 оны БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйлд "Бүх газар түүний хөрсөн доорх давлаг, ой мод, гол, ус тэдгээрийн давлаг улсын өмч, өөрөөр хэлбэл бүх ард түмний хөрөнгө мөн" гэсэн байна. Манай улсын уе үеийн хуулиудыг хаврал байгалийн баялгийг бүх ард түмний хөрөнгө байхаар тунхаглаж байжээ.

Манай улсын хамгийн анхны ашиг малтмалын хууль болох 1994 оны Ашиг малтмалын тухай хууль/ашиг малтмалын тусгай зөвшөөрөл аваах, уурхайн үйл ажиллагаа эрхлэхэд нутгийн иргэдтэй зөвшилцөхтэй холбоотой заалт тусгалаагүй.

Харин 1997 оны Ашиг малтмалын тухай[20] хуулийн 33 дугаар зүйлийн 33.1 дэх хэсэгт "Лиценз эзэмшигч нь энэ зүйлд заасны дагуу тухайн нутгийн захиргаатай байгаль орчныг хамгаалах, дэд бүтцийг хөгжүүлэх, ажлын байр нэмэгдүүлэх асуудлаар зөвлөлдөж үйл ажиллагаатаа зохицуулна". Мөн хуулийн 33 дугаар зүйлийн 33.2 дахь хэсэгт "Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасначлан лиценз эзэмшигч нь шаардлагатай гэж үзвэл тухайн нутгийн захиргаанд хандаж олон нийтийн хэлэлцүүлэг явуулах санал тавьж болно. 33.3 дахь хэсэгт "Лиценз эзэмшигч нь орон нутагтай холбогдолтой бүхий л асуудлаар үйл ажиллагаага зохицуулах үүрэгтэй төлөөлөгчийг орон нутгийн оршин суугчдын дундаас сонгон авч ажиллуулж болно". Мөн хуулийн 35 дугаар зүйлд "Лиценз эзэмшигч нь зохих хууль тогтоомжийн дагуу ажиллагаа болон тухай орон нутгийн оршин суугчдын эрүүл ахуйн нөхцөл, аюулгүй байдлыг хангаж үйл ажиллагаага явуулна" хэмээн заасан нь уурхайн ашиглалтын үйл ажиллагаа эрхлэхэд олон нийт буюу орон нутгийн оршин суугчдтай зөвшилцөх, тухайн газар нутаг уул уурхайн үйл ажиллагаа хийж байхаар нутгийн нийгэм-эдийн засагт хүнд нөлөө зэрэг үйл ажиллагаг хийж байхаар тунхагласан нь шинэ үеийн эрх хөгжлийн дэвшилтэй нягтан зохицуулдаг байсан байна.

Түүнчлэн манай улс эрх зүйн хөгжлийн аль ч шатанд ашиг малтмал ойбролтын үйл ажиллагаа эрхлэхэд нөлөөлөд өртөх орон нутгийн иргэдтэй зөвшилцсон байхыг шаардаж байсан нь "нийгмийн лиценз"-ийг хэрэжүүлэхийг үе тутам ороцдсон ороцдогоын нэг хэлбэр гэж үзэж болох юм.

2.4. Дотоодын эрх зүйн зохицуулагдад ашиг малтмалын ашиглалтын үйл ажиллагааны хувьд иргэдийн оролцооны талаар зохицуулсан байдал

Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, байгалийн баялаг нь ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байдаг. Газрын хэвлийн баялаг ашиглах гэдэгт хоёр агуулга бий. Нэгд, ард түмнээс мандат авсан төрийн эрх бариж буй засаг захиргаа, орон нутаг дахь иргэдийн хоорондох харилцаа, тэдгээрт хамаарах эрх, үүрэг, хариуцлагын асуудлыг зохицуулах, хоёрдугаарт, газрын хэвлийн баялгийг ашиглах, уул уурхайн үйл ажиллагаанд иргэд, олон нийтийн оролцоог хангах тухай ярилцана.

Газрын хэвлийн баялгийг ашиглах уул уурхайн үйл ажиллагаанд иргэд, олон нийтийн оролцоог хангах талаар гол төлөв Байгаль орчны багц хууль болон Ашиг малтмалын тухай хуулиудаар зохицуулжээ. Харин Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний

[19] БНМАУ-ын Үндсэн хууль, 1924.

[20] Уул, уурхай эрх зүй судлалын сан ТБХ, Б.Цэцэгбаяр, Б.Цэцэгбаяр, Монгол Улсын Ашиг малтмалын хуулийд эмхэтгэх, 1910-2010, Ү6, 2010.

[21] Ашиг малтмалын тухай Монгол Улсын хууль, 1997.06.05.

1. **Integrity Based Trust:** Энэ нь орон нутгийн болон аливаа нөлөөлөд өртөж буй иргэд тухайн компаний үйл ажиллагаат хуулийн дагуу, тухайн газар нутгийн үйл ажиллагаанд аюул учруулахгүйгээр үйл ажиллагаа явуулна гэдэгт тодархой тушаанд итгэл үнэмшилтэй болохыг хэлж буй юм.
2. **Competence Based Trust:** Харин итгэл үнэмшлийн энэхүү зарчим нь тухайн байгууллага үйл ажиллагаага явуулахдаа орон нутгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлд бодитой хувь нэмэр оруулахуйц байна гэдэгт бүрэн итгэл үнэмшилтэй болох явдал юм.

Дээрх шалгуурууд хангасны дараа тухайн уул уурхайн нөлөөлөд өртөж болзошгүй орон нутгийн иргэд олон нийтэд бүрэн дүүрэн хүлээн зөвшөөрөгдөх буюу Psychological Identification үүсгэнэ.[16]

Тэгвэл дээрх шалгуурын дагуу тухайн уул уурхайн үйл ажиллагаа орон нутаг хүлээн зөвшөөрөгдөн, иргэдийн дэмжлэгийг авсан гэгдэгч юугаар нотлох вэ?

Шүүд бүх хэмжүүр: 1.Тухайн үйл ажиллагаат эсэргүүцэх орон нутгийн иргэдийн эсэргүүцэл, жагсаал цуглаан зогсох, орон нутгийн иргэдээс зөв зүйтэй шаардлага, санал гарган хамтран ажиллах эсэргээ физик хэмжүүр; 2. Тосгоо хэрэгжүүлэгч компани, компаний үйл ажиллагааны талаар иргэдийн эерэг сэтгэлгүүд эзэгт хандлагын үзүүлэлтээр үнэлдэг байна.

Шүүд хэмжүүр: нь тусгайсан мэргэжилтнүүд теслийн талаар нутгийн иргэдийн байр суурь, үзэл боддыг тандан судалгаагаар дүгнэх юм.

2.3. Ашиг малтмалын харилцаанд иргэдийн оролцоог хангах талаар эрх зүйн зохицуулалтын уламжлал

Ардын засгийн үед ниймгийн, эрх зүйн хувьд шинэлэлийн нэгээхэн үе байсан билээ. Үүнтэй холбоотойгоор Монгол Улсын эдийн засгийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэлийг боловсруулах ажил 1922 онд эхлэж, Засгийн газрын шийдвэрээр "Эдийн засгийн бодлого боловсруулах комисс"-ыг Б.Цэрэндорж, Ж.Цэвээн, О.Жамьяан нарын бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулан тус комиссын боловсруулсан "Эдийн засгийн үндсэн бодлого" хэмээх баримт бичгийг 1923 оны 07 дугаар сарын 24-ний Засгийн газрын хуралдааначаар батлан гаргав. Баримт бичгийг: тус улсын аж ахуйн үндсэн салбар мал аж ахуйг хөгжүүлэхийг гол болгон үндэсний аж үйлдвэрийг байгалийн баялгийг ашиглах ба малаас гарах түүхий эдийг боловсруулах гэсэн 2 чиглэлээр байгуулах талаар тусгажээ.[17] Харин 1923 оны 07 дугаар сарын 20-нд "Ардын засагт Монгол Улсын уурхайн дүрэм"-ийн 8 бүлэг 52 зүйлтэйгээр батлагдсан.

Дээрх 2 дүрмийн үндсэн зарчим нь Монгол Улсын нутагт ашиг малтмал хайх, олборлох, ашиглах эрхийг концессын эрх болгон түрээслэх хэлбэрээр гурван төрлийн тэмдэгт бичгээр дамжуулан олгож байхаар тусгаж байжээ.[18]

1923 оны дүрмээр уурхайн газрын хэмжээг алд, метр, гектараар хэмжин илэрхийлж ашиг малтмал эрэхэд *нутгийн иргэдээс зөвшөөрөл авах*, мөн уурхайн хайх, малтах эрхтэй бичиг өгөн мэдүүлж түр бичиглэгдсэн ердөө баялаг, малтах газрын зүргийг хаварган өгдөг болжээ.

1923 оны "Ардын засагт Монгол Улсын уурхайн дүрэм" нь 1924 онд БНМАУ-ын Үндсэн хууль батлагдсанаар үйлчлэхээ больсон ба 1924 оны Үндэсэн хуулийн 3 дугаар зүйлд "Монгол Улсын хязгаарын дотор бүхий газар ба уурхай хийгээд ой мод, ус ба мөн тэдгээрийн давлгууд бол эрт цагаас нааш ард ниймийн хөрөнгө байсаар ирсэн зан сурталд нь

[16] Joel Gehman Lianne M. Lefsrud Stewart Fast, Canadian public administration / administration publique du canada volume 60, no. 2 (june/ju in 2017), pp. 293-317 Social license to operate: Legitimacy by another name?

[17] А.Очир, Ч.Дашиг, Монгол Улсын гүүх, гаалгуаг боть, Ү6, 2003, 138 дахь тал.

[18] Б.Аруунсан, Монгол Улсын ашиг малтмалын гуулий хууль, Хөгжлийн чиг хандлага" хэлэлцүүлэг, 5 дахь тал.

хуульчлагдсан. Энэ нь эрх зүйн орчлонгийн эрхийг шүүх гэсэн хамгаалах, хэргийг хуулиа заасан хугацаанд тургэн шүүрхай шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой. Иймээс ч ИХШХШгХ-ийн §40 дүгээр зүйлийн 40.5-д "Анхан шатны шүүхэд гаргаагүй нотлох баримтыг давж заалдах болон хяналтын журмаар гаргасан тохиолдол шүүх түүний эсэхийг", §119 дүгээр зүйлийн 119.1.5-д "давж заалдах гомдлын үндэслэл анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгдээгүй шинэ нотлох баримтыг заах эрхтэй" гэж[18] заасан ба энэ нь хугацаа хоцрумдуулан гаргаж өгсөн нотлох баримтыг давж заалдах ба хяналтын журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэхэд авч хэлэлцэхгүй.[19] Түүнчлэн хэргийг анхан шатны журмаар хянан шийдвэрлэхэд уед хугацаа хоцрумдуулан гаргаж өгсөн нотлох баримт нэмж адил авч хэлэлцэхгүй[20] гэсэн угтатай. Иймд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогч буюу "гоглогч бүр дүрмийн дагуу тоглож, дүрмээ зөрчих ёстүй. Тоглоомын дүрмийг мөрдөх нь тэдний заавал дагаж мөрдөх үүрэг[21] болж ИХШХШгХ-ийн §38 дугаар зүйлийн 38.7-д заасначр нотлох баримтаа шүүх хуралдаан эхлэхээс өмнө гаргаж өгч, хэрэв шүүх хуралдан дээр гаргаж буй бол хүндэтгэн үзэх шалтгаантай байх, шүүх уг нотлох баримтыг хүлээн авахдаа хуульд заасны дагуу хянан шийдвэрлэж, хуулийг чанд сахих ёстой байна.

Хэрэг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий нотлох баримт хангалттай бүрдсэн гэж үзвэл шүүгч иргэний хэрэг дуусгэсэн хойн 60 хоногийн дотор хэзээ ч шүүх хуралданыг товлох эрхтэй. Гаднхыг шүүгчийн энэ ажилдагаа хэргийн оролцогчийн эрхийг зөрчөөгүй, тэдгээрийн мэтгэлцэх боломж бүрэн хангагдсан байх учиргай.[22] Үүнээс үзвэл шүүх хуралдан товлоход нотлох баримт хангалттай бүрдсэн гэж үзэж болох ч ...хэргийн оролцогчос шинэ нотлох баримт гаргаж өгөх, гуулгулах, шүхийн журмаар нотлох баримт бүрдүүлэх хугацаа хэзээ гаргах эрхтэй /ИХШХШгХ §25.1.3/. Харин уг хугацаанд шийдвэрийг даруй гаргах ёстой /ИХШХШгХ §105.1/. Хэрэв хэргийн оролцогч хүндэтгэн үзэх шалтгаантэйгээр хэрг хянан шийдвэрлэхэд хоёртой нэмэлт гайлбар, нотлох баримтыг урьд нь гаргах буюу санал болгох боломжтой байсан ч шүүх хуралдаанд гаргасан бол шүүх бүрэлдэхүүн бүюу шүүгч хуулгулсан хугацаанд гаргаж өгсөн гаргах ба мөн хуулиа заасан хугацаанд гаргаж өгсөн нотлох баримтыг шинжлэн судлах шаардлагатай бол шүүх хуралдаанаа хойшлуулж болохоор заасан /ИХШХШгХ §105.2/. Шүүх хуралданыг хойшлуулах нь ховор тохиолдол байх болов от гарахгүй тохиолдол бас бий юм.[23]

Зарим судлаачдын зүгээс энэ зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх, хуульд байх ёстой зохицуулалт гэж үздэгүй үзэл хандлага байх ч ИХШХШгХ-ийн §38 дугаар зүйлийн 38.7 дахь хэсэг болон §105 дугаар зүйлийн 105.2 дахь хэсгүүд нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг тургэн шүүрхай явуулах нөхцөлийг хангах[24] болоод нотлох баримт, гайлбарыг

[16] Монгол Улсын гуулгулсан шүүгч, Иргэний хэрэг, хэргийн шүүгчдийн нэгдсэн сургалтын материал, Ү6, 2008, 131 дах тал.

[17] Юнэ Бодхамжав, *Монгол Улсын Иргэний хэрэг нягтлан шийдвэрлэх тухай хуулийн тайлбар*, Орч. Л.Эрдэнэ-Очир, Монгол, 2004, 75 дахь тал.

[18] Юнэ Бодхамжав, *Монгол Улсын Иргэний хэрэг нягтлан шийдвэрлэх тухай хуулийн тайлбар*, Орч. Л.Эрдэнэ-Очир, Монгол, 2004, 245 дахь тал.

[19] К.Адъяасүрэн, С.Хишигсүрэн, Иргэний хэрэг нягтлан шийдвэрлэх гуулгулсан гуулгулсан гуулгулсан

Эрх зүйн судалгаа, гойм, др дүн

судалсан байх шаардлага шууд бусаар тавигдаг.[8]

Цаашлаад нийтийн лицензийн ойлголтыг нарийвчлан эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс уул уурхайн үйл ажиллагаар өөр өөрсөдтэй дугнэгэх туй жендэрийн асуудлыг ч мөн авч үзэж, компани иргэдтэй зөвшилцөхөө тэдгээрийн саналыг жендэрийн тэгш нөхцөлөөр үнэлэх шаардлага хүргэдэг.[9]

Аливаа төрлийн ашигт малтмал олборлогдлын үйл ажиллагаа (бичил уурхай, орд газар мөн хамаарна)-нд олборлогдлын арга, ашиглалтын цар хүрээнээс хамааран байгаль орчин, нийгмийн асуудал чухлаар тавигддаг бөгөөд "social license" шаардлагатай болөвч түүний үндсэн зарчмуудыг хэрэгжүүлэхэд орон нутгийн засаг захиргааны орлогоо мөн чухлыг энд дурдахгүй байж болохгүй.[10]

Тэгэхээр үүнээс урган гарч буй асуудал юу вэ гэвэл нийтийн лицензийг хэн олгох вэ, хэрхэн авах вэ гэдэг асуудал юм. Жишээлбэл иргэн А-ын хувьд Улаанбаатар хотод амьдардаг Монгол Улсын иргэн мөн боловч Ховд аймагт тодорхой теслийг хэрэгжүүлэхэд эрэг байх суурьтай байх эрх Үндсэн хуулиар нээлттэй байгаа юм. Энэ нь нэг талаараа баялгийн талаар мэдэх эрхээ, байгаль орчныг хамгаалах журамт Үүргээ биелүүлж байгаа боловч тухайн иргэн нөлөөлөлд бодитоор өртөж буй эсэх нь эргэлзээ дагуулж байна.

Нийтийн лицензийг олж авахын тулд төсөл хэрэгжүүлэгч дараах хүчин зүйлийг анхаарч үзэх ёстой. Үүнд:

- ✓ Төсөл хэрэгжих орон нутгийн иргэд;
- ✓ Орон нутгийн иргэдийн нөхөрлөл, хоршоо зэрэг орон нутгийн иргэдийн нэгдэл;

Ийнхүү тодорхойлсон хэдий ч теслийн цар хүрээнээс хамаарч нөлөөлөлд өртөх иргэдийн тоо ихээх болон багасах асуудал тулгарч болзошгүй юм.

2.2.Нийтийн лицензийн хэмжүүр, шалгуур:

Дэлхийн эдийн засаг ногоон хөгжлийн үр дүнд тэлэхийн хэрээр ашигт малтмалын аливаа хэлбэрийн эрэлт улам бүр өсөн нэмэгдэж байгаа бөгөөд орчин үед уул уурхайн үйл ажиллагаг эрхлэхэд дан ганц хууль эрх зүйн шаардлагыг хангаж, холбогдох зөвшөөрлүүдийг авах нь гуйлын хангалттай.

Өөрөөр хэлбэл, уул уурхайн нөлөөлөлд өртөх байгаль орчин, иргэн, хүн ам зүй, цаашлаад нийгэм-эдийн засгийн асуудлыг зайлшгүй авч үзэдг болсон. Тухайлбал хэрэгжүүлэх гэж буй төсөлдөө байгаль орчин, нийгэм, засагдлын шалгуурыг оновчтой байдлаар тусган орон нутгийн иргэдийг хлэж (social license to operate) харивцан дэмжлэг бүхий мөн чанараар хамтран хөгжих нь чухал юм.

Хамтран хөгжихийн гүнд Нийтийн лицензийг авсан эсэхийг хэрхэн үнэлэх вэ? Үүний дэлгэрүүлбэл:

Нийтийн лицензийн хэмжүүр:

Компани нийтийн лицензийн эцсийн үе шат болох орон нутгийн иргэдийн итгэлийг бүрэн хүлээж, дэмжлэгийг олох хүртэл[11] дараах шат дамжлагуудыг үндэсэн 3 шалгуургтайгаар даван туулдаг[12] байна. Өөрөөр хэлбэл хүлээгдэж буй төсөл нь 1. Хууль ёсны шаардлагыг хангах; 2. Хэрэгжүүлж буй теслийн талаар орон нутгийн иргэдтэй байр сууриа солилцсоны

[8] University of Calgary PRISM: University of Calgary's Digital Repository, The Social License to Operate in the Context of Mining Projects and Indigenous Peoples: Is it Sufficient Just to Comply with the Law, 2019.

[9] Aspen institute. "community engagement, climate risk & social license to operate." Supply and demand in a time of changing geopolitics and a changing climate: a report from the 2018 aspen institute forum on global energy, economy and security, Aspen Institute, 2018, pp. 23–28. JSTOR, http://www.jstor.org/stable/resrep42639.7. [Сүүлд үзсэн: 2023.02.01]

[10] Өөрөөр хэлбэл орон нутгийн иргэн бүрийн саналыг авч, гэдгэрийн хүсэлт зоригт нийцүүлэх боломжтой учир орон нутгийн төлөөлөөр дамжуулан хэрэжүүлж болох юм.

[11] Robert G. Boutilier Boutilier , Ian Thomson, Modelling and measuring the social license to operate: fruits of a dialogue between theory and practice, 2022.

[12] Нийгэмийн лицензийн ойлголтыг шагуудаг Thomson and Boutilier-ийн тархилдаар илэрхийлдэг

[13] Daniel Franks and Tamar Cohen, "Social License in Design: Constructive technology assessment within a mineral research and development institution" (2012) 79 Technological Forecasting & Social Change 1229 at 1232.

[14] David Knoke, Organizing for collective action: the political economies of associations (New York: Aldine de Gruyter, 1990).

[15] Thomson and Boutilier, supra note 28 at 1786.

Харин ИХШХШГХ-ийн §105 дугаар зүйлийн 105.2-д заасныг тайлбар, нотлох баримтыг шүүх хуралдаанд гаргаж өгсөн нь хүндэтгэн үзэх шаардлагатай байвал шүүх түүнийг хүлээн авч, шинжлэн судлах шаардлагатай бол нэг удаа хойшлох тухайд хэргийн ороцогч, зохигч шүүх хуралдаанд гаргаж өгсөн нэмэлт нотлох баримтаа "сэрэг талын шаардлага, тайлбар, таталзал, түүнийг шүүхэд ирүүлэх хангах үүднээс эрхийг хангах үүднээс хуралдаан хойшлох тухай судлах нь зайлшгүй юм.

Хожимдуулан гаргаж өгсөн тайлбар, нотлох баримт гэдгийг тогтоохын тулд нэхэмжлэгч хариуцагч зэрэг оролцогч нар нь хэрэг хянан шийдвэрлэх аюулд хөндөгдөх нь гарцаагүй хэрэг. Иймд хэргийн оролцогчийн процесс үйлдлийн тухай судлах нь зайлшгүй юм.

Аливаа процесс үйлдэл[30]-нийг хийвэл зохих хугацааг хуульд эсвэл шүүгч тогтоосон байдаг ба уг үйлдлийг тус хугацаанд багтааж хийх ёстой. Хуульд заасан хугацаа гэдэгт ИХШХШГХ-д шүүх иргэний хэрэг үүсгэснээс хойш нийслэд 7 хоног, хөдөө орон нутаг 14 хоногийн хугацаанд нэхэмжлэгийг хариуцагчид гардуулах бөгөөд хариуцагч нь нэхэмжлэгийн хуулбар гаргах зэрэг ИХШХШГХ-д шууд тусгагдсаны ойлгоно. Үүнээс үзэхэд хариуцагч нь нэхэмжлэгийн шаардлагыг зөвшөөрөөн, эсхүл таталцан үндэслэл, түүнийг нотлох баримтаа нэхэмжлэлийг хуулбар нэхэмжлэлийг хэрэгсхүй болгох /ИХШХШГХ §115.2.3/ үндэслэгдэн байна /ИХШХШГХ §72.2/. Хэрэв энэ хугацаанд хариу тайлбар, түүний үндэслэл болох нотлох баримтаа гаргаж өгөөгүй бол хугацаа хожимдуулсанд тооцно. Харин хариуцагч нь хүндэтгэн үзэх таталцаатайгаар нэхэмжлэгдэд өгөх хариу тайлбарыг цаг тухайд гаргаагүй бол шүүгч ИХШХШГХ-ийн §105 дугаар зүйлийн 105.2 дугаар зүйлийг хэрэглэж болно.[31] Гэсэн хэдий ч шаардлага, таталзлаа үндэслэх нотлох баримтыг хуульд заасан бүрэн шүүхийн тогтоосон хугацаанд гаргаж өгөөгүй бол хугацаа хожимдуулсанд тооцно. Нэхэмжлэгчийн хувьд шүүхэд нэхэмжлэл гаргахдаа өөрийн үндэслэсэн хойш байдаг тул шүүхэд гаргаж өгөх, цуглуулах баримтын тухай шүүх хуралдаан болохоос өмнө мөдөн хэмээн үзэж болох бөгөөд ИХШХШГХ-ийн §62 дугаар зүйлийн 62.1.4 дэх заалтад зааснаар нэхэмжлэлийн үндэслэл, шаардлага, түүнийг нотлох баримтыг нэхэмжлэлийн бүрдүүлбэрт хуль тогтоогч оруулсан байна.

Тодруулбал, нэхэмжлэгч нотлох хуваарилалтын зарчмын үндэсээс бурууталгаж буй эсэхийн бүрдүүлэгдэх нотлох баримтыг шүүхэд гаргах үүргийг хүлээж, Нэхэмжлэгч нотлох баримтаа гаргаж ирсэн тохиолдол шүүхийн зүгээс нэхэмжлэгчийн хамтран ажиллах зарчмыг баримталж гаргах ба нэхэмжлэгдэгч нь шүүхэд хамтран ажиллах, хэрэг гаргах, нотлох баримтаа гаргах, гаргасан нотлох баримтаа шүүхэд ирүүлэх, гаргасан нотлох баримтыг хүлээн авах, шинжлэн судлах, шаардлагатай бол шүүх хуралдаанд оролцох, зохигчдыг ирүүлсэн нотлох баримтыг хүлээн авах, шинжлэн судлах, шаардлагатай бол шүүх хуралдаанд оролцуулах, шүүхийн зүгээс хэргийг тал бүрээс бүрэн бодитойгоор шийдвэрлэхэд хамтран ажиллах, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаат удаашруулахгүй, хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчдыг оролцуулах, тайлбарлаж болно.

- ***Хэн зүйл бүхий үзүүлэн шүүх утгыг баримтлах үндэс:*** Шүүх хуралдаанаг нэг удаа хойшлуулна гэдэг нь энэ үндэслэлээр ганц удаа[29] хойшлуулж болох агуулгатай гэсэн үг юм. Харин өөнө гаргаж өгөх, санал болгох болломжтой байсан тайлбар, нотлох баримт гэдэгт тухайн хэрэгт хамаарагдах бөгөөд ач холбогдолтой, хэргийг оролцогчийн мэдэж байсан, мэдэх ёстой бүхий мэдэх болломжтой нотлох баримтуд хамаарна хэмээн ойлгож болохоор байна.
- ***Системлэгдэн үйлдэс:*** ИХШХШГХ-ийн §38 дугаар зүйлийн 38.1 болон 38.7 дахь хэсэг, §76 дугаар зүйлийн 76.1.1 дэх заалтад гуг гуг заасанаар шүүх хуралдаан товлон зарлагдахад хэрэг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой нотлох баримт хангалттай бүрдсэн гэж үзэхэд болж байгаа бөгөөд өмнө нь гаргаж өгөх, санал болгох болломжтой байсан нотлох баримтыг шүүх хуралдаанд гаргаж өгсөн нь хүндэтгэн үзэх таталцаатай бол шинээр гаргаж өгсөн, санал болгосон хүсэлтийг мөн хүлээн §105 дугаар зүйлийн 105.1-г заасны дагуу дарүй шийдвэрлэж, шүүх хуралдаанаг хойшлуулалгүй хэрэг цуглуулсан нотлох баримтын хүрээнд хэргийг шийдвэрлэх бүрэн боломжтой.

[28] Юнц.Ёохимсэн, *Монгол Улсын Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн тайлбар*, Орч. Л.Эрдэнэ-Очир, Монгол, 2004, 181 дэх тал.

[29] Монгол Улсын дээд шүүх, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн тайлбар, УБ, 2008, 287 дахь тал.

[30] Юнц.Ёохимсэн, *Монгол Улсын Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн тайлбар*, Орч. Л.Эрдэнэ-Очир, Монгол, 2004, 72 дахь тал.

[31] Д.Баярсайхан, Эрх зүйн онол, УБ, 2010, 201 дэх тал.

[32] Я.Цэвэл, Монгол хэлний товч тайлбар толь, УБ, 1996, 96 дахь тал.

зөвшөөрөл авсан байхыг шаардаж байгаа болохгүй нөгөө талаарха төсөл тогтворгүй урт хугацаанд үр ашиг, үр дүнгүйдэгдэг үрэлгэрхэг цаашдад нийтийн лицензэ хэмжээ ойлгоцтой шалгуурыг хангаснаар хөрөнгө оруулагчдыг татах, орон нутгийн нийгэм-эдийн засгийн хөгжилд бодит дэмжлэг үзүүлэхгүй гэсэн олон талын ач холбогдолтой юм.

Иймд энэхүү өгүүллэгээр нийтийн лицензийг бүрэн гүйцэд ойлгуулах, хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон зөвшөөрлөөс хөндөгдөх хэмжээ ойлгогдоогүй, "манай улсын эрх зүйн зохицуулалтад ирээдүйн ерөнхөсөлтөд хөтлөгдөхгүй" гэсэн үндэслэлтэй, ирээдүйн ерөнхөсөлтөд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг тодорхойлох, хэрэгжүүлэх, хяналт тавих, зохицуулалтад ирээдүйн ерөнхөсөлтөд талаар хаягдаагүй зохицуулсан эсэх, олон улс, бусад улсуудын хувьд Үүнийг хэхэн ава үзэх, нийтийн лицензийг үл ангаарч үйл ажиллагаа явуулснаас Үндэсний олон нийтийн эсэргүүцлээгүй гудгарч буй жишээ" эргийг ишт тагаа тайбардахыг ерөнхөсөн болно.

Эрх зүйн судалгаа, тойм, дүгнэлт

Хэдийгээр "Нийтийн зөвшөөрөл"-ийг хангалттай тушиид бий болгох нь цаг хугацаа, хөрөнгө мөнгө, мэргэжлийн үйл ажиллагаг шаарддаг ч уг зөвшөөрөлгүйгээр үйл ажиллагаагаа эхлүүлж, гацаж, удаашрсан олон төслүүд манай улсын нийгэм, байгаль орчин, эдийн засгийн нөхцөл байдал тогтий хэмжээний удаашрал, зогсонги байдал үүсгэснийг та бид мэдэж билээ.

ТУЛХУУР ҮГС:

Нийтийн лицензэ, газрын хэвлийн баяжуулалт, ашигт малтмал, орон нутгийн иргэд, орон нутгийн иргэдийн оролцоо

I. Оршил

БНМАУ-ын Үндсэн хуулиуд болон Монгол Улсын суурь хууль (1992) нь байгалийн нөөцийг зөв зүйтэй ашиглах, үр ашгийг нь тэгш хуваарилахын зэрэгцээ иргэний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хамгаалах зарчмуудыг тусгасаар ирсэн. Тухайлбал Монгол Улсын Үндсэн хуулийн[2] Зургаадугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт "Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гаднахыг ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байна", мөн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Зургаадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт байгалийн баялгийг ашиглах төрийн бодлого нь одоо ба ирээдүй үеийн иргэн бүрт эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг нь баталгаажуулах, газрын хэвлийн баялгийн үр өгөөжийг Үндэсний баялгийн сангд төвлөрүүлж тэгш, шударга хуртэхэд чиглэх, иргэн газрын хэвлийн баялгийг ашигласнаар байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн талаар мэдээ эрхтэй" хэмээн заасан.

Нэг талаар ард түмэн байгалийн баялгийн аливаа үр шимийг хүртэх, баялгийн ашиглалтын талаар мэдээ эрхтэй боловч негөөтэйгүүр Монгол Улсын Үндэсний хуулийн 17 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт "...байгаль орчноо хамгаалах..." журамт үүргийг мөн хүлээж буй.

Байгаль орчны хяналт, үнэлгээ, нөхөн сэргээлт зэрэг олон хүчин зүйлс нь өнөө хийгээд ирээдүй үеийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хөндөж байгаг бөгөөд Үндэсний хуулийн дээрх зарчмуудыг гунхаг хэлбэрээр хадгалах бус газрын хэвлийн аливаа баялгийн хайгуул, олборлолтын үйл ажиллагаанд иргэд, олон нийт хэрхэн оролцож үзэг болох, байр суурив илэрхийлэх, хууль бус үйлдлээс байгалийн баялгийг хамгаалах, төр засаг гэдгээрийг хэрхэн шийдвэрлэж болохыг дүгнэх шаардлага үүсэхэд буй юм. Өөрөөр хэлбэл, Үндэсний хуульд заасан байгалийн баялгийг ашиглах явцад мэдээ эрхээ ард түмэн хэрхэн хэрэгжүүлэх вэ? Цаашлаад аливаа төсөл хэрэгжүүлэгч нь үйл ажиллагаагаа эхлүүлэхээс өмнө төсөл хэрэгжих орон нутгийн иргэдэд хуулиар олгосон эрхээ эдлэн зөвшөөрөлөө шаардлагатай юу? Төсөл эхлэхэд уурхайн хаалтын төлөвлөгөөг байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний хамт боловсруулж, орон нутгийн иргэдэд танилцуулах ёстой юу? зэрэг асуултууд зүй ёсоор тавигдаж байна.

Энгийнээр хэлбэл ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл бухий компани олборлогдсо эсэхээс өмнө байгаль орчинд үүсгэх нөлөөллөө хэрхэн бууруулах, уурхайн хаалтыг хэрхэн хийх, нөөц нь хангалттай хуримтлагдсэн эсэх, орон нутгийн нийгэм-эдийн засаг (малчдын мал аж ахуй г.м)-т сөрөг нөлөөлөл үүсгэхгүй талаарх тохиролцоог орон нутгийн иргэдтэй зөвшилцөж үйл ажиллагаага нийгмийн дэмжлэгтэйгээр үргэжлүүлэх талын хөгжлийн судалгаа, тойм, дүгнэлт

дугаар зүйлийн 25.2.2., §38 дугаар зүйлийн 38.1.-д заасан шаардлагыг зөрчөөгүй гэж үзнэ. Хэргийн ороцоч нь шүүхэд гаргасан нэхэмжлэлийн шаардлага, түүнийг үгүйсгэх, татгалзах үндэслэл, тайлбар түүнтэй холбоотой баримтыг өөрөө нотлох, нотлох баримтыг цуглуулах, гаргах өөрөө гаргах өөрөө, цуглуулах үүрэгтэй болно... Давж заалдах талаарх нотлох баримтаа өөрөө гаргах өөрөө, цуглуулах ажиллагааны журам зөрчсөн шатны шүүх анхан шатны шүүхийг хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай гэж үзсэн нь учир дутагдалтай болжээ. Иргэний хэрэг шүүхэл хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн §38 дугаар зүйлийн 38.9.-д заасанаар шүүх хуулиар зөвшөөрөгдөгөөр баримтыг хэргийн нотлох баримтаас хасах бүүр шаардлагатай гэж үзсэн шүүх хуулийн §105 дугаар зүйлийн 105.2.-т заасанаар хэрэг хянан шийдвэрлэхтэй холбогдолтой нотлох баримтыг урьд нь гаргах бүүр санал болгох болгосоогоо байсан бөлөвч шүүх хуралдааны үед гаргасан нь хүндэтгэн үзэх шаардлагаг гэж үзсэн тохиолдолд л шүүх Үндэсний хуулийн 170 дугаар зүйлийн 170.1.-д заасанаар гомдол гаргаж болох тогтоол, захирамжийн жагсаалтад хуулийн §105 дугаар зүйлийн 105.2.-т заасан ажиллааны эрх зүйн акт хамаарахгүй байна. Хэрэг авагдсан баримтаас үзвэл анхан шатны шүүх хариуцагч талын хүсэлтэр шүүх хуралдааны удаа дараа хойшлуулж байсан, хэргийн ороцогчид нотлох баримт цуглуулах, гаргах хангалттай хугацаа олгогдсон ба шүүх иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэхээ, Шүүх хуралдаан дээр гаргаж өгсөн, хуулиар тогтоосон шаардлагыг хангаагүй нотлох баримтыг шүүх хүлээн авахгүй байх эрхтэй. Шинжээч томилуулах тухай хэргийн ороцогчийн хүсэлтийг заавал хангах ёстой гэж ойлгох үндэслэлгүй, Шинжээч томилох шаардлагагүй гэж үзэн шүүх хүсэлтийг хангахаас татгалзах эрхтэй...." гэж Дүгнэн нэхэмжлэгчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийн хэнлэлын журмаар гаргасан гомдлыг хангаж, давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрлэхээр үлдэж шийдвэрлэсэн.

Иймд шүүх хуралдааны хүнлэгтэн үзэх шаардлагагүйгээр хожимдуулан гаргаж өгсөн нэмэлт тайлбар, нотлох баримт нь хэргийг шүүхэд хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой гэж үзсэн тохиолдолд шүүх хуралдаанд шинжээч томилох, гэрчийг дуудах, нотлох баримтыг шинжлэн гаргаж өгсөн нотлох баримтыг хүлээн авах, шинжлэн судлах шаардлагатай бол шүүх хуралдааныг зөвхөн нэг удаа хойшлуулж болно.[35]

❖ *Хуралдаанд өмнө харуу тайлбар гаргасан бол* түүнийг нотлох баримт гаргаж өгөх хүртэх хуралдаанаас өмнө харуу тайлбар гаргасан бол,

МОНГОЛ УЛСЫН ЭРДЭС БАЯЖИЙН ЭРХ ЗҮЙН ХЕЛТЭЙ ХЭЛЦЭХ ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ: ИРГЭДЧИЙН ОРОЛЦОО БҮХИЙ НИЙТИЙН ЛИЦЕНЗ[1]

Г.Сүрэнхүү
МУИС-ийн ХЗС-ийн
доктораант

Ч.Бөгөөцөцэг
СЭЗИС-ийн
Бизнесийн эрх зүйн магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Монгол Улсын Үндэсэн хуульд заасны дагуу эрд тулгуур байгалийн баялгийг мэдэх, түүнийг өмчлөх эрхийг хадгалагдаг ба тэр түүнийг ашиглах урт хугацааны бодлогыг барилгалж, иргэн бүрт эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг нь баталгаажуулан, үр өгөөжийг бахлгийн санд төвлөрүүлж, тэгш, шударга хуваарилах нь эрдэс баялгийн эрх зүйн салбарын суурь зарчмуудын нэг юм.

Дэлхий нийтийн аливаа улсуудад газрын хэвлийн баялгийн ашиглалт, тухайлбал, уул уурхайн төсөл хэрэгжүүлэгч нь даац ганц төрийн байгууллагаас тусгай зөвшөөрөл авах нь ханталтгүй бөгөөд, түс төсөл нь нөлөөлөлд өртөх хийгээд өртөж болзошгүй ирэх, орон нутаг, олон нийтийн хувьд хүлээн зөвшөөрөгдөн байх ёстой хэмээн үзсэн байдаг нь хугацаа өнөөрхүү.

Манай улсын хувьд Ашигт малтмалын тухай хуульд болон холбогдох бусад хуулиудад уул уурхайн үйл ажиллагаа эрхлэхээр орон нутаг, иргэдэд танилцуулахаас гадна тодорхой чиглэлээр "Орон нутаг хөгжлийн сан", байгууллж ажиллах зохицуулалт хэрэгжиж ирсэн ч "нийтийн зөвшөөрөл"-ийн хэмжээнд бодитой хэрэгждэг эсэх нь эргэлзээтэй.

Нөлөөлөлд өртөх иргэдэд уул уурхайн төслийн талаарх мэдээллийг тогтмол өгч, уул уурхайн олборлолтын үр өгөөжөөс орон нутагт хуваарилан, олон нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдөх нь тухайн төсөл амжилттай, тогтвортой хэрэгжих, наашлаад улс, бүс нутгийн гүвшинд хөрөнгө оруулалт, өрсөлдөх чадварыг хадгалах, нэмэгдүүлэхэд ач холбогдолтой юм.

[1] Энэхүү ойлголтыг Монгол хэлээр хэрхэн бүтээх талаар сайжран мэргэжлээн, судлаачдын дунд хэлэлцүүлэг өрнүүлж ирсэн олон нийтийн зөвшөөрөл, нийтийн зөвшөөл, олон нийтийн лицензэд, иргэдийн зөвшөөрөл, нутгийнхний сэтгэл, нийтийн зөвшөөрөл, нийтийн хэлсэл хэмээх нэр томьёонд санал дэмжлүүлсэн бөгөөд social license хэмээх нэр томьёог Монгол хэл рүү, нашлаад хууль зүйн нэр томьёо руу оноочгой хөрвүүлж, утга санаг алдагдуулахгүй байх үүднээс "нийтийн лицензт" хэмээн хөрвүүлсэн болно. Нөгөөтэйгүүр "social license" хэмээх ойлголтын "social" хэмээх үгийг орчуулбал нийтийн гадаг хуваг орчуулагдаж буй болоогүй ч хууль зүйн ойлголтын хувьд дан ганц нийтэм гэлгүй, эдийн засаг, байгаль орчин, соёл, уламжлал, орон нутаг гэд өргөн цар хүрээг агуулж байх тул "нийтийн" гэсэн үгээр орлуулан хэрэглэсэн болно.

б) Хүсэлт гаргасэнтэй эсэх:

Зохицуулалтгүй хүндэтгэн үзэх шаардлагатай ба хүсэлтийг хангаж шийдвэрлэнэ.[38] Өвөрөөр хэлбэл хүндэтгэн үзэх шаардлагатай бол хүсэлтийг хангаж шийдвэрлэнэ.[38] Харин хуульд хүндэтгэн үзэх шаардлагатай гэдэг нь ямар нэг зүйлийг хуульд заасан зохицуулалтгүй бөгөөд Улсын дээд шүүхээс гаргасан дүгнэлт, шүүхийн шийтгэл болон адаг бус тайлбар, судлаачдын үзэл баримтлал, гишүүдийн дунд ноцтой маргаантай, хөшүүлэгдсэн хэлцлүүдтэй үзэх шаардлагатай хэмээн ойлгох нь хэргийн зохицуулалтыг хянан шийдвэрлэхдээ ач холбогдолтой, шүүх хуралдааныг хойшлуулах, зайлшгүй нөхцөл болгон ашиглах, то,хуулбал, гэмээ. Тодруулбал, нь нэгдүгээрт, хуулийн этгээд хуулийн этгээдтэй өөрөөс нь үл шаардлагатай нөхцөл байдлыг ойлгохоор гарч ирж бөгөөд тухайн этгээдтэй адаг бус тайлбар, байна. Тухайлбал... байгалийн гаалиг, гишүүнийн бусад аюул тохиолдолтой, эрүүл мэндийн шаардлагын ямар ч тохиолдол хуулийн этгээд үзэх шаардлагатай хамаарагдах тодорхойлсон.[40] Харин хуулийн этгээдтэй холбогдуулан гаргасан санал нь хэргийг хянан шийдвэрлэхдээ ач холбогдолтой, шүүх хуралдааныг хойшлуулах зайлшгүй нөхцөл болгон ашиглах[39] гэмээ. Тодруулбал, нь хуулийн этгээд хуулийн этгээдтэй холбогдон гарч ирж бөгөөд тухайн этгээдтэй өөрөөс нь үл шаардлагатай нөхцөл байдлыг ойлгохоор байна. Тухайлбал... байгалийн гаалиг, гишүүнийн бусад аюул тохиолдолтой, эрүүл мэндийн судлаачдын үзэл баримтлал, гишүүдийн дунд ноцтой маргаантай, хөшүүлэгдсэн хэлцлүүдтэй үзэх шаардлагатай гэдэг

Эндээс дүгнэвэл, манай улсын эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь шүүхийн өмнөх шатанд инквизицийн загварын /inquisitorial system/ шинжтэй. Харин шүүхийн шатанд Аккусацийн загварын /Adversarial system/ шинжтэй байна.

Өнөөгийн орчин үеийн түүхэн хөгжлийн явцад инквизиц ба аккусацийн системийн хоорондын интеграцчлал рецепцийн хучин зүйлийн нөлөөн дор хосолсон ба холимог хэв шинж бүхий тогтолцоог хүлээн зөвшөөрч, нутагшуулах хандлага нэгэнт бий болсон[34]. Доктор профессор Д.Баярсайхан гүнийг "хуний эрхийн үнэт зүйлсийг хамгаалах шаардлага бий болсон" хэмээн тайлбарладаг. Түүнчлэн энэ нь гацхүү өөрийн улсын уламжлалт тогтолцоонд хэт төвлөрснөөс тогтолцоонд буй асуудлуудыг шийдвэрлэх аргагүйдэж мухардахаас сэргийлэх ач холбогдолтой юм.

Аль системд багтаж байгаагаас үл хамаарч хөгжингүй болон хөгжиж буй орнуудын нэлээд хэсэг нь Эрүүгийн хэргийн ихэнхийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх болсонтой холбоотойгоор шүүхийн болон шүүхийн өмнөх шатанд мэтгэлцээний уян хатан нөхцөлтэй зарчмыг хэрэглэх хандлагыг дэмжих болсон[35] билээ. Гэвч мөн өөр байр суурь илэрхийлдэг судлаачид ч бий. Доктор профессор Ц.Сарантуяа АНУ-ын ял тохиролцооны ажиллагааг манай улсад "байж болохгүй зүйл"[36] хэмээн дүгнэсэн байдаг. Гэвч тэрээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түргэтгэх ажиллагаа манай эрх зүйн тогтолцоонд нийцэхгүй хэмээн үзэж, үгүйсгэхгүй бөгөөд тодорхой шаардлагуудыг заавал хангасан байхыг шаардах нь зүйтэй гэжээ.[37] Эдгээр нь эрүүгийн процесс анхдагч нотлох баримтад тулгуурлах, шийдвэрийг зайлшгүй биелүүлэх баталгаа хангагдсан байх зэрэг юм. Энэ нь өдгөө хүчин төгөлдөр хэрэгжиж буй ЭХХШтХ-ийн 17-р зүйлд хэдийнээ хэрэгжсэн гэж хэлж болно.

Дээрхээс дүгнэвэл, өдгөө хэрэгжиж буй ЭХХЖХША нь манай улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцоонд харшлах, нийцэхгүй байх шалтгаан үгүй байна.

ДҮГНЭЛТ

Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалын эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь төрийн байгууллагын оролцоог багасгахад чиглэдэг нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны захиргааны зардлыг хэмнэх ач холбогдолтой байна.

ЭХХЖХША нь шударга ёсыг нөхөн сэргээхэд чиглэсэн, шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлж буй нэгэн чухал загвар мөн.

Эрүүгийн процесс дахь компромиссын буюу зөвшилцөх онолын үзэл баримтлал нь олон улсуудад рецепцийн аргаар нэвтэрч онолын загварууд болон хөгжөөр өдийг хүрсэн байх бөгөөд манай улсын ЭХХЖХША нь эдгээр онолын нийтлэг болон тусгай шинжийг агуулсан байна.

ЭХХЖХША нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас үүдэн гарах бүхий л зардлыг хэмнэсэн шинжтэй. Энэ нь хэргийг хянан шийдвэрлэх эх бүхий байгууллагаас гарах захиргааны зардал болон иргэнд холбогдох бүхий л зардал, үүнд цаг хугацаа буюу алдагдсан боломжийн өртөг ч мөн хамаарахаар байна.

Эрх зүйд эдийн засгийн анализ хийх онолын үүднээс ЭХХЖХША-ны зардал хэмнэх шинж нь тус ажиллагааны үндсэн шинж байна.

ЭХХЖХША нь манай улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцоонд нийцсэн хэмээн үзэх үндэслэлтэй байна.

[34] Д.Баярсайхан, Далхий дахины эрүүгийн процессын тогтолцооны харьцуулалт, хэв маяг, онцлог, Хууль дээдлэх ёс, №4(90) (2022), 12 дахь тал.

[35] Д.Баярсайхан,"Эрүүгийн процессын шинэтгэлийн чиг хандлага, үзэл баримтлалын асуудал" өгүүлэл Эрүүгийн эрх зүй, эрүүгийн процессын шинэтгэлийн асуудлууд, Үб, 2019, 169 дэх тал.

[36] Ц.Сарантуяа, Монголын эрх зүйн шинэ тогтолцоонд германы эрх зүйн нөлөө Посткоммунист орнуудын эрх зүйн хөгжлийн чиг хандлага ба Монголын эрх зүйн тогтолцооны төлөвшил, онцлог, Үб, 2015, 55 дахь тал

[37] Мөн тэнд 55 дахь тал.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль, тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль.
2. Монгол Улсын Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль.
3. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсын Иргэний процессын кодекс.

Улсын Дээд шүүхийн тогтоол, зөвлөмж

1. Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2002 оны "Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл заалтыг тайлбарлах тухай" №263 тогтоол.
2. Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2006 оны Хөдөлмөрийн тухай хуулийн зарим зүйл заалтыг тайлбарлах тухай. №33 тогтоол.

процессын аживлаагаа дуусгаваа дүгнэж болох бөгөөд,[52] Хаанцуугийн гуравдугаар хэлэлцүүлгийн хэлэлцүүлгийн хугацааг тооцож шийдэх гаргах бай ба хяналтчид оноогдуулж бүй Иргэний процессын аживлаагаанд зөрүүний хаалгыг /Sanction on Procedural irregularities/ гэж үзэгдэг байна.[53]

ХБНГУ-ын Иргэний процессын Кодекс[54]-ын 269 дүгээр зүйлийн 269.2 дахь заалтаар "Нэхэмжлэгчийн хяналт гаргуулсан огноо өдрөөс хойш хугацаа заасан хугацаа бүрэн дууссан тохиолдолд онцгой хоногийн дотор онцгой тайлбарын шүүхэд өргөн барьсан нэхэмжлэгчийн хүнээс зөвшөөрөгдөх шаардлагатай байна" гэж заасан байна.[55]

Түүнчлэн шүүгч тайлбараас нэхэмжлэгчийн шаардлагын үндэслэл, хэрэгсэл үнэн болох баримтыг тодорхойлох асуулт нь шүүх хуралдаанаа онцгой хугацаанд хэрэгжүүлэх боломжтой хэлбэрээр нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хүсэлтийг гаргах эрхтэй байна гэсэн заалтыг ашиглах нь шүүх хуралдаанаа хойшлуулах нөхцөлтэй байна гэсэн ойлголтыг агуулсан байна.[56]

Хаанцуугийн шүүгч хуралдаанаа хойшлуулах хугацааг аливаа нөхцөлтэй тогтоосон хугацаанд хуралдуулах, шүүх хуралдаанаа хойшлуулсан тохиолдолд хугацаанд нь нотлох баримтыг гаргах, мөн зохиогч хүнтэй тулгуурлах нөхцөлтэй тогтоосон бол шүүх ноорнин гаргах эрхтэй байна гэсэн ойлгоно.

Дүгнэхээс үзэхэд хуульд заасан бүлэн алинаа тогтоосон хугацаа гэдэг нь заалтуудыг шийдвэрлэх хугацаат сунгаруулгын гэж үзэхээр байна, мөн зохиогч хүнтэнтэй үзэх шаардлагатай тохиолдолд бол шүүх ноорнин үзэмжээр ажлаараг хаагдсан хугацааг сунгах нь зөвшөөрөгдөнө.

§296. Хожмидуулсан тайлбар хүсэлтийг хянахаас татгалзах

1) Аливаа хариу зөвшөөрөл, хамгаалах ярт хэрэгсэлтэй тогтоосон хугацааны гаргалгай, хожмидуулсан нөхцөл үүний хугацаа аживаа маргааны тасалж шийдвэрлэх хугацаат сунгаруулгын гэж үзэхээр байна, мөн зохиогч хүнтэнтэй үзэх шаардлагатай тохиолдолд бол шүүх ноорнин үзэмжээр ажлаараг хаагдсан хугацааг сунгах нь зөвшөөрөгдөнө.

Дүгнэхээс хугацаа заасан бүлэн алинаа тогтоосон хугацаа гэдэг нь заалтуудыг шийдвэрлэх хугацаат сунгаруулгын гэж үзэхээр байна, мөн зохиогч хүнтэнтэй ажлаараг хаагдсан хугацаа нь шүүх ноорнин үзэмжээр ажлаараг хаагдсан бол шүүх тус нөхцөл байдлыг хянан шалгаанаа бөгөөд түүний тайлбарлаан бол шүүх тус нөхцөл байдлыг хянахдаа үзэмж тайлбарын хариу хугацааны хожмидуулан гаргах бүлэн шаардлагатай гэж бодохоор шүүхэл нь ойлгоон гэж дүгнэхоор байна. Энэ заалтыг хариу үзэмж бодоохоо шүүхэл нь хожмидуулан гаргах бүлэн тохиолдолтой хаалцуулан хариу хугацааг ажлаараг хожмидуулан гаргах, шүүх шаардлагатай гаргахгүй гаргахгүй хугацаанаас ажлаараг тайлбарлах дээр аваах тайлбар шүүх хугацааг ажлаараг хожмидуулан гаргах бүлэн шаардлагатай тайлбарлах нь шүүх ноорнин гаргах эрхтэй байна гэсэн ойлгоно.

Дүгнэхээс хугацаа заасан бүлэн алинаа тогтоосон хугацаа гэдэг нь заалтуудыг шийдвэрлэх хугацаат сунгаруулгын гэж үзэхээр байна, мөн зохиогч хүнтэнтэй ажлаараг хаагдсан хугацаа нь шүүх ноорнин үзэмжээр ажлаараг хаагдсан бол шүүх тус нөхцөл байдлыг хянахдаа үзэмж тайлбарын хариу хугацааны хожмидуулан гаргах бүлэн шаардлагатай гэж ойлгоно гэж дүгнэхоор байна. Энэ заалтыг хариу үзэмж бодоохоо шүүхэл нь ойлгоон гэж дүгнэхоор байна.

Иймд иргэний шүүх бол бодит үнэнийг тогтоодог гэж явцуу ойлгох бус, харин хуулийг мөрдөж, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа түргэн шуурхай байх, зардлыг хэмнэх, нотлох баримтыг тогтоосон хугацаанд гаргаагүй, хожимдуулсан нөхцөлд үүнийг хүлээн авснаар маргааныг шийдвэрлэх хугацааг сунжруулахгүй гэж үзэхээр байгаа эсэх нь хариуцлага тооцож, холбогдох зардал гаргуулах зэрэг нөхцөлийг шүүхээс харгалзан шийдвэрлэх, нөхцөлийг бусад улсын эрх зүйн зохицуулалттай харьцуулан судалж, үндэсний онцлогт нийцүүлэн тусгах боломжтой гэсэн саналыг дэвшүүлж байна.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль, тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль.
2. Монгол Улсын Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль.
3. Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсын Иргэний процессын кодекс.

Улсын Дээд шүүхийн тогтоол, зөвлөмж

1. Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2002 оны "Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл заалтыг тайлбарлах тухай" №263 тогтоол.
2. Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2006 оны Хөдөлмөрийн тухай хуулийн зарим зүйл заалтыг тайлбарлах тухай. №33 тогтоол.

Монгол хэл дээрх

Хууль, тогтоомж

1. Д.Баярсайхан, Далхий дахины эрүүгийн процессын тогтолцооны харьцуулалт, хэв маяг, онцлог, Хууль дээдлэх ёс, №4(90) (2022), 12 дахь тал.
2. Д.Баярсайхан, Эрүүгийн процессын шинэтгэлийн чиг хандлага, үзэл баримтлалын асуудал" өгүүлэл Эрүүгийн эрх зүй, эрүүгийн процессын шинэтгэлийн асуудлууд, Үб, 2019, 169 дэх тал.
3. Ц.Сарантуяа, Монголын эрх зүйн шинэ тогтолцоонд германы эрх зүйн нөлөө Посткоммунист орнуудын эрх зүйн хөгжлийн чиг хандлага ба Монголын эрх зүйн тогтолцооны төлөвшил, онцлог, Үб, 2015, 55 дахь тал
4. Мөн тэнд 55 дахь тал.

засгийн онолын үзэл баримтлал, аргачлалын тусламжтайгаар эрх зүйн асуудлуудыг гүн гүнзгий ойлгож тайлбарлах, ингэснээр эрх зүйн түвшинд рациональ сэтгэлгээг бүхий үндэслэгээг гаргах зорилготой.[29]

Ричард А.Поснэр "Plea bargaing" болон эрүүгийн процесст хийгдэж буй хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түргэтгэх шинэчлэлийн тухай "Economic analysis of law" номдоо авч үзсэн байдаг. Поснэрын үзсэнээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зардал бага байх нь хамгийн тохиромжтой бөгөөд хэргийг шийдвэрлэх хугацаа аль болох бага байх нь холбогдох зардлыг багасгана гэж үздэг.

Энэ үүднээс ял тохироогоор шийдвэрлэсэн хэрэгт ердийн журмаар шийдвэрлэсэнээс дунджаар эсвэл эрс бага ял оногдуулах нь зүйтэй. Түүнчлэн гэмт этгээдэд үр дүн нь тодорхойгүй шүүх ажиллагаанаас илүүтэй үр дүнг нь харах буюу мэдэх боломжтой ажиллагаа ашиглай бөгөөд өөрөөс гарах зардлыг ч хэмнэх боломжийг олгож хохирлыг барагдуулах, үр дагаврыг арилгах боломжийг ч нэмэгдүүлнэ. Энэ нь мөн хэргийг шийдвэрлэхэд гарах зардлыг багасгана.[30]

Дээрхээс дүгнэвэл, эрх зүйд эдийн засгийн анализ хийх онолын үүднээс ЭХХЖХША-ны зардал хэмнэх шинж нь тус ажиллагааны үндэсн шинж болох нь харагдаж байна.

Эрүүгийн процесст эдийн засгийн анализ хийх нь тус салбар эрх зүйд хамаарах уу, судалгааны аргын хувьд энэ нь эрх зүйн судалгааны арга мөн үү, гэхчлэн олон эргэлзээ үүсэж магадгүй. Үүнд хариулт өгөх нь зүйтэй хэмээн үзлээ.

Эрүүгийн процессын эрх зүйн шинжлэх ухаан нь эрүүгийн процессын хөгжлийн зүй тогтлыг судлахдаа тухайн эрх зүйн үзэгдэл нь нийгмийн амьдрал практик, хүмүүсийн харилцаа, ухамсарт хэрхэн илэрч, яаж нөлөөлж байгааг ажиглан тогтоохоос гадна төрийн бодлого, улс орны соёл, хөгжлийн чиг хандлагатай нягт холбон авч үздэг ба ингэхдээ энэхүү салбар эрх зүйн өмнө дэвшигдэж буй зорилтыг хамгийн үр нөлөөтэй хангахад чиглэгддэг.[31] Эрүүгийн процессын энэхүү мөн чанарт эрх зүйд эдийн засгийн анализ явдал шууд холбогдох нь ойлгомжтой. Түүнчлэн эрүүгийн процессын эрх зүйн шинжлэх ухаан орчин үед хамааралт харьцаа нь өргөн хүрээн илэрч тусгагдах болж[32] байгааг дурдах нь зүйтэй болов уу.

Судалгааны арга зүйн хувьд эрх зүйн онол нь нийгмийн шинжлэх ухаанд багтдагийн хувьд нийгмийн шинжлэх ухааны аргыг бүтээлч байдлаар хэрэглэдэг онцлогтой. Эрх зүйд эдийн засгийн анализ нь эрх зүйн онолын судалгааны аргыг хэрэглэхэд баримталдаг танин мэдэхүйн зарчмуud болох бодитой хандах, шинжлэх ухааны хандлах[33] зарчмуудад нийцэхийн сацуу хөгжүүлэх, үр дүнг сайжруулах ач холбогдолтой юм. Түүнчлэн өдгөө дэлхий дахинаа "interdisciplinary methods" буюу олон эрдэм шинжилгээний салбар, тусгай арга зүйг нэгтгэх, хослуулах, уялдуулах байдлаар судлах арга зүй нь түгээмэл чиг хандлага болоод буй билээ.

III. ЭХХЖХША-ны Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцоо (Mongolian Criminal Justice System) дахь нийцэл

Өгүүллийн энэ хэсэгт ЭХХЖХША нь манай улсын эрх зүйн тогтолцоо болоод эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцоонд нийцэх эсэх тухай авч үзэх болно. Тус ажиллагааны онолын үндэслэл нь Англи-америкийн эрх зүйн тогтолцоонд үүсэж, хөгжсөн байгаа нь ийнхүү нийцлийн асуудлыг хөндөх шаардлагатай болж буй юм.

[29] Б.Буянхишиг, "Эдийн засгийн анализыг эрх зүйн тогтолцоонд хэрэглэх онол, арга зүйн асуудал" Хувийн эрх зүй: Онол-арга зүй, эдийн засгийн анализ, харьцуулсан судлал эмхэтгэл, Уб, 2017, 58 дахь тал.

[30] Richard Posner, Economic analysis of law Third Edition, WK, USA, 1986, pp. 529-532.

[31] Д.Баярсайхан, Эрүүгийн процессын эрх зүй , Уб, 2020, 20 дахь тал.

[32] Мөн тэнд, 22 дахь тал.

[33] Д.Баярсайхан, Эрх зүйн онол, Уб, 2020, 7 дахь тал.

Іорны турлуд Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцоо, түүнийг шинжлэгдэж ажиллагаа явуулах. Дөрөв гарамгийг Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцоог харуулжээ.

Гарчиг1. Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцоо

Ларгаагийн байгуулага, Тагнуулын ерөнхий газар, Авлигатай тэмцэх газрыг нийтэд нь мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах эрх бүхий байгуулага гэж нэрлэдэг. Ларгаагийн байгуулага нь лоторео Сүм дүлмийг Эрүүгийн шалгаанд хэргэлсэн Аймаг/ Нийслэлийн Ларгаагийн Газар, Ларгаагийн Ерөнхий Газар гэсэн бүтэцтэй бөгөөд Улаанбаатар нь Эрүүгийн байгуулагаа явуулах нь мөрдөн шалгах ажиллагаа хэрэг бүртгэх, мөрдөн бодлогатай явуулдаг.

Прокурорын байгуулагын тухайд 1992 мөрдөн шалгах ажиллагааг хянаж, эдлэлтэй хуулийн ажиллагааг хянаж эрэг эрэг гаанс шүүгдэгчдэд гэм нэрлэдэг. Ларгаагийн нэрийн онцгоо шүүх хуралд оролцоно. Бүлгийн тухайд Сүм бүлэг сүм дүлмийг, дүрмийн дүрмийг зөрчсөн гаанс шүүгдэгчдэд ялыг шийдвэрлэдэг.

Шүүхийн тухайд эрүүгийн processын хувьд тасаах чиг үүргийг хэрэгжүүлэг бөгөөд бүгдийн хувьд Сүм дүлмийг хянан шийдвэрлэдэг. Аймаг/Нийслэлийн Шүүхийн шийдвэр гаргах хэрэг бүхий Дүүргийн Шүүхийн Шүүгчдийн бүрэлдэхүүнтэй Ерөнхий Гаалийн хэмжээ бие даасан байгуулага хэрэгжүүлнэ.

Шүүхийн ажлыг шатлал мөрдөгч, прокурор нотлох баримтыг тал бүрээс нь бүрэн боловсролтой шалгах хэмжээнд үнэлэн ялаа гаргах эрхтэй бөгөөд бүгдийг тогтоож хуульд заасан бүх арга хэмжээг авч ялагдагч, шүүгдэгчийг ялах, цагаатгах, ял хуульдуулах, хоногтуулах нөхцөл бүрдүүлэх зорилгоор тогтоож үүгийг хуулжээг. Өөрөөр хэлбэл шүүхийн ажлыг шатлал прокурорт гэмт хэрэгтэй шинжтэй гомдол, мэдээлэл хүлээн авахаас эрүүгийн хэрэг үүсгэх, хаах, шүүхэд шилжүүлэх хүртэх бүхий л процесст хяналт тавьж шийдвэрлэх үүргээр оролцоно. Иймд шүүхийн ажлын шатлал нижвэлийн загвар /inquisitional system/ хэв маягтай.

Шүүхийн шатлал эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хэргийн бодит байдлыг тогтоож зөвхөн гэм буруу гэж үзвэл Өөрөөр хэлбэл шүүхийн мэтгэлцэнгийн гишүүн тогтоож хуульд заасан бүх арга хэрэгслийг ашиглан гэмт хэргийг бодит байдлыг тогтоож, ялтан болон оролцогч талуудыг шүүхийн процесст татан эрэгтэй оролцогчид болно. Хаяж сэжигтэн, ялагдагч, шүүгдэгчийг гэм бурууг нотлох боломж нь нотлуулахаар шаардахгүй хоригдоно. Иймд эдгээр нь Аажуулалтай хэв маягтай /Adversarial system/ байна.

Ном, өгүүлэл, судалгааны материал

1. К.Алтанхуяг, С.Хэнбаяр.Эрх зүйн онол. УБ, 2017.
2. Л.Баярсайхан, Эрх зүйн онол. УБ, 2015.
3. Гүрмаанз Олон Улсын Хэлтэн Ажиллагаа Нийтлэгдэг нар. Прэг 2014-Прэгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нэгдсэн систем. Гарын авлага. УБ, 2014.
4. Пэтт.Бохэмскиэ.Монгол Улсын Прэгийн Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх хугацааны тайлбар. Монхсан, 2004.
5. Н.Ким. Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх эрх зүй. УБ, 2015.
6. Н.Ким. Монгол Улсын шинэ Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх эрх зүй болон Уг хэлцлүүд эх хэрэгийн эрх зүй. УБ, 2003.
7. Монгол Улсын дэлхий дахин шүүх. Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хугацааны дэлгэрэнгүй тайлбар. УБ, 2008.
8. Хаатан Өргөсөн. Процессийн эрх үүй онол, тэрмлаг. УБ, 2014.
9. Хаанс Зайдлэйнцин сан хаатан Өргөсөн. Монгол Улсын хуулиа Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай. УБ, 2013.
10. Л.Амарсайхан. Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд дахь эрхийн хамгаалалт. Монгол улс, эрх зүй сэтгүүл 2006/2. УБ, 2006.
11. Л.Амарсайхан. Шүүхийн үүлэмж: Эрх зүйн онцлогт үү, эрх дүрмаарх байдал уу. Монгол улс тор, эрх зүй сэтгүүл 2010 №3/61/. УБ, 2010.
12. З.Мөнхзаяа. Хуулагчи үүх шаардлаа /хуулиа зүйн нэр томьёоны болон эрх зүйн гносеологи гаанс аяч үүх нь/. МУИС-ХЗС. Хуулиа зүйн нэр томьёоны судлаа, хэрэгээ судлаг улсын хэмжээний эрдэм шинжээний хурлын материал. УБ, 2016.
13. А.Тувшинтөс. Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 72 дүгаар зүйлийн эмхэтгэл. Монгол улс тор зүйн онцлогт гуу, эрх дүрмаарх байна. Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 72 дугаар зүйлийн тайлбар, практик хэрэгээний асуудал.
14. Б.Хишиг-баатар. Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хуулаа, практик хэрэгээ. Шүүх эх материал сэтгүүл 2017 №3. УБ, 2017.
15. Б.Хишиг-баатар. Прэгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бэлтгэл ус шат, УР нөлөө, Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл, 2019, №2. УБ, 2019.
16. Б.Хонгорзуул. Прэгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны шүүхийн урьдчилсан хэлэлцүүлгийн нэгдүүлэх нь. Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл 2018 №2. УБ, 2018.
17. Шүүхийн ерөнхий зөвлөл. Монгол Улсын Шүүхийн тайлан 2021. УБ, 2022.

Шүүхийн шийдвэр

1. Улсын Дээд шүүхийн хянагчдын шатны Прэгийн хэрэгийн шүүх хуралдаанд 2018 онд 10 сарын 16-нд өгсөн тогтоол.

Цахим эх сурвалж

1. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн системийн анхан ёсны хуулиас, https://www.legalinfo.mn/
2. Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан, http://shuuxh.mn/
3. Монгол Улсын дээд шүүхийн анхан ёсны хуулиас,http://www.supremecourt.mn/
4. Legal data нэгдсэн хайлтын систем, http://legaldata.mn/
5. Хозбоонын Бүгд Найрамдах Германы Улсын Хуулиа зүйн аажмаг хуулиас, https://www.gesetze-im-internet.de/

Гадаад хэл дээрх

Хууль, тогтоомж

1. Code of Civil Procedure, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсын Иргэний процессын кодекс.

Ном, өгүүлэл, судалгааны тайлан

1. Harald Koch, Franl Diedrich. Germany civil procedure. London. 1998.p.32, Roger blanpain, Paul Lemmens. International encyclopaedia of laws: Civil procedure. London. 1998, Volume 1, Dieter Leipold. *Oral and written elements within the introductory phase of civil procedure.*

SOME PROBLEMS WITH THE REGULATION ON REFUSAL TO ADMIT EVIDENCE IN CIVIL PROCEDURE LAW /LAW ON CIVIL PROCEDURE §§105.2/

Azjargal.U
Associate of Legal Guide law firm LLC,
Master's student, School of Law, NUM

ABSTRACT:

Repeated postponement of court hearings and the resolution of civil cases within the time limit prescribed by law has become one of the pressing issues due to requests made by participants in the court hearing.

The greater the number of court proceedings not carried out within the timeline and the number of overdue cases, the greater the court's workload and delay of the decision-making process. Also, whenever the participants are notified of the court hearing date, or an order to postpone the scheduled court hearing is issued, there are expenses are incurred; as a result, the labor of the judges and judicial assistants involved in the proceedings is devalued, and the public's trust in the court is weakened.

This article studies the purpose, theoretical understanding, implementation, and effectiveness of Section 105.2 of Article 105 of the Law on Civil Procedure, which is the indication of the principle of expediency of proceedings of civil cases in courts or the principle of limiting of the rights of the participants, as well as analyzes delay in civil court hearings and the situation that cases are not resolved in time in order to evaluate propositions on the resolutions.

KEY WORDS

Proceedings of civil cases in courts, time, principle of expediency, adversarial principle, dispositive principle, rights and duties of participants, trial, evidence, good cause, decision of motion, judge's order.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.14-д "Монгол Улсын хууль[1], олон улсын гэрээнд[2] заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар үүрүүлсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, ...шударга шүүхэд шүүлцэх, хэрэгэ шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох, шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах, хүчлэл хүсэх эрхтэй". Иргэний болон үүс терийн эрхийн тухай[3] олон улсын пактын 14 дүгээр зүйлийн 1-д "Шүүх ба тусгай шүүхийн өмнө бүх хүн тэгш эрхтэй. Хүн бүр өөрт тулгасан эрүүгийн хэргийг хянан хэлэлцүүлэх буюу иргэний нэхэмжлэлийн хүрээнд эрх, үүрэгээ тодорхойлуулахдаа хуулийн дагуу байгуулагдсан эрх бүхий, хараат бус, тал үл хараах шүүхээр нээлттэй, шударгаар шүүлгэх эрхтэй" гэж тус заасан. Дээрх эрх зүйн зохицуулалтаас үзвэл хүн бүр зөрчигдсөн эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд хандах, өөрт учирсан хохирлоо нөхөн төлүүлэх эрхтэй.

Шүүхээр баталгаажуулсан хүн, хуулийн этгээдийн эсэхүү эрхийг хангах баталгаа нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаагаар дамжин хэрэгждэг. Шүүхийн шийдвэр иргэний эрхтэй талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллага, захиргааны хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллага, зөрчлийн хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллага[4] гэж ангилдаг. Хүн, хуулийн этгээдийн зөрчигдсөн эрхийг бүрэн сэргээн эдлүүлэх, шүүхээс гарсан шийдвэрийг нэг мөр биелүүлэх зорилгыг хангахын тулд шийдвэр гүйцэтгэч нь төлбөр төлөгчийн хөрөнгөөс албадан гаргуулах олон талт ажиллагаг явуулдаг бөгөөд эдгээрээс төлбөрт хураагдсан хөрөнгөд үндэслэн гуглоох онцлог ажиллагааны арга, хэлбэр, эрх зүйн зохицуулалт, практикт тулгамдаж байгаа зарим асуудлын талаар судлан үзсэн.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад хөрөнгө үнэлүүлэх, хөрөнгийн үнэлгээний талаар судлаач Б.Дэлгэрмөрөн "Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаан дахь эд хөрөнгийн үнэлгээ: Эрх зүйн зохицуулалт, практик"[5] судлийн хүрээлэл магистран судалгааны ажлыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай[6] хуулийн агуулга, эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд судлаач Ч.Өнөрцэцэгийн "Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дараалал, эрх зүйн зохицуулалт" нэмэн нэг зүйлд тусгагдсанаас өөрөөр дагнан хийдсэн судалгааны ажил хараахан байхгүй нь энэ сэдвийг нарийвчлан судлах үндэслэл болсон. Хүн, хуулийн этгээдийн эрх, үүргийг онолын үүднээс судлаачид тайлбарлахдаа эрх нь хүмүүсээс сайн дурын үндэн нэгэн төрөл бөгөөд хэрэгжүүлэх зан үйлийн болжмор хэлбэрээр илэрдэг бол үүрэг нь хүмүүсээс шаардлагатай зан үйлийг байна[7] гэж тодорхойлсон байдаг. Энэ утгаар нь авч үзвэл шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад хүн, хуулийн этгээдийн эрх, хууль бусын ашиг сонирхол хөндөгдөх нөхцөл үүсэж байгаа бол эрх зүйн хамгаалалтыг тогтоох, эдгээр нөхцөл байдалд **бусдад гэм хор учруулах эрүүгийн эрх зүйгээр иргэдэд олгогдсон харилцаа**[8]

[1] Монгол Улсын Үндсэн хууль, 16 дугаар зүйлийн 16.14 дэх заалт.

[2] Олон улсын гэрээний тухай хууль, 3.1.1-т заасан "Монгол Улсын олон улсын гэрээ" гэж Монгол Улс, Монгол Улсын Засгийн газраас гаднах ямар нэг болон хэдэн улс, тагнуулийн Засгийн газар, элчин сайдыг оролцуулсан байгуулагдсан, гадаад, дотоодын аюулдаг нарийн, адилхан, хамтарсан зөвшөөрөлтэй, тодорхой, ойлгомжтой, хамтарсан, хоёрдмол утгагүй, тодорхой, ойлгомжтой, хоёрдмол утгагүй, тодорхой, ойлгомжтой, ойлгомжтой, ойлгомжт

Ял наймаалцах нь гэрээний харилцааны хэлбэрийг илүү тусгаг тул тушний нөхцөлүүд нь зөвхөн гэм буруугаа хүлээсэн төлөгчөөр хязгаарлагдаггүй, хохирлыг барагдуулах, хохирогчийн шаардлагыг биелүүлэх, прокурорт хамтран ажиллах зэрэг нөхцөлүүд, нөхцөлийг зөвшөөрсөнөөр уг тохиролцоны дараагийн алхам болох эрүүгийн хяналтыг явуулах боломж бүхий харилцагчдыг хөнөрдүүлэх бүхий өөрчлөлт солих боломжтой болгосон онцлогтой.

АНУ-ын эрүүгийн ял тохиролцоо хэв маяг нь эрүүгийн процессын тусгаг зөвшөөрөлтэй ажиллаганы бие даасан хэлбэр бөгөөд энэхүү уламжлалт концепци эрх зүйн рефлексийн замаар олон оронд өөр өөрсөдөө нутагшсан байдаг.

Английн "Summary trial" буюу Тусгаг зөвшөөрөлтэй шүүх: Энэ нь Ялдах аргаар шийдвэрлэх шаардлагатай, хөнгөн, жижиг хэрэгтэй тангараглагч орохгүйгээр магистратын шүүхэд тусгаг зөвшөөрөлтэй хэлцэлтэй бараг л бүх ялтан ном. Уг онолын зарим эх сурвалжид зөвшөөрөлтэй ялтан нь ялаас гаргах болгоомжтой байсан ч ялтан нь ялтан гэж тооцогдоно гэсэн ойлголт байсан ч ялтан нь ялтан гэж тооцогдоно гэсэн ойлголтоо өөрчлөхгүй, харин

1. **Harm and needs** буюу Хохирол, түүнтэй холбоотой хэрэгцээ (нэн тэргүүнд хохирогчид, удаад нь олон нийт болон гэмт этгээдүүд);

2. **Obligation** буюу Үүрэг: хохирлын улмаас үүссэн буюу учруулсантай холбоотой үүссэн үүрэг хариуцлага (гэмт этгээдүүдийн төлийгүй олон нийтийн хувьд ч үүснэ);

3. **Engagement** буюу Хэлэлцээ хийгээд оролцоо: гэмт хэргийн хохирогч, гэмт этгээд, олон нийтийн төлөөлөл хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд чухал үүрэг гүйцэтгэх буюу уламжлалт эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас өргөн хэмжээнд оролцогчдыг оролцуулах, оролцоог хангах;[3]

Ховард Цээрийн (Howard Zehr) үзсэнээр гэмт хэргийн хохирогчид хохирол, түүнийг дагаад тодорхой хэрэгцээ бий болдог бөгөөд энэхүү хохирол, хэрэгцээг залруулах, хангах үүрэгтэй хэн нэгэн /тодруулбал гэмт этгээд/ хүлээнэ. Хэрхэн яаж гэдгийг шийдвэрлэхийн тулд талуud хэлэлцэх шаардлагатай.[4]

1. Гэмт халдлагад дахин өртөхгүй байх аюулгүй байх хэрэгцээ[5]
2. Өөрт учирсан хохирол, гэм хорыг арилгуулах хэрэгцээ
3. Гэмт этгээд ямар учраас өөрийг нь сонгох болов гэдгийг мэдэх буюу илүү ихийг мэдэх хэрэгцээ
4. Өөрийн зовлонг бусадтай хуваалцах буюу сэтгэл зүйд үүссэн гэмтэл, сөрөг өөрчлөлтүүдийг давах хэрэгцээ[6]

Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалын хамгийн түгээмэл бөгөөд амжилттай хэрэгжиж буй загвар нь Victim-Offender Mediation Programm буюу хохирогч гэмт этгээдийг эвлэрүүлэн зуучлах хөтөлбөр буюу загвар юм. Өдгөө хэрэгжиж буй хөтөлбөрийн хэмжээнд боловсруулагдсан хохирогч гэмт этгээдийг эвлэрүүлэн зуучлах хөтөлбөр нь уламжлалт эвлэрүүлэн зуучлах загвараас олон талаараа ялгаатай. Гэвч эвлэрүүлэн зуучлал нь шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалыг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд эртнээс хэрэгжүүлж байсан загвар гэдэгт судлаачид тэр дундаа Ховард Цээр (Howard Zehr) ч хүлээн зөвшөөрч санал нэгддэг.[7] Энэхүү ажиллагаа нь манай улсын эрүүгийн процессын уламжлалт зохицуулалт юм (энэ тухай дараагийн хэсэгт авч үзнэ). Тэр ч утгаараа Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлал манай улсын эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх эрх зүйн уламжлалт ойлголт хэмээн дүгнэх боломжтой байна. Тэгвэл Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлал нь эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай хэрхэн холбогддогийг авч үзье.

Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн хүн гэм буруугаа өөрөө сайн дураар хүлээн зөвшөөрч, хохирогчтой эвлэрсэн буюу гэмт хэргийн хохирол, үр дагаврыг арилгасан нөхцөлд уг хэргийг нийтлэг журмаас өөрөөр хялбаршуулж, богино хугацаанд хянан шийдвэрлэх явдлыг хангахад чиглэдэг[8] бөгөөд тус ажиллагааны зорилго нь "эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаат хялбар, шуурхай, энгийн ойлгомжтой, хүртээмж, хүрэлцээтэй болгох, процессын зардлыг хэмнэх, гэм буруугаа үнэн сэтгэлээсээ хүлээн зөвшөөрөх, хохирлоо нөхөн төлөх, хор уршгаа арилгах зэрэг "зөөллөх" алхмуудыг дэмжих замаар нийгмийн амьдралын сөрөг үүр амьсгалыг намжаахад чиглэдэг"[9] хэмээн судлаачид тодорхойлдог. Эндээс тус ажиллагааны үндэсэн шинж болоод зорилго нь шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалтай ижил байгааг харж болохоор байна. Үүнийг ЭХЖХША-ны тухай тухайлан

[3] Howard Zehr, Little book on Restorative Justice, USA 2014, p.24.
[4] З.Янжинлхам, "Restorative Justice Concept буюу Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлал ба эрүүгийн эрх зүйн хөгжлийн чиг хандлага" Монгол тор, эрх зүй сэтгүүл, №4 (2022), 20 дахь тал.
[5] Daniel W. Van Ness and Karen Heetderks Strong, Restoring Justice. An Introduction to Restorative Justice, USA 2015, p.115.
[6] Ч.Нямсүрэн, Гэмт хэргийн виктимологи, УБ, 2005, 394 дахь тал.
[7] Howard Zehr, Little book on Restorative Justice, USA 2014, p.13
[8] Д.Баярсайхан, Эрүүгийн процессын эрх зүй, УБ, 2020, 68 дахь тал.
[9] Ж. Бямбаа, Ж. Эрхэхулан, Эрүүгийн процессын эрх зүйн үндэсн асуудал, Уб, 2018, 69 дэх тал.

чиглэсэн үнэлгээчний хараат бус үйл ажиллагаа байна гэж тайлбарласан бол ***"хөрөнгийн үнэлгээний зүйл"*** гэж тодорхой үнэ цэнээр үнэлэгдэх эд хөрөнгө болон эдийн бус хөрөнгө, бизнесийн үйл ажиллагаа, санхүүгийн өмчлөх эрхийг, ***"үнэ цэнэ"*** гэдгийг хөрөнгийн үнэлгээ гэнэ гэжээ. Мөн хөрөнгийн үнэлгээний зүйлийн тухайн үеийн мөнгөөр илэрхийлэгдэх үнийн дүнг хэлнэ гэж тодорхойлсон байна. Мөн хөрөнгийн үнэлгээ хийлгэх субъектийг Монгол Улсын иргэн, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн, хуулийн этгээд байхаар тодорхойлж өгсөн нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 55 дугаар зүйлийн 55.2 дахь хэсэг ташаан "Үнэлгээчин" байхаар байна. Иймд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талуудын эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндөхгүй байхын тулд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасан хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох эрх бүхий этгээдийг ***"үнэлгээчин"*** болгох харин тодорхой нөхцөл байдлыг тодорхойлох, тодорхой эд хөрөнгө мөн эсэхийг тогтоох эрх бүхий этгээдийг ***"шинжээч"*** гэж тусгаарлан зохицуулах шаардлагатай байна.

Учир нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үндсэн эх сурвалж болсон "Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль"-д заасны дагуу хураан авсан хөрөнгийг худалдан борлуулах, үнэлгээ тогтоох субъектыг зөв тодорхойлоогүйгээс шийдвэр гүйцэтгэгчийн явуулсан шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа хүчингүйд тооцогдох тохиолдол их байгааг шүүхийн практикаас харагддаг. Иймд талуудын болон өмчлөгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндөхгүй байх, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаг удаашруулахгүй байхын тулд эрх зүйн зохицуулалтыг шинэчлэх шаардлагатай.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 55 дугаар зүйлийн 55.2-т заасны дагуу хөрөнгийн үнэлгээг шинжээчээр тогтоолгосон бол шинжээчийн дүгнэлтийг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор талуud болон өмчлөгч нарт мэдэгдэж, дүгнэлтийг танилцуулж, оролцогч нараас гаргасан санал хүсэлтийг бичгээр гаргуулан авч, тэмдэглэлд энэ талаар тусгасан байхыг шаардаг. Шинжээчээр хөрөнгийн үнэлгээ тогтоолгосон нөхцөл шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талуud, өмчлөгч нь хөрөнгийн үнэлгээнд гомдолтой байгаа бол шинжээчийн дүгнэлттэй танилцсан өдрөөс хойш 7 хоногийн дотор шүүхэд гомдол гаргах эрхтэй байхаар өнөөдрийн нүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хуульд тусгасан байдаг.

Хөрөнгийн үнэлгээний талаар гомдол гаргах хугацаа, гомдол хянан шийдвэрлэх эрх бүхий субъектийн харьцуулсан судалгаа. Зураг №1.

д/д	Хөрөнгийн үнэлгээ гаргаж байгаа субъект	Үнэлгээнд гомдол гаргах хугацаа, гомдол хянан шийдвэрлэх эрх бүхий этгээд /Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль/	Үнэлгээ тогтоох хугацаа
1	Шийдвэр гүйцэтгэгч бие даан үнэлгээ тогтоож байгаа	44.3.Иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талуud шийдвэр гүйцэтгэгчийн явуулсан арга хэмжээ, түүний гаргасан шийдвэрийг зөвшөөрөөгүй тохиолдолд тухайн арга хэмжээг гүйцэтгэсэн өдрөөс хойш, энэ тухай мэдэгдэгдэл бол олж мэдсэн өдрөөс хойш 7 хоногийн дотор ***ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчид*** гомдол гаргаж болно.	1 сар
2	Талууд, өмчлөгч харилцан тохиролцон үнэлгээ тогтоож байгаа	Гомдол гаргах эрхгүй	
3	Шинжээч үнэлгээ тогтоож байгаа	55.7.Талууд эд хөрөнгийн үнэлгээний талаарх гомдлоо энэ хуулийн 55.3-т заасны дагуу мэдэгдсэн өдрөөс хойш 7 хоногийн дотор ***дүхэш*** гаргаж болно.	

Талууд болон хөрөнгийн өмчлөгч шинжээчийн үнэлгээг хүлээн зөвшөөрөөгүй нөхцөлд шүүхэд хандан шийдвэрлэх нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа удаашрах нөхцөл, байдлыг бүрдүүлж байна. Иймд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд шинжээчийн эхний үнэлгээг хүлээн зөвшөөрөөгүй нөхцөлд дахин үнэлгээ тогтоолгох эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгосноор шүүхэд хандаж хугацаа алдах эрсдэлээс урьдчилан

судлуулсан ажлыгаас сущаанчлуулах ба хуулийн заавшлоорлог: Тухайлбал, сущаанч З.Мөнхмаанаах өөрийн 2016 онд бичсэн магистрын ажлыгаа "Эрүүгийн баталгаа ажиллах" гэсэн сэдвийн дор хамгаалсан ба тэмдэглэлтэй хэсгүүдийг ажлыгаа хамгаалах хоёрдугаар хэсэг маяг бичсэн сэдвээ хэлэлцэх хэсгийг ЭХЖХША-ны гэмт хэрэгтэн, хохирогч хоёрын эрхэм гэрээг бүрэн бичсэн гэжээ. Мөн Эрүүгийн хуулийн хэлбэрийн гэмт хэрэг, эдгээрт болон тохиролцоонд хүргэх гэжээ. Мөн Эрүүгийн хуулийн хэлбэрийн гэмт хэрэг, хохирогчтой эвлэрсэн нөхцөлд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас өргөн хэмжээнд оролцогчдыг оролцуулах, оролцоог хангах;[3]

Ховард Цээрийн (Howard Zehr) үзсэнээр гэмт хэргийн хохирогчид хохирол, түүнийг дагаад тодорхой хэрэгцээ бий болдог бөгөөд энэхүү хохирол, хэрэгцээг залруулах, хангах үүрэгтэй хэн нэгэн /тодруулбал гэмт этгээд/ хүлээнэ. Хэрхэн яаж гэдгийг шийдвэрлэхийн тулд талуud хэлэлцэх шаардлагатай.[4]

1. Гэмт халдлагад дахин өртөхгүй байх аюулгүй байх хэрэгцээ[5]
2. Өөрт учирсан хохирол, гэм хорыг арилгуулах хэрэгцээ
3. Гэмт этгээд ямар учраас өөрийг нь сонгох болов гэдгийг мэдэх буюу илүү ихийг мэдэх хэрэгцээ
4. Өөрийн зовлонг бусадтай хуваалцах буюу сэтгэл зүйд үүссэн гэмтэл, сөрөг өөрчлөлтүүдийг давах хэрэгцээ[6]

Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалын хамгийн түгээмэл бөгөөд амжилттай хэрэгжиж буй загвар нь Victim-Offender Mediation Programm буюу хохирогч гэмт этгээдийг эвлэрүүлэн зуучлах хөтөлбөр буюу загвар юм. Өдгөө хэрэгжиж буй хөтөлбөрийн хэмжээнд боловсруулагдсан хохирогч гэмт этгээдийг эвлэрүүлэн зуучлах хөтөлбөр нь уламжлалт эвлэрүүлэн зуучлах загвараас олон талаараа ялгаатай. Гэвч эвлэрүүлэн зуучлал нь шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалыг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд эртнээс хэрэгжүүлж байсан загвар гэдэгт судлаачид тэр дундаа Ховард Цээр (Howard Zehr) ч хүлээн зөвшөөрч санал нэгддэг.[7] Энэхүү ажиллагаа нь манай улсын эрүүгийн процессын уламжлалт зохицуулалт юм (энэ тухай дараагийн хэсэгт авч үзнэ). Тэр ч утгаараа Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлал манай улсын эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх эрх зүйн уламжлалт ойлголт хэмээн дүгнэх боломжтой байна. Тэгвэл Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлал нь эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай хэрхэн холбогдогийг авч үзье.

Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн хүн гэм буруугаа өөрөө сайн дураар хүлээн зөвшөөрч, хохирогчтой эвлэрсэн буюу гэмт хэргийн хохирол, үр дагаврыг арилгасан нөхцөлд уг хэргийг нийтлэг журмаас өөрөөр хялбаршуулж, богино хугацаанд хянан шийдвэрлэх явдлыг хангахад чиглэдэг[8] бөгөөд тус ажиллагааны зорилго нь "эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаат хялбар, шуурхай, энгийн ойлгомжтой, хүртээмж, хүрэлцээтэй болгох, процессын зардлыг хэмнэх, гэм буруугаа үнэн сэтгэлээсээ хүлээн зөвшөөрөх, хохирлоо нөхөн төлөх, хор уршгаа арилгах зэрэг "зөөллөх" алхмуудыг дэмжих замаар нийгмийн амьдралын сөрөг үүр амьсгалыг намжаахад чиглэдэг"[9] хэмээн судлаачид тодорхойлдог. Эндээс тус ажиллагааны үндэсэн шинж болоод зорилго нь шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалтай ижил байгааг харж болохоор байна. Үүнийг ЭХЖХША-ны тухай тухайлан

[10] Мөрөөний болзоогоо тухай хууль, 4 дүгээр зүйлийн 4.1.4-т "мөрөөний" гэсэн ойлголтын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.4-т "мөрөөний" гэсэн ойлголтоо мөрөөний ажлыг гүйцэтгэх шаардлагатай ажлуудын хүрээнд шийдвэрлэх мөрөөний чанарыг "мөрөөний" гэж тодорхойлсоо. Өөрөө хэлбэл, мөрөөний ажлыг гүйцэтгэхтэй холбоотой бүх ажлуудыг "мөрөөний" гэж тодорхойлсоо гэсэн юм.
[11] Шүүхийн шинжээчний тухай хууль чөлөөний түвшин" гэж тодорхойлсо. Өөрөө хэлбэл, мөрөөний ажлыг гүйцэтгэхтэй холбоотой бүх ажлуудыг "мөрөөний" гэж тодорхойлсоо гэсэн юм.
[12] Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хууль, 14 дүгээр зүйл.

тодруулах зорилгоор шийдвэр гүйцэтгэсэн тохиолдолд эрх бүхий этгээдийн ажлыг ойлгоно гэжээ. Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 177 дугаар гэсэн үзэмж Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн болон Иргэний хуулийн 177 дугаар зүйлд заасан давуу эрхтэй хөрөнгө хуваалцах нөхцөлийн мэдлэг, гүйцэтгэх ажиллагаа, ашиглах, гэрлэлтийн гаргах ба гэрлэлтийн гаргах ба гэрлэлтийн гаргах ба

ЭРҮҮГИЙН ХЭРГИЙГ ХЯЛБАРШУУЛСАН ЖУРМААР ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ЗАРДАЛ ХЭМНЭХ ШИНЖ

Х.Буянбат
ХЗУХ-ийн ЭША,
МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь Эрүүгийн процесс дахь компромиссын буюу зөвшилцөх онол болон Restorative Justice Concept буюу Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалд тулгуурлдаг. Өдгөө оюутан залуучууд л гэсэн ч ард олон нь гэмт хэрэг үйлдэгдсэн гэж ярьдаг, ялангуяа ЭХЭЖША-ны зардал хэмнэх гэсэн шинж нь тус ажиллагааны үндсэн шинж юм. Энэ нь эрх зүйн застиян анализ хийх онолын үндэсээс мөн баталдаг, дэмжигдэг. Иймхүү эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг тургэгж, зардлыг хэмнэх нь маней улсын нийтлэг зорилго юм.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:
Эрүүгийн хэргийг хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, Зардал, Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлал, Эрүүгийн процесс дахь компромиссын буюу зөвшилцөх онол, хөнгөлөлт, хичнээн нийгэмтэй эсэх, хичнээн анализ хийх, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хугацаа

ОРШИЛ

Монгол Улсад анх эрүүгийн хэргийг хялбаршуулан, Тд,гэвчилсэн байдлаар хянан шийдвэрлэх эрх зүйн үндэс 2007 оны 08 дугаар сарын 09-нний өдрийн хуулиар тухайн үед хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байсан Эрүүгийн шийтгэх хуулиа, “хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллага,” гж 48 дугаар бүлэг болон нэмэлт,сэлгээгээр тавиглсан. Гэвч харамсалтай нь хуулийн гуа бүлгийн хэрэгжилтийн байдал хэт бага байсан учир өдгөө тухайн үеийн ЭХЭЖША нь “хэрэгжээгүй” хэмээн тодотгогдож. Харин 2017 оны 05 дугаар сарын 18-ны өдөр баталгаж мөн оныхоо 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлсэн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн / шинэчлэн найруулсан/-д гүс хуулийн 17 дугаар бүлэг болон хуульчлагдсанаар өдгөө ажилттай цаашид ЭХЭШХ/-д гүс хуулийн 27.1.4 дэх хэсэгт заасны дагуу шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаг бүхэлд нь эхлүүлэх хэсэгчлэн гүдгэлүүлэх шаардлага үүсдэг. Иймхүү шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаг гүдгэлүүлсэн нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа талуудд болох төлбөр төлөгч, төлбөр авагчийн эрхийг хөндөөд зогсохгүй хөрөнгийн өмчлөгчийн эрхийг давхар хандаж

эзэрийн гаргалга байж болохоор байна. Хөрөнгийн үнэлгээ тогтоолтох ажиллагаа нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны зардлаг байдаг тул үнэлгээний дахин үнэлгээ тогтоох эрхлэгчдэр зөрүүд бүрдэх үнэлэх, үнэлгээ саналгайгаар бүтрүүлэх болон өсөх боломжгүй юм. Энэхүү ажиллагааны эрх зүйн хамгаалалтыг Эрүүгийн хуулийн[19] 21.4 дүгээр зүйлд "Шинжээч зөрүүд бүрэн дүгнэлт гаргах" гэсэн шинжээчийн шинжээчлэлтэй болон мөрдөн шалгах тус хороонд үзсэн зөв дүгнэлт гаргаха нөхцөлийг, багаалга гаргасны дараа зөрүүд шалгах тус хороонд үзсэн зөв дүгнэлт гаргаха нөхцөлийг, багаалга гаргасны дараа зөрүүд хуулийн дагуулан гаргасан бол нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар зөрчих хязгаартай, эсхүл нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар зөрчих эрхийг шийтгэн,“ гэж зохицуулсан тул шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад үнэлгээ тогтоох эрх бүхий этгээд нь зөрүүдэр хуулийн дагуулан гаргасны дараа зөрүүд хуулийн дагуулан гаргасан бол нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар эрх хасаж таван мянга хоногоороо хязгаарлагдмал байжээ.[1] Энэхүү шүүхэд гүдгүүрлэсэн эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтоолтой шүүмжлэгдэй хаалах болсон судлаачид өөр арга арга эрэлхийлж эхлэсний үр дүн нь Restorative Justice буюу Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлал юм. Улмаар 1990-ээд оноос хөгжөөрийн хэмжээнд болоөрүүлагдсаар өдгөө өргөн улсын гурвишд хэдийн нэвтэрч эхлээд байна.[2]

Энэхүү онолын үзэл баримтлалаар, гэмт хэрэг нь хүмүүс хоорондын харилцаанаас Үүсдэг “асуудал” учир гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд гэмт этгээд болон хохирогч идэвхтэй, голлох үүрэгтэйгээр оролцож хоёроолоо харилцан ойлгоцолд хүрч гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол болоод үр дагаврыг арилгаж, хохирогчийн зөрчилдөн эрхийг сэргээх ёстой юм. Өөрөөр хэлбэл, уламжлалт эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх нь төрд хамаарна хэмээн үздэг байсан гол гухайн хэргийн оролцогчдын Үүрэг оролцоо хязгаарлагдмал байжээ.[1] Энэхүү шүүхэд гүдгүүрлэсэн эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтоолтой шүүмжлэгдэй хаалах болсон судлаачид өөр арга эрэлхийлж эхлэсний үр дүн нь Restorative Justice буюу Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлал юм. Улмаар 1990-ээд оноос хөгжөөрийн хэмжээнд болоөрүүлагдсаар өдгөө олон улсын гурвишд хэдийн нэвтэрч эхлээд байна.[2]

Энэхүү онолын үзэл баримтлалаар, гэмт хэрэг нь хүмүүс хоорондын харилцаанаас Үүсдэг “асуудал” учир гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд гэмт этгээд болон хохирогч идэвхтэй, голлох үүрэгтэйгээр оролцож хоёроолоо харилцан ойлгоцолд хүрч гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол болоод үр дагаврыг арилгаж, хохирогчийн зөрчилдөн эрхийг сэргээх ёстой юм. Өөрөөр хэлбэл, уламжлалт эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх нь төрд хамаарна хэмээн үздэг байсан гол гухайн хэргийн оролцогчдын Үүрэг оролцоо хязгаарлагдмал байжээ.[1] Энэхүү шүүхэд гүдгүүрлэсэн эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтоолтой шүүмжлэгдэй хаалах болсон судлаачид өөр арга эрэлхийлж эхлэсний үр дүн нь Restorative Justice буюу Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалыг тулгуур болгосон Restorative Justice Concept буюу процесс дахь компромиссын буюу зөвшилцөх онол болон Restorative Justice Concept буюу Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалд тулгуурлдаг. Өдгөө оюутан залуучууд л гэсэн ч ард олон нь гэмт хэрэг үйлдэгдсэн гэж ярьдаг, ялангуяа ЭХЭЖША-ны зардал хэмнэх гэсэн шинж нь тус ажиллагааны үндэсээ авч ЭХЭЖША-ны гол зорилго нь гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчдыг хамгаалах, зардлыг хэмнэх нь маней улсын эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг тургэгж, зардлыг хэмнэх нь маней улсын нийтлэг зорилго юм. Энэ нь эрх зүйн застиян анализ хийх онолын үндэсээс мөн баталдаг, дэмжигдэг. Иймхүү эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг тургэгж, зардлыг хэмнэх нь маней улсын нийтлэг зорилго юм.

ТОВЧЛОЛ

Шүүхийн шийдвэр биелэлдэгүй шалтгааны 455 буюу 1,98 хувь нь төлбөрийн чадваргүй, оршин суугаа хаяг тодорхойгүй 261 буюу 1,1 хувь нь, хорих ял эдлэж байгаа 2134 буюу 9,3 хувь, эрэн сурвалжлах ажиллага явагдаж байгаа 240 буюу 1,1 хувь, хэсэгчилсэн төлөлттэй 6787 буюу 29,6 хувь, бусад шалтгааны улмаас төлбөр төлөгдөгүй 13066 буюу 56,9 хувийг эзэлж байгаг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны шуурхай мэдээгээр тодорхойлогдсон байна[22].

Гүйцэтгэх баримт бичгийн бодит биелэлтийн тоон судалгаа. Зураг №2.

Дээрх статистик мэдээлэл дээр 1398 гүдгэлэгдүүлэн баримт бичгийн нэлээдгүй хувь нь хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох ажиллагаатай холбогоотой байдаг. Тухайлбал, Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар нь улсын хэмжээний шийдвэр гүйцэтгэлийн 50 орчим хувийг биелүүлдэг томоохон газар бөгөөд тус газрын хэмжээнд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад шинжээчийн тогтоосон болон дуудлага худалдааны үнэлгээнд холбогдуулан хөрөнгийн үнэлгээ эс зөвшөөрч талуудаас гаргасан гомдол, түүнийг шүүхээс хянан шийдвэрлэсэн байдлыг авч үзлээ.

Хөрөнгийн үнэлгээнд гаргасан гомдлын судалгаа. Зураг №3.

Хөрөнгийн үнэлгээгээр хоёрдугаар шатны шүүхэд гомдол гаргасан бол Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан үндэслэл, журам, хугацааны дагуу хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байсан Эрүүгийн шийтгэх хуулиа, “хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллага,” гж 48 дугаар бүлэг болон нэмэлт,сэлгээгээр тавиглсан. Гэвч харамсалтай нь хуулийн гуа бүлгийн хэрэгжилтийн байдал хэт бага байсан учир өдгөө тухайн үеийн ЭХЭЖША нь “хэрэгжээгүй” хэмээн тодотгогдож. Харин 2017 оны 05 дугаар сарын 18-ны өдөр баталгаж мөн оныхоо 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлсэн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн / шинэчлэн найруулсан/-д гүс хуулийн 17 дугаар бүлэг болон хуульчлагдсанаар өдгөө ажилттай цаашид ЭХЭШХ/-д гүс хуулийн 27 дугаар зүйлийн 27.1.4 дэх хэсэгт заасны дагуу шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаг бүхэлд нь эхлүүлэх хэсэгчлэн гүдгэлүүлэх шаардлага үүсдэг. Иймхүү шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаг гүдгэлүүлсэн нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа талуудд болох төлбөр төлөгч, төлбөр авагчийн эрхийг хөндөөд зогсохгүй хөрөнгийн өмчлөгчийн эрхийг давхар хандаж

[1] Michael Wenzel, Tyler G. Okimoto, Norman T. Feather, Law Hum Behav,"Retributive and Restorative Justice, 2008, Published online: 24 October 2007; p. 377.

[2] -1999 онд R (99) 19 дугаар зөвлөмжөөр Эрүүгийн хэрэг эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаг хэрэгжүүлэх анхаарах асуудлын талаарх зөвлөмжийг баталав. (The Council of Europe Recommendation concerning Mediation in Penal Matters, R (99) 19, 1999).
-2002 онд НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгмийн зөвлөл Эрүүгийн хэрэг шүүмжлэгдэй хаалах болсон хэрэгжүүлэх зарчмуудыг баталсан. Энэ нь Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалыг гишүүн улсуудын дотоодын эрх зүйн тогтоолтонд нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэх зорилготой. (Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters, ECOSOC of UN, 2002).
-2005 онд НҮБ-ын гэмт хэрэгтэй урьчилан сэргийлэх, эрүүгийн эрх зүйн асуудлаарх 11 дүгээр конгресс Шударга ёсыг нөхөн сэргээх үзэл баримтлалыг хөжүүлэх үүргийг хүлээн хоносон байгуулсан.

[19] Эрүүгийн хууль, 21.4 дүгээр зүйл.

[20] Хууль зүй, дотоод хэрэгийн яамны 2022 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдрийн 3/3819 дүгээр албан бичгээр ирүүлсэн: "Хууль зүй, дотоод хэрэгийн яам болон хөрөнгө оруулагчид, байгуулагчдад ирэгдэд, байгуулагдас ирүүлсэн өргөдөл, гомдлын шийдвэрлэлтийн 2022 оны эхний хагас жилийн тайлан". / Өргөдөл_гомдлын-тайлан-2022-оны-Эхний-хагас-жил.pdf (mojha.gov.mn)/

[21] Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар. /ШШГЕГ (csl.gov.mn)/

[22] Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын нэгдсэн мэдээлэл 2022 оны 10 дугаар сарын 01-ний өдрийн шуурхай мэдээ.

5. Chapter 1, 5, 9, Finland - Criminal Code 1894 (2015) EN, https://cjpd.nottingham.ac.uk/en/state /51/keyword/521/.
6. Matti Tolvanen, "Trust, Business ethics and crime prevention – Corporate Criminal Liability in Finland", University of Wroclaw, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11938/1590-3089-1SM.pdf?sequence=1&isAllo wed=y.
7. Model codes for Post-Conflict Criminal justice: Volume II-Model code of Criminal procedure, Pp.138-142, https://www.usip.org/sites/default/files/MC2/MC2-9-Ch6.pdf.

REGULATION ON CRIMINAL PROCEDURE FOR LEGAL PERSONS IN MONGOLIA AND COMPARATIVE STUDY

Enkhkhuslen.O
Researcher at the National Legal Institute of Mongolia,
Master's student, School of Law, NUM

ABSTRACT:
The 2015 Criminal Code of Mongolia was the first to legislate legal person as criminal subject. As a result, in 2017, the criminal procedure for legal persons, which is the regulation of the process, were regulated in the "Law on Criminal Procedure". This study aims to determine the notion and concepts of this regulation, and the article also concludes a comparative study. This regulation of the "Law on Criminal Procedure" overlaps with the Model code of criminal procedure in most regulation and is poorly conceptualized. Therefore, it is advisable to create regulations with good standards that are suitable for the characteristics of the country.

KEYWORDS:
Legal person, Criminal liability of legal persons, Criminal procedure for legal persons, Comparative study of legal persons, Procedure related to legal persons

5. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай /Шинэчилсэн найруулга/ хуулийн хувийн хэрэг, боть 1-7, 2017.

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан, эмхэтгэл

1. Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/: Сургагч багш нарт зориулсан гарын авлага, 2017.
2. Бираагийн Одонтэрэл, Хуулийн эргэлтэд хулгэлэгч эрүүгийн хариуцлага /Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл/, 2020.
3. Д.Баярсайхан, Эрх зүйн онол, 2020.
4. Д.Баярсайхан, Гадаад орнуудын эрүүгийн процесс, 2015.
5. Д.Баярсайхан, Хуулийн эргэлтийн эрүүгийн хариуцлага, 2013.
6. Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2018.
7. Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2019.
8. Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2020.
9. Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2021.
10. Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2022.

Гадаад хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. The Criminal Procedure Rules 2020, Senior courts of England and Wales magistrates' courts, england and wales.
2. Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007, England and Wales.
3. French penal code, 1810.
4. Code of criminal procedure of French, 2000.
5. Finland - Criminal Code 1894, 2015.
6. Criminal Procedure Act of Finland (689/1997; amendments up to 733/2015 included)
7. Penal Code of Estonia: Entry into force 01.09.2002.
8. Code of Criminal Procedure of Estonia: Entry into force 01.07.2004.
9. Model codes for Post-Conflict Criminal justice: Volume II-Model code of Criminal procedure.

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан, эмхэтгэл

1. The World Justice Project (WJP) Rule of Law Index, 2022.
2. The Criminal Liability of Legal Persons: Reflections for Cambodia, Nagoya University Center for Asian Legal Exchange.
3. Financial Crime in Japan: Overview by Shu Kakuno, Atsushi Fukasawa, Hiroshi Iida and Landry Guesdon, Iwata Godo.

Цахим эх сурвалж

1. Ali Shalchi, Corporate criminal liability in England and Wales, https://researchbriefings.files.parliament.uk /documents/CBP-9027/CBP-9027.pdf.
2. Law Commission, Corporate Criminal Liability: an options paper, https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/lawcom-prod-storage-11jsxou24uy7q/uploads/2022/06/Corporate-Criminal-Liability-Options-Paper_LC.pdf.
3. Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007, https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/19/section/15.
4. Section II Penalties applicable to legal persons: French penal code, https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/french_penal_code_33.pdf.

тухай хуулиа, "чиглэгчин" томилох талаар гүсгаагүй ч шийдвэр гүйцэтгэгч тогтоолоо үйлдэхдээ хөрөнгийн үнэлгээний тухай хууль болон бусад хуулийг удлэсэн "чиглэгчин" томилох тухай болгон өөрнийж бичилтийн техник ашигласан үйл ажиллагаагаа явуулсан бол тухайн үнэлгээний дүнэлт хучин төгөлдөр байх болжмогтой байсан нь харагдаг.

Иймд хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох ажиллагааны үндэс, суурь болсон эрх зүйн зохицуулалтыг тодорхой, ойлгомжтой, теоргелд үүсэхгүйн тулд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны бусад ерөнхөгчид болох "Шинжээч", "Үнэлгээчин"-г ороцуулах үндэслэл, дахин бүюу 2 дахь удаагаа томилох хууль зүйн болжмогтой талуудыг бүрдүүлэн өгөх нь төлбөр төлөгч, төлбөр авагчийн хэн алины эрхийг хангах, тэдгээрийн эрх зүйн байдлыг нэмэгдүүлэх болжмогтой. Мөн хөрөнгийн үнэлгээнд санал гаргах эрх бүхий субъектын санал гаргах хугацаг хуулыг нарийвчлан тусгах нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа хучинтэй тооцогдохгүй байх, хугацаа алдах төлбөр авагчийн гүйцэтгэх бичгийн шаардлагаа хангуулах эрх, төлбөр төлөгч, өмчлөгчийн хөрөнгө нэгэнтэй эрсдэлээс урьчилан сэргийлэх, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа шуурхай явагдах зарчмын агуулга бүрэн хэрэгжих нэгэн хөшүүрэг болно.

Хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад талуудын эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол хэрэн хөндөгдөж байгаа талаар эрх зүйн зохицуулаттай хийсэн судалгаа, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талуудас гаргаж байгаа санал гомдлын судалгааны дүнд үндэслэн дараах САНАЛЫГ дэвшүүлж байна.

Нэг: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд:

1.1. 42 дугаар зүйлийн 42.2. "Шинжээч шинжилгээ хийж, дүгнэлт гаргахдаа, Шүүхийн шинжилгээний тухай, үнэлгээчин үнэлгээ хийж дүгнэлт гаргахдаа Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хуульд заасан журмыг баримтална" гэж оруулах нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад эдгээр эрх, хуулэх үүргийг тодорхой болгоос гадна хөрөнгөд үнэлгээ тогтоолгох зорилгоор хүргүүлж байгаа шийдвэр гүйцэтгэгчийн шийдвэр хууль зүйн техникийн алдаагүй байх боломжийг бүрдүүлнэ;

1.2. 43 дугаар зүйлийн 43.4. "Шинжээч, үнэлгээчин нь энэ хуулийн 43.1-д зааснаас гадна дараахь тохиолдол иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд оролцохыг хориглоно" шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад үндэслэл бүхий шийдвэр гаргах боломжгүй, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талуудд болон бусад хүмүүстэй хамаарал бүхий, хувийн ашиг сонирхолтой нөхцөлд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанаас үнэлгээчин нь таталгаан гарах боломжгүй бүрдүүлнэ;

1.3. 44 дүгээр зүйлийн 44.2.9. "хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу бүтээгдэхгүй барьцаалсан, хураан авсан эд зүйл, хөрөнгийг үнэлэх, үг ажиллагаанд үнэлгээчний оролцуулах" хөрөнгийн үнэлгээнд шинжээн биш үнэлгээчин үндэслэлийг тусгаж өгнө;

1.4. 55 дугаар зүйлийн 55.2. "Дараахь хөрөнгийг үнэлгээнээр үнэлүүлнэ", "үнэлгээчний оролцуулах ажиллагааны үндэслэлийг тусгана;

1.5. 55 дугаар зүйлийн 55.3. "Шийдвэр гүйцэтгэч хөрөнгийн үнэлгээг үнэлгээчдээр тогтоолгосон бол үнэлгээчний дүгнэлтийг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор талуудад мэдээлж, дүгнэлтийг танилцуулж, санал хүсэлтийг авч, гомдлоо хүлээн авсан тус тус өөрдөх;

1.6. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд нэмэлтээр "1. шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох дараалдыг төлбөр төлөгчийн саналыг харгалзан шийдвэр гүйцэтгэгчийн саналаа шийдвэр гүйцэтгэгчийн үнэлгээний хугацаа хүлээн зөвшөөрөгдөгүй бол талуудд хөрөнгийн үнэлгээний гаргасныг гомдлыг гаргах ажиллагаа өгөх хугацаа шийдвэр гүйцэтгэгчийн шийдвэрлэсэн өдрөөс 7 хоногийн дотор гаргаж үнэлгээ зөвшөөрөгдөгүй гэж үзсэн шүүх үзсэн байна. Энэ нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх

байдаг. Энэ нь цаг хугацаа болон хөрөнгөө ашиглах, эдийн засгийн үр ашгаа дээдлэх эрхийг хөндөхөөс үүн гадна хаяагдсан хөрөнгийн өөрчлөлтөд орох хэсгийг эрсдэл болгоно.

Хөрөнгийн үнэлгээгээ хоцроодуулан гаргасан гомдлын шийдвэрлэлтийн судалгаанаас харахад хөрөнгийн үнэлгээтэй холбогдуулан гаргасан гомдлын дийлэнх хувь нь нэхэмжлэлийн шаардлагыг хүчингүй болгон шийдвэр гаргаж байгаа нь харагдаж байна. Тиймээр шүүхэд гомдол гаргаж хугацаа авах зорилго бүхий талын сонгогдсон арга хэмжээний явцад талуудыг хөрөнгийн үнэлгээний санаатай ашиглах, эдийн засгийн ашиг сонирхлоо хуулаан завшөөрөөгүй талаарх гомдлыг гаргаснаас хойш 7 хоногийн дотор гаргаж өгөх Үндэсний байцаах хуульчдын шаардлагатай. Талууд дээрх хугацаанд үнэлгээний санаа зоорлуулсан нөхцөлд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 55 дугаар зүйлийн 55.2 дахь хэсэгт заасны дагуу үнэлгээний томилох эрх зүйн зохицуулалтыг шинэчлэн боловсруулах шаардлагатай байна.

Дүгнэлт, санал

Хүний эрхийг хангах бүхэлд гэдэг нь хуульчдаа тодорхойлсон эрхийг нөхөн бодитой хэрэгжүүлэх нөхцөл боломжийг хангахад чиглэдэг нийгэм, эдийн засаг, улс төр, үзэл суртал, хууль зүйн нөөц асуудлыг хамгаалсан ойлголт байдаг.

Иймд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талуудын эрхийг хангах, хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг шинэчлэн тодорхойлохоор олоогийн хучин төгөлдөр үйлчилж байгаа эрх зүйн хэм хэмжээ нь хоорондоо хэсэхэн уялдаж байгаа практикт тулгарч байгаа хүндрэл, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа удаашираа байгаа шалтгаанд нөхцөл, талуудын гаргаж байгаа санал, гомдолтой уялдуулан авч үзлээ. Ингэхдээ шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох, үнэлгээний санал гаргах эрхтэй субъект нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 55 дугаар зүйл[23], Иргэний хуулийн 177 дугаар зүйлийн 177.1 дэх заалт[24]-д заасанаар шийдвэр гүйцэтгэч, төлбөр төлөгч, төлбөр авагч, хөрөнгийн өмчлөгч, шинжээч байхаар хуульчлагдсан. Шүүхийн шийдвэрт нэрлэн заасан болон бусад гаргах, санал гомдолтой уялдуулан авч үзлээ. Ингэхдээ шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох, үнэлгээний санал гаргах эрхтэй субъект нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 55 дугаар зүйл[23], Иргэний хуулийн 177 дугаар зүйлийн 177.1 дэх заалт[24]-д заасанаар шийдвэр гүйцэтгэч, төлбөр авагч, хөрөнгийн өмчлөгч, шинжээч байхаар хуульчлагдсан. Шүүхийн шийдвэрт нэрлэн заасан болон бусад гаргах, санал гомдолтой уялдуулан авч үзлээ. Ингэхдээ шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох, үнэлгээний санал гаргах эрхтэй субъектыг нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгч, "Шинжээч", "Үнэлгээчин"-г томилоогүй, "Шинжээч" томилсон тогтоолтохоор хүрүүлсэн шийдвэрт нь "Үнэлгээчин"-г томилоогүй, "Шинжээч" нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх

[23] Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, 2017, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №24, 55 дугаар зүйлийн 55.1 дэх заалт. Шийдвэр гүйцэтгэч төлбөр төлөгчийн баталгаажуулах, барьцаалсан, хураасан хөрөнгийг гүйцэтгэх, бараат бичгийн шаардлагыг гүйцэтгэхдээ, суугаа газ, гуамайн хөрөнгийг баталгаажуулах, барьцаалсан, хураасан хөрөнгийг гүйцэтгэхдээ хоёр 1 сарын дотор, гүтгэлгийн, хэлмэгдэл, бөөдөг болон хөрөнгийн үнэлгээний талаар төлбөр төлөгчийн саналыг харгалзан орон нутгийн эх хэлний, гуравдагч этгээдийн хаяаар үнэлж, эхэ гуамай оролцоо талуудад мэдэгдэж, гомдлоо гомдоно.

[24] Иргэний хууль, 2002, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №7, 177 дугаар зүйлийн 177.1. Дуудлага худалдаагаар худалдах үед хөдлөх эд хөрөнгийн санал болгох, дөлгөөний дуудлага худалдаа явуулжаа өмнө гүрэг гүйцэтгэгч, гүрэг гүйцэтгэгчтэй өмчлөгч харилцан тохиролцож тогтоосон үнийн, хэрэв тохиролцоогүй бол үнэлгээний тогтоосон зах хэлэлцэн үнийн, 70 хувиар тогтоон тогтооно. Үнэлгээний дуудлага худалдаа явуулах эрх бүхий этгээд томилно.

ASSET VALUATION AND RIGHTS OF THE PARTIES IN THE EXECUTION OF COURT DECISION

Замбага.Б
Lecturer at the Department of civil decision execution,
the University of Internal Affairs of Mongolia, Police capitain

ABSTRACT:

Human rights and freedoms are confirmed in the Constitution of Mongolia according to the standards established by the Universal Declaration of Human Rights and the state rights and obligations, which shall create economic, social, legal, and other guarantees to ensure those rights and freedoms and fight against violations of human rights and restore violated rights, are defined. In the process of the implementation of this right through the procedure of court decision execution, asset valuation is needed to be determined in order to execute the confiscation of the asset, transfer into the payment, and vend, specified by court decision and execution documents.

Asset valuation is determined in order to transfer, fulfill the requirements, and vend the assets specified in the execution documents while protecting the rights and legal interests of the person and legal entity, which is confirmed by the court, in the process of court decision execution operation. The asset valuation, which is the most complained about and causes a delay, directly affects the rights and legal interests of the parties and third parties in the process of court decision execution operation. Therefore, this article aims to describe that there is a need to attend seriously to the valuation operation of assets seized from the payer, to regulate the law and legal environment in a clear and understandable way, to assess certain types of asset, and to determine the methodology for determining the assessments in detail.

KEYWORDS:

Movable assets, real estate, purchase and sale, handover, mutual valuation of the parties, appraiser's valuation, court-ordered valuation, presentation of the valuation report, price reduction, valuation team of judgment enforcement, time determination, court decision, costs of operation, legal defense.

Хоёр. Эрүүгийн хууль:

2.1. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 21.4 дүгээр зүйлд заасан "Шинжээч зориуд худал дүгнэлт гаргах", 21.5 дугаар зүйлд заасан "Гэрч, хохирогч, шинжээч, орчуулагч, хэлмэрчид хууль бусаар нөлөөлөх" гэмт хэрэгт үнэлгээчний нөлөөлсөн, үнэлгээчин зориуд худал дүгнэлт гаргасан гэсэн агуулгыг шинэчлэн найруулах зэрэг саналыг дэвшүүлж байна.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992.
2. Эрүүгийн хууль, 2016.
3. Иргэний хууль, 2002.
4. Олон улсын гэрээний тухай хууль, 2017.
5. Эрдэнэсийн сангийн тухай хууль, 2022.
6. Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль, 2014.
7. Мэргэжлийн боловсролын тухай хууль, 2009.
8. Шүүхийн шинжилгээний тухай хууль, 2010.
9. Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хууль, 2010.
10. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, 2002.
11. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, 2017.
12. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт.

Ном, сурах бичиг, судалгааны ажил

1. Б.Нармандах, Үндсэн хуулийн эрх зүй, Уб, 2017.
2. Ч.Өнөрцэцэг, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дараалал, эрх зүйн зохицуулалт, Уб, 2022.
3. Б.Дэлгэрмөрөн, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаан дахь эд хөрөнгийн үнэлгээ: Эрх зүйн зохицуулалт, практик, Уб, 2016.

Цахим эх сурвалж

1. https://www.legalinfo.mn/.
2. Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэрийн цахим сан (shuukh.mn).
3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, (ed.gov.mn).

Дүгнэлт, шүүхийн шийдвэрийн агуулга, шүүх хүрэлцээний зөвшөөрлийн тамлагдсаны талаар аугаатай зохицуулсан үндсэн бөгөөд Үндэсний оноог зохицуулах ажлуудыг дэмжинэ.

Хүнд хүртэй хоршоогоор эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажлуудаа явуулсан ч, авлигатай байсан ч хүүгийн эргэлзээ хоёрдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд ба нэг л дахаж явагдах ба тус хэрэгт гэрчээр зөвшөөрөх эрх бүхий этгээдүүд үеэл ажлуудыг гүйцэтгэхдээ хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журам ямар нэг төрөлжсөн. Хүгжлийг этгээдийг төлөөлөх эрх бүхий нэг төлөөлөгч хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд ямар ч тус хэрэгт гэрчээр зөвшөөрөх эрх бүхий этгээдүүд ажиллагаанд оролцож байна гэдгийг тогтоолоо. Мөн шүүх нь хүгжлийн этгээдийн төлөөлөгч тогтоолоо, хэрэгт гаргах, тогтоолгүй тогтоолоо өөрөө тогтоож эрх мэдлийг эдлэнэ. Түүнчлэн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогч бүрийн эрхийг хамгаалах, хэрэгжүүлэх, хоёрдмол нь хамгаал нь ялгах болно. Нэг хэлцлийн явцыг өнгөц өөр гэмт хэрэгт ялгах дүгнэлт, зөвшөөрөлтэй холбогдох асуудлуудыг тогтоолгох ба зөвшөөрөлтэй холбогдох асуудлуудыг тогтоолгосны дараа ажиллагаанд оролцогч бүрийн эрхийг хангах, хуулийн дагуу ажиллах, хуулийн этгээдийн гүйцэтгэх ажлыг хянах, хуулийн этгээдийн эрхийг хамгаалах, хуулийн этгээдийн эрхийг хамгаалах, хуулийн этгээдийн эрхийг хамгаал

явж байна. Үүнээс эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үзүүлэлт эр 0.76 оноо[39] авч 140 улсаас 8 дугаар байрт эрэмбэлэгдэж[40].

Японы Үндсэн хуулийн эрүүгийн харьцааг бүсэд хуульд зохицуулсан байна. Тухайлбал хоригийг гадаад улс руу гаргахаас урьчилан сэргийлэх тухай хууль, Шударга бус өрсөлдөөнөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль гэх мэт бусад хуулиар хуулийн этгээд нь эрүүгийн эрх зүйн субъект болохыг хүлээгдэхгүй. Мөн гуравдагч хуулийн этгээд эрүүгийн харьцаанд хүлээлгэх төлөөлөн хүлээлгэх онолын үзэл баримтлалыг дагадаг байна. Өөрөөр хэлбэл хуулийн этгээдийн удирдлага болон жижиглэнгийн гуравдагч хуулийн этгээдэд зөвхөн буюу дан ганц аливаа нь харьцаанд хүлээх. Харьцаанд гуравдагч хуулийн этгээдэд хамаарна[41].

Японы Үндэсний Дээд Шүүхийн 1948 оны "Эрүүгийн процессын хууль"-д хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны талаар журмыг зохицуулдаг бөгөөд Өмнөх хэсэгт 600 гаруй хуулиар хуулийн этгээдэд хүлээлгэх эрүүгийн харьцааны үндэслэлийг тогтоосноос гадна, Элдэв хуулиудад заасан гэмт хэрэгтнийг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь түр Эрүүгийн процессын хуульд заасан ердийн нөхцөлөөр явагдаг байна. Гэхдээ корпорацийн эзэлхэх гэмт хэрэг, авлига, хэл аахуйгийн гэмт хэрэг, дотоод мэдээлэл, зах зээлийг урвуулан ашиглах, мөнгө угаах, терроризмын гэмт хэрэг гэх мэтчилэн гэмт хэрэгтэй нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны өер өерийн онцлогийг агуулж байна[42].

Японы Улсын эрх зүйн зохицуулалтыг Монгол Улсын эрх зүйн зохицуулалттай харьцуулбал эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг ердийн журмаар зохицуулдаггүй ялгаатай байна.

6. Дэлхийн эрүүгийн процессын загвар хууль

Эрүүгийн процессын хөгжлийн өрчин цагийн нэг чухал хандлага бол НҮБ-ын дэмжлэг, санаачлагатайгаар олон улс орны ороцоо, хүчин чармайлттайгаар 2008 онд гаргасан "Дэлхийн эрүүгийн процессын загвар хууль" юм. Энэ загвар хууль 17 хэсэг, 346 зүйл, 420 шахам тайлбарыг өөртөө агуулдаг. Эрүүгийн процессын загвар хуулийн гол зорилго нь гэмт хэрэг болон шийдвэлтийн үеийг давах туулах явцыг бүрэн, оновчтой эрүүгийн процессын хуулиа шинээр гаргах, шинэчлэн өөрлөхөд нь дэмжлэг үзүүлэхүйц үзэл баримтлал, суурь зарчмуудыг тодорхойлж, үлгэрчлэсэн хуулийн хэв маяг, эх сурвалжийг гаргахад чиглэдэг[43].

Энэхүү загвар хуулийн 6 дугаар хэсэгт "Хуулийн этгээдийн эсрэг хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа"-г тусгасан байна[44]. Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь өерийн гэсэн онцлогтой. Тиймээс тус хэсэгт хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны талаар онцлог зохицуулагдсан байна. Нийт 7 зүйл бүхий 18 заалтаас бүрдэх ба хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны онцлог, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь хуулийн этгээдийн төлөөлөл, тэдний өмгөөлөгч, баримт бичиг, шүүхийн материалыг хуулийн этгээдэд хүргэх, хуулийн этгээдэд холбогдох ялдах

[39] Үр дүнтэй морлон байцаалт-0.66, Цаг тухайн нь, үр дүнтэй шийдвэр гаргах-0.66, Үр дүнтэй засан хүмүүжүүлэх систем-0.81, Ялгаварлан гадуурхахгүй байх байдал-0.78, Аюулгүй байдал-0.91, Торгийн зохистэй нөлөө байхгүй байдал-0.74, Процессын дагуу байх явдал (Due process of law)-0.76.

[40] The World Justice Project (WJP) Rule of Law Index® 2022, p 105, https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/Index-2022.pdf.

[41] The Criminal Liability of Legal Persons: Reflections for Cambodia, Nagoya University Center for Asian Legal Exchange, p.13-16.

[42] Financial Crime in Japan: Overview by Shu Kakuno, Atsushi Fukasawa, Hiroshi Iida and Landry Gueslon, Iwata Godo, https://content.next.westlaw.com/4-520-3953?__lrTS=20210252342381233&transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true#co_anchor.a709281.

[43] Д.Баярсайхан, "Газаад оршуулах эрүүгийн процесс", Уб, 2015, 18 дахь гал.

[44] Model codes for Post-Conflict Criminal justice: Volume II-Model code of Criminal procedure, p.138-142, https://www.usip.org/sites/default/files/MC2/MC2-9-Ch6.pdf

Эх эшлэл судлаач, доктор, дэд профессор Б.Нарангэрэл

Бүгд Найрамдах Эстони Улс нь хуулийн этгээдийн эрүүгийн хариуцлагыг Эрүүгийн хуулиар зохицуулдаг байна[36]. Мөн гуравдагч хуулийн этгээд эрүүгийн хариуцлага хүлээгэгч төлөөлөн хүлээлгэх онолын үзэл баримтлалыг дагадаг байна. Өөрөөр хэлбэл хуулийн этгээдийн удирдлага болон ажилтны хийсэн үйлдэл аль алинд нь хариуцлага хүлээнэ. Хариуцлагын гуравдагч хуулийн этгээдэд аль алинд нь хариуцлага оноолуудаг анги.ал хамаарна[37].

Бүгд Найрамдах Эстони Улсын 2004 оны "Эрүүгийн процессын хууль"-д хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд гэрчээр оролцох бөгөөд тухайн гишүүн нь сэжигтэн, яллагдагчийн бүхий л эрх, үүрэгтэй эдлэнэ. Мөн хуулийн этгээдийн нэр дээр мэдүүлэг өгөх эрхтэй;

- Хуулийн этгээд болох гуравдагч этгээд, иргэний харьцагч нь тухайн хуулийн этгээдийн удирдах зөвлөл, эсхүл удирдах зөвлөлийн гишүүнээр дамжуулан эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцох бөгөөд тухайн гишүүн нь сэжигтэн, яллагдагчийн бүхий л эрх, үүрэгтэй эдлэнэ. Мөн хуулийн этгээдийн нэр дээр мэдүүлэг өгөх эрхтэй;
- Хуулийн этгээд болох гуравдагч этгээд, иргэний харьцагч нь тухайн хуулийн этгээдийн удирдах зөвлөлийн гишүүн, эсхүл түүний орлон гүйцэтгэгч байгуулагаар дамжуулан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох бөгөөд тухайн гишүүн нь иргэний харьцагч болон гуравдагч этгээдийн бүх эрх, үүрэгтэй эдлэнэ;
- Хуулийн этгээдийн төлөөлөгч болон гэрээг төлөөлөгч байж болдог;
- Нэгжлэг хийх тохиолдол хуулийн этгээдийн төлөөлөгчид тогтоолыг танилцуулах;
- Хуулийн этгээд баримт бичгийг харьцуулах загварын хамт ируулах ёстой;
- Оршин суугаа газрыг хоригдох болон эдхэрөнгө битгүүмжлэх тохиолдолд хуулийн этгээдийн төлөөлөх бүй этгээдэд танилцуулж гарын үсэг зуруулах шаардлагатай;
- Дуудан ируулж хуулсан хуулийн этгээдийн хууль ёсны төлөөлөгч эсхүл төлөөлөгчид хүлээгдэн өгөх;
- Хуулийн этгээд гаргасан эд хөрөнгөтэй бөгөөд гүйцэтгэх ажиллагаа явуулж болохгүй тодорхойлсон[38] гэх байдлаар зохицуулсан байна.

Бүгд Найрамдах Эстони Улсын эрх зүйн зохицуулалтыг Монгол Улсын эрх зүйн зохицуулалттай харьцуулбал удирдах зөвлөл болон гишүүний гишүүнийг төлөөлөгч, гуравдагч этгээд, иргэний нэхэмжлэгчээр тооцсон, нэхэмжлэх хийсэн танилцуулах, дуудан ируулах хуудсыг гардуулах эрэгийг тусгасан эерэг өөр байна.

5. Япон, Филиппины хосолсон эрх зүйн системд хамаарах улс

Тус харьцуулсан судалгааны хүрээнд Японы Улсыг сонгон авч хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг судлаа.

Японы Улс

Япон Улс нь "World Justice Project® (WJP)" байгууллагын 2022 оны "Rule of Law index" судалгааны гайланд дурдагдсанаар индексээр 0.79 оноо авч дэлхийн 140 улсаас 16-г

[36] Penal Code of Estonia: Entry into force 01.09.2002, https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide

[37] §14, Penal Code of Estonia: Entry into force 01.09.2002, https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide.

[38] Code of Criminal Procedure: Entry into force 01.07.2004, https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013093/consolide.

- Бүтэц, зохион байгуулалтын өөрчлөлтөөр ажилтны хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг дуусгавар болгох асуудал
- Аж ахуй нэгж байгуулаагүй, түүний салбар нэгж таган бүтээсэн, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийн хасагдсан, орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлах болон Иргэний хуульд заасан хөлсөөр ажиллах гэрээг цуцлах зохицуулалттай хийсэн харьцуулалт.
- Бүтэц, зохион байгуулалтын өөрчлөлтөөр ажилтны хөдөлмөр эрхлэлтийн шүүхийн практик гэж ангилж болох юм.

Аж ахуй нэгж байгуулаагүй бүтэц, зохион байгуулалт, орон тоог багтах

Иргэний эрх зүйн харилцаанд аж ахуйн нэгж хэмээх ойлголт нь хуулийн этгээдийн эрхтэй, эрхгүй байгуулагыг хамааруулж ойлгоно. Тодруулбал, аж ахуй нэгжийн төрөл, хэлбэрээс хамаарч түүний бүтэц зохион байгуулалт, орон тоог багтах эрх бүхий субъектууд ялгаатай байдаг.

БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн 1968 оны 300 дугаар тогтоолоор "БНМАУ-ын[2] улс, хоршооллын үйлдвэр, аж ахуйн байгуулагыг улсын бүртгэлд бүртгэх дүрэм"-ийг батлаж мөрдүүлсэн байдаг байна. Энэ дүрэмд улсын бүртгэлийн зорилго, улсын бүртгэл бүрдүүлж ируулах материал, өөрчлөлтийг бүртгүүлэх, улсын бүртгэлийг хөтлөх журам, Сангийн яам болон аймаг, хотын санхүүгийн хэлтсийн бүртгэх хуулийн этгээдийн харьяалал, улсын бүртгэлд бүртгэдсэн хуулийн этгээдийн мэдээ, тайлан тарган хугацаа, дүрмийг зөрчсөн тохиолдол хүлээлгэх харилцаанд зэрэгцүүлэн зорилгоор "Аж ахуйн нэгжийн тухай хуулиар хэрэгжүүлэх талаар авах арга хэмжээний тухай" БНМАУ-ын Сангийн сайдын 1991 оны 8 дугаар сарын 7-ны өдрийн 176 дугаар тушаал гарсан бөгөөд энэ тушаалын хавсралтаар "Аж ахуйн нэгжийг улсын бүртгэлд бүртгэх журам"-ыг батлаж мөрдүүлж аж ахуйн нэгжийг бүртгэх ажлыг эрхлэн явуулж байжээ.

Гадаад орнуудын иргэний ба худалдаа, компани, корпорацийн хууль тогтоомжид хуулийн этгээдийн шалгуур[3], төрөл, хэлбэрийг яаз бүрээр хуульчилсан болохыг нийтлэг ангилал, түгээмэл хандлагаар нь авч үзвэл

А.Төрлийн хувьд:

Нийтийн эрх зүйн хуулийн этгээд;

Хувийн эрх зүйн хуулийн этгээд;

Б. Шалгуурын хувьд:

Хууль, дүрэмд заасан эд хөрөнгөтэй бөгөөд түүгээр хариуцлага хүлээсэн;

Өөрийн нэр, данс, тесевтэй;

Үйл ажиллагааны зохион байгуулалтын нэгдмэл байдал;

В.Чиг үүргийн хувьд:

Ашгийн ба аж ахуй, арилжааны үйл ажиллагаа явуулах;

Ашгийн бус аж ахуй биш үйл ажиллагаа явуулах;

Гэрээгээр болон хуулиар хориглоогүй нөхцөлд хуулиар зөвшөөрөгдсөн бусад үйл ажиллагаа явуулах гэх мэтээр авч үздэг байна.

Аж ахуйн нэгж гэдэг[4] нь тодорхой төлөвлөгөөний дагуу, байнгын үргэжлэлтэй шинжтэй ашгийн төлөө зорилго бүхий эдийн засгийн бие даасан нэгжийг хэлнэ. Мөн түүнчлэн хөдөлмөрийн эрх зүй нь хөдөлмөрийн харилцаанд хамаарах хууль тогтоомжийг өөртөө багтаасан өргөн ойлголт юм. Хөдөлмөрийн эрх зүй дэх ажилтан нь арилжаа

[2] https://burigel.gov.mn/ (Сүүлд үзсэн 2023.02.01).

[3] Д.Баярсайхан, Хуулийн этгээдийн эрүүгийн хариуцлага, Уб, 2013, 14 дэх гал.

[4] Монгол Улс дахь хувийн эрх зүйн гуулгамж бүй асуудал, Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл, Уб, 2021, 141 дэх гал.

Б.Ганцэцэг, Ж.Ганзориг

АЖ АХУЙ НЭГЖ БАЙГУУЛЛАГА, ТҮҮНИЙ САЛБАР НЭГЖ ТАТАН БҮТЭЭСЭН, АЖЛЫН БАЙР ХАСАГДСАН, ОРОН ТОО ЦӨӨРСӨН ҮНДЭСЛЭЛЭЭР ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН ХАРИЛЦААГ ЦУЦЛАХ ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

Л.Эрдэнэцэцэг
ШУТИС-ийн Хууль, хүний нөөцийн бодлогын газрын хуулийн зөвлөх,
МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Хөдөлмөрийн эрх зүй нь иргэд хөдөлмөрийн гэрээ байгуулж Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан хөдөлмөрлөх эрхээ хэрэгжүүлэхтэй холбогдон Үүсэх нийгмийн харилцаа[1] зохицуулдаг. Хөдөлмөрийн гэрээнээс үүдэн ажил олгогчийн санаачлагаар хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг дуусгавар болгоход ажил олгогчид нь Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 80 дугаар зүйлд заасан Хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг ажил олгогчийн санаачлагаар цуцлах зохицуулалтын аль нэгийг заавал баримтлах үүрэгтэй байдаг ба ажилтан нь аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж гэрээг дуусгавар болох нөхцөлүүдээс ялгах, аж ахуйн нэгж байгуулаагүй бүтэц, зохион байгуулалт, орон тоог багтах, хуульд заасан мэдээлэл өгөх, ажлын байр, ажилтан тодорхойлогдоо боловсруулах, бүтэц, зохион байгуулалтын өөрчлөлтөөр ажилтны хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг дуусгавар болох асуудлыг судлаагаагүй тулгуурлан зарим санал дүгнэлтийг дэвшүүлсэн болно.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:

Ажлаа тушаалын тодорхойлолт, ажлын байр хэвэр хадгалах, хөлөөсөө ажлаас гарах

УДИРТГАЛ

Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасан аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж таган бүтээсэн, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлахыг үе шаттай ангилан авч үзвэл:

- Аж ахуй нэгж байгуулаагүй бүтэц, зохион байгуулалт, орон тоо багтах
- Мэдээлэл өгөх
- Ажлын байр, ажлаа тушаалын тодорхойлолт боловсруулах

[1] С.Болормаа, Д.Энхцэцэгмаа нар, *Хөдөлмөрийн эрх зүй*, Уб, 2007, 49 дэх гал.

- ажилтан энэ хуульд заасан үндэслэлээр ажил үүрэг гүйцэтгэхээс татгалзсан нөхцөл арилах хүртэл хугацаагаар;
- ажил олгогчийн эвшөөрсөн хугацаагаар сургалтад хамрагдаж байгаа;

хувийн чөлөөтэй байх хугацаанд ажилтны хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг дуусгавар болгохыг хориглоно. Хэрэв аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсан тохиолдолд ажлын байр нь хадгалагдаж байгаа ажилтны хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлагдсанд тооцож, ажил олгогч Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасан хэмжээнний тэтгэмжийг нэг удаа олгоно:

Аж ахуйн нэгж, байгууллага татан буугдсанаас бусад тохиолдолд жирэмсэн эмэгтэй, гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эх, ганц бие эцгийн хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг ажил олгогчийн санаачилгаар цуцлахыг хориглоно. Өөрөөр хэлбэл жирэмсэн эмэгтэй, гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эх, ганц бие эцгийн тухайд аж ахуй нэгж татан буугдсан байх ганцхан урьдчилсан нөхцөлийг заажээ. Аж ахуй нэгжийн салбар, нэгж татан буугдсан тохиолдолд ч жирэмсэн эмэгтэй, гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эх, ганц бие эцгийн тухайд ажил олгогчийн санаачилгаар хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлах боломжгүй. Хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсан, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр цуцлах болохыг мэдэгдэх тохиолдолд мэдэгдэл авсан ажилтнаар ажил үүргийг нь үргэлжлүүлэн гүйцэтгүүлэх шаардлагагүй, эрхэм боломжгүй гэж ажил ологч үзвэл түүний дундаж цалин хөлсөөс хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлах хүртэлх хугацаагаар тооцсон олговор олгож, ажиллуулахгүй байж болдог.

Ажлын байр, албан тушаалын тодорхойлолт боловсруулах

Хөдөлмөрийн гэрээний гол нөхцөлд ажилтны ажлын байрны нэр, ажлын байрны тодорхойлолтод заасан гүйцэтгэх ажил үүрэг хамаардаг. Харин төрийн албан хаагчийн тухайд албан тушаалын чиг үүрэг, түүнд гийнгэх хэрэгжүүлэх албан хаагчид тавигдах боловсрол, мэргэжил, мэргэшил, туршлага, ур чадварын шаардлагыг баталгаажуулсан баримт бичгийг албан тушаалын тодорхойлолтоор баталдаг. Тодруулбал, Хөдөлмөрийн тухай хууль, Төрийн албаны тухай хуулиар ажлын байрны тодорхойлолт, албан тушаалын тодорхойлолт гэх ялгаатай нэршил байх болов эдгээр нь нийтлэг утгаараа ажилтны тухайн ажлын байранд хийж гүйцэтгэх ажил үүрэг, ажилтанд тавигдах, боловсролын мэргэжлийн шаардлага зэргийг агуулдаг. "...Төрийн албан хаагчийн албан тушаал /ажлын байр/-ын тодорхойлолтод заасан чиг үүрэг хэвээр хадгалагдан үлдсэн..." гэж өөрчлөн байгуулагдсан бүтцийн нэгжид тухайн албан тушаалтны албан тушаалын нэр өөрчлөгдсөн болов хэрэгжүүлэх чиг үүрэг нь өөрчлөгдөөгүй, хасагдсан эсэх нэмэгдсэн, түүнчлэн томъёоллын хувьд өөрчлөгдсөн ч өмнөх агуулга нь хэвээр байхыг хэлнэ[7]. Энэ утгаараа ажил олгогчийн санаачилгаар аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсан, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлах тохиолдолд бүтцийн өөрчлөлтийн дагуу шинээр бий болсон ажлын байрны зориго, зорилт, хийх ажил үүрэг өмнөх ажлын байрны тодорхойлолттой давхцахгүй байх шаардлага үүснэ. Албан тушаалын тодорхойлолт боловсруулахад ажлын байрны шинжилгээ хийхдээ байгууллагын үндсэн зориго, зорилт, хууль тогтоомжид тусгагдсан чиг үүрэгүүд нэгжийн чиг үүрэгүүдэд бүрэн хуваарилагдаж орсон эсэхийг тодорхойлж, давхардал хийдлийг арилгах;[8] нэгжийн чиг үүрэг нь тухайн нэгжид харьяалагдах албан тушаалуудад албан ёсоор бүрэн хуваарилагдсан, орхигдсон эсвэл давхардсан эсэхийг тодорхойлж, чиг үүргийн зөрчлийн эрсдэлийг шуугиулах эрх бүхий хороодолд:

Дээрх дурдсанаар аж ахуйн нэгжийн төрөл, хэлбэрээс хамаарч түүнийг бүтэн зохион байгуулдаг, ороо тоог аливаа эрх бүхий хүн ба компаниа нийлүүлэх, нэгтгэх, хуваах, тусгаарлах боломж олгоно, тагна бүлгэх нь хувьцаа эзэмшигчдийн бүрэн эрхэд хамаарна. Боломжтойн суурь дээрх ба хувьцаа эзэмшигчдийн хувь ба Удирдах зөвлөл сурууны бүтэц, зохион байгуулалт, орон тоо, ажлын байрны нийт хамжсэн тоотох эрхтэй. Төрийн аливаа бодлогоороо сурагчдын байгуулагдах ороо тоо, ажлын байрны нийт хамжсэн тоотохтой холбогдох хэсэг нь хамаарагдах ба.

Мөн Хуулийн нэгж, байгууллага татан буугдсанаас хувьсах Нарийн хуулийн 31, 32 дугаар зүйлд заасан үндэслэлээр татан бүгдлэж өөрөөн байгуулагдаг. Хуулийн этгээд нийлүүлэх, нэгтгэх, хуваах, тусгаарлах замаар өөрөөн байгуулагдах. Хуулийн этгээд нийлүүлэх, нэгтгэх замаар өөрөөн байгуулагдах гишүүн компаниуд нийлүүлэх, нэгтгэх, хуваах, тусгаарлах бүлгөөр, тагна бүлгэх нь хувьцаа эзэмшигчдийн бүрэн эрхэд хамаарна. Боломжтойн суурь дээрх ба хувьцаа эзэмшигчдийн хувь Удирдах зөвлөл сурууны бүтэц, зохион байгуулалт, орон тоо, ажлын байрны нийт хамжсэн тоотох эрхтэй. Төрийн аливаа бодлогоороо суурь ба хамаарагдах байгуулагдах ороо тоо, ажлын байрны нийт хамжсэн тоотохтой холбогдох хэсэг нь

эрхлэлтийн хөдөлмөрөөх хүч байгаа тун ярилцаанаа[5] Үйл ажиллагаанд хамаарах ариллжааны эрх зүйтэй шуугиулах эрх бүхий хороодолд:

Нарийн Франкфурт Улс нь хуулийн этгээдийн эрүүгийн хариуцлагыг Эрүүгийн хуулиар зохицуулдаг байна[10]. Мөн гуллигын хуулийн этгээд эрүүгийн хариуцлага хүлээгдэг тодорхой хүрээнд оногдуулах үзэл баримтлалыг агуулдаг байна. Өөрөөр хэлбэл хуулийн этгээдийн удирдлагын үйлдэлд хариуцлага хүлээгдэгдэг байна. Хариуцлагын тухайд эрүүгийн хариуцлагыг хуулийн этгээдээс гадна хүнд давхар оногдуулдаггүй буюу дан хариуцлагын хүлээлгэх ангилалд хамаарна.

Бүгд Найрамдах Франц Улсын 2000 оны "Эрүүгийн процессын хууль" хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаат тусдаа бүлэг болгон зохицуулжээ. Тус хууль нь нийт 6 дэвтэр 934 зүйлээс бүрдэдг. Үүний 4 дүгээр дэвтэр буюу тусгай хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой 706-41-ээс 706-46 дугаар зүйлд хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаат хуульчилсан байна. Энэхүү зохицуулалтын агуулга, онцлогийг тодорхойлбол:

- Хуулийн этгээдтэй холбоотой яллах, мөрдөн шалгах ажиллагаа болон шүүхийн процессын журмыг зохицуулсан;
- Хэргийн харьяаллыг тухайн гэмт хэрэг үйлдсэн газар болон хуулийн этгээдийн бүртгэлтэй газраар тодорхойлох ба эдийн засаг, санхүүгийн гэмт хэрэг, терроризмын гэмт хэргийн хувьд өөр журмаар зохицуулж байвал түүнийг дагана;
- Хуулийн этгээдийг хууль ёсны төлөөлөгч эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бүх шатанд төлөөлнө. Мөн иттэмжлэл олгосон этгээд төлөөлж болдог ба энэ тухай бичгээр шүүхэд мэдэгдэх ёстэй. Төлөөлөгч нь хуулийн этгээдтэй ижил гэмт хэрэг эсвэл холбоотой гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд Дүүргийн шүүхийн дарга өөр хүнийг төлөөлөгчөөр томилно. Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад төлөөлөгч солигдвол энэ талаар шүүхэд бичгээр мэдэгдэнэ. Хуулийн этгээдийг төлөөлөх этгээд мэдэгдэхгүй байгаа тохиолдолд прокурор, мөрдөгч, хувь этгээдийн хүсэлтээр дүүргийн шүүхийн дарга түүнийг төлөөлөх этгээдийг томилно;
- Хуулийн этгээдийн төлөөлөгчид гэрчид хамаарах албадлагын арга хэмжээнээс өөр арга хэмжээг авч болохгүй;
- Төлбөрийн хэмжээгээр тогтоогдсон үнэт цаасыг байршуулах, хохирогчийн эрхийг хамгаалах хязгаарлалт тогтоох, чек авахыг хориглох, зээлийн карт ашиглахыг хориглох, мэргэжлийн болон ниймгийн тодорхой үйл ажиллагаа явуулахыг хориглох зэрэг үүргийг хуулийн этгээдэд хүлээлгэж болох ба үүнийг 6 сараар сунгаж болдог гэх мэт хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тусгай зохицуулалтуудыг хуульчилжээ[27].

Бүгд Найрамдах Франц Улсын эрх зүйн зохицуулалтыг Монгол Улсын эрх зүйн зохицуулалттай харьцуулбал хуулийн этгээдийн яллах, мөрдөн шалгах ажиллага, шүүхийн процессын журмыг бүхэлд нь зохицуулахаар хуульчлагдсан. Мөн хэргийн харьяалал, албадлагын арга хэмжээ, үүрэг хүлээлгэх зохицуулалт зэргийг хуульд тусгасан байна.

3. Скандиновын хосолсон эрх зүйн системд хамаарах улс

Тус харьцуулсан судалгааны хүрээнд Бүгд Найрамдах Финланд Улсыг сонгон авч хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаат судаллаа.

Бүгд найрамдах Финланд Улс

Бүгд найрамдах Финланд Улс нь "World Justice Project® (WJP)" байгууллагын 2022 оны "Rule of Law index" судалгааны тайланд дурдагдсанаар индексээр 0.87 оноо авч дэлхийн 140 улсаас 3-т явж байна. Үүнээс эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны

[26] SECTION II PENALTIES APPLICABLE TO LEGAL PERSONS: FRENCH PENAL CODE, https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/french_penal_code_33.pdf

[27] Code of criminal procedure of French, 2000, https://www.legal-tools.org/doc/912f4d/pdf

үлгүүлэгээр 0.83 оноо[38] авч 140 улсаас 2 дугаар байрт эрэмбэлэгдэжээ[39].

Бүгд Найрамдах Финланд Улс нь хуулийн этгээдийн эрүүгийн хариуцлагыг Эрүүгийн хуулиар зохицуулдаг байна[40]. Мөн гуллигын хуулийн этгээд эрүүгийн хариуцлага хүлээгдэг тодорхойлох онолын үзэл баримтлалыг агуулдаг байна. Өөрөөр хэлбэл хуулийн этгээдийн удирдлагын үйлдэлд хариуцлага хүлээлгэдэг байна. Хариуцлагын тухайд эрүүгийн хариуцлагыг хуулийн этгээдээс гадна хүнд давхар оногдуулдаггүй буюу дан хариуцлагын хүлээлгэх ангилалд хамаарна.

Бүгд Найрамдах Франц Улсын 2000 оны "Эрүүгийн процессын хууль" хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаат тусдаа бүлэг болгон зохицуулжээ. Тус хууль нь нийт 6 дэвтэр 934 зүйлээс бүрдэдг. Үүний 4 дүгээр дэвтэр буюу тусгай хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой 706-41-ээс 706-46 дугаар зүйлд хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаат хуульчилсан байна. Энэхүү зохицуулалтын агуулга, онцлогийг тодорхойлбол:

- Хуулийн этгээдтэй холбоотой яллах, мөрдөн шалгах ажиллагаа болон шүүхийн процессын журмыг зохицуулсан;
- Хэргийн харьяаллыг тухайн гэмт хэрэг үйлдсэн газар болон хуулийн этгээдийн бүртгэлтэй газраар тодорхойлох ба эдийн засаг, санхүүгийн гэмт хэрэг, терроризмын гэмт хэргийн хувьд өөр журмаар зохицуулж байвал түүнийг дагана;
- Хуулийн этгээдийг хууль ёсны төлөөлөгч эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бүх шатанд төлөөлнө. Мөн иттэмжлэл олгосон этгээд төлөөлж болдог ба энэ тухай бичгээр шүүхэд мэдэгдэх ёстэй. Төлөөлөгч нь хуулийн этгээдтэй ижил гэмт хэрэг эсвэл холбоотой гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд Дүүргийн шүүхийн дарга өөр хүнийг төлөөлөгчөөр томилно. Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад төлөөлөгч солигдвол энэ талаар шүүхэд бичгээр мэдэгдэнэ. Хуулийн этгээдийг төлөөлөх этгээд мэдэгдэхгүй байгаа тохиолдолд прокурор, мөрдөгч, хувь этгээдийн хүсэлтээр дүүргийн шүүхийн дарга түүнийг төлөөлөх этгээдийг томилно;
- Хуулийн этгээдийн төлөөлөгчид гэрчид хамаарах албадлагын арга хэмжээнээс өөр арга хэмжээг авч болохгүй;
- Төлбөрийн хэмжээгээр тогтоогдсон үнэт цаасыг байршуулах, хохирогчийн эрхийг хамгаалах хязгаарлалт тогтоох, чек авахыг хориглох, зээлийн карт ашиглахыг хориглох, мэргэжлийн болон ниймгийн тодорхой үйл ажиллагаа явуулахыг хориглох зэрэг үүргийг хуулийн этгээдэд хүлээлгэж болох ба үүнийг 6 сараар сунгаж болдог гэх мэт хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тусгай зохицуулалтуудыг хуульчилжээ[27].

Бүгд Найрамдах Франц Улсын эрх зүйн зохицуулалтыг Монгол Улсын эрх зүйн зохицуулалттай харьцуулбал хуулийн этгээдийн яллах, мөрдөн шалгах ажиллага, шүүхийн процессын журмыг бүхэлд нь зохицуулахаар хуульчлагдсан. Мөн хэргийн харьяалал, албадлагын арга хэмжээ, үүрэг хүлээлгэх зохицуулалт зэргийг хуульд тусгасан байна.

3. Скандиновын хосолсон эрх зүйн системд хамаарах улс

Тус харьцуулсан судалгааны хүрээнд Бүгд Найрамдах Финланд Улсыг сонгон авч хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаат судаллаа.

Бүгд найрамдах Финланд Улс

Бүгд найрамдах Финланд Улс нь "World Justice Project® (WJP)" байгууллагын 2022 оны "Rule of Law Index" судалгааны тайланд дурдагдсанаар индексээр 0.82 оноо авч дэлхийн 140 улсаас 9-р явж байна. Үүнээс эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үзүүлэлтээр 0.74 оноо[41] авч 140 улсаас 10 дугаар эрэмбэлэгдэжээ[42].

[38] Үр дүнтэй зөрчлөгдөлт-0.59, Нөлөө, үр дүнтэй шийдэгдэх гаралт-0.79, Үр дүнтэй засан хүмүүжүүлэх систем-0.83, Дэмжлэгтэй гаалгахуйн бүтэц бүтээлт-0.80, аливаргүй байдал-0.93, Төрийн эзэмшлийн нөлөө бахгүй байдал-0.98, Процессын лагуу бүх ялгаатай процесс of law)-0.91

[39] The World Justice Project (WJP) Rule of Law Index® 2022, p.83, https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/Index-2022.pdf

[40] Finland - Criminal Code(1894(2015) EN, https://global.tinyurl.com/statutes/51/keyword/521/

[41] Chapter 1, 5, 9, Finland - Criminal Code 1894 (2015) EN, https://global.tinyurl.com/statutes/521/keyword/521/

[42] Main Tolerance, "Trust, business ethics and crime prevention – Corporate Criminal Liability in Finland", University of Wroclaw, https://repository.uwm.edu/bitstream/handle/007/11938/1590-3089-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

[43] Criminal Procedure Act of Finland (689/1997; amendments up to 733/2015 included), https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1997/en19970689.pdf.

[44] Үр дүнтэй зөрчлөгдөлт-0.61, Гаргах нь, Үр дүнтэй шийдэгдэх гаралт-0.58, Үр дүнтэй засан хүмүүжүүлэх систем-0.72, Дэмжлэгтэй гаалгахуйн бүтэц бүтээлт-0.77, аливаргүй байдал-0.87, Төрийн эзэмшлийн нөлөө бахгүй байдал-0.84, Процессын лагуу бүх ялгаатай процесс of law)-0.81.

[45] The World Justice Project (WJP) Rule of Law Index® 2022, p.81, https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/Index-2022.pdf.

эрхлэлтийн хөдөлмөрөөх хүч байгаа тун ярилцаанаа[5] Үйл ажиллагаанд хамаарах ариллжааны эрх зүйтэй шуугиулах эрх бүхий хороодолд:

Дээрх дурдсанаар аж ахуйн нэгжийн төрөл, хэлбэрээс хамаарч түүнийг бүтэн зохион байгуулдаг, ороо тоог аливаа эрх бүхий хүн ба компаниа нийлүүлэх, нэгтгэх, хуваах, тусгаарлах боломж олгоно, тагна бүлгэх нь хувьцаа эзэмшигчдийн бүрэн эрхэд хамаарна. Боломжтойн суурь дээрх ба хувьцаа эзэмшигчдийн хувь Удирдах зөвлөл сурууны бүтэц, зохион байгуулалт, орон тоо, ажлын байрны нийт хамжсэн тоотох эрхтэй. Төрийн аливаа бодлогоороо суурь ба хамаарагдах байгуулагдах ороо тоо, ажлын байрны нийт хамжсэн тоотохтой холбогдох хэсэг нь хамаарагдах ба.

Мөн Хуулийн этгээдийн эрхэм бусад тохиолдолд жирэмсэн эмэгтэй, гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эх, ганц бие эцгийн хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг ажил олгогчийн санаачилгаар цуцлахыг хориглоно. Өөрөөр хэлбэл жирэмсэн эмэгтэй, гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эх, ганц бие эцгийн тухайд аж ахуй нэгж татан буугдсан байх ганцхан урьдчилсан нөхцөлийг заажээ. Аж ахуй нэгжийн салбар, нэгж татан буугдсан тохиолдолд ч жирэмсэн эмэгтэй, гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эх, ганц бие эцгийн тухайд ажил олгогчийн санаачилгаар хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлах боломжгүй. Хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсан, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр цуцлах болохыг мэдэгдэх тохиолдолд мэдэгдэл авсан ажилтнаар ажил үүргийг нь үргэлжлүүлэн гүйцэтгүүлэх шаардлагагүй, эрхэм боломжгүй гэж ажил олгогч үзвэл түүний дундаж цалин хөлсөөс хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлах хүртэлх хугацаагаар тооцсон олговор олгож, ажиллуулахгүй байж болдог.

Ажлын байр, албан тушаалын тодорхойлолт боловсруулах

Хөдөлмөрийн гэрээний гол нөхцөлд ажилтны ажлын байрны нэр, ажлын байрны тодорхойлолтод заасан гүйцэтгэх ажил үүрэг хамаардаг. Харин төрийн албан хаагчийн тухайд албан тушаалын чиг үүрэг, түүнд гийнгэх хэрэгжүүлэх албан хаагчид тавигдах боловсрол, мэргэжил, мэргэшил, туршлага, ур чадварын шаардлагыг баталгаажуулсан баримт бичгийг албан тушаалын тодорхойлолтоор баталдаг. Тодруулбал, Хөдөлмөрийн тухай хууль, Төрийн албаны тухай хуулиар ажлын байрны тодорхойлолт, албан тушаалын тодорхойлолт гэх ялгаатай нэршил байх болов эдгээр нь нийтлэг утгаараа ажилтны тухайн ажлын байранд хийж гүйцэтгэх ажил үүрэг, ажилтанд тавигдах, боловсролын мэргэжлийн шаардлага зэргийг агуулдаг. "...Төрийн албан хаагчийн албан тушаал /ажлын байр/-ын тодорхойлолтод заасан чиг үүрэг хэвээр хадгалагдан үлдсэн..." гэж өөрчлөн байгуулагдсан бүтцийн нэгжид тухайн албан тушаалтны албан тушаалын нэр өөрчлөгдсөн болов хэрэгжүүлэх чиг үүрэг нь өөрчлөгдөөгүй, хасагдсан эсэх нэмэгдсэн, түүнчлэн томъёоллын хувьд өөрчлөгдсөн ч өмнөх агуулга нь хэвээр байхыг хэлнэ[7]. Энэ утгаараа ажил олгогчийн санаачилгаар аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсан, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлах тохиолдолд бүтцийн өөрчлөлтийн дагуу шинээр бий болсон ажлын байрны зориго, зорилт, хийх ажил үүрэг өмнөх ажлын байрны тодорхойлолттой давхцахгүй байх шаардлага үүснэ. Албан тушаалын тодорхойлолт боловсруулахад ажлын байрны шинжилгээ хийхдээ байгууллагын үндсэн зориго, зорилт, хууль тогтоомжид тусгагдсан чиг үүрэгүүд нэгжийн чиг үүрэгүүдэд бүрэн хуваарилагдаж орсон эсэхийг тодорхойлж, давхардал хийдлийг арилгах;[8] нэгжийн чиг үүрэг нь тухайн нэгжид харьяалагдах албан тушаалуудад албан ёсоор бүрэн хуваарилагдсан, орхигдсон эсвэл давхардсан эсэхийг тодорхойлж, чиг үүргийн

[7] Төрийн албаны тухай хуулийн зарим зүйл заалтыг гайлбарлах тухай Улсын Дээд Шүүхийн 2010 оны 4 дүгээр сарын 26-ны өдрийн 08 дугаар тогтоол.
Төрийн албаны зөвлөлийн 2019 оны 03 дугаар тогтоолын нэгдүгээр хавсралтаар баталсан "Албан тушаалын тодорхойлолт боловсруулах нийтлэг журам".

[8] Төрийн албаны зөвлөлийн 2019 оны 03 дугаар тогтоолын нэгдүгээр хавсралтаар баталсан "Албан тушаалын тодорхойлолт боловсруулах нийтлэг журам".

зөрчлийн эрсдэлийг шуугиулах эрх бүхий хороодолд:

Аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсан, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн тохиолдолд зөвхөн ажлын байрны зориго, зорилт, хийх ажил үүрэг өмнөх ажлын байрны тодорхойлолттой давхцах ба ялгаатай байгаа тохиолдолд ажлын байрны шинжилгээ хийгдэнэ. Бүтцийн өөрчлөлтөөс ажлын байрны зориго, зорилт, хийх ажил үүрэг нь ялгаатай тохиолдолд ажлын оноо өгөгдөнө. Бүтцийн өөрчлөлтөөс ажлын шаардлагатай тохиолдолд ажлын оноо тооцох утгаагүй. Бүтцийн өөрчлөлтөөс ажлын нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсанаас бусад тохиолдолд ажлын байр нь хадгалагдах ба.

Мөн ажлын нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсан, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн тохиолдолд ажлын байрны зориго, зорилт, хийх ажил үүрэг өмнөх ажлын байрны тодорхойлолттой давхцах ба ялгаатай байгаа тохиолдолд ажлын оноо тооцох утгаагүй. Бүтцийн өөрчлөлтөөс ажлын нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсанаас бусад тохиолдолд ажлын байр нь хадгалагдах ба.

Ажлын байрны шинжилгээ хийхдээ ажлын байрны нэр, ажлын байрны тодорхойлолтод заасан гүйцэтгэх ажил үүрэг хамаардаг. Харин төрийн албан хаагчийн тухайд албан тушаалын чиг үүрэг, түүнд гийнгэх хэрэгжүүлэх албан хаагчид тавигдах боловсрол, мэргэжил, мэргэшил, туршлага, ур чадварын шаардлагыг баталгаажуулсан баримт бичгийг албан тушаалын тодорхойлолтоор баталдаг. Тодруулбал, Хөдөлмөрийн тухай хууль, Төрийн албаны тухай хуулиар ажлын байрны тодорхойлолт, албан тушаалын тодорхойлолт гэх ялгаатай нэршил байх болов эдгээр нь нийтлэг утгаараа ажлын байранд хийж гүйцэтгэх ажил үүрэг, ажилтанд тавигдах, боловсролын мэргэжлийн шаардлага зэргийг агуулдаг. "...Төрийн албан хаагчийн албан тушаал /ажлын байр/-ын тодорхойлолтод заасан чиг үүрэг хэвээр хадгалагдан үлдсэн..." гэж өөрчлөн байгуулагдсан бүтцийн нэгжид тухайн албан тушаалтны албан тушаалын нэр өөрчлөгдсөн болов хэрэгжүүлэх чиг үүрэг нь өөрчлөгдөөгүй, хасагдсан эсэх нэмэгдсэн, түүнчлэн томъёоллын хувьд өөрчлөгдсөн ч өмнөх агуулга нь хэвээр байхыг хэлнэ. Энэ утгаараа ажил олгогчийн санаачилгаар аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсан, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг цуцлах тохиолдолд бүтцийн өөрчлөлтийн дагуу шинээр бий болсон ажлын байрны зориго, зорилт, хийх ажил үүрэг өмнөх ажлын байрны тодорхойлолттой давхцахгүй байх шаардлага үүснэ. Албан тушаалын тодорхойлолт боловсруулахад ажлын байрны шинжилгээ хийхдээ байгууллагын үндсэн зориго, зорилт, хууль тогтоомжид тусгагдсан чиг үүрэгүүд нэгжийн чиг үүрэгүүдэд бүрэн хуваарилагдаж орсон эсэхийг тодорхойлж, давхардал хийдлийг арилгах;[8] нэгжийн чиг үүрэг нь тухайн нэгжид харьяалагдах албан тушаалуудад албан ёсоор бүрэн хуваарилагдсан, орхигдсон эсвэл давхардсан эсэхийг тодорхойлж, чиг үүргийн

IV. Гадаадын зарим улс орнуудын хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны харьцуулсан судалгаа

2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төслийг боловсруулахдаа бусад орны эрүүгийн процессын хуулийг судалж, харьцуулалт хийж, харгалзан үзсэн байдаг. Тухайлбал, НҮБ-ын Эрүүгийн процессын загвар хууль, ОХУ, БНСУ, Украйн, ХБНГУ, Канадын Эрүүгийн процессын хууль, АНУ-ын Холбооны Нотлох баримтын тухай холбооны журам зэрэг болно[14].

Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь хуулийн этгээдийн үйлдсэн гэмт хэргийг илрүүлэх, хуулийн этгээдийг олж тогтоон, хариуцлага ногдуулах, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх зорилготой. Иймд хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага ногдуулах боломжтой, хуулиар зохицуулсан улсуудад тухай процесс ажиллага хийгдэх нь ойлгомжтой юм.

Одоогийн байдлаар хуулийн этгээдэд хариуцлага оногдуулдаг 50 гаруй орон байдаг гэж судлаачид судалгаа гарган үзсэн байдгаас ойролцоогоор дурдвал Франц (1992), АНУ, Финлянд (1995), Англи, Нидерланд, Бельги (1999), Канада, Хятад (1997), Португали (2007), Швейцар (2003), Дани, Израйль, Ирак, Ирланд, Исланд (1998), Австрали, Алжир (2004), Нидерланд (1976), Норвеги (1991), Шотланд (2001), Сингапур, Испани (2015), Люксенбург (2010), Унгар, Папуа Шинэ Гвиней, Румын, Филиппин, Тайланд, Индонез, Молдав (2003), Шинэ Зеланд, Куб, Словени, Того, Кот де Ивуара, ӨАБНУ, Хонг-Конг, АНЭВУ (1987), Чех, Эстэтхэг, Монгол зэрэг улсууд хамаарч байна[15].

Дэлхийн эрх зүйн системийг англиан тодорхойлсон тодорхойлолтууд маш олон байдаг. Монгол Улсын Их Сургуулийн Хууль зүйн сургуулийн багш, доктор, профессор Д.Баярсайхан нь дэлхийн нэрт эрдэмтэн болох Р.Родьер, А.Эсмен, А.Леви-Ульманы дэлхийн эрх зүйн системийг англиан тодорхойлсныг судалж 5 төрлийн англиан тодорхойлсон байна[16]. Үүнд Англи-Америкийн эрх зүйн систем, Эх газрын эрх зүйн систем, Скандиновын хосолсон эрх зүйн систем, Постсоциалист орнуудын холимог эрх зүйн систем, Япон, Филиппины хосолсон эрх зүйн системүүд хамаарч байна. Тухайн харьцуулсан судалгаар хийхдээ энэхүү англиллыг ашиглан улс орнуудыг сонгон судлах ба тогтолцоо бүрээс 1 улсыг сонгон авсан болно. Түүнчлэн жишиг болгох үүднээс Дэлхийн эрүүгийн процессын загвар хуулийг судална.

1. Англи-Америкийн эрх зүйн системд хамаарах улс

Тус харьцуулсан судалгааны хүрээнд Англи улс буюу Их Британ, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улсыг сонгон авч хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг судаллаа.

Их Британ, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс

Их Британ, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс нь "World Justice Project® (WJP)" байгууллагын 2022 оны "Rule of Law index" судалгааны тайланд дурдагдсанаар индексээр 0.79 оноо авч дэлхийн 140 улсаас 15-т явж байна. Үүнээс эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үзүүлэлтээр 0.70 оноо[17] авч 140 улсаас 19 дүгээр байрт эрэмбэлэгдэжээ[18].

[14] 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төслийн танилцуулга.

[15] Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, *"Эрүүгийн хууль /шинэчлэсэн найруулга/, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль /шинэчлэсэн найруулга/: Сургагч багш нарт зориулсан гарын авлага"*, Уб, 2017, 60 дахь тал.

[16] Д.Баярсайхан, *"Эрх зүйн онол"*, Уб, 2020, 5 дахь тал.

[17] Үр дүнтэй мөрдөн байцаалт-0.67, Цаг тухайд нь, үр дүнтэй шийдвэр гаргах-0.70, Үр дүнтэй засан хүмүүжүүлэх систем-0.53, Ялгаварлан гадуурхахгүй байх байдал-0.57, Авлигагүй байдал-0.86, Төрийн зохиргуй нөлөө байхгүй байдал-0.81, Процессын дагуу байх явдал (Due process of law)-0.77.

[18] The World Justice Project (WJP) Rule of Law Index® 2022, Pp.173, https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/Index-2022.pdf

буюу ажилтан нь ажиллуулагч буюу ажил олгогчоос захирах, захирагдах зарчмын дагуу хувь этгээдийн хувьд хараат байж тодорхой хөлс авч хөдөлмөрлөдөг учраас Хөдөлмөрийн тухай хуулийн зорилго нь хөдөлмөрийн харилцааны оролцогч талуудын үндэсэн эрх, үүргийг тодорхойлж, тэдгээрийн хоорондын зохистой тэнцвэрт байдлыг хангахад оршдог. Иймээс ч хөдөлмөрийн эрх зүйн харилцаа нь тусгай хуулиар зохицуулагдах, тусгай төрлийн эрх зүй юм. Энэ утгаараа Хөдөлмөрийн тухай хууль заасан хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаг ажил олгогчийн санаачилгаар цуцлах үндэслэлүүдэд хөдөлмөрийн эрх зүйн харилцааны ажилтан, ажил олгогчийн хоорондын захирах, захирагдах ёсны онцлог шинж агуулагддаг. Иргэний хууль дахь хэм хэмжээ бүхий хөлсөөр[12] ажиллах гэрээний харилцаа өнөө үед улам бүр өргөжиж[13] тухайн харилцаанаас үүдэх маргааны төрөл олширох болсон. Хөлсөөр ажиллах гэрээ хэрхэн даусгавар болох тухай үндэслэлүүд хууль тусгагдсан хэдий ч үүнтэй гэрээ хязгаарлагдахгүй. Тухайлбал гэрээний нэг тал ажиллагч нас барсан тохиолдолд тухайн гэрээ аяндаа даусгавар болж байгаа нь гэрээ даусгавар болох үндэслэл хэдий ч өнөөгий үйлчлэлтэй буй Иргэний хуульд тусгагдаагүй байна.

Бүтэц, зохион байгуулалтын өөрчлөлтөөр ажилтны хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг даусгавар болгосонтой холбоотой маргааныг шийдвэрлэж буй шүүхийн практик

Аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний салбар, нэгж татан буугдсан, ажлын байр хасагдсан, орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааг даусгавар болгосонтой холбоотой маргааныг шүүх эрхэн зүйлчлэн шийдвэрлэснийг бодит жишээн дээр авч үзье.

2018 оны "Хөдөлмөрийн тухай хуулийн хэрэглээнд нэгдмэл практик тогтооход шүүх анхаарах асуудлууд" судалгааны тайланд " Нийслэлийн Иргэний хэргийн давах шүүхийн 2015 оны 12 дугаар сарын 02-ны өдрийн 1426 дугаар[14] магадлалд "... Ажил олгогч, байгууллага нь орон тооны цомхотголыг хийхдээ Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасан журмыг баримтлах үүрэгтэй бөгөөд бизнес өгөглөгч төвийн менежерийн албан тушаалын ажлын байр 3 байсныг 1 болгож цөөрүүлэхдээ тухай орон тоон дэргэр ажиллаж байсан ажилтнуудыг ямар шалгуур үзүүлэлтийг үндэслэл болгож нэхэмжлэгчийг ажлаас нь чөлөөлсөн байдлаа нотлоогүй байна" хэмээн Б-г ажлаас нь халсан шийдвэр хууль зүйн үндэслэлгүй хэмээн анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг хүлээж үлдээсэн. Улсын Дээд шүүхийн 2015 оны 12 дугаар сарын 22-ны өдрийн 1122 дугаар тогтоолоор "...Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасан орон тоо хасагдаж буй тохиолдолд хуучин ажилтнуудаас хэнийг нь сонгож үлдээх шалгуур журамлагдаагүй, энэ талаар байгууллагад дагаж мөрдөх тухайлсан дотоод журам үйлчилдэг гэх байдал тогтоогдоогүй нөхцөлд өөрийн байгууллагад ажиллуулах ажилтныг сонгох ажил олгогчийн эрхийг хязгаарлах эрх зүйн үндэслэл байхгүй байна" хэмээн шийдвэр магадлалыг нэхэмжлэгчийг хөдөлмөрийн гэрээг сэхгүй болгон шийдвэрлэжээ. Үүнээс үзвэл "ажилтны тоог цөөрүүлсэн" гэсэн үндэслэлээр хөдөлмөрийн гэрээг нь цуцалсан тушаалыг шүүхэд дүгнэхдээ зөрүүтэй, өөрөөр дүгнэж шийдвэрлэсэн байна" гэжээ. Үүнээс үзэхэд аж ахуй нэгж байгууллагын орон тоо цөөрсөн үндэслэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаг даусгавар болгоод ажил олгогч ажилтнуудаас хэнийг нь сонгож үргэлжлүүлэн ажиллуулах талаар тухайн байгууллага дотоод журам гаргаж мөрдүүлэх мэргэжил, мэргэшил, ур чадвар, мэргэшлээ зөвшөөсөн байдал, харилцаа хандлага, ажилласан жил, ажлын үр дүнг үнэлсэн үндэсэн дээр орон тооны цомхотгол хийх боломжтой байна гэж дүгнэж болохоор байна.

[12] С.Боловсон, Хөдөлмөрийн эрх зүй *(үүгээс, илтгэлийн эмхэтгэл)*, Уб, МУИС Хэвлэх Үйлдвэр, 2017, 26 дахь тал.

[13] Мөн тэнд, 49 дах тал.

[14] Хөдөлмөрийн тухай хуулийн хэрэглээнд нэгдмэл практик тогтооход шүүх анхаарах асуудлууд судалгааны тайлан, Уб, 2018, 77 дахь тал.

хувааршаагүйн үндэслэл хаяж, давхардал хийлгүйг арилгах, нэгж дотор ажлын ачаалал тэнцүүлэх, хөдөлмөрийн гэрээг шинжлэх, чиг үүрэнтэй хуваарилагдсан оюутан дотох ажлын тушаалын тодорхойлолтоо заагдсан оюуны хийцлэл ажлуудыг ажлын ачаалал, хүчин чадлын тушаалын чиг үүргийг бодлого хийцлэлтэй ажил ба хамжсан байдлаар тооцох нь зөвхөн тусгах журмаар хэрэгжүүлэх болох тухай Иргэний хуулийн 369 дүгээр зүйлийн 369.2 дах хэсгээс заасан хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах нөхцөл гэрээ заавал, Мөн хуулийн 369 дүгээр зүйлийн 369.3 дахь хэсэгт заасан, тухайн ажлын 369 дүгээр зүйлийн 369 дүгээр зүйлийн 369.5 дахь хэсгийн зохицуулалтыг хуулийн нийтлэг хуулиас гэрээний хэлбэрийг тогтоох тухай зарчмыг тусгай хаяцаас зохицуулсан хуулийн нийтлэг хуулиас гэрээний гэрээнээс хөдөлмөрийн гэрээ хуулиар зохицуулах нь зөвхөн тусгах журмаар хэрэгжүүлэх болох тухай Иргэний хуулийн 369 дүгээр зүйлийн 369.2 дахь хэсгийн тусгах заалтыг хуулийн нийтлэг хуулиас гэрээний хэлбэрийг тогтоох тухай зарчмыг тусгай хаяцаас зохицуулсан хуулийн нийтлэг хуулиас гэрээний хэлбэрийг тогтоох тухай зарчмыг Иргэний хуулийн 369 дүгээр зүйлийн 369.2 дахь хэсгийн тусгах заалтыг хуулийн нийтлэг хуулиас гэрээний хэлбэрийг тогтоох тухай зарчмыг Иргэний хуулийн 369 дүгээр зүйлийн 369.5 дахь хэсгийн тусгах журмаар хэрэгжүүлэх болох тухай Иргэний хуулийн 369 дүгээр зүйлийн 369 зохицуулалт нь зөвхөн тусгах журмаар хэрэгжүүлэх болох тухай зарчмыг тусгах заалтаас хоцрогдсон хуулийн нийтлэг хуулиас гэрээний хэлбэрийг тогтоох тухай зарчмыг нийтлэг хуулиас гэрээний хэлбэрийг тогтоох тухай зарчмыг тусгах заалтаас хоцрогдсон хуулийн

эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагдагчаар татаж байгаагаас үл хамааран явуулж болохоор тусгалаа[4]" гэж тодорхойлжээ.

Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зохицуулалт нь хууль батлагдаад мөрдөгдөж эхэлснээс хойш олг нэмэлт, өөрчлөлт ороогүй бөгөөд анх батлагдсанаараа өдийг хүрчээ. Мөн түүнчлэн хууль батлагдах үед хуулийн төсөл, хуулийн эцсийн найруулгыг боловсруулахад тус зохицуулалт нь одоо байгаагаараа хэвэндээ байсан ба УИХ-ын Байнгын хорооны хурал, чуулганы нэгдсэн хурал, хуулийн төслийн анхны хэлэлцүүлэг хийсэн хурал, эцсийн хэлэлцүүлэг хийсэн хурлаар хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны талаар олг хэлэлцсээгүй байна[5].

Хэрэгжилтийн хувьд 2018 оноос 2022 оны хооронд нийт 46 хуулийн этгээдэд холбогдох хэргийг Монгол Улсын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх шийдвэрлэсэн байна. Шийдвэрлэлтээр авч үзвэл прокурорт буцааж шийдвэрлэсэн хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг 46, хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг 8, цагаатгаж шийдвэрлэсэн хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг 4, гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож шийдвэрлэсэн хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг 3, торгох ялаар шийтгүүлсэн болон хөрөнгө орлогыг хураасан мөнгөн дүн 37,861,147,949 тус тус бүртгэгдсэн байна.

	Хүлээж авсан хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг	Прокурорт буцааж шийдвэрлэсэн хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг	Хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг	Цагаатгаж шийдвэрлэсэн хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг	Гэмт хэрэг үйлдэн гэм буруутайд тооцож шийдвэрлэсэн хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг	Торгох ялаар шийтгүүлсэн болон хөрөнгө орлогыг хураасан мөнгөн дүн
2018[6]	4	-	-	-	2	9,182,019
2019[7]	10	-	1	-	4	7,732,037,400
2020[8]	10	3	1	1	5	9,181,140,000
2021[9]	5	1	1	1	2	9,568,941,330
2022[10]	17	4	1	1	10	11,369,847,200
Нийт	46	8	4	3	23	37,861,147,949

III. Олон улсын эрх зүйн зохицуулалтад хуулийн этгээдэд холбогдох хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг зохицуулсан байдал

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд Монгол Улсын нэгдэн орсон холбогдох олон улсын гэрээ конвенцийг судалж, нийцүүлэх чиглэлээр зохицуулалтуудыг тусгасан. Тухайлбал, эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц, Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм, Насанд хүрээгүй хүмүүсийн талаар шүүн таслах ажиллагаа явуулах тухай НҮБ-ын Наад захын жишиг журам, Иргэний болон улс төрийн эрхийн олон улсын пакт зэрэг юм[11].

Дэлхийн улс орнууд хуулийн этгээдийг эрүүгийн эрх зүйн харилцааны субъект байх боломжтойг хуульчилж, олон улсын гэрээний дагуу баталгаажуулж байна. Монгол Улс хэд хэдэн гэрээ конвенцид /Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай хэрэгтэй тэмцэх Палермогийн протокол, Терроризмтой тэмцэх, Авилгатай тэмцэх гэх мэт/ нэгдэн н ь

[4] 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төслийн танилцуулга.

[5] 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай /Шинэчилсэн найруулга/ хуулийн хувийн хэрэг, боть 1-7.

[6] Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2018.

[7] Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2019.

[8] Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2020.

[9] Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2021

[10] Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн тайлан, 2022

[11] 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төслийн танилцуулга

- 2. Сүхбаатар дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2022 оны 181/ШШ2022/00493 дугаар шийдвэр.
- 3. Хөдөлмөрийн эрх зүйн харилцаанаас үүсэх маргаантай хэргийг шийдвэрлэхэд анхаарах зарим асуудал Улсын Дээд Шүүхийн 2012 оны 6 сарын 15-ны зөвлөмж.
- 4. Хөдөлмөрийн тухай хуулийн зарим зүйл заалтыг тайлбарлах тухай Улсын Дээд *Шүүхийн 2006 оны 33 дугаар тогтоол.*

Цахим эх сурвалж

- 1. Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар, https://burtgel.gov.mn/.
- 2. Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан, https://shuukh.mn/.

SOME ASPECTS REGARDING TERMINATION OF EMPLOYMENT RELATIONSHIP DUE TO ORGANIZATIONAL RESTRUCTURING AND DOWNSIZING

Erdenetuya.L
Legal advisor, Legal and human resource policy department,
School of Law, NUM
Master's student, School of law, NUM

ABSTRACT:

Labor law regulates the social relations that arise when citizens exercise their right to work as stipulated in the Constitution of Mongolia by signing an employment contract. The relationship of employment contract with norms in civil law has expanded more and more nowadays, and the types of disputes arising from this relationship have increased. Reasons for termination of employment contracts are provided by law, but are not limited to this. For example, if one of the parties to the contract dies, the contract automatically terminates, although it is not included in the current civil law. However, when the employment relationship is terminated at the initiative of the employer due to the employment contract, the employer is obliged to follow one of the regulations for termination of the employment relationship at the initiative of the employer stipulated in Article 80 of the Labor Law.

Therefore, the termination of the employment relationship on the basis of liquidation of the enterprise, organization, branch or unit, reduction of jobs, or reduction in the number of employees should be distinguished from the terms of termination of the employment contract. Some opinions and conclusions have been put forward based on the specific facts of the research on the issues of giving, developing job and position descriptions, and completing the employment relationship of employees through structural and organizational changes.

KEYWORDS:
Job description, employment contract

нөлөөлж энэхүү өөрчлөлтийг хуульчлан баталгаажуулсан[12].

Хүүхэд эрүүл амьтан Б.Долгөрөл нь 2020 оны хуульч эрүүл зөн эдлэхэрэг гэдэг гэдэгтэй холбогдуулан "Хүүхэдтэй хуулбаргүй ажилтнуудыг ажлаас чөлөөлөх тухай" Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлд нэмэлт оруулах тухай хуулийг санаачлан өргөн барьсан ба Монгол Улсын Засгийн газраас 2021 оны 3 дугаар сарын 10-ны өдрийн А/108 дугаар тогтоолоор дэмжсэн ба Монгол Улсын Их Хурлаас 2021 оны 4 дүгээр сарын 29-ний өдрийн 2021/ОХУ-ын 2 дугаар тогтоолоор батлагдсан ба 2021 оны 5 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн мөрдөгдөж эхэлсэн ба Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлд 24.1.1 дэх заалтыг нэмэлт оруулсан ба Хүүхэдтэй хуулбаргүй ажилтнуудыг ажлаас чөлөөлөх тухай хуулийн 2 дугаар зүйлд "Хүүхэдтэй хуулбаргүй ажилтнуудыг ажлаас чөлөөлөхгүй" гэсэн заалтыг нэмэлт оруулсан ба Монгол Улсын Засгийн газрын 2021 оны 04 дүгээр сарын 07-ны өдрийн 2021/ОХУ-ын 3 дугаар тогтоолоор батлагдсан Хүүхэдтэй хуулбаргүй ажилтнуудыг ажлаас чөлөөлөхгүй байх журмыг батлан гаргасан ба Монгол Улсын Их Хурлаас 2021 оны 05 дугаар сарын 27-ны өдрийн 2021/ОХУ-ын 4 дүгээр тогтоолоор Хүүхэдтэй хуулбаргүй ажилтнуудыг ажлаас чөлөөлөхгүй байх журмыг батлан гаргасан ба Монгол Улсын Их Хурлаас 2021 оны 06 дугаар сарын 04-ний өдрөөс эхлэн мөрдөгдөж эхэлсэн ба Хүүхэдтэй хуулбаргүй ажилтнуудыг ажлаас чөлөөлөхгүй байх журмыг Хүүхэдтэй хуулбаргүй ажилтнуудыг ажлаас чөлөөлөхгүй байх журмыг Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлд нэмэлт оруулах

20. Цөмийн болон цацраг идэвхт хаягдал, цөмийн материал, цацрагийн үүсгүүрийг хууль бус эргэлтэд оруулах /24.4 дүгээр зүйл/
21. Хууль бусаар мод бэлтгэх /24.6 дүгээр зүйл/
22. Генетик нөөц, генетик нөөцтэй холбоотой мэдээгийг хууль бусаар ашиглах /24.10 дугаар зүйл/
23. Үй олноор хөнөөх зэвсэг далдгэрүүлэх /29.3 дугаар зүйл/

В. Хуулийн этгээдэд дараах торлийн гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд тavан бүлгэх албадлагын арга хэмжээг давтаар эсвэл бусад ял, албадлагын арга хэмжээтэй хамт ногдуулна.

1. Террорист үйлдэл хийх /29.8 дугаар зүйл/
2. Террорист үйлдэл бэлтгэх /29.9 дүгээр зүйл/
3. Терроризмыг санхүүжүүлэх /29.10 дугаар зүйл/
4. Үй олноор хөнөөх зэвсэг далдгэрүүлэхийг санхүүжүүлэх /29.11 дүгээр зүйл/

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан дээрх 34 гэмт хэргийг хуулийн этгээд үйлдсэн тохиолдолд гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэмт бүрэлдүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд хуулийн этгээд хоёрдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа чиглэдэг. Энэ удаагаа хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны ерөнхий нөхцөлийг бодвол нотлох хүндрэлтэй, мөрдөн шалгах ажиллагааны өвөрмөц тактик, арга барил шаардсан процесс ажиллагаа юм.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль нь 2017 оны 5 дугаар сарын 18-ны өдөр баталсан бөгөөд 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлалд хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг "Хуулийн этгээдийн гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг тусгана" гэж ерөнхий байдлаар тусгасан байна. Түүнчлэн тус үзэл баримтлалд хуулийн төсөлд дараах зүйлийг удирдлага болгохоор тусгасан байна.

- Одоо үйлчлэж буй хуулиас ур нөлөөтэй болох нь мөрдөн байцаах, шүүн таслах ажиллагааны олон жилийн практикаар шалгалдсан хэм хэмжээнүүдийг уламжлан авч үлдэх;
- Урьд нь боловоруулж байсан Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн шинэчлэлээс найдрууллын төсөл болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн хэрэгжилтийн төлөв байдлын талаар гаргсан судалгааны бүтээлүүдийг харгалгаа үзэх;
- Бусад орны эрүүгийн процессын хуулийг судлах;
- Монгол Улсын нэгдэн орсон холбогдох олон улсын гэрээ конвенцийн заалт, НҮБ-аас ирүүлсэн зөвлөмжүүдэд нийцүүлэх[1];

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төслийн танилцуулгын хувьд хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны талаар мөн тусгажээ. Тус танилцуулгад үүнийг 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд зааснаас өөрчилж, хуулийн төсөлд, тусгасан нөхцөл, өөрлөлт болон шинээр нэмэгдэн оногдог зохицуулалт болохыг дурдсан байна. Танилцуулгад хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг Эрүүгийн хуульд зааснаар хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээгдэх болсонтой холбогдуулан "Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа"-г тусгай бүлэг болгон оруулав. Хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг тухайн гэмт хэрэгт хүний эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, эрүүгийн хариуцлагаас зайлсхийлгүй, шударга ёсны зарчимтай, хурдан, бүрэн, бодитой, хүн бүрт ижил тэгш эрхтэй, хуулийн өмнө тэгш байдлыг хангах, хуулийн этгээдийг гэмт хэрэгтэй холбогдуулан хариуцлага хүлээлгэхгүй, хуулийн этгээдийг гэмт хэрэгтэй холбогдуулан хариуцлага хүлээлгэхдээ хуулийн этгээдийн эдийн засаг, нийгмийн ач холбогдлыг харгалзан

Эрүүгийн эстэгдэл	Хуулийн этгээд холбогдох эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх шийдвэрлэх хэрэг хянан шийдвэрлэх шийдвэрлэх ажиллагаанд хуулийн этгээдийг хуулийн этгээдийн эсрэг шүүх хуралдаанд оролцуулах, гэрчээр оролцож байгаа хүн, хуулийн этгээдийг төлөөлөх тухайн хэргийн ялдаатай, гэрч хуулийн этгээдийг ялдаатай, нь төлөөлөгч болохгүй. Гэрч хуулийн этгээдийг ялдаатгачаас өөр хүн төлөөлөх боломжгүй тохиолдолд ялдаатгач нь төлөөлнө. Харин олт хуулийн этгээдийг олт хуулийн этгээдийг шүүх, прокурор, мөрдөгч хуулийн этгээдэд бичгээр мэдэгдэж төлөөлөгчийг томилуулна. Тодгоосон хугацаанд төлөөлөгчийг томилоогүй тохиолдолд шүүх, прокурор хууль ёсны төлөөлөгчийг томилж болно.
Хуулийн этгээдийн эрх, үүрэг	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллаганы явцад тухайн хуулийн этгээдийн улсын бүртгэл, зохиомол, тэгэгдсэй адилтгах мэдээллийг өөрчлөхгүй байх, улсын бүртгэлээс хасахгүй байхыг шүүх, прокуророос холбогдох байгууллагад мэдэгдэнэ.
Хуулийн этгээдийн өмөөлөгч	Хуулийн этгээдийн хуульч заасан эрх эдлэх, үүрэг хүлээнэ.
Хуулийн этгээдийн өмөөлөгч	Хуулийн этгээдийн өмөөлөгчтэй байж болно. Хуулийн этгээдийн өмөөлөгч ЭХХШтухай хуульд заасан эрх эдлэх, үүрэг хүлээнэ.
Хуулийн этгээдийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох эрх	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд, гэрчээр, мэргэжлийн зөвлөгөө, тайлбар, өмгөөлөгчөөр оролцох, гомдол гаргах, нотлох баримтаа гаргах, гомдлоо татах, гомдлоо шийдвэрлэхтэй холбоотой мэдээлэл авах, хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдэх хүний эсрэг гомдол гаргах, гомдлоо татах, гомдлоо шийдвэрлэхтэй холбоотой мэдээлэл авах, хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө 2016 оны баталсан Эрүүгийн хуулийн шинэчлэсэн найруулгад хуулийн этгээдийг төлөөлж байгаа эрх бүхий аливаа хүн, гуйвалгүй хуулийн этгээдийг төлөөлөгч, Үйлдэл хийсэн хүний шийтгэгчгүй, зөвхөн хуулийн этгээдийг, шийтгэх эсэхийг Эрүүгийн хуульд байсан. 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс эрүүгийн хуульд үүнийг өөрчлөн оруулсан юм[1].

/ чуйсь чь, чь, чь,

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДЭЛ ХОЛБОГДОХ ЭРҮҮГИЙН ХӨРӨГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ЗОХИЦУУЛАЛТ: ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

О.Энхчимэг
ХЗҮХ-ийн ЭШД,
МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Монгол Улс 2015 оны Эрүүгийн хуулиар хамгийн их хуулийн этгээдэд харьцаата хуулиудыг зохицуулдаг хуульчилсан. Улмаар 2017 онд процессын зохицуулалт болох хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг "Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль"-д зохицуулсан. Тус өгүүлэлд энэхүү зохицуулалтын агуулга, үзэл баримтлалыг судлахаас гадна харьцуулсан судалгаг хийж дүгнэсэн юм. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд зохицуулсан гүс зохицуулалт нь Далхийн эрүүгийн процессын хуультай агуулгаараа ихэнх тохиолдолд давхцаж байх бөгөөд Үндэл баримтлал мөрдлөг байна. Тиймээс өөрийн улсын онцлог тохирсон сайн жишиг бүхий зохицуулалтыг бий болгох нь зүйтэй.

ТҮЛХҮҮР ҮГ:

Хуулийн этгэл, хуулийн этгэдийн эрүүгийн хариуцлага, хуулийн этгэдэл холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, хуулийн этгэдийн харьцуулсан судалга, хуулийн этгэдэл холбогдох процесс ажиллагаа

Удиртгал

2015 онд батлагдсан 2017 онд хүчин төгөлдөр үйлчлэх эхлэсэн Эрүүгийн хуулиар Монгол Улс хамгийн их хуулийн этгэдийн эрүүгийн хариуцлагыг хуульчилж тодорхой гэмт хэрэгтэд хуулийн этгэдэл яг оноодуулж эхлэсэн. Үүний дагуу 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд хуулийн этгэдэл холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаг зохицуулж эхлэсэн. Өдөр өнөөдөр энэхүү хуулиудыг хэрэгжиж 5 жил болж байна.

Судлаачид хуулийн этгэдийн эрүүгийн хариуцлагын талаар нэг сэдэвт бүтээл, өгүүлэл, эрдмийн зөрөг хамгаалах судалгааны ажлуудыг гаргадаг хэдий ч хуулийн этгэдийн эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа бүрэн процессын талаар ямар нэг тухайлсан судалгаг хийгээгүй байна. Зарим судалгаанд хуулийн этгэдийн эрүүгийн хариуцлагын хүрээнд дэд сэдэв болгон судалсан байна. Тухайлбал, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн 2021 оны "Хуулийн этгэдийн эрүүгийн хариуцлага" судалгаанд хуулийн

Эрх зүйн судалгаа, тойм, ур дүн

THE IMPLEMENTATION AND REFORMATION OF THE TAX SYSTEM

Chuluuntsetseg.O
Senior Lecturer, School of Law, NUM

Renteendorj.S
Senior Lecturer, Business School, NUM

ABSTRACT:

When countries aim to improve the tax system and shape it within the framework of legal norms at the scientific level, they are trying to develop legal reform and implementation over time, and are still looking for a step to form a comprehensive system.

Legal reform is a concept that includes legislation, legal norms, their establishment, enforcement, and application systems, methods, and personnel reform. As a result, the reform of the tax system can be implemented in harmony with the tax structure and legislative policy.

To establish the tax system in the region correctly and optimally, to determine the appropriate opportunities and implement relevant tax regulations by the government, to analyze and study specific causes and conditions, to develop appropriate methods, to compare and analyze the effectiveness of the country's implementation, to calculate the actual level based on research, and to formulate policies It is natural to establish the regularity of the decision-making environment.

In the current market conditions, most of the countries of the world still need to direct the tax system to a specific goal, set the assigned rate in a different way, determine the mechanism of its implementation, determine the regulations, solve the relevant problems in accordance with the actual situation, establish common standards, and create an effective tax system.

Therefore, with the aim of strengthening the tax law reform policy development as a basis for sustainable development, the concept, structure, influencing factors, tax rates, system features, law enforcement system, law enforcement comparison, and statistical data were analyzed and intended to give relevant conclusions.

KEYWORDS:

Reform of the tax system, rights and responsibilities of taxpayers, and implementation of laws

Хуулийн хэлэлцүүлэг, ур дүн өгөө

ерөнхий зохицуулалттайгаас илүү хүчтэй, шинээр батлагдсан хэм хэмжээ нь хүчин хэм хэмжээгээс давуу хүчтэй, дээд хэм хэмжээ нь доод хэм хэмжээгээс илүү үнэлэгдэх нөхцөл нь нөхцөлөөсөө давуу хүчтэй" гэсэн ойлголт байдаг.

Монгол Улсын Иргэний хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.3-т "Монгол Улсын Үндэсний хууль, энэ хуулиас бусад хуульд хоорондоо зөрчилдөөд гухайн асуудлыг илүү нарийвчлан зохицуулсан хуулийн, тийм хууль байхгүй бол сүүлд хүчин төгөлдөр болсон хуулийн заалтыг хэрэглэнэ" гэжээ.

Мөн Засгийн газрын 2019 оны 8 дугаар тогтоолоор "Албан үүрэгээ гүйцэтгэх явцад төрийн албан хаагчийн амь нас хохирсон тохиолдолд ар гэрт нь нэг удаагийн буцаалгүй тусламж олгох журам"-ын 2.2-т Төрийн албаны гухай хуулиас бусад хуульд нэг удаагийн буцаалгүй тусламж олгох талаар заасан бол төрийн албан хаагчийн ар гэр эдгээр тусламжийн аль илүү сонгох эрхтэй бөгөөд энэ тохиолдолд буцаалгүй тусламжийг давхардуулан олгохгүй гэжээ.

Монгол Улсын Засгийн газрын гухай хуулийн 30 дугаар зүйлийн 7 дахь хэсэгт "Засгийн газрын тогтоол, ерөнхий сайдын захиргаж нь тэдгээрт болон хуульд өөрөөр заагдагүй бол гарсан өдрөөсөө эхлэн хүчин төгөлдөр болно". 30 дугаар зүйлийн 8 дахь хэсэгт "Хууль тогтоомжид нийцүүлэн гаргасан Засгийн газрын шийдвэрийг Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт нийт байгууллага, аж ахуй нэгж, албан тушаалтан иргэн биелүүлж үүрэгтэй".

Монгол Улсын Иргэний хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.6 дахь хэсэгт "Хэм хэмжээ тогтоосон эрх зүйн актыг зөвхөн хуулийн хэм хэмжээг нөхөн зохицуулсан тохиолдолд хэрэглэнэ" гэж зохицуулсан байна.

Эдгээр зохицуулалтаас харахад хуулиуд болон хуулиудын хооронд нэг ижил утга, агуулгатай зүйл, заалт хоорондаа давхардсан болон зөрчилтэй гуталдсан, хууль тогтоомжоос давсан журмын зохицуулалт байгаа нь төрийн албан хаагчдад тэгш бус байдал үүсгэж байгааг зайлшгүй засч, залруулах шаардлагатай юм.

Мөн төрийн албан хаагчийн баталгаат хангах хуулийн зохицуулалт ялгамжтай, зөрчилтэй байгаа нь албан хаагчдыг агентлаг хооронд шилжих, илүү цалинтай, илүү хангамж, тэтгэмжтэй газардуу орох хүсэл сонирхолыг төрүүлэх, төрийн албан хаагчийн баталгаанаас шалтгаалан зарим салбарт хүний нөөцийн хомсдол үүсэх нөхцөл байдал үүсэж байгаг үүйсэх аргагүй юм.

Бусад орнуудын хувьд төрийн албанд ажиллахын давуу талыг дараах байдлаар илэрхийлдэг байна. Үүнд:

Сайн цалин: Төрийн албаны ихэнх ажлчид сайн цалинтай байдаг. Өөрөөр хэлбэл төрийн албан хаагчдыг нь цалин нь зохистой хэмжээнд байдаг.

Ажлын аюулгүй байдал: Ажлын байрны аюулгүй байдлыг дээд зэргээр хангасан байдаг. Төрийн байгууллагын ажлчид гүйцэтгэлд үндэслэн ажлаас халагдах нь ховор байдаг.

Нэмэлт шагнал, урамшуулал: Төрийн албан хаагчид ажлын онцгогоос хамааран зохих баталгаа, хөнгөлөлт, урамшуулал авах боломжтой байдаг

Тэтгэвэр, тэтгэмж: Төрийн албан хаагчид тэтгэвэрт гарсны дараа сайн тэтгэмж авах боломжтой байдаг.

Эмнэлгийн ашиг тус: Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ нь ихэхэн үнэгүй бөгөөд төрийн албан хаагчид өөрсдөө болон гэр бүлийнхнийгээ эрүүл мэндийн зохистой тусламж үйлчилгээгээр хангуулах боломжтой байдаг.

Тогтмол ажлын цаг: Төрийн албаны ихэнх ажлчид тогтмол ажлын цагтай байдаг.

Амралт: Төрийн албан хаагчид зохистой амралтын хугацаатай байдаг бөгөөд илүү цагаар ажилласан тохиолдолд нэмэгдүүлсэн цалин авдаг.

---

* Б.Пүрэвдорж. Хууль хэрэгжүүлэгч эрэмбэ ба хууль тогтоомжийн хийцэл давхардал, https://www.mglbar.mn/.

Ихэнх орнууд төрийн албан хаагчдын үнэлэн цалин амьдралын хэрэгцээг бүрэн хангахуйц хэмжээнд дохөж очдог бөгөөд бусад төрлийн нэмэгдэл, нэмэгдэл хөлс нь үндэсн цалингийн 60 хувиас хэтэрдэггүй байна.

Эдгээр давуу тал нь иргэдийн төрийн албанд ажиллах хүсэл сонирхолыг төрүүлж, амьдралын нь баталгаа болдог байна.

Дүгнэлт

Төрийн албаны шинэчлэл эрчимтэй өрнөсөн эдгээр он жилүүдэд төрийн албан хаагчийн нийгмийн баталгаат хангах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх замаар эрх зүйн байдлыг нь тодорхой болгох асуудал хууль тогтоогчдын анхаарлын төвд орсоор ирсэн юм.

Үүний үр дүнд төрийн албан хаагч төрийн алба хашсанхаа төлөө Төрийн албаны гухай хууль, бусад хууль тогтоомж, гэдгээрт нийцүүлэн гаргасан дүрэм, журмын дагуу зохих баталгаагаар хангагдах тогтолцоо, механизм бий болсон байна. Гэхдээ өнөөгийн практикаас харахад төрийн албан хаагчийн нийгмийн баталгаат тогтоох, хангах асуудлыг төрийн байгуулллагуд өөр өөрсдийн сайбарын үйл ажиллагаг зохицуулсан хуулиар өртөжүүлэн, салбарын шинжтэй амбиц үүсгэх, нөгөө талаар төрд их хэмжээний дарамт үүсгэх, албан хаагчдын нийгмийн баталгааанд дулдуйдан төрийн албанд орох гэсэн нийгмийн сэтгэл зүй бий болгох сөрөг тал ажигладаг байгааг үгүйсгэх аргагүй юм.

Төрийн албан хаагчдад албан тушаалын цалин, нэмэгдэл хөлснөөс гадна албан хаагчийн нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд дэмждэг үзүүлэх зорилгоор нэг удаагийн тэтгэмж, тусламж, мөнгөн урамшуулыг олгож байх нь нийтлэг баталгааны нэг хэлбэр юм. Гэсэн хэдий ч хуулиуд болон хуулиудын хооронд нэг ижил утга, агуулгатай зүйл, заалт хоорондаа давхардсан болон зөрчилтэй гуталсанаар салбар бүр харилцан адилгүй хууль, журам гаргасан, хууль тогтоомжоос давсан журмын зохицуулалт байгаа нь төрийн албан хаагчдад тэгш бус байдал бий болгож байгааг зайлшгүй засаж, залруулах шаардлагатай байна.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Иргэний хууль.
2. Төрийн албаны гухай хууль, 1994.
3. Төрийн албаны гухай хууль, 2002.
4. Төрийн албаны гухай хууль, 2017.
5. Төрийн албаны гухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах гухай, 2008.
6. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нэгдүгээр гухай хууль.
7. Гүйцэтгэх ажлын гухай хууль.
8. Тагнуулын байгууллагын гухай хууль.
9. Дипломат албаны гухай хууль.
10. Боловсролын гухай хууль.
11. Төрийн хяналт шалгалтын гухай хууль.
12. Авилгын эсрэг хууль, 2006.
13. Шүүхийн шинжилгээний гухай хууль.
14. Эрүүл мэндийн гухай хууль.
15. Улсын хилийн гухай хууль.
16. Прокурорын гухай хууль.
17. Цагдаагийн албаны гухай хууль.
18. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх гухай хууль.

ДҮГНЭЛТ

Татварын тогтолцооны зорилго нь төсөв бүрдүүлэх, тухайн бүс нутгийг хөгжүүлэх, хөрөнгө оруулалт хийх, орон нутгийн үйлдвэрлэгч, хэрэглэгчдийг хамгаалах, зохистой үйлдвэрлэлийг дэмжихэд чиглэдэг байна.

Татварын тогтолцооны шинэтгэл нь төрөөс батласан хууль тогтоомжийн хэм хэмжээний зохицуулалтын хүрээнд хэрэгждэг. Ингэхдээ татварын удирдлагын тогтолцоо нь хүн бүрт илүү хялбар, тодорхой, ойлгомжтой, энгийн, ил тод, шударга байх ёстой юм.

Татварын тайлангаа хуулийн хугацаанд ирүүлэхгүй, татвараа хугацаанд нь төлөхгүй, ногдох татвараа үнэн зөв тайлагнахгүй байх зэрэг нь үр дүнтэй татварын тогтолцоог хэрэгжүүлэхэд саад учруулсаар байна. Тиймээс хуулийн хэм хэмжээний зохицуулалтын хүрээнд цаг хугацааны хязгаарлалт тогтоож өгдөг.

Улс орнууд татвар ногдуулалтын хувь хэмжээг прогрессив, регрессив, пропорциональ гэсэн аргуудаар өөрийн улсын онцлогт тохируулан аль оновчтой байдлаар хэрэглэх ба улмаар иргэншилд суурилсан, оршин суугаа газрын, нутаг дэвсгэрийн ялгаатай байдлаас хамааруулан татварын тогтолцоог хэрэгжүүлэхээс гадна татварыг тэглэх хүртэл арга хэмжээг авдаг.

Түүнчлэн татварын хуулийн зохицуулалтын тогтолцооны үйлчлэлийн хүрээнд татварын нэр төрлийг цөөрүүлэх, хувь хэмжээг бууруулах, мөрдөж байгаа татварыг хүчингүй болгох, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, тодорхой салбарт татварыг чиглүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлдэг.

Гадаадын улсуудын татварын хуулийн зохицуулалтад дүн шинжилгээ хийж үзэхэд оновчтой хууль тогтоомжийн хэрэглээг бий болгох, татварын бодлогыг тодорхой салбар болон тодорхой төрлийн үйл ажиллагааны орлого руу чиглүүлж хэрэгжүүлэх, хялбаршуулсан журам тогтоох, үйлдвэрлэгчдийг дэмжсэн бодлого боловсруулах, хууль тогтоомжийн хүрээнд цаг хугацааны хязгаарлалтаар эрх зүйн хариуцлага хүлээлгэх зэрэг үр дүнтэй арга хэмжээг бий болгосоор байна.

Цаашлаад тоон өгөгдлийн тооцооллын судалгааны үр дүнгээс харахад дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх татварын хувийн жинг өсгөх, орлогын татварын өсөлтийг хангах, төсвийн орлогын зарцуулалтын эрх зүйн зохицуулалтыг хийхдээ зүүн бүс нутгийг хөгжүүлэхэд чиглүүлэх талаар түлхүү анхаарах шаардлагатай байна.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Хууль тогтоомжийн тухай хууль, 2015.
2. Монгол Улсын Татварын ерөнхий хууль, 2019.

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан

1. Б.Чимид, Үндэсн хуулийн үзэл баримтлал, Уб, 2017.
2. С.Нарангэрэл, Монголын эрх зүйн англи, орос, латин хадмал эх толь бичиг, Уб, 2015.
3. Татварын тогтолцоо 1, Уб, 2002.
4. Г.Алтанзаяа, Татварын бүртгэл 1, Уб, 2020.
5. Д.Намжил, С.Өтөбай нар, Албан татвар ногдуулалт, Уб, 2002.
6. Монгол хэлний дэлгэрэнгүй тайлбар толь, Уб, 2008.
7. Монголын эдийн засгийн дэлгэрэнгүй тайлбар толь, Уб, 2021.
8. Монголын татварын албаны өөрчлөлт, Уб, 2010.

Бодлого хэл дээрх

Хууль эшлэлжих

1. Закон о налогообложении, Эстони, 2002.
2. Налоговый кодекс с Российской Федерации, 2000.
3. Law of the People's Republic of China on the Administration of Tax Collection, 1992.

Ном, сэдэв бичиг, судлаанаа тайлан

1. Alexander Psaltis, LAW5144- Introduction to Taxation law, Final exam notes, 2009.
2. Yoseph Edery, Constitutional Review and Tax Law: An Analytical Framework.
3. Imeda A. Tsindeliani, Tax Law System, International Journal of Environmental & Science Education, 2016.
4. Ray August, International business law, 1997.
5. Peter Johnson, Tax Law: Essential Legal Terms Explained You Need To Know About Types of Tax Law, 2019.
6. Chen Linhong, Research on Tax Collection and Administration Application and Legal Issues Based on Big Data Analysis, Journal of Sensors, 2022.

Цахим эх сурвалж

1. https://www.usnews.com/news/best-countries/rankings/progressive.
2. https://www.investopedia.com/terms/p/progressivetax.asp.
3. Progressive tax is income tax that takes a larger percentage of a larger income and a smaller percentage of a smaller income.
4. http://www.businessdictionary.com/definition/progressive-tax.html/
5. Regressive tax is taxation that taxes a larger percentage of a lower-income and a smaller percentage of a higher income.
6. http://www.businessdictionary.com/definition/regressive-tax.html
7. A proportional tax is an income tax system where the same percentage of tax is levied from all taxpayers, regardless of their income.
8. http://www.investopedia.com/terms/p/proportionaltax.asp/.
9. https://www.chegg.com/learn/economics/introduction-to-economics/proportional-tax#proportional-tax-vs.-regressive-tax-vs.-progressive-tax.
10. https://www.google.com/search?client=opera&q=legal+tax+system+meaning&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8,
11. https://immigrantinvest.com/insider/international-tax-competitiveness-index-en/.
12. https://www.oecd.org/tax/tax-policy/revenue-statistics-asia-and-pacific-mongolia.pdf.
13. https://www.oecd.org/tax/tax-policy/revenue-statistics-asia-and-pacific-mongolia.pdf.

МОНГОЛ УЛСЫН 1992 ОНЫ ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ БА ХОТЫН ЭРХ ЗҮЙН БАЙДАЛ

Р.Хатансайхан

ХЗҮХ-ийн ЭША,
МУИС-ийн ХЗС-ийн магистрант

ТОВЧЛОЛ:

Үндсэн хуулийн суурь үзэл баримтлал хотын эрх зүйн үндэс юм. Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн тавин долдугаар зүйлийн 2 дахь заалтад хотын эрх зүйн байдлыг тодорхойлсон боловч мөн хуульд "хот" хэмээх нэр томьёог арван гуравдугаар зүйл болон тавин долдугаар зүйлд ашигласан. Арван гурав болон тавин долдугаар зүйлд ямар үзэл баримтлал шаардлагад тулгуурлан "хот" хэмээх нэр томьёог ашигласан, энэ нь хотын эрх зүйн байдал хамааралтай эсэх нь тус зүйл заалтаас шууд харагдахгүй. Түүнчлэн тавин долдугаар зүйлийн 1 дэх заалтад хотын оруулах эсэх нь Монгол Улсын Үндсэн хууль /Их Цааз/-ийн төслийг хэлэлцэх үеийн "хамгийн маргаан"-тай асуудлыг нэг байв. "Хамгийн маргаан"-тай хэмээн тодотгож буйн учир нь хотыг тавин долдугаар зүйлийн нэг дэх хэсэгт оруулахыг хэлэлцэх үеэр анх удаа Ардын Их Хурлын хуралдааныг даргалагч хуралдаанаас чөлөө авж, депутатуud хоорондоо ширүүн маргалдан хуралдааны танхимыг олноор орсон тохиолдол гарсан. Гэвч Монгол Улсын Үндсэн хуулийн "хот" хэмээх ойлголтыг нь засаг, захиргааны бие даасан нэгж биш гэж хууль тогтоогчид үзжээ. Энэ мэт Монгол Улсын Үндсэн хууль /Их Цааз/-ийн төслийг хэлэлцэх үед хотын эрх зүйн байдлыг тойрсон маргаан, мэтгэлцээн болон Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн арван гурав болон тавин долдугаар зүйл батлагдсан үзэл баримтлалын талаар тус өгүүллээс дэлгэрэнгүй унших боломжтой.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:

Үндсэн хууль, хот, тосгон, хотын зэрэглэл, хуралдааны тэмдэглэл

Судалгааны зорилго, зорилт, арга зүй

Эл өгүүллийн зорилго нь Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалаас "хот"-ын эрх зүйн байдалд хамаарахыг эсэхийг түүхчлэн судлахад оршино. Уг зорилго хүрэхийн тулд дараах зорилтыг биелүүлнэ. Үүнд:

19. Тамшраас хамгаалах тухай хууль.
20. Багшийн хөдөлмөрт дэмжих тухай хууль.
21. Төрийн аудитын тухай хууль.
22. Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль, 2021.

Ном, өгүүлэл, судлаанаа тайлан

1. Х.Нарангэрэл, Төрийн алба, УБ, 2010.
2. Д.Зүмбэрэлхам, Төрийн алба: шинэчлэл шинэчлэний үнэр, УБ, 2020.
3. Монгол Улсын Төрийн албаны зөвлөлийн үйл ажиллагааны тайлан, УБ, 2021.

Цахим эх сурвалж

1. Б.Пүрэвсүрэн: Хүүгийн хэрэгжүүлэгчдийг эрэмбэ ба хүүгийн тогтоомжийн хийгдэх дараах, https://www.mglibar.mn/.

THE CURRENT STATE OF THE LEGAL REGULATION OF CIVIL SERVANT'S GUARANTEE OF MONGOLIA

Chimidkham.E
Ph.D student,
School of Law and Social Sciences, University of Internal Affairs
Lecturer at the Public Law Department, Police capital

ABSTRACT:

It is important that civil servants are provided with political, economic and social guarantees when they carry out their activities within the framework of the law. The current state of the legal regulation of the civil servant's guarantee was studied on the example of the benefit provided in the case of the death of a civil servant in the course of his duty, which is part of the civil servant's legal guarantees.

KEYWORDS:

Civil servant, legal guarantees, civil servant's guarantee, legislation, legal regulation,

Үндсэн хэсэг

I. Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал ба хотын эрх зүйн байдал

Үндэс тэр, эрх зүйн суурьшал өрөн хэрэгжилдэг үзэл баримтлал бүлэг "concepion" (концепшн) гэсэн латин гаралтай нэр томёо нь эрдэмтэн мэргэдийн тайлбарласнаас гаралтай. Цицеронд "concepion" гэдэг нь ямар ч зүйлийг ойлгохыг хэлдэг бөгөөд хүн бүхний тогтоцоо юм. Шинжлэх ухааны бүтээл түүвриийг бүтээхэд юм уу асуудлыг шийдвэрлэхэд зориулж боловсруулсан схемийг концепци гэдэг. Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн 5 дугаар зүйлийн нэгдүгээр хэсгийн тодорхойлолтоос үзвэл санаа, сэтгэлгийн хязгаарлах нь зохиомлуй бөгөөд зөвшөөрөгдөх ёстой юм.

Хүнд нь Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн батлагаар 1991 оны 5 дугаар сарааас 1992 оны 01 дүгээр сар хүртэх хугацаанд БНМАУ-ын Бага Хурал, БНМАУ-ын Ардын Их Хурлаас хэлэлцэн, зөвшөөрөгдөж, батлагдсан 70 зүйл заалтыг багтаасан. Эдгээрт ялгаварлах нөхцөлгүйгээр хүн бүрт адилхан эрх олгосон, Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулиа "хот" хэмээх нэр томьёо арван гурав болгосон тухай дөрвөгдүгээр, Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулиа "хот" хэмээх нэр томьёо арван гурав болгосон тухай дөрвөгдүгээр зүйлд 2 удаа өөрчлөлт оруулсан заалтыг багтаасан бөгөөд. Энэ арван гурав болгосон тухай дөрвөгдүгээр зүйл заалтаа шууд мэдэх боломжтой. Хэдийгээр хууль тогтоогдох оюун ариутгалтай хүн бүхэн "хот" хэмээх нэр томьёо гэдэг нь ямар ч хуулийн заалтыг сайн сайхан тоолж чадах л юм. Гэхдээ ер нь Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулиа "хот" хэмээх нэр томьёо гэдэг нь ямар ч хуулийн заалтыг сайн сайхан тоолж чадах л юм. Ийнхүү

			Ардын Их Хурлын эхний хэлэлцүүлэг дээр БНМАУ-ын Үндэсэн хуулийн төслийг боловсруулах ажлыг зохион байгуулах комиссоос өгөн мэдүүлэх төслийг дэмжсэн бөгөөд эцсийн хэлэлцүүлэг дээр Нийслэл хотын нэрийг заажээ.
4.	Ардын Их Хурлын эцсийн хэлэлцүүлэг дээр Монгол Улсын 1992 оны Үндэсэн хууль	Монгол Улсын 1992 оны Үндэсэн хуулийн арван гуравдугаар зүйл 1. Монгол Улсын төрийн дээд байгууллагуud байнга оридог хотыг Улаанбаатар хот мөн. 2. Монгол Улсын нийслэлийн эрх зүйн үндсийг хуулиар тогтооно.	Монгол Улсын 1992 оны Үндэсэн хуулийн арван гуравдугаар зүйл нь хоёр агуулгатай. Эхний агуулга нь "Улсын нийслэл" гэж үзэх үндэслэлийг тодорхойлсон. Харин хоёрдох агуулга нь "Улсын нийслэл" гэж үзэх үндэслэлийг хангасан хотын нэрийг шууд заасан. Өөрөөр хэлбэл, арван гуравдугаар зүйлийн гол агуулга нь нийслэл гэдэгт юуг ойлгох, ямар үндэслэлээр нийслэл гэж үзэх тухай заасан.[4] Энэ ч утгаараа Монгол Улсын 1992 оны Үндэсэн хуулийн арван гуравдугаар зүйлээр нийслэлийн эрх зүйн байдлыг хэрхэн тодорхойлох талаар маргасан болох харагддаг. Тодруулбал, Ардын Их Хурлын 12 дахь удаагийн сонгуулийн II хуралдааны 1991.11.26-ны өдрийн тэмдэглэлд "...Депутатууд аа, 13 дугаар зүйлээ хэлэлцье. Нийслэлийн тухай асуудал юм. Нийслэлийн тухай асуудлаар хотын даргын саналыг сонсох нь зүйтэй байна. 25 дугаар тойргийн депутат хотын дарга; Энд бол төсөлд орж байгаа энэ зүйлүүд дээр бол ер нь зарчмын хувьд бол зөрөөд байх юм байхгүй..."[5] гэжээ. Түүнчлэн үеийн хотын даргын болон удирдлагуудын зүгээс Нийслэл хотын нэрийг Үндэсэн хуульд нэрлэх заах саналтай нь тухайн үеийн тэмдэглэлүүдээс харагддаг.[6] Гэвч "...Монгол Улсын нийслэлийн эрх зүйн үндсийг хуулиар тогтооно гэж найруулаад, нийслэлийн, нэр, оршин суух газар гэсэн үгнүүдийг Үндэсэн хуулийн төслөөс гаргах саналтай. Нийслэлийг өөрөөр, нэрлэж, нүүлгэх тухай асуудал гарлаа гэхэд дараагийн Их Хурал Үндэсэн хуульдаа өөрчлөлт оруулах замаар шийдэх нь зүйтэй. Одооийм эргэлзээтэй байдлаар уг асуудлыг туслах зарчмын хувьд буруу..." гэсэн саналыг гаргаж байжээ..." [7]

Ерөнхийдөө Монгол Улсын 1992 оны Үндэсэн хуулийн арван гуравдугаар зүйлийн үзэл баримтлал нь Улсын нийслэл хэмээх ойлголтыг тогтооход чиглэсэн. Ингэхдээ төрийн дээд байгууллага байнга оршин байх газрыг нийслэл хэмээн тодорхойлох дээр санал нэгдсэн. Харин тухайн нийслэл нь хөгжиж чадсан " хот" буюу Улаанбаатар гэж заах, эсхүл "Өргөө" хэмээх өөрчлөх, цаашдаа Улсын нийслэлийг өөрчлөх, нүүлгэн шилжүүлэх зэрэг дээр санал зөрөлдсөн. Гэвч дээрх зарчмын зөрүүтэй саналаар төсөлд өөрчлөлт оруулахад дийлэнх олонхын саналыг авч чадаагүй учраас үндсэн төсөл хэвээрээ үлджээ.[8] Энэ хэсгийг товч дүгнэн үзвэл Монгол Улсын 1992 оны Үндэсэн хуулийн арван гуравдугаар зүйлийн агуулга нь "нийслэл"-ийн үндсэн шинж, эрх зүйн үндсийг тогтооход чиглэсэн бөгөөд"хот" хэмээх нэр томьёо нь дам байдлаар ашиглагджээ.

[4] Хамгийн гол асуудал бол юуг нийслэл гэж хэлэх вэ гэдгийг заачихсан байгаа., Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, Боть II, 436 дахь тал, http://www.baabar.mn/article/mongol-ulsiin-undsen-khuulijn-ekh-surwalj?fbclid=IwAR1sBiRBTNX927kOgkySOa3DnLUtvJgCIeWHEp7MCXzw7rIaPzqDAbwyzpM, 13-р зүйл маань үндэсэн өөрөө юмыг тогтоож өгж байгаа юм. Иэгдугээр бид улсын нийслэл гэж юуг ойлгох, Үндэсэн хуулийн ойлголт юу байхаа, хөөрөгдөгөөрт нийслэлийн нэр, орших газар, эрх зүйн үндсийг юугаар тогтоох вэгэдгийг заваж өгж байгаа юм. Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, Боть II, 518 дахь тал, https://heyzine.com/flipbook/2216cbf96e.html?fbclid=IwAR3R_bsT0a1zQKHdaxhVd7Qx1eumboqxQUyR5iIXlckSkbRtLu4mwHTK_Uo Сүүлд хэсэн огноо 2023.02.11.

[5] Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, Боть VI, 516 дахь тал, https://heyzine.com/flip-book/d2b1be1f41.html?fbclid=IwAR2TIfeQu5u0RkQ4OVFq8ZqmP7R5gqiFu4F_gIKRso2IQR3j8ehrudCq80k Сүүлд хэсэн огноо 2023.02.11.

[6] Мөн тэнд.

[7] Мөн тэнд.

[8] Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, Боть VI, 556 дахь тал, https://heyzine.com/flip-book/d2b1be1f41.html?fbclid=IwAR2TIfeQu5u0RkQ4OVFq8ZqmP7R5gqiFu4F_gIKRso2IQR3j8ehrudCq80k Сүүлд хэсэн огноо 2023.02.11.

№	Сэдвийн нэр	Хуулийн нэр, зүйл заалт	Тайлбар
1.	БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн төслийг боловсруулах комисс зохион байгуулах хэлэлцүүлэг /ИХ ШАА/-ийн жаран нэгдүгээр зүйл /ИХ Монгол Улсын Үндэсэн хуулиа /ИХ I. Аймаг, нийслэлд аймаг нь хоёрдугаар хоёр нь нийслэл нь хоорондоо хоорондоо хоорондоо

3. Бүгд Найрамдах Ардын Улсын шинэ үндэсний хуулийн эхэлцлийн шалгалтаа

БНХАУ-ын татварын хуулийг 1992 оны 6 сарын 94 дүгээр зүйлтэй давамгаа. Татварын хуулийн зорилго нь татвар хураалт, төлөлтийг нэг мөр болгох, зүйлсийг татварын орлогыг хангах, татвар төлөгчдийн хуулиа ёсны дагуу зөрчихгүй байдлыг хангах, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийг дэмжих явцыг хянах, Татварын алдрыг тогтоох хэмжээг тогтоох, татварын хэмжээг тогтоох тухай асуудлыг хариуцах Төрийн захиргааны байгууллага нь бүхий л үндэсний болон орон нутгийн засаг захиргаанд хамаарах бүх бүхий л татварын тогтоолоо.

Тер та татварын албаг оруин үеийн мэдээлэлтэй технологоор тоноглогдоо ашиглаж, татварын хяналтыг, татвар хураах ялгаатай мэдээлэлтэй тогтоолоог бүрдүүлэх, татвар төлөгч, сайдаар нэгжүүдийг үнэн зөв мэдээлэлтэй тогтоолоог ашиглах болон бусад хяналтаа явуулах зорилгоор хоорондоо холбоо тогтоолоо. Интернэт татвар төлөгчийн хуулиа ёсны дагин хамгаалдаг. Үндэс:

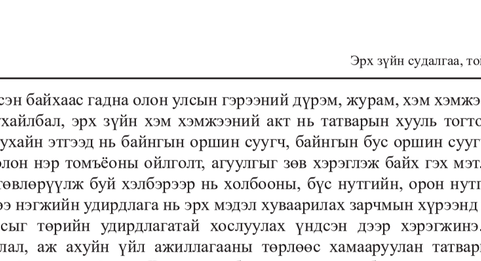

Татварын албаны эрдэм тушаалтан жилд үүрэг гүйцэтгэлээ хуваин ашиг сонирхлын үүднээс авилга авах, хахуль өгөх явдлыг хийх, ялаан өгөх үйрмэгт уг гүйцэтгэх, тогтоо гаргаа хуудаснуудад, дүгнэ тогтоолыг гаргаа хуудсыг, эрх мэдлээ урвуулан ашиглах, татвар төлөгчдөд хуваарилагдсан хуудсыг, дүгнэ тогтоолыг гаргах, хуулийн дагуу бусдаас мөнгө, эд баялаг, ашиг сонирхол, хөдөлмөрийг хүлээн авах, хуулийн бус ашиг тусыг хүлээн авах, хуулийн бус ашиг тусыг олгох, хуулийн бус ашиг тусыг хува

Эрх зүйн судалгаа, тойм, үр дүн

Үзэг[20]. Түүнчлэн татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн хяналт шинжилгээг хууль тогтоомжийн зорилгыг хангаж байгаа гуравшинг тодорхойлох, хуулийн үзэл баримтлалд тодорхойлсон үр дүнд хүрэх байдлыг тогтоох байдлаар хийгддэг.

Манай улсын хувьд эрх зүйн шинэчлэлийн хүрээнд 1992 оноос татварын тогтолцоог албан татвар, төлбөр, хураамжаас бүрдэх ба татварыг Улсын Их Хурал хуулиар бий болгож, өөрчлөх, хүчингүй болгохоор хуульчилж байсан. Мөн тус хуулиар татварын байгууллагын тогтолцоо, татвар ногдох зүйл, татвар төлөх журам, татвар төлөгчийн эрх, үүргийг нарийвчлан тогтоож өгсөн.

Улмаар Улсын Их Хурлын 2005 оны 26 дугаар тогтоолоор Монгол Улсын хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох үндэслэн чиглэлийн дагуу татварын тогтолцооны хуулийн шинэчлэлийг 2006 онд хийсэн. Ингэхдээ татварын ачаалалыг бууруулах, даламтыг багасгах, хөрөнгө оруулагчдыг дэмжих, татварын үйлчилгээг өргөжүүлэх, ил тод, шударгай болгон өөрчилсөн.

Татварын тогтолцооны үйл ажиллагаа 2008 оноос цахим хэлбэр шилжиж эхэлсэн нь татвар төлөгчдод цаг хугацааны хэмнэлт, хялбаршуулсан хэлбэрээр хийгдэж байсан.

Цаашлаад 2016 оноос татварын хууль тогтоомж ил тод, энгийн ойлгомжтой, татвар төлөгчдөд хүндрэлгүй, татвараа үнэн зөв мэдүүлдэг тогтолцоог нутагшуулах, татварын нэгдсэн мэдээллийн сан бүрдүүлэн цахим гарын үсгийн багалгаар хэрэгжүүлж эхэлсэн.

Одоогийн татварын тогтолцооны онцлог нь татварын давуу эрхийн зарчмыг нэвтрүүлэх, харилцан мэдээлэл солилцох тогтолцоог сайжруулах, эрсдэлтэй татварыг хураах, татварын өрийг төлүүлэх, татвар төлөхөөс зайлсхийх явдлын эсрэг арга хэмжээ авах, цахим татварын системийг хэрэгжүүлэхэд чиглэж байна[21].

2. ГАДААДОРНУУДЫН ТАТВАРЫН ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

1. Эстони улсын татварын хуулийн зохицуулалтын тогтолцоо

Эстонийн татварын тогтолцоо дэлхийд тэргүүлэх байр суурь эзэлдэг бөгөөд ур дүнтэй татварыг бий болгож чадсан. Татварын тогтолцоо нь хуулиар тогтоосон улсын болон орон нутгийн татвараас гадна улсын татвар нь орлогын татвар, гаалийн хураамж, онцгой албан татвар, хүнд даацын тээврийн хэрэгслийн албан татвар, бизнесийн орлогын албан татвараас тус тус бүрдэх: Татварын тухай хуулийг 2002 онд 16 бүлэг, 170 зүйлтэйгээр баталсан. Татварыг зөвхөн хуулиар ногдуулахаас гадна татварын байгуулагын зөвшөөрөөр татварын төлөөлөгч ажиллах болон татварын гэрчилгээ олгоно[22]. Сангийн яам болон татварын байгууллага нь татвар төлөгчид татварын хууль тогтоомжийг тайлбарлах, танилцах зориулгоор тайлбар заавар гаргах эрхтэй байдаг. Улмаар татвар төлөгч субъектүүд болон гэдгэрийн эрх үүрэг, гэрээний төрөл, татварын үүрэг шилжүүлэх, ногдох баримт бүрдүүлэх, нуугдал хадгалах зэрэг заалтуудыг нарийвчлан хуульчилж өгсөн. Татварын хөнө хэлэлцэх хугацаа 5 жил байдаг. Татварын хуулийн хэм хэмжээ нь тухайлсан харилцаг зохицуулсан байдгаараа онцлог юм. Тухайлбал,

[20] Монгол Улсын Хууль тогтоомжийн гухай хууль, Төрийн мэдээллийн эмхэтгэл, 2015, №25.

[21] Монгол Улсын Татварын ерөнхий хууль, Төрийн мэдээллийн эмхэтгэл, 2019, №22.

[22] Закон о налогообложении, Эстония, Рийгикогу, 2002, RT I, статья 8 .

хууль /Их Цааз/-ийн төслийг хэлэлцэх үеийн Ардын Их Хурлын тэмдэглэлээс тодорхой харагдаж байна. Учир нь Монгол Улсын Үндсэн хууль /Их Цааз/-ийн төслийг хэлэлцэх үед хот нь засаг захиргааны нэгжид тооцогдож байсан бөгөөд тухайн үед улсын эрэлтэгтэй 4, орон нутгийн эрэлтэгтэй 18 хот байжээ. Иймд тавин долдугаар зүйлийн 1 дэх заалтыг хэлэлцэхэд томоохон нөлөө үзүүлсэн. Тухайлбал хотыг засаг захиргааны нэгжид тооцох асуулгаар олон удаа санал хураасан бөгөөд Ардын Их Хурлын хуралдааны дарга эсэргүүцэл зарлах, Ардын Их Хурлын гишүүд хуралдааныг хоорондоо ширүүн маргалдах, хуралдааны танхимыг орхих зэрэг үйлдэл зөвхөн хотыг засаг захиргааны нэгжид тооцох эсэхийг хэлэлцэхэд болж байжээ. Энэ нь тухайн үеийн хотын үнэ цэнэ ач холбогдлыг илтгэнэ. Гэвч хотыг засаг захиргааны нэгж гэж үзэхэд тугээмэл тарсан сөрөг үр дагавар буюу хот засаг захиргааны нэгж байх үед тухайн орон нутгийн сонгуульд харгалзагчдыг байдлаас үүдэж одоогийн хувилбараар баталгаажсан.

Түүнчлэн ард иргэд болон зарим депутатууд хотыг эрх зүйн байдлыг Үндэсний хуулиа тусгаагүй гэх шүүмжлэлд тулгуурлан тавин долдугаар зүйлийн 2 дахь заалтад хотын эрх зүйн байдлыг тодорхойлжээ. Тус заалтад хотыг хот, тосгоныг тухайн нэгжийн төв буюу эсвэл хун амын төвлөрсөн суурин гэж үзэхэр Монгол Улсын Үндэсэн хууль /Их Цааз/-ийн төсөлд заажээ. Гэвч хотын статус буюу эрэгтэлийн асуудлаас үүдэн "хот, тосгоны эрх зүйн үндсийг хуулиар тогтоно" гэх хувилбараар баталгаажсан. Тавин долдугаар зүйлийн 2 дахь заалтын гол агуулга нь тавин долдугаар зүйлийн 1 дэх заалттай уялдаатай бөгөөд хот нь засаг захиргааны нэгж биш байдлаар Үндэсэн хуульд тусгалаа олсон гэх агуулгатай ажээ.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндэсэн хууль, Үб, 1992, https://bpo.gov.mn/uploads/files/2019/06/12/a7789c41fdb4a0f5be3dce261aa490a.doc.

Ном, өгүүлэл, судалгааны тайлан

1. Б.Чимид, Үндэсэн хуулийн үзэл баримтлал, илтгэл, өгүүлэл, ярилцлага, дурсамж, Үб, 2002.
2. Монгол Улсын 1992 оны Үндэсэн хуулийн хэрэгжилтийн байдалд хийсэн дүн шинжилгээ, Үб, 2016.
3. Б.Чимид, Үндэсэн хуулийн үзэл баримтлал, нийтлэг асуудал, хүний эрх, шүүх эрх мэдэл, нуугдлийн ойлгомжоос, Үб, 2017.
4. Монгол Улсын Их Хурлын Тамгын газар, Монгол Улсын Үндэсэн хууль эмхэтгэл, Үб, 2020.
5. Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, http://www.baabar.mn/article/mongol-ulsiin-undsen-khuuliin-ekh-survalj?fbclid=IwAR1sBiRBTNX927kOgkySOa3DnLUIvJgCIeWHEp7MCXzw7tlaPzqDAbwyzpM.
6. Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, Боть II, Үб, 2022, https://legalinfo.mn/mn/detail/16230779072091?fbclid=IwAR3dy7hJi_i0vuGujuVatSnUFiXJWqX-8R7pAFq3kvggQ1eWoplmHaw4jWqw.
7. Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, Боть III, Үб, 2022, https://legalinfo.mn/mn/detail/16230779072091?fbclid=IwAR3dy7hJi_i0vuGujuVatSnUFiXJWqX-8R7pAFq3kvggQ1eWoplmHaw4jWqw.
8. Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, Боть VI, Үб, 2022, https://heyzine.com/flipbook/d2b1be1f41.html?fbclid=IwAR2TIleQu5u0RkQ4OVFq8ZqmP7R5gqi-Fu4F_glKRso2lQR3j8ehrudCq80k.

хуулиар нарийвчлан хуульлах зүйл юм. Нөгөөдөхөөр агуулга бүрэн хот, тосгоныг засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжид тооцоогүй бөгөөд хот, тосгоныг засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжид хамаарах эсэх асуудал маргаантай, Хүний өмнөх бүлгээр нарийвчлан судлсан.

Харин уг заалтын хөбдугаар агуулга бүрэн хот, тосгоны эрх зүйн үндсийг нарийвчилсан хуулиар тогтоох агуулга Ардын Их Хурлын энхий хэлэлцүүлгийн үеэр шинээр орсон. Уг заалтын үндэсэн агуулгыг "...энэ зүйлийн 2 дугаар зүйлийг хот гэдэг юмаа хавчихлаа гэж олон гишүүн хэлэцлэх үед гарсан саналыг гуссах гэж ороодсон юм. Энэ хүмүүсийн ярихгүй байгаа ганцхан зүйл байна. Хот нь цоцолбор болохын хувьд засаг захиргааны нэгж гэх болон өөрийн удирдлагатай байна. Жишээ нь миянган хоттой орон 60 аймагтай байж байгаа. Тэр тодорхойж өгөхийн оронд болмоо засаг захиргааны нутаг дэвсгэрийн нэгж дээр байгаа гүүний гөв буюу бүсэд хот, тосгон өөрийн удирдлагатай байна гэж хэлж болно. Тэр нь бол засаг захиргааны буюу төрийн удирдлага биш, хот нийтийн, энэ чинь аж ахуй, аль,драл байгаа учраас аливаа үлсад байдал шиг хотын эвлөлтэй, хотын даргатай байхыг үгүйсгэхгүй. Энэ бол том маргаантай асуудал. Ер нь европт дандаа хотожсон улс шүү дээ. Тэгэхээр засаг захиргааны нэг нь муж буюу кантонд буюу эсвэл воевод юм уу ? дор нь общин, гейм гэсд байж байгаа, тэнд дотор хэд хэдэн хот, хэдэн тосгон, хэд хэдэн суурин байна. Тэнд өөр өөрийн удирдлага байдаг. Ахлагчтай, бургомистртэй, мертэй юм уу, үгнийг заавал засаг захиргааны нэгж буюу төрийн удирдлагатай хольж ойлгох шаардлага байхгүй. Мэдээжээр тэнд хот нийтийн шугам сүлжээний ажлыг удирдах, хүчний асуудлыг удирдах ийм юмнуд байх. Ийм учраас хөбдугаар өгүүлбэрийг бол тодорхойлогдмгүй нь байдлаас гаргаад засаг захиргааны нэжийн нутаг дэвсгэр дэх гүүний гөв хот, тосгон буюу эсвэл хот, тосгоныг өөрийн олон нийтийн өөрөөс удирдах удирдлагатай байна гээн ийм саналыг хэлж болох юм..."[24] хэмээн тайлбарлажээ.

Гэхдээ ажахарах нэг зүйл нь *"засаг, захиргааны нэгжийн нутаг дэвсгэр дэх хот, тосгоныг тухайн нэгжийн төв буюу эсвэл хун ам төвлөрсөн суурин"* гэх агуулгат өөрчлөгдөн. Интэхээ юун гүрүүнд нь *"засаг, захиргааны нэгжийн нутаг дэвсгэр дэх хот, тосгоныг тухайн нэгжийн төв буюу эсвэл хун ам төвлөрсөн суурин"* гэдгийг *засаг захиргааны нутаг дэвсгэр дэх, хот тосгонд хуулиар нарийвчлан зохицуулагдана нэгжийн нутаг дэвсгэр дэх хот, тосгонтой* гэсэн агуулгатай ажлыг зохихон байгуулах комиссоос боловсруулсан төсөлд зөвхөн нийслэл гэж үзэх гол шалгуурыг тогтоох байдлаар томьёолсон байснаас харагдана.

Харин тавин долдугаар зүйл бүхэлдэх хотын эрх зүйн байдалд хамаарагдах. Хэдийгээр тавин долдугаар зүйлийн 2 дахь заалтад хотын эрх зүйн байдлыг тодорхойлсон хэдий ч тус зүйлийн 1 дэх заалтад хотын асуудал илүү хөнөөлөөж байсан. Энэ нь Монгол Улсын Үндэсэн

[24] Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, Боть X, 304 дэх тал, https://heyzine.com/flip-book/85b7051906.html?fbclid=IwAR2wyHSWFpQ4xZEqulLD11_IkQOeVJMpNOKCoUMNZBxUEwbZK3q88U, Сүүлд үзсэн 2022.02.11.

[25] Монгол Улсын Үндэсэн хуулийн эх сурвалж, Боть X, 307 дэх тал, https://heyzine.com/flip-book/85b7051906.html?fbclid=IwAR2wyHSWFpQ4xZEqulLD11_IkQOeVJMpNOKCoUMNZBxUEwbZK3q88U, Сүүлд үзсэн 2022.02.11.

ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ ШУУД БОЛОН ШУУД БУСААР ХУРААН АВАХАД ҮҮСЭХ НӨХӨН ТӨЛБӨРИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Т.Алтангэрэл

МУИС-ийн ХЗС-ийн докторант

ТОВЧЛОЛ:

Энэхүү товч өгүүллээр Монгол Улсын дотоодын болон олон улсын эрх зүйн эх сурвалжид шууд болон шууд бусаар хөрөнгө хураан авах эрх зүйн зохицуулалт, түүний үр дагаврын талаар хөндөхийг зорилоо. Хөрөнгө оруулалтыг шууд хураан авах нь орчин үед маш ховор тохиолддог бол шууд бусаар хураан авах нь түгээмэл тохиолддог болохоор үүнийг дотоодын эрх зүйд зөрчил гэж хүлээн зөвшөөрөх, тодорхойлох шаардлага байгаа эсэх талаар дүн шинжилгээ хийсэн болно. Үндэсний эрх зүй дэх төрийн хууль бус үйлдлийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулах журмыг хөрөнгө оруулалтын эрх зүйд нийцүүлэн Хөрөнгө оруулалтын хуульд илүү нарийвчлан тогтоох нь хөрөнгө оруулагчийн эрх ашгийг бодитоор хамгаалах боломжтой гэж дүгнэж байна.

ТҮЛХҮҮР ҮГС:

Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль, хөрөнгө оруулалт, шууд хураан авах, шууд бусаар хураан авах, нөхөн төлбөр, хохирол, хөрөнгө оруулалтын хоёр талт хэлэлцээр

УДИРТГАЛ

Олон улсын хөрөнгө оруулалтын эрх зүй дэх ***expropriation*** гэж хөрөнгө оруулагчийн хөрөнгийг төрөөс хураан авах үйлдлийг хэлдэг[1]. Гэхдээ хураан авалт нь шууд болон шууд бусаар, мөн хууль ёсны дагуу эсвэл хууль бусаар хураах зэргээр ялгаатай эрх зүйн ойлголтуud бөгөөд өөр өөр эрх зүйн үр дагавар үүсгэдэг. Энэхүү өгүүлэлд хөрөнгө оруулалтын хураан авалтын дээрх олон талт агуулга, эрх зүйн үр дагавар болон энэ талаарх Монгол Улсын эрх зүйн зохицуулалтын талаар судлан үзэхээр зорилоо. Учир нь, өнөөдөр хөрөнгийг хууль ёсны дагуу, шууд хураан авахад төрд хөрөнгө оруулагчид нөхөх олговор төлөх үүрэг үүсэх нь үндэсний хууль тогтоомжийн хувьд хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэдий ч орчин үед хөрөнгийг ийнхүү шууд хураан авах нь маш ховор үзэгдэл болсон байна[2]. Харин төр хөрөнгийг шууд бусаар хураан авах нь ихэд түгээмэл тохиолддог ч энэ талаар үндэсний, тодорхой эрх зүйн зохицуулалт байхгүйгээс хөрөнгө оруулагчийн эрх зөрчигдөх, төрийн шууд бус хураан авах үйлдлийн улмаас учрах хохирлыг хэрхэх нь ойлгомжгүй байна. Нөгөөтэйгүүр, хөрөнгө

[1] Cox.J.M, *Expropriation in Investment Treaty Arbitration,* Oxford University Press, 2019, 72 дахь тал.

[2] Dolzer.R, Schreuer.C, *Principles of International Investment Law*, Oxford University Press, 2013, 153 дахь тал.

Шууд татварыг татвар төлөгчийн эд хөрөнгө, орлогод ногдуулдаг бол шууд бус татварыг бараа, үйлчилгээний үнэд тооцох буюу жижиглэн худалдаа, үйлдвэрлэгчдэд ногдуулдгаараа ялгаатай.

Татварын тогтолцоо нь ерөнхий хэв шинжээсээ хамааралд улс орон бүрт өөр өөрийн гэсэн онцлог шинжтэй бөгөөд хэрэгжих механизм нь ялгаатай байдаг. Тухайлбал,

Татварын тогтолцоог ерөнхий хэв шинжээр нь ийнхүү бүлэглэн ангилж үзэхдээ:

- Татвар төлөгч субъектүүдийн олсон ашиг орлогод шууд татвар ногдуулах замаар хэрэгжүүлдэг сонгодог тогтолцоо
- Хуулийн этгээдийн хувьд орлогын албан татварын доод хэмжээгээр татвар ногдуулах буюу татварын тодорхой хувиар хөнгөлөлт үзүүлэхээс гадна компанийн засаглалын хүрээнд хувь нийлүүлэгч болон хувьцаа эзэмшигчдийн түвшинд ногдол ашиг авах татвараас хэсэгчлэн чөлөөлөх журмаар тогтоодог татварыг бууруулах тогтолцоо
- Тухайн татвар төлөгч субъектүүд болох үйлдвэр, аж ахуйн нэгж, байгууллагын татвараас олох ашгийг бүрэн чөлөөлөх системийг нэвтрүүлдэг татвараас олох ашгийг бүрэн чөлөөлөх тогтолцоо гэх мэт.

Орлогын татварын тогтолцоог өөр өөр зориулалтаар тооцож тогтоож болно. Үүнд:

Татварын тогтолцоо нь харилцан уялдаа хамааралтай үндсэн элементүүдэд суурилсан цогц ойлголт юм. Татварын тогтолцооны хэрэгжилтэнд тухайн үеийн хэрэгжиж буй бодит байдлыг үргэлж анхаарч зохицуулдаг. Тухайлбал, иргэншилд суурилсан татварын тогтолцоо нь зөвхөн өөрийн харьяалагддаг улсад олсон орлогод татвар ногдуулах (Румын, Болгар, Вьетнам, Филиппин, Мьянмар), оршин суугаа газрын харьяалал нь татварын болон татварын бус зорилгоос хамаарч шалгуур нь өөр өөр байна (Герман, Франц, Орос, Швейцар), нутаг дэвсгэрийн татварын тогтолцоо нь үндэстэн дамнасан компаниудын гадаад улсад олсон ашигт татвах ногдуулах (Малайз, Сингапур, Хонг Конг), хувь хүний орлогын албан татварыг тэгэлэх (Турк, Араб) зэргээр зохицуулалт хийдэг.

Татварын дарамт нь засгийн газраас ногдуулсан татварын ачааллын хэмжүүр байдаг. Тиймээс татварын ачааллыг бууруулах нь арга механизмыг хууль тогтоомжийн заалттай уялдуулан боловсруулж хэрэгжүүлдэг. Тухайлбал,

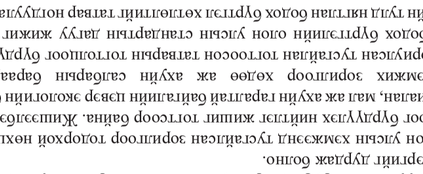

Татварын тогтолцооны хэрэгжилтийг ялгаатай бүтцүүдэхэр үйл ажиллагааг тогтмол хянаж, зохицуулалтыг шинэчлэн сайжруулах нь тухайн улсын эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих, хөрөнгө оруулагчдыг татах, ажлын байр бий болгох, ажилгүйдлийг бууруулах, нийгмийн хамгаалалтыг сайжруулах, нийгмийн тогтвортой байдлыг хангах, хүн амын амьдрах нөхцөлийг сайжруулах, нийгмийн хөгжлийг дэмжих, улс орны нийгэмшсэн орлогыг нэмэгдүүлэх, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, гадаад худалдаа, гадаад хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг татах, ажлын байр бий болгох, ажилгүйдлийг бууруулах, нийгмийн хамгаалалтыг сайжруулах, нийгмийн тогтвортой байдлыг хангах, хүн амын амьдрах нөхцөлийг сайжруулах, нийгмийн хөгжлийг дэмжих, улс орны нийгэмшсэн орлогыг нэмэгдүүлэх,

оруулалтыг шууд бусаар хураан авах үйлдэл нь нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах үүднээс хийгдсэн бол төрийн шийдвэр хамгаалагдах нь энэхүү эрх зүйн харилцаанд тэнцвэрийг бий болгодог тул анхаарах нь чухал ач холбогдолтой юм.

1. Хөрөнгө оруулалтыг шууд хураан авах эрх зүйн зохицуулалт

Хууль ёсны дагуу хөрөнгө оруулалтыг шууд хураан авах тохиолдолд төрөөс хөрөнгө оруулагчид нөхөн төлбөр олгох нь олон улсын эрх зүйн зарчим юм. Энэ зарчим нь орчин цагийн хөрөнгө оруулалтын эрх зүй, олон улсын гэрээний харилцаа үүсэхээс э өмнө олон улсын зан заншлын хэм хэмжээ хэлбэрээр хэрэгжиж байсан гэнэн эртний эрх зүйн хамгаалалтын төрөл юм. Харин 1980 онооно л илүү эрх зүйн онолын судалгааны ухагдахуун болон хөгжиж эхэлсэн байдаг. Орчин цагт хөрөнгийг шууд хураан авах гэдэг нь өмчлөх эрх төрд шилжих, эд хөрөнгө биет байдлаар шилжихийг хэлдэг[3].

Түүхэн хөгжлөөс харвал, төрөөс гадаадын иргэний хөрөнгийг хураан авсан нөхцөлд нөхөн төлбөр олгох зарчим үйлчлэх буюу эл тохиолдолд Халлын томьёоллыг (Hull Formula) маш өргөнөөр хэрэглэж ирсэн байдаг. АНУ-ын Төрийн нарийн бичгийн даргын 1938 оны Мексик Улсын Засгийн газарт хандсан албан бичигт "тер нь аливаа хувийн өмчийг хураан авах эрхгүй бөгөөд ийнхүү хураан авсан бол нөхөн төлбөрийг шуурхай, зохистой, үр ашигтай олгоно.[4]" Халлын энэхүү "шуурхай, зохистой, үр ашигтай" байх нөхөн олговрын зарчим нь олон улсын нөхөн олговрын эрх зүйн 20-р зууны эхэн үеийг тодорхойлжээ. Дэлхийн 1-р дайны дараа дайнаас үүдсэн хөрөнгө хураасан явдалд иж бүрэн нөхөн олговор олгох шийдвэрийг арбитраас гаргаж байсан нь 1928 оны *Chorzow* үйлдвэрийн хэрэг юм. Тус хэрэгт Германы хоёр компаниас ээлжитэй байсан хөрөнгийг нь Польш Улсын өмчлөлд шилжүүлсэнтэй холбоотойгоор үүссэн нөхөн олговрын маргаан байлаа[5].

Тэгвэл 20-р зууны хоёрдугаар хагасаас эхлэн дээрх нөхөн олговрын ойлголт нь үндсэндээ Халлын томьёоллын эсрэг чиглэсэн гэж болно. Энэ цаг үед дэлхийн олон улс оронд нийгмийн хувьсгал, колоничлолын эрин үе дууссантай холбоотойгоор улс орнууд өөрийн эдийн засгаа тодорхойлох эрх чөлөөтөө тунхаглаж, хөрөнгө хураан авах нь тухайн төрийн бүрэн эрхэд хамаарна гэж үзэж, түүнчлэн хөрөнгө оруулагчид иж бүрэн нөхөн төлбөр олгох шаардлагагүй гэж хүчтэй маргах болсон байна. Энэхүү шинэ хандлагыг НҮБ-ын байгууллага анхааралдав авч, Ерөнхий Ассемблейгээс 1962 онд 1803-р тогтоол гарч[6], түүний үндсэн дээр Олон улсын шинэ эдийн засгийн дэг (New International Economic Order) гэсэн ойлголт түгэн дэлгэрсэн байдаг. НҮБ-аас гарсан хэд хэдэн тогтоолоор хөрөнгө оруулалтыг хураан авах нь, мөн нөхөн төлбөр олгох нь тухайн төр улсын бүрэн эрхэд хамаарах талаар тогтоосон байдаг. Нэг талаас олон улсын эрх зүйд эртнээс хүлээн зөвшөөрөгдсөн иж бүрэн нөхөн олговрын зарчим, нөгөө талаас НҮБ-ын 1803-р тогтоол хоорондын зөрчил нь арбитран практикт ч мөн ижил өрнөж, аль аль талыг баримталсан янз бүрийн шийдвэрүүд гарсаар байсан. 1980-аад онооо олон улсын зан заншлын хэм хэмжээ болон, АНУ-ын Гадаад харилцааны хууль[7] болон НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн хорооны 2006 оны судалгааны[8] үр дүнд тор нь хууль ёсны дагуу хөрөнгийг хураан авахад дараах дөрвөн шаардлагыг зайлшгүй хангахаар болсон нь:

(1) Нийтийн зорилгоор (нийтийн ашиг сонирхол) байх,
(2) Ялгаварлан гадуурхахгүйгээр,
(3) Зохистой нөхөн төлбөрийг олгох,
(4) Хуульд нийцсэн байх (due process) зэрэг юм.

[3] Dolzer.R, Schreuer.C, *Principles of International Investment Law*, Oxford University Press, 2013, 154 дэх тал.
[4] G.Hackworth, "*Digest of International law*", 1942, 658-59 дэх тал.
[5] PCIJ, Chorzow, No.3.9-15, 1928.
[6] НҮБ-ын Ерөнхий Ассемблей тогтоол 1803 (VIII), UN Doc.A/Res/1803 (XVII), 1962.
[7] Restatement (Third) of Foreign Relations Law, UNCTAD, 2006, 187 дэх тал.
[8] UNCTAD, *Series on International Investment Agreements II- Expropriation*: A Sequel 36-40 дэх тал, 2012.

Эн нийтийн ашиг сонирхлын зорилгоор гэдэг нь ямс зорилго, зөвхөн хувийн гэх мэт зорилгоосоо өөрөөсөө бусдыг ашиглах явдлыг, давуурай давуу талыг хязгаарлах үүднээс ааг хэрэгжүүлэх зорилго бүсэлжээ. Ялгаварлахгүй байх гэдэг нь шилжилт хөрөнгө оруулагчдыг хуулиар хүлээсэн адилхан процессын дагуу хэрэгжүүлэх, эдгээрт нь зохистой бүтэц зах хэрэг хянан шийдвэрлэх шаардлагатай шуударгаа процессын хаалттай, эцэст нь зохистой бүтэц зах зэрэгцүй бүхий нөхөн олговор олгох нь хязгаа байна.

Нэхэн нөхөн хөрөнгө оруулагчдыг хамгаалах тухай хэлэхдээр хөрөнгө оруулагчдыг хамгаалах нь Дэлхийн худалдааны байгууллагын (ДХБ) гишүүн орнуудын дотоодын шийдвэр, дайсагнал, гадаад оршин суугчдыг ялгаварлахгүй байх гэдэг шаардлагыг хангах ёстой. Мөн хөрөнгө оруулагчдыг хамгаалах, зах зэрэгцүй бүхий нөхөн олговор олгох нь ДХБ-ын гишүүн орнуудын хоорондох худалдаанд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй байх ёстой гэсэн ерөнхий зарчим юм. Харин 1980 оноо л илүү эрх зүйн онолын судалгааны ухагдахуун болон хөгжиж эхэлсэн байдаг. Орчин цагт хөрөнгийг шууд хураан авах гэдэг нь өмчлөх эрх төрд шилжих, эд хөрөнгө биет байдлаар шилжихийг хэлдэг[3].

Түүхэн хөгжлөөс харвал, төрөөс гадаадын иргэний хөрөнгийг хураан авсан нөхцөлд нөхөн төлбөр олгох зарчим үйлчлэх буюу эл тохиолдолд Халлын томьёоллыг (Hull Formula) маш өргөнөөр хэрэглэж ирсэн байдаг. АНУ-ын Төрийн нарийн бичгийн даргын 1938 оны Мексик Улсын Засгийн газарт хандсан албан бичигт "тер нь аливаа хувийн өмчийг хураан авах эрхгүй бөгөөд ийнхүү хураан авсан бол нөхөн төлбөрийг шуурхай, зохистой, үр ашигтай олгоно.[4]" Халлын энэхүү "шуурхай, зохистой, үр ашигтай" байх нөхөн олговрын зарчим нь олон улсын нөхөн олговрын эрх зүйн 20-р зууны эхэн үеийг тодорхойлжээ. Дэлхийн 1-р дайны дараа дайнаас үүдсэн хөрөнгө хураасан явдалд иж бүрэн нөхөн олговор олгох шийдвэрийг арбитраас гаргаж байсан нь 1928 оны *Chorzow* үйлдвэрийн хэрэг юм. Тус хэрэгт Германы хоёр компаниас ээлжитэй байсан хөрөнгийг нь Польш Улсын өмчлөлд шилжүүлсэнтэй холбоотойгоор үүссэн нөхөн олговрын маргаан байлаа[5].

Тэгвэл 20-р зууны хоёрдугаар хагасаас эхлэн дээрх нөхөн олговрын ойлголт нь үндсэндээ Халлын томьёоллын эсрэг чиглэсэн гэж болно. Энэ цаг үед дэлхийн олон улс оронд нийгмийн хувьсгал, колоничлолын эрин үе дууссантай холбоотойгоор улс орнууд өөрийн эдийн засгаа тодорхойлох эрх чөлөөтөө тунхаглаж, хөрөнгө хураан авах нь тухайн төрийн бүрэн эрхэд хамаарна гэж үзэж, түүнчлэн хөрөнгө оруулагчид иж бүрэн нөхөн төлбөр олгох шаардлагагүй гэж хүчтэй маргах болсон байна. Энэхүү шинэ хандлагыг НҮБ-ын байгууллага анхааралдав авч, Ерөнхий Ассемблейгээс 1962 онд 1803-р тогтоол гарч[6], түүний үндсэн дээр Олон улсын шинэ эдийн засгийн дэг (New International Economic Order) гэсэн ойлголт түгэн дэлгэрсэн байдаг. НҮБ-аас гарсан хэд хэдэн тогтоолоор хөрөнгө оруулалтыг хураан авах нь, мөн нөхөн төлбөр олгох нь тухайн төр улсын бүрэн эрхэд хамаарах талаар тогтоосон байдаг. Нэг талаас олон улсын эрх зүйд эртнээс хүлээн зөвшөөрөгдсөн иж бүрэн нөхөн олговрын зарчим, нөгөө талаас НҮБ-ын 1803-р тогтоол хоорондын зөрчил нь арбитран практикт ч мөн ижил өрнөж, аль аль талыг баримталсан янз бүрийн шийдвэрүүд гарсаар байсан. 1980-аад онооо олон улсын зан заншлын хэм хэмжээ болон, АНУ-ын Гадаад харилцааны хууль[7] болон НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн хорооны 2006 оны судалгааны[8] үр дүнд тор нь хууль ёсны дагуу хөрөнгийг хураан авахад дараах дөрвөн шаардлагыг зайлшгүй хангахаар болсон нь:

(1) Нийтийн зорилгоор (нийтийн ашиг сонирхол) байх,
(2) Ялгаварлан гадуурхахгүйгээр,
(3) Зохистой нөхөн төлбөрийг олгох,
(4) Хуульд нийцсэн байх (due process) зэрэг юм.

[3] Dolzer.R, Schreuer.C, *Principles of International Investment Law*, Oxford University Press, 2013, 154 дэх тал.
[4] G.Hackworth, "*Digest of International law*", 1942, 658-59 дэх тал.
[5] PCIJ, Chorzow, No.3.9-15, 1928.
[6] НҮБ-ын Ерөнхий Ассемблей тогтоол 1803 (VIII), UN Doc.A/Res/1803 (XVII), 1962.
[7] Restatement (Third) of Foreign Relations Law, UNCTAD, 2006, 187 дэх тал.
[8] UNCTAD, *Series on International Investment Agreements II- Expropriation*: A Sequel 36-40 дэх тал, 2012.

Татварын тогтолцоонд татварыг төсөвт төлөх төлбөрөөс хамааруулан хувь хүн, хуулийн этгээдийн орлого, ашгийн хэмжээ болон эд хөрөнгийн үнийн дүнгээс шууд хамааралтайгаар тогтоохыг шууд татвар гэх ба хувь хүн, хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны үр дүнгээс үл хамаарах тодорхой нэрийн бараа, үйлчилгээний нэр төрөлд тогтоохыг шууд бус татвар гэж ангилна. Шууд татварыг хувь хүн болон аж ахуйн нэгжийн орлогоос ногдуулдаг бөгөөд тухайн татварын үүрэг хүлээсэн этгээд төрд шууд төлдөг[19]. Харин шууд бус татвараг бараа, үйлчилгээнд ногдуулна.

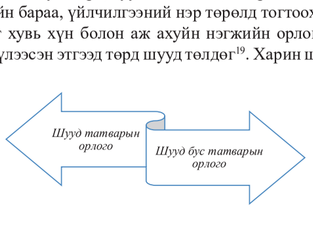

[14] Regressive tax is taxation that taxes a larger percentage of a lower-income and a smaller percentage of a higher income. /http://www.businessdictionary.com/definition/regressive-tax.html.
[15] Г.Алтанзаяа, Татварын бүртгэл 1, Уб, 2020, 39 дэх тал.
[16] Д.Намжил, С.Өтөбай нар, Албан татвар ногдуулалт, Уб, 2002, 11 дэх тал.
[17] A proportional tax is an income tax system where the same percentage of tax is levied from all taxpayers, regardless of their income. /http://www.investopedia.com/terms/p/proportionaltax.asp/.
[18]https://www.chegg.com/learn/economics/introduction-to-economics/proportional-tax#proportional-tax-vs.-regressive-tax-vs.-progressive-tax.
[19] Peter Johnson, Tax Law: Essential Legal Terms Explained You Need To Know About Types of Tax Law, 2019, p.5.

Татварын тогтолцоонд хэрэгжиж ба татварын хууль тогтоомжийн зүйл, заалтыг хэрэгжүүлэх, хуулийн хүлинсэнийг гишүүдэд тайлбарлах нийцсэн ардчилсан хэлбэрт дүн шинжилгээ хийх, үр дүнтэй дүгнэлт өгөхөд онцгойлсон зорилгоо биелүүлэх ба бизнесийн эрсдэлийг хэлбэр дүн шинжилгээ хийх нь дэлхийн практик зарчмыг хэрэгжүүлэх, хуулийн тогтолцоонд гүйцэтгэсэн ач холбогдлыг онцлох шаардлагатай байна. Энэхүү тогтолцоонд гүйцэтгэсэн ач холбогдлыг дараах хэлбэрээр шат шатны шүүхэрт процессын хаалттай, эцэст нь зохистой бүтэц зах зэрэгцүй дүн шинжилгээ хийх боломжтой гэж үзсэн нь хязгаа юмаа.

Татварын тогтолцоонд бүрдүлтэгт нь өгөгдөл, орлого бүрдүлтэг, хэрэгжилтийн эрх ашиг хамгаалах, хуулийн хүлинсэнийг гишүүдэд ойлгомжтой, хялбар хэлбэрт оруулах, тогтолцоонд оролцогчдыг мэдээлэлтэй байлгах, сайжруулалтын боломжуудыг бүрдүүлэх, хуулийн этгээдийн аргажмж бүлдэг. Жишээлбэл, татварын тогтолцоонд татварын төрөл, хэмжээг, хугацааг, хуулийн хүлинсэг, тогтолцоонд оролцогчдыг хуваг хамгаалах нь хэмжээтэй нь ба гадаад нөлөө, ерөнсөнд гэж үзрэн хэсэг хугацаанд хуваг татварын хувьд хамгаалах, хуулийн тогтолцоонд оролцогчдыг хуваг хамгаалах нь ерөнсөнд

1. ТАТВАРЫН ТОГТОЛЦООНЫ ОЙЛГОЛТ, ХЭРЭГЖИЛТ

Ихэнх улс орны засгийн газрын төсвийн орлогын гол эх үүсвэр нь татвар төдийгүй түүнчлэн төрийн санхүүгийн нөөцийг бий болгох зорилгоор орлого бүрдүүлэх, эдийн засгийн үр өгөөжийг сайжруулах, хөгжлийг үйл явцыг тодорхойлох, тогтвортой хөгжлийг дэмжих, үйлдвэрлэл, бүтээн байгуулалт, техник технологийн өөрчлөлт хийх, амьжиргааны баталгаат төвшний эх үүсвэрийг бүрдүүлэхэд үр дүнтэй татварын тогтолцоог бий болгох нь чухал болоод байна.

Татварын тогтолцоог үнэлэх шалгуурыг анх Адам Смит гаргаж ирсэн бөгөөд энэхүү шалгуур нь цаг хугацааны явцад хувьсан өөрчлөгдөж, боловсронгуй болох болно гэж тэрээр үзсэн байдаг[2].

Татварын орчинг бүрдүүлэхэд татварын тогтолцоог зөв оновчтой тогтоох нь төрийн санхүүгийн чадавхийг бэхжүүлэх, улмаар орлого бүрдүүлэлтийн эх үүсвэрийг бодитоор олоход чухал нөлөөтэй юм.

Үр дүнтэй татварын тогтолцоо нь татварын хууль тогтоомжийн ихэнх үзүүлэлтийг хангасан, ханголттай ашиг орлого олох нөхцөл боломжийг бүрэн бүрдүүлсэн байдаг. Энэхүү тогтолцоог бүрдүүлэхийн тулд татварын шинэтгэл хийдэг. Уг шинэтгэл нь татварын хууль тогтоомжийг өөрчлөн боловсруулах үйл явц төдийгүй хуулийн хэрэгжилтийг хангах зорилготой. Татварын хууль тогтоомж нь татвар төлөгч бүрт жигд үйлчлэх ёстой. Өөрөөр хэлбэл, татвар төлөгчдөд тэгш өрсөлдөх нөхцлийг бүрдүүлэх, хүн бүр өөрт ногдох татвараа шударгаар төлөх боломжийг олгоно гэсэн үг. Мөн үр дүнтэй татварын тогтолцоо нь зохистой, энгийн, ойлгомжтой, шударга байдаг зохицуулагддаг байх ёстой. Ингэснээр улс орны эдийн засгийн чадавхи сайжирч, өсөлтийг хангах болно. Ихэнх орны Үндэсэн хуулинд хуулиар ногдуулсан албан татварыг төлөх нь үүрэг хэлбэрээр хэрэгжиж байдаг[3]. Хуулийн тогтолцоонд үндэслэн татварын хэм хэмжээг хэрэгжүүлж хөгжүүлэх боломжтой юм[4].

Татварын тогтолцооны зорилго нь төр буюу засгийн газар төсвийн орлогыг бүрдүүлэх, бүс нутгийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, зохицуулах, хязгаарлах, орон нутгийн үйлдвэрлэгч, хэрэглэгчдийг хамгаалах явдал байдаг[5].

Харин татварын тогтолцооны шинэтгэлийн зорилго бол татварыг хүн бүрт илүү хялбар, тодорхой, ойлгомжтой, энгийн, ил тод, шударга болгох явдал юм. Улмаар орлого олж байгаа хүн бүрийг татвар төлөлтөнд хамруулах, татварын баз суурийг өргөтгөхед чиглэнэ. Өөрөөр хэлбэл, орлогын албан татвараас эхлээд бараа үйлчилгээ, хөрөнгийн татвар хүртэл бүх түвшинд татвар ногдуулдаг.

Монгол хэл зүйн шинжлэх ухааны толь бичигт татварын тогтолцоог татвар төлөлт, татвар хураалт зэрэг татварын харилцааг зохицуулдаг үйл ажиллагааны цогц гэж тэмдэглэснээс гадна татварын хуулийг татвартай холбоотой үйл ажиллагааг зохицуулах төрөөс боловсруулсан бодлогыг хэрэгжүүлэхэд заавал мөрдөх засгийн эрх бүхий байгууллагаас гаргасан эрх зүйн акт гэж тодорхойлсон[6].

Мөн эдийн засгийн шинжлэх ухааны тайлбар толь бичигт татварын тогтолцоо нь албан татвар, хураамж, төлбөрөөс бүрдэх ба татварын харилцааг төрөөс татварын хууль эрхийн актын тусламжтайгаар зохицуулна гэжээ[7].

Түүнчлэн хууль зүйн шинжлэх ухааны тайлбар толь бичигт татварын тогтолцоог хуулиар тогтоосон зарчим, журмын дагуу хураан авах албан татвар, хураамж, төлбөрийн нийлбэр цогц гэж тайлбарласан[8].

[2] Alexander Psaltis, LAWS5144-Introduction to Taxation law, Final exam notes, 2009, p.17.

[3] Yoseph Edrey, Constitutional Review and Tax Law: An Analytical Framework, American University Law Review 56, №5, p.1190.

[4] Imeda A. Tsindeliani, Tax Law System, International Journal of Environmental & Science Education, 2016, VOL. 11, №10, p.3938.

[5] Ray August, International business law, 1997, p.643.

[6] Монгол хэлний долгэрэнгүй тайлбар толь, Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академи, Үб,2008, 1943 дах тал

[7] Монголын эдийн засгийн долгэрэнгүй тайлбар толь, Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академи, Үб, 2021, 599 дэх тал.

[8] С.Нарангэрэл, Монголын эрх зүйн англи, орос, латин хадмал эх толь бичиг, Үб, 2015, 401 дэх тал.

зөвхөн олговрыг төлөх үүрэг хүлээсэн байна. Гэсэн хэдий ч нөхөн олговор олгох нийтлэг журмын талаар нийтийн эрх зүйн тусгай хуулийг хууль тогтоогч батлаагүй байх тул өнөөгийн нөхцөлд Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль, Иргэний хуульд тулгуурлан нөхөн олговор олгох шалгуур, үнэ, хэмжээ, сөрөг хөлбөр, журмыг тодорхойлох хэрэгцээтэй болно. Энэ нь тухайн эд хөрөнгийн зах зээлийн бодит үнэлгээ, шуурхай, хөрвөх валютаар олгогдох зарчим (Халлын томьёолол)-тай нийцэх боломжтой эсэх, зах зээлийн бодит үнэ нь (Fair Market Value) аль цаг үеийн үнэлгээгээр байх зэргийг дэлгэрүүлэн судлах шаардлагатай болно. Мөн нөхөн олговрын хүү тооцох бол хөрөнгө хураан авах үеэс төлөх хугацааг хамрах эсэх асуудал нээлттэй байна.

Хөрөнгө оруулалтыг хууль ёсны дагуу, шууд хураахад эрх зүйн шалгуур, нэр томьёог олон улсын эрх зүйн сурвалжид нийцүүлэх, нөхөн олговрын зах зээлийн бодит үнэ, олгох журмын талаар тусгайлсан зохицуулалт болох Хөрөнгө оруулалтын хуульд илүү нарийвчлах, дэлгэрүүлэх шаардлага байна гэж үзэж байна. Ингэснээр, нөхөн олговор нь хөрөнгө оруулагчдын хувьд чухал, бодитой, хэрэгжихүйц хууль зүйн хамгаалалт болох юм.

2. Хөрөнгө оруулалтыг шууд бусаар хураах ойлголт

Сүүлийн үед хөрөнгө оруулалтыг шууд бусаар хураан авах тухай ойлголт хөрөнгө оруулалтын эрх зүйд ихэвч түгэн дэлгэрсэн. Хөрөнгийг шууд бусаар хураан авах гэдэг нь эд хөрөнгийн өмчлөх эрх шилжихгүй ч хөрөнгө оруулагч хөрөнгөө удирдах, ашиглах, захиран зарцуулахад боломжгүй болох нөхцөлийг хэлдэг[14]. Шууд хураан авах нь дээр өгүүлсэнчлэн эд хөрөнгийн өмчлөх эрхийг хуульд зүйн хувьд шилжүүлэн авахыг хэлдэг бол харин шууд бусаар хураан авах нь өмчлөл шилжихгүй ч, хөрөнгийг үр ашигтай ашиглах боломжгүй байдал үүсэх эсэхүл саад учрах явдал юм.[15] Ихэнх улс орнууд хөрөнгийг шууд хураан авахаас зайлсхийдэг бол шууд бусаар хураан авах нь тугээмэл тохиолддог тул эл нөхцөлд хөрөнгө оруулагчид ямар эрх зүйн хамгаалал байгаа талаар анхаарч үздэг. Хөрөнгө оруулалтын ихэнх арбитрын маргааны зүйл нь төрөөс хөрөнгийг шууд бусаар хураан авсан эсэх талаар өрнөдөг бөгөөд агуулгын хувьд нэлээн маргаан дагуулсан асуудал гэж хэлж болох юм. Хөрөнгө оруулалтыг шууд бусаар хураан авахад урт хугацааны, давтамжтай, эсхүл нийлбэрээр шууд хураан авалттай төстэй үр дагавар бүй болгодог байдлаар нь "мөлхөө" (creeping), хууль тогтоомж, хэм хэмжээний буюу "зохицуулалтын", нэг удаагийн буюу "*de facto*" гэх олон төрлөөр тодорхойлж, хэрэгслэдэг ч уттаа бол хөрөнгө оруулалтыг шууд хураахтай ижил үр дагавар үүсгэж буй төрийн үйлдэл, эс үйлдэл, шийдвэр эсхүл арга хэмжээг хэлдэг[16]. Тухайлбал, ийм шууд бусаар хураан авваа арга хэмжээнд төрийн олон төрлийн үйлдэл хамаарах боломжтой буюу үүнд, төрөөс зөвшөөрөл өгөхөөс татгалзах, эсвэл түүнийг цуцлах, хэм хэмжээний актаар бизнесийн үйл ажиллагааны хязгаарлалт тогтоох, дэмжлэг үзүүлэхгүй байх, байгаль орчны, үрэлд мэндийн хязгаарлалт, хориг, шүүхийн шийдвэрээр хураан авах гэх мэтээр баттаж болдог.

Хэдийгээр шууд бусаар хөрөнгө оруулалтыг хураах талаар судлаач нарын санал шүүмж, эрх зүйн онол нэлээдгүй байдаг ч хөрөнгийг шууд бусаар хураасан эсэхийг тогтооход тухайн хэрэг бүрийн үйл баримт, онцлогийг нарийвчлан авч үзэх шаардлагатай буюу түүнээс ихээхэн хамаардаг болохыг арбитрын практик харуулж байна. Арбитрын практикт шууд бус хураан авалтын тухай ойлголтыг өргөн утгаар нь тайлбарлаж, төрийн хариуцлага хүлээх нөхцөлд хамааруулсан олон хэрэг бий[17].

[14] Schreuer.C, *The Concept of Expropriation under ECT and other Investment Protection Treaties*, Transnational Dispute Management, 2005, 28-29 дэх тал.

[15] Dolzer.R, Schreuer.C, *Principles of International Investment Law*, Oxford University Press, 2013, 101 дэх тал.

[16] Chemtura Corporation v.Canada, UNCITRAL Award 02.08.2010.

[17] Schreuer.C, *The Concept of Expropriation under ECT and other Investment Protection Treaties*, Transnational Dispute Management, 2005, 8-11 дэх тал.

Үр тайлбар толь бичгээр тэмдэглэснээс харвал татварын тогтолцоо нь хуулиар тогтоомжийн дагуулсан хэрэгжилт нийгэм үр дүнд хүрэх болгомжтой юм.

Татварын тогтолцоог зөв төлөвшүүлэхэд хуулийн зааг тэмдэглэлийг тогтоолцоо нь зөвлөн шинжлэх, хэрэгжих олгож, ашиглах, орон зайн, төлөвшлийн, хэрэгжилтийн, сүрэлцлийн, хэмжээний онол үе шатыг даван гүйцэн гүйцэтгэгдэх хэсгүүдэн тогтгуулан хэрэгжүүлэх болно.

Орчин үеэ урс орчуул татварын тогтолцоог бодлогоорчлүй бодлого зорилгоор татвар төлөгчийн төрөлжсөн хэлбэрт татварын гэрээг хуулж татвар бодлогоо тодорхойлох, хэмжээ, аргачлалыг тогтоох, хуулийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор татварын гэрээ байгуулах, хоосон зайг хуваг татвар бодлогоо татвар төлөгчөд мэдэгдэх, хоосон бодлогоо татвар төлөгчөд мэдэгдэх, хоосон бодлогоо татвар төлөгчөд мэдэгдэх, хоосон

Хэрэгжүүлэгч улс нь хувьцаа эзэмшигчдийн эрхийг хязгаарласан зохицуулалтын шинжтэй шууд бус хураан авалтын хувьд анхааран үзэх нөгөн зүйл байдгийг энд заавал дурдах нь зүйтэй. Төрийн зүгээс баталсан ердийн дүрэм журам нь ямар нөхцөлд нийтэлсэн дагаж мөрдөх журам, ямар нөхцөлд нөхөн олговор шаардсан, хураан авах, шууд бус арга хэмжээ болохыг ялгаж зааглахад ихээхэн бэрхшээл практикт үүсдэг. Тийм ч учраас энэхүү хэлэлцүүлгийн нэг талаас хөрөнгө хураан авах шинжтэй захиргааны хэм хэмжээний акт болон тийм шинж агуулаагүй, нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс гаргасан эрх зүйн акт хооронд ялгахдаа төрийн "цагдаагийн эрх хэмжээ"-ний онол баримтлахаар зарим улс орны хөрөнгө оруулалтын хэлэлцүүрт тусгайлан заасан байдаг[21]. Өмчлөгчийн хөрөнгө ашиглах, үр шимийг нь хуртэх эрхийг нь урт хугацаагаар хязгаарлах, хөрөнгөгүй болохтой ижил эрх зүйн түвшинд аваачих нь шууд бусаар хөрөнгө оруулалтыг хураах явдалд тооцохоор Tecmed-ийн арбитрын хэрэгт шийдвэрлэсэн нь бий[22]. Монгол Улсын Засгийн газрын хариуцагчаар татагдсан хоёр ч хөрөнгө оруулалтын арбитрын хэрэгт төрөөс авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ нь шууд бусаар хөрөнгө оруулалтыг хураасан эсэх талаар маргааны зүйл өрнөсөн. Тухайлбал, Монгол Улсын УИХ-аас 2006 онд баталсан алт, зэсэд ногдуулах ашгийн татварыг 68 хувиар нэмэгдүүлсэн явдалд ОХУ-ын иргэн С.Паушок нь хөрөнгө оруулалтыг нь шууд бусаар хураасан хэмээн үзэж, Монгол Улсын Засгийн газрын эсрэг олон улсын арбитрын хэрэг үүсгэж байсан бөгөөд арбитраас татварыг хууль тогтоох байгууллагын бүрэн эрх, хөрөнгө оруулагч нь бизнесийн үйл ажиллагаагаа явуулах боломжтой байсан гэдэгтэй шууд бусаар хөрөнгө хураан авсан үйлдэлд тооцоогүй нь сонирхолтой жишиг болсон[23].

Бусад улс орнуудын туршлагаас харвал АНУ, Их Британи, Энэтхэг, Канад, Нидерланд зэрэг улсын загвар хөрөнгө оруулалтыг хамгаалах хэлэлцээрт шууд бусаар хураах явдлыг тухайн хэрэг тус бүрээр нарийн шалгах, тэр дундаа төрийн байгууллагаас авсан арга хэмжээний нь шинж чанар, хөрөнгийн эдийн засгийн үнэ цэнд сөргөөр нөлөөлсөн байдал, хөрөнгө оруулагчийн хууль ёсны итгэл, хүлээлтийг эвдсэн байдал зэргийг харгалзана гэж заасан байгаа нь Монгол Улсын хөрөнгө оруулалтын эрх зүйд хувьд мөн харгалзан үзмээр зохицуулалт мөн гэж үзэж байна[24].

Шууд бусаар хөрөнгө оруулалтыг хураах үйлдлийн шалгуур хүчин зүйлсийг нэрлэвэл:

(1) Төрөөс авах арга хэмжээний үр нөлөө,
(2) Төрөөс авах арга хэмжээний зорилго, шинж байдал,
(3) Үр нөлөөний цаг хугацаа,
(4) Хөрөнгө оруулагчийн хууль ёсны итгэл,
(5) Дотоодтоо асуудлыг шийдвэрлэх арга хэмжээг авсан байх болон бусад нөхцөлийг харгалзан үзнэ.

Аль ч тохиолдолд нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс гаргах төрийн шийдвэр, үйлдлийг хураан авах үйлдлээс сайтар ялгах нь чухал. Учир нь, төрийн нийтийн ашиг сонирхлын төлөө, *bona fide* шийдвэр аль нөхцөлд хамгаалагдана. Тухайлбал, нийтийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, байгаль орчин хамгаалах зорилгын хүрээнд авч хэрэгжүүлэх, ялгаварласан шинж агуулаагүй үйлдэл бол шууд бусаар хураах арга хэмжээнд хамаарахгүй[25] гэж 2012 оны АНУ[26], Их Британи[27], Энэтхэг[28] мөн Канад[29] зэрэг улс орнуудын загвар хэлэлцээрт онцгойлон тусгасан байгаа нь бусад улс орнуудын хувьд төрийн нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс гаргаж буй шийдвэрээ хамгаалахад сайн туршлага болж буй.

[21] Kinnear. M, Fisher.G.R, Minguez Almeida.J, Torres.L, Bidegain.M, *Building International Investment Law*: The First 50 Years of ICSID, Kluwer Law International, 2015, 32 дахь тал.
[22] Tecmed v Mexico, 29.05.2003, 71 дэх тал.
[23] www.italaw.com/cases/816 .
[24] 2012 US Model BIT, Annex B Art.4, UK Model BIT 2018 Art.12, India Model BIT 2015 Art.5.3, Canadian Model FIPA Annex B.13.
[25] 2012 US Model BIT, Annex B Art.4.
[26] Annex B Art.4.
[27] 2018 Art.12.
[28] 2015 Art.5.5.
[29] FIPA Annex B.13.

9. Borzu.S, N. Rubins, D.Wallace, Investor-State Arbitration, 2018.

Арбитрын шийдвэр

1. Арбитрын шийдвэр С.В.Паушок Монгол Улсын Засгийн газар.
2. Chemtura Corporation v.Canada, UNCITRAL, Award of 2 Aug. 2010.
3. Tecmed v Mexico, 29.05.2003.
4. Starret Housing Corporation v. Iran, IUSCT Case No.24.
5. Chorzow Factory case ,1928, PCIJ.
6. Tidewater et. Al.v. Venezuela, ICSID Case No.ARB/10/5, 13.03.2015.
7. Mondev International Ltd v.United States, ICSID No. ARB (AF)99/2, 2003.
8. Norway v United States, PCA, 1922; PCIJ Chorzow Factory, 1926.

Цахим эх сурвалж

1. www.italaw.com/cases/816

COMPENSATION AND DAMAGES FROM DIRECT AND INDIRECT EXPROPRIATION

Altangerel.T
Ph.D. student,
School of Law, NUM

ABSTRACT:

This paper focuses on the legal issues of, including the international and national legal framework and the arbitral practice, expropriation. The international and historic background helps to identify its key features, and differentiate its various types such as direct and indirect, lawful and unlawful expropriations. The different types of expropriation result in different effects which need to be assessed in connection with the arbitral practice, BITs and national legislation. Since direct expropriation has become very rare, an indirect expropriation is subject to further determination in the national legislation in order to protect investment. There is also a need for differentiating between indirect regulatory expropriation and ordinary norms protecting the public interest such environment, health etc. An unlawful expropriation often results in full reparation-another uncertainty in the national legislation which has to be updated.

KEYWORDS:

Investment, direct and indirect expropriation, compensation, damages, bilateral investment treaty, Investment law

Хөрөнгө оруулагчтай өнөөгээ ньх хураан авах нь шууд хураах аяндаа ноцтой тулгамдаж ирсэн асуудал юм. Харин шууд бус хураах нь тухайн хөрөнгө оруулагчтай хурдан авах үр шимийг нь олгодог давуу талтай. Харин шууд бус хураах хөрөнгө оруулагчтай хурдан авах үйлдлийг тогтоохоо хязгаар давах. Харин шууд бус хураах нь хөрөнгө оруулагчтай хурдан авах үйлдлийг тогтоохоо тун аажмаар юм. Учир нь, шууд бус хураах нь хөрөнгө оруулагчтай зөрчилдөхгүй, өнөөгийн нөхцөлтэй уялдуулан тогтоохоо хязгаар давах. Харин шууд бус хураах хөрөнгө оруулагчтай зөрчилдөхгүй, хязгаарлах, олонтын ашиг сонирхолтой уялдуулан тогтоох нь олонлогийн ашиг сонирхлыг хуваах ба

Шууд бусаар хураах тухай ойлголт болон шударга ба эрх тэгш байх зарчим (FET) нар нь хоорондоо агуулгын хувьд ижсэхэн давхцадаг тул шударга ба эрх тэгш байх зарчим байгаа нөхцөл шууд бусаар хураан авах заалтыг хэрэглэхгүй байдаг.

Энэ хэсгийг дүгнэвэл, хөрөнгийг шууд бусаар хураан авах нь олон улсын эрх зүйн өрөгн агуулгатай ойлголт бөгөөд Монгол Улсын үндэсний хууль тогтоомж болон олон улсын хэлэлцээрийн түвшинд одоогоор тодорхойлсон зүйл байхгүй байгаа нь хөрөнгө оруулагчийн өмчлөх эрхэд шууд бусаар халдах төрийн үйлдлийг ялгах боломжгүй, ялгах боломжгүй учраас ийм төрлийн зөрчилд төр хариуцлага үүрэхгүй байхаар байгаа нь хөрөнгө оруулагчийн эрх зөрчигдөхөд хүрч байгааг анхаарах нь зүйтэй. Хэдий тийм боловч төрийн хууль бус үйлдлийн улмаас учирсан хохирлыг төлүүлэх захиргааны эрх зүйн ерөнхий зарчим үйлчилж байна. Мөн шууд бусаар хураан авалтын нарийвчилсан зохицуулалт үндэсний болон олон улсын түвшинд байхгүйгээс төрийн нийтийн ашиг сонирхлын үнэнээс гаргах зүй ёсны шийдвэр, үйлдэл нь хамгаалагдах боломж хязгаарлагдмал байгаа нь төрийн байр суурийг, ашиг сонирхлыг мөн дордуулж хэрэг юм. Иймд, шууд бусаар хөрөнгө оруулалтыг хураан авалтын талаар олон улсын эсхүл дотоодын эрх зүйн эх сурвалжид тодорхойлох, эрх зүйн үр дагаврыг тодорхой болгох, төрийн нийтийн ашиг сонирхлын зорилгоор гаргах шийдвэрийг хамгаалагдах талаар хуульчлах нь өнөөгийн ойлгомжгүй, цэгцгүй, хэрэгжилт муутай эрх зүйн орчинд бодитой зохицуулалт болох юм.

3. Хөрөнгө оруулалтыг хураахад төлөх нөхөн олговор, хохирлын талаарх эрх зүйн зохицуулалт

Төрөөс хөрөнгө оруулалтыг "хууль ёсны дагуу" эсвэл "хууль бусаар" хураан авах аль ч нөхцөлд нөхөн төлбөрийн асуудал яригдана. Төрийн энэхүү хариуцлага нь хөрөнгө оруулагчийн эрхийг зөрчигдөхөөс хамгаалах чухал ач холбогдолтой юм. Хөрөнгийг хууль ёсны дагуу хураан авсан нөхцөлд төрөөс нөхөх олговор төлөх[30] нь хөрөнгө оруулалтын хууль зүйн хамгийн чухал баталгааны нэгд зүй ёсоор ордог.

Ийнхүү хууль ёсны дагуу хураан авахад нөхөн төлбөрийг тооцох, олгох журмын хувьд (1) шуурхай (2) зах зээлийн бодит үнээр (хураан авсан үеийн байдлаар, хүү тооцох боломжтой), (3) үр дүнтэй буюу чөлөөтөөр хөрвөх валютаар нөхөх олговрын төлөх гэсэн үндэсэн үндэс нөхцөлийг баримталдаг[31]. Дээрх нөхцөлүүдийг хангасан хөрөнгө хураан авалтыг хууль ёсны гэж үзэн нөхөн төлбөр олгодог бол[32], харин хангагүй нөхцөлд "хууль бус" хураан авалтад тооцогддог. Хэрвээ хураан авалт нь хууль бусаар явагдвал нөхөн төлбөр нь бүрэн хэмжээний буюу учирсан хохирлыг бүрэн барагдуулах[33], үүнд олох байсан ашиг орлого хамаарах зарчмыг Chorzow-н арбитрын хэрэгт анх тогтоосон байдаг[34]. Учир нь, хөрөнгө оруулалтыг хууль бусаар хураах нь олон улсын зан заншлын хэм хэмжээний зөрчилд тооцогдох тул хөрөнгө оруулагчид учирсан хохирлыг барагдуулах эрх зүйн үр дагавар бий болох юм. Дээрх жишиг болсон хэрэгт арбитр нөхөн төлбөрийн хоёр төрлийг дурдсан нь нөгөөн талаас, төрийн бируутай үйлдлийн өмнөх байдал руу буцаах, боломжгүй бол мөнгөн үнийн дүнгэрэг төлөх (реституци), хоёрдугаарт, учирсан хохирлыг барагдуулах, үүнд олох байсан ашгийг хохролд тооцсон[35] байдаг.

Энд анхаарах ёстой бас нэг зүйл бол хөрөнгө оруулалтыг хууль ёсны дагуу хураахдаа төр зохистой хэмжээний нөхөн төлбөр олгоогүй буюу бага хэмжээнд олгосон тохиолдолд

[30] Англиар compensation, damages нэг утгаар хэрэглэнэ.

[31] Халлын томьёолол, 1938.

[32] Compensation, damages нь нөхөн төлбөр, нөхөх олговор .

[33] Reparation (restitution) буюу бүрэн нөхөн төлбөрт гэрээгээр авсанаа буцаах, гэрээний өмнөх байдалд буцаах үйлдэл мөн учирсан хохирлыг барагдуулах (гарсан зардлыг төлөх, олох байсан ашиг) зэрэг ордогоороо нөхөн төлбөртэй гэнэц хэмжээтэй эсвэл үнэгүй илүү байна. Нөхөх олговор нь нэг хэмжээний буюу хөрөнгийн ень ортог бол бүрэн нөхөн төлбөр нь хохирол барагдуулах давхар ордог.

[34] Cox.J.M, *Expropriation in Invesmnet Treaty Arbitration*, University Oxfrod Press, 2019, 281 дэх тал.

[35] Factory Chorzow (1927) PCI No.3.9-15.

оруулалтын гэрээнд ашиглах шаардлага, боломж ч байна. Учир нь, хөрөнгө оруулалтыг шууд бусаар хураах нь түгээмэл үзэгдэл буюу хөрөнгө оруулагчийн хөрөнгө оруулалтад шууд бусаар, олон төрлөөр төрөөс халдах бодит эрсдэл өндөр байна. Ийнхүү ноцтой байдлаар, хууль зөрчин хөрөнгө оруулалтыг шууд бусаар хураан авах нөхцөлд төр хариуцлага хүлээх, хохирлыг барагдуулах шаардлагатай.

Нөгөөтэйгөөр, нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс гаргах төрийн шийдвэр, үйлдлийг ямагт хамгаалах нь чухал. Учир нь, хөрөнгийг шууд бусаар хураан авах төрийн үйлдэл болон төрийн нийтийн ашиг сонирхлын төлөө, *bona fide* шийдвэр хоёрын ялгаа заагийг Хөрөнгө оруулалтын хуульд тодорхой зохицуулах шаардлагатай.

5. Санал, зөвлөмж

Дээрхийг үндэслэн, хөрөнгө оруулалтыг шууд болон шууд бус, хууль ёсны болон хууль бусаар хураан авах талаар ялгамжаатай байдлыг хуульчлан тодорхойлох, тэдгээрийн эрх зүйн шалгуур, үр дагавар, хохирол тооцох аргачлал (нөхөх олговор, хохирлын хэмжээ, аргачлал гм), төрийн нийтийн ашиг сонирхлын төлөөх шийдвэр гаргах бүрэн эрхийн талаар хөрөнгө оруулалтын загвар хэлэлцээр болон Хөрөнгө оруулалтын хуульд ялгамжаатай байдлаар, олон улсын эрх зүйн зарчимд нийцүүлэх саналыг дэвшүүлж байна.

Учир нь, Монгол Улсын нэгдэн орсон хоёр талт хөрөнгө оруулалтыг хамгаалах хэлэлцээрүүдэд ихэнхдээ хуучирсан буюу хөрөнгийн шууд бус, хууль бус хураан авалтын зохицуулалт байхгүй. Иймд дотоодын дагнасан хууль болох Хөрөнгө оруулалтын хууль дээрх нөхцөл байдлыг засах буюу цоорхойг нөхөх байдлаар эрх зүйн харилцаанд тодорхой, ялгамжаатай байдлыг бий болгож, хөрөнгө оруулагч болон төрийн аль алинны ашиг сонирхлыг шударгаар, бодитой, тэнцвэртэйгээр хангаж өгөх нь зүйтэй юм.

ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээрх

Хууль тогтоомж

1. Монгол-Данийн Вант Улсын хөрөнгө оруулалтыг хамгаалах хэлэлцээр, 1995.
2. Канад-Монголын хөрөнгө оруулалтын хоёр талт хэлэлцээр, 2016.

Гадаад хэл дээрх

Ном, өгүүлэл, судалгааны тайлан

1. Cox.J.M, Expropriation in Investment Treaty Arbitration, Oxford University Press, 2019.
2. Dolzer.R, Schreuer.C, Principles of International Investment Law, Oxford University Press, 2013.
3. G.Hackworth, Digest of International law, 1942.
4. НҮБ-ын Ерөнхий Ассемблей тогтоол 1803 (VIII), UN Doc.A/Res/1803 (XVII), 1962.
5. 1987 Restatement (Third) of Foreign Relations Law, UNCTAD, 2006 .
6. UNCTAD, Series on International Investment Agreements II- Expropriation, 2012.
7. Schreuer.C, The Concept of Expropriation under ECT and other Investment Protection Treaties, Transnational Dispute Management, 2005.
8. Kinnear.M, Fisher.G.R., Minguez Almeida.J, Torres.L, Bidegain.M, Building International Investment Law: The First 50 Years of ICSID, Kluwer Law International. 2015, 32: Police powers of the State's right to regulate.

хөрөнгийг хураан авахаа нөхөн төлбөрт нь реституци, олох байсан ашиг, хүү гх зэргээр тооцох болохоороо бай.Гаалиг хөрөнгө оруулагчийн хүчинтэй ашиг сонирхлыг хамгаалах зөв үйл ажиллагаа хоёр талт хөрөнгө оруулалтын хүчинтэй хэрэгжилт юм. Гэхдээ Хөрөнгө оруулагчийн хуулиар хамгаалагдах хоёр талт хөрөнгө оруулалтыг шууд бусаар хураан авах нөхцөлд тэр хариуцлага хүлээх, хохирлыг барагдуулах шаардлагатай. Нөгөөтэйгөөр, нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс, зах зээлийн бодит шаардлагын дагуу Иргэний эрхийг хязгаарлах, хөрөнгө оруулагчдын эрхийг хязгаарлах нь ч хэвийн хэрэгцээ юм. Мөн тусгаар улсын хөрөнгийн хуулиар аваачсан шаардлагатай